

НАЗАРИЯИ ИҚТИСОД

ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ТИҶОРАТИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШКАДАИ ИҚТИСОД ВА САВДОИ ДДТТ
ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ХУҶАНД БА НОМИ
АКАДЕМИК Б. ҒАҒУРОВ
ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ҲУҚУҚ, БИЗНЕС ВА
СИЁСАТИ ТОҶИКИСТОН

КАФЕДРАҲОИ НАЗАРИЯИ ИҚТИСОД

АЗИЗОВ Ф. Ҳ., АБДУҒАҒҒОРОВ А. А., ИСМОИЛОВА М. М.,
АЗИМОВ А. Ҷ., МУҲАДБЕРДИЕВ Ҳ., БОБОКАЛОНОВА Д. К.

НАЗАРИЯИ ИҚТИСОД

Маҷмааи методя оид ба низоми кредитии
таълимот барои факултаҳои гайрииқтисодӣ

Душанбе
«Ирфон»
2012

ББК 65.9(2)
УДК-33,4
А-37

Бо қарори Шӯрои олимони
муассисаҳои таҳсилоти олии
мазкур ба ҷоп тавсия шудааст

Муҳарризон:

Мирсаидов Аброр Бобоевич, д.и.и., профессор, директори
Маркази илмӣ-тадқиқотии рушди устувори Донишгоҳи давлатии
ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон

Авезов Азизулло Ҳабибович, д.и.и., профессори кафедраи
иқтисодиёт ва идораи Донишқаддаи политехникии Донишгоҳи техни-
кии Тоҷикистон ба номи академик М. Осимӣ

Муҳаррир: Абдулмаҷиди Бобоҷониён, узви ИЖТ

Азизов Ф. Ҳ., Абдугаффоров А. А., Исмоилова М. М.,
Азимов А. Ҷ., Муҳадбердиев Ҳ., Бобокалонова Д. К.
Назарияи иқтисод Маҷмааи методӣ онд ба низоми
кредитии таълимот барои факултаҳои ғайрииқтисодӣ.
Душанбе «Ирфон», 2012, - 252 саҳ.

Маҷмааи таълимию методӣ онд ба низоми кредитии таъ-
лимот барои донишҷӯёни факултаҳои ғайрииқтисодӣ ҳамчун
дастури методӣ пешкаш намуда, дар он шарҳи мухтасари мав-
зӯҳои асосии тақозои замон ба таҳаввули гузариши иқтисоди
бозоргонӣ ва ба рушди устувори он тааллуқдошта пешниҳод
карда мешавад.

Дар ин маҷмаа нақшаи кор, шарҳи мухтасари таҳлили
мавзӯҳо, нақшаи машғулиятҳои амалӣ, саволҳо барои санҷиш
ва имтиҳонот, тест барои гузаронидани санҷишҳои марҳилавӣ
ва имтиҳонот, ҷавобҳои дуруст ё ин ки қалли тестҳо, номгӯи
корҳои мустақилонаи донишҷӯён, шарҳи мухтасари истилоҳоти
иқтисодӣ ва адабиёт мавриди истифода пешниҳод гардида,
барои устодон, аспирантҳо, донишҷӯёни мактабҳои олия, кол-
леҷҳо ва дигар шахсоне, ки нисбат ба илми иқтисод мароқ
доранд, тавсия карда мешавад.

060100000-190
А М501(12) - 2012 -2012

ISBN 978-99947-0-744-7

PDF файл
дар коргоҳи
смонан
zafrowadk.ru
бозсозӣ шуд.

© АЗИЗОВ Ф. Ҳ., АБДУГАФФОРОВ А. А., ИСМОИЛОВА М. М., 2012
© АЗИМОВ А. Ҷ., МУҲАДБЕРДИЕВ Ҳ., БОБОКАЛОНОВА Д. К., 2012

САРСУХАН

Донишмандони аҳли адаб эътироф кардаанд, ки моян ҳастиву рушди ҷомеаи инсониро соҳан иқтисод муайян мекунад. Аз ин рӯ, тахти и қтисод на фақат муносибатҳои байни шахсони алоҳида, онла, гурӯҳҳо, синфҳо, корхона, соҳа, давлат, онди тарз ва услуби хонаводаю хоҷагидорӣ ва давлатдорӣ, балки муносибатҳои умумибашарӣ перомун ташаккули равандҳои байналмилалӣ истеҳсолот, илму техника, асдор, молия, муҳочирати қувваи коргар, ҳамкорӣ доир ба коинот, экология, сарфаю сариштакорӣ ва ғайра дар назар дошта мешаванд.

Аз ин лиҳоз, иқтисод, ба андешан мо, ҳамчун тадбир, тарз ва усулҳои гуногун онди фаҳмиш ва дарки қонуни қонунӣҳои ташаккули хоҷагидорӣ, низоми, марҳала ва таҳаввули он, истифодаи зағзрахҳои иқтисодӣ (табиат, сармоя (капитал), меҳнат...) барои қонет гардонидани ниёзу эҳтиёҷи инсону ҷомеа ва ташаккули муносибатҳои байни объектҳои субъектҳои иқтисодӣ сурат мегирад.

Дар асоси ин гуна тафриқабандӣ дар адабиёти Ғарб ду тарикӣ истифодаи "ойкономиа" – "экономика" ва "экономикс" ба назар мерасад. Яқум, ҳамчун фазолият онд ба хоҷагидорӣ дар мазмун ва маънии асли ва дуввум чун илми иқтисод, яъне назарияи иқтисод тасаввур карда мешавад.

Илми иқтисоди нави имрӯза (аз рӯи назар, бояд–қалимаи «Ғарб»-ро илова намуд) ҳамчун «ҷаҳони назарияҳо» муаррифи гардад. Хусусияти «ҷаҳони назарияҳо» на ягона муттаҳиди методологии гуногуншакл, низомиҳои байналмилалӣ, толигарӣ ба ҳар як ақида, номувофиқати объектҳо тақозо намудани як тумра муаммоҳои назарияи имрӯзаи фирма, микро- ва макро-иқтисод, назарияи ҳуқуқи моликиятдорӣ, назарияи нитихоби ҷамъиятӣ ва ғайра мебошанд. Ин хусусиятҳо барои ба як низоми муттаҳид намудани «ҷаҳони назарияҳо» ғайринимконанд.

Огози омӯзиши ғарбҳои иқтисодӣ аз назарияи иқтисод, ин ба маънои аввал омӯзиши кӯдак ба забони лотинии қалима ва пас ба забони имрӯзаи худ мебошад. Дар натиҷа, қафомонии бевосита дар тараққиёти иқтисоди инсон-ишро хоҳад кард.

Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон

Б И Б Л И О Т Е К А

Технологического университета

Таджикистана

ИНВ. № _____

Пеш аз ҳама, бояд дар назар дошт, ки баъзе намоёндагони назарияи иқтисоди имрӯза «Экономикс»-ро танқид мекунанд. Онҳо аслан дар «Экономикс» назарияи неоклассикиро дар назар доранд ва чунин меҳисобанд, ки «Экономикс» аксар вақт «дағал», «мучмал» тарҷума шуда, истифодаи он дар иқтисодиёти давлатҳои собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ нокулай мебошад.

Ҷавоб ба ин савол ин аст, ки кушишҳо онд ба ҳалли ин масъала дар баъзе донишгоҳҳои Русия дар шакли гузаронидани омӯзиши васеи курсҳои назарияи иқтисодиёти Ғарб «Экономикс» ва назарияи иқтисодиёти ватанӣ дар ҳамоҳангӣ омӯхта мешаванд. Ва он аз ҳатогиҳои иқтисодии собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ тоза карда шудааст.

Аз ҳамин сабаб, мо дар барномаи мазкур кушиш ба ҳарч дола истодаем, ки дар оянда тақозои «экономикс» ва «назарияи иқтисод», инчунин мушоҳидаҳо ва муқоисаҳо тавонанд каллиман экономиксро ба назарияи иқтисод иваз намоянд.

Аз тарафи дигар, набояд фаромӯш кард, ки ҳислатҳои иқтисодии бозоргонӣ барои гузариш дар шакли милли таҷассуми хушро доранд. Дар тарозу дуруст ҳамчун намунаи ҳислатҳои умумиву ба худ хоси иқтисоди милли яке аз кафолатҳои рушӣи иқтисодист. Аз ин рӯ, ҷони қайд аст, ки дар барномаи мазкур муаллифон майл доранд, то вазифаи дар боло нишондодаро ба таъъ расонанд.

Барномаи кор мувофиқи барномаи курси назарияи иқтисод, микро- ва макроиқтисод пешниҳод шудааст, ки он дар асоси китобҳои Ф. Азизов, Д. Бобокалонова, Ҳ. Муҳадбердиев ва А. Эргашев «Курси назарияи иқтисод» қисмҳои 1, 2 ва қисми 3 бо ислоҳу иловагиҳо, (нашриёти «Нури маърифат», Хуҷанд, 2009); Азизов Ф. Ҳ., Азимов А. Ч., Нурбоев Н. М. «Маҷмаи таълимию методӣ аз фанни макроиқтисод» (нашриёти Донишқалаи иқтисод ва савдои ДШТТ, Хуҷанд, 2011), Азизов Ф. Ҳ., Азимов А. Ч., Муҳадбердиев Ҳ., Файзибоев М. М. «Маҷмаи таълимию методӣ аз фанни микроиқтисод» (нашриёти Донишқалаи иқтисод ва савдои ДШТТ, Хуҷанд, 2012) ва Азизов Ф. Ҳ., Азизов Ч. Ф., Маҳмудов А. А. Маҳмудова Н. Ф. «Лутати калима ва ибораҳои иқтисодии бозоргонӣ» (Донишқалаи иқтисод ва савдои ДШТТ, 2012) ишро гардидааст.

Дар ин барномаи кор рабандҳои назарияи иқтисод, заминаҳои густариш ва таҳаввули он, истехсолот, шакл ва омилҳои он, молиякунӣ ҳамчун асоси низоми иқтисод, асосҳои хоҷагиҳои бозор ва механизмҳои амалки он, фирма ва шаклҳои ташкили

хукукии хоҷагидорӣ дар шароити бозор, муносибатҳои кишоварзӣ ва инкишофи мачмааи аграрно-саноатӣ, нақш ва мақоми ҳар яке аз нишондиҳандаҳои макроиқтисод, ба монанди мувозинӣ ва номувозинии макроиқтисод, сармоягузорӣ ва андохт, рушди иқтисод, омил ва тамсилаҳои он, сиёсати пул ва қарзҳои давлат, бозори молия, андоз, буҷет ва сиёсати хазинадории давлат, инчунин таваррум ва танзими зидди таварруми давлат мавриди муҳокима қарор дода шудаанд.

Китоби мазкур дар поён нақшаҳои умумии барномаҳои кори ҷанҳои назарияи иқтисод, микро- ва макроиқтисод навишта шуда, ба талаботи стандарти давлатии мактабҳои олӣи Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгӯ мебошад.

РЕҶАИ ТАҚСИМИ СОАТҲОИ ДАРС

№	Номи мавзӯ	Лек-сия	Машг. амалӣ	КМ РҮ	Ҳама-гя
1.	Назариҳои иқтисод, таъини ҳолати он	1	1	2	4
2.	Истеҳсолот, шакл ва омилҳои он	1	1	2	4
3.	Моликият – асоси низоми иқтисод	1	1	2	4
4.	Асосҳои хоҷагии бозор	1	1	2	4
5.	Ширкат (фирма) ва шаклҳои таъкили ҳуқуқи хоҷагии дар шароити бозор	1	1	2	4
6.	Давра ва сарҳадҳои таъкили ҳазина (фонд)-ҳои корхона	1	1	2	4
7.	Муносибатҳои кишоварзӣ ва инкишофи маҷмаи кишоварзӣ саноатӣ	1	1	2	4
8.	Иқтисоди ноҳия ва сиёсати он	1	1	2	4
9.	Иқтисоди миллӣ ва самаран он	1	1	2	4
10.	Истеъмол ва пасандоз	1	1	2	4
11.	Сармоягузорӣ ва андохт	1	1	2	4
12.	Рушди иқтисод, омил ва таъкили-ҳои он	1	1	2	4
13.	Ҳавзаи иҷтимоии иқтисодиёт ва сиёсати иҷтимоии давлат	1	1	2	4
14.	Сиёсати пулӣ ва қарзии давлат дар шароити бозор	1	1	2	4
15.	Бозори молия, андохт, буҷет ва сиёсати ҳазинадорӣ давлат дар шароити бозор	1	1	2	4
16.	Таваррум ва таъкили зидди таварруми давлат	1	1	2	4
	Ҳамагя	16	16	32	64

БАРНОМА ВА ШАРҲИ МУХТАСАРИ МАВЗУЪҲО

Мавзӯи 1. НАЗАРИЯИ ИҚТИСОД, ЗАМИНАҲОИ ГУСТАРИШ ВА ТАҲАВВУЛИ ОН

Тавсифи иқтисод. Иқтисод ҳамчун мафҳуми иқтисодӣ ва илмӣ. Субъект, агент (намоёнда), объект, раванд, ҳодиса ва нишондиҳандаҳои иқтисодӣ. Таркиб, вазифа ва мақсади иқтисод. Тафаккури иқтисод: руҳи ва самтҳои ниқишофи он. Афкори иқтисодиву иҷтимоии ҳалқи тоҷик. Марҳалаҳои ниқишоф ва таҳаввули мактабҳои иқтисодӣ. Назарияи иқтисод, тавсиф ва таълифи он аз нигоҳи таърих ва имрӯз. Мафҳум ва қонуниҳои иқтисодӣ. Методология, метод (усул) ва принсипҳо (услубҳо)-и таълиқи назарияи иқтисод.

Хулоса.

САВОЛҲО БАРОИ ТАҚРОР ВА ХУДСАНҶӢ

1. Ягонагии "таърихи афкори иқтисод" ва назарияи иқтисод дар чӣ зоҳир мегардад?
2. Таҳти мафҳуми иқтисод кадом алоқа ва муносибатҳо дар назар дошта мешаванд?
3. Тибқи тақозои замон иқтисодро бо кадом унсурҳо тафриқабандӣ менамоянд?
4. Унсурҳои субъектҳои иқтисод кадомҳоянд?
5. Ҳодисаҳои иқтисод кадомҳоянд?
6. Раванди иқтисодӣ чист?
7. Объектҳои иқтисодиро номбар кунед?
8. Баҳодидҳои «назарияи иқтисод» аз нигоҳи мактабҳои гуногуни иқтисодӣ дар чист?
9. Таърифи ҳозираи вазифа, мақсад ва усулҳои назарияи иқтисодро чиҳо ифода менамояд?
10. Хислатҳои микро-мезо-макроиқтисод кадомҳоянд?
11. Мегайқтисод чиро ифода мекунад?

НАҚШАИ ДАРСҲОИ АМАЛӢ

1. Иқтисод ҳамчун мафҳуми хоҷагидорӣ ва илмӣ
2. Субъект ва намоёндаҳои иқтисодӣ
3. Объект, нишондиҳанда ва мақсади иқтисод
4. Марҳилаҳои ташаккул ва индешаҳои иқтисодӣ
5. Афкори иқтисодиву иҷтимоии ҳалқи тоҷик
6. Руҳҳои асосии таълимот ва равишҳои мактабҳои иқтисодӣ
7. Тавсифи фанни назарияи иқтисод

АДАБИЁТ: 1,3,4,8,9,10,14,15,18,21

Мавзӯи 2. ИСТЕҲСОЛОТ, ШАКЛ ВА ОМИЛҲОИ ОН

Раванди меҳнат ва унсурҳои он: меҳнат, предмет (моя)-и меҳнат ва воситаҳои меҳнат. Ҳамбастагии раванди меҳнат ва истеҳсолот. Истеҳсолот, шакл ва хусусиятҳои он. Истеҳсолоти модӣ ва ғайримодӣ. Истеҳсолоти ҷамъиятӣ, моҳият ва шаклҳои он: истеҳсолот, тақсирот, мубодила ва истеъмол. Захираҳои иқтисодӣ, шакл ва намудҳои он. Омилҳои истеҳсолот ва шаклҳои он: сармоя, меҳнат, замин, соҳибкорӣ ҳамчун омили истеҳсолот. Тавсифи фаъолияти хоҷагидорӣ инсон.

Хулоса.

САВОЛҲО БАРОИ ТАҚРОР ВА ХУДСАНҶӢ

1. Раванди меҳнат, таъриф ва унсурҳои он чиро ифода менамояд?
2. Ягонагӣ ва фарқияти раванди меҳнат ва раванди истеҳсолот дар ҷӣ зухур мегардад?
3. Классикони назарияи иқтисод таҳти мафҳуми истеҳсолот чиро тасаввур мекарданд?
4. Истеҳсолоти модӣ ва ғайримодӣ кадом соҳаҳои дарбар мегирад?
5. Унсурҳои қувваҳои истеҳсолкунанда ва муносибатҳои истеҳсоли ҷиҳанд?
6. Муносибатҳои истеҳсоли кадом навъи муносибатро ифода менамоянд?
7. Вазифа ва мақсади ниҳони истеҳсолот дар ҷӣ ифода меёбад?
8. Ҷанбаҳои асосии истеҳсолоти ҷамъиятӣ кадомҳоянд?
9. Масоили маҳдудияти захираҳо ва тақозои беинтиҳои субъектҳои иқтисодиёро ҷӣ тавр тасаввур менамояд?
10. Омилҳои истеҳсолот, нақшу мақом ва шаклҳои онҳоро ҷӣ тавр метавон таҳлил кард?
11. Аломат ва шаклҳои сармоя кадомҳоянд?

НАҚШАИ ДАРСҲОИ АМАЛӢ

1. Раванди истеҳсолот ва таркиби он.
2. Истеҳсолот, шакл ва хусусиятҳои он.
3. Истеҳсоли ҷамъиятӣ, моҳият ва шаклҳои он кадомҳоянд?
4. Масоили маҳдудияти захираҳо ва талаби беинтиҳои инсон ҷӣ гуна аст?
5. Омилҳои истеҳсолот, шакл ва хусусиятҳои онҳо кадомҳоянд?
6. Тавсифи фаъолияти хоҷагидорӣ инсон ҷӣ гуна аст?

АДАБИЁТ: 5,8,9,10,12,16,18,26,28

Мавзӯи 3. МОЛИКИЯТ – АСОСИ НИЗОМИ ИҚТИСОД

Низоми иқтисод, моҳият, унсур, меъёр ва омилҳои муайянкунандаи он. Низоми тамсили иқтисод, суннат, бозор, амр (соцсиалистӣ), муҳталат (омехта). Моликият ҳамчун мафҳуми иқтисод. Субъект ва объекти моликият. Ҷанбаҳои иқтисодӣ ва ҳуқуқӣ моликият. Гуногуншаклии моликият дар шароити бозор. Табақабандии (классификация) шаклҳои моликият. Ғайридавлатӣ ва хусусигардонии моликият, шакл, таҷриба ва хусусиятҳои табиқӣ он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Хулоса.

САВОЛҶО БАРОИ ТАҚРОР ВА ХУДСАНҶӢ

1. Таҳти мафҳуми низоми чӣ тасаввур карда мешавад?
2. Меъёрҳои муайянкунандаи низоми иқтисод кадомҳоянд?
3. Омилҳои ба сатҳ ва дараҷаи низоми иқтисод таъсиррасон кадомҳоянд?
4. Тамсилаҳои муносири низоми иқтисод кадомҳоянд?
5. Таҳти мафҳуми моликият чӣ фаҳмида мешавад?
6. Моликият, ҳамчун мафҳуми иқтисод, кадом муносибатҳоро ифода мекунад?
7. Ҷанбаҳои ҳуқуқӣ моликият кадом муносибатҳоро дарбар мегиранд?
8. Шаклҳои асосии моликият кадомҳоянд?
9. Хусусигардонии моликияти давлат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон чӣ зарурият дошт ва кунун чӣ натиҷа медиҳад?

НАҚШАИ ДАРСҶОИ АМАЛӢ

1. Моҳият, омил ва унсурҳои низоми иқтисод.
2. Моликият – мафҳуми иқтисод. Субъект ва объекти моликият.
3. Ҷанбаҳои иқтисодӣ ва ҳуқуқӣ моликият.
4. Гуногуншаклии моликият дар шароити бозор.
5. Ғайридавлатӣ ва хусусигардонии моликият: шакл, таҷриба ва хусусиятҳои он.

АДАБИЁТ: 3,5,8,9,10,13,15,18,19,21

Мавзӯи 4. АСОСҲОИ ХОҶАГИҲОИ БОЗОР

Тақсими ҷамъиятии меҳнат – асоси ташаккули хоҷагиҳои бозор. Шакл ва намудҳои хоҷагиҳои ҷамъият. Истеҳсолоти (хоҷагиҳо) мол, шакл ва заминаҳои густариши он. Тамсилаҳои кунунии истеҳсолоти мол (бозор). Неъмат – моеи асосии истеҳсолоти мол. Неъматҳои иқтисодӣ ва ғайрииқтисодӣ. Мол ва ҷанбаҳои асосии он. Шаклҳои таърихӣ эҳё ва таҳаввули арзиш (пул). Вазифаҳои пул. Қонуни муомилоти пул. Заминаҳои пайдоиш ва ташаккули бозор. Истеҳсолоти моли бозори озод. Истеҳсолоти моли бозори мураттаб ва номураттаб. Бозор, шароит ва шартҳои ташкили он. Вазифаҳои бозор ва омилҳои муайянкунандаи он. Нақши бозор дар ҷараёни тақрор-истеҳсоли ҷамъият. Шакл ва намудҳои бозор тибқи меъёрҳои иқтисод. Механизми бозор, моҳият ва хусусиятҳои он. Танзими давлатии бозор, вазифа ва хусусиятҳои он.

Хулоса.

САВОЛҲО БАРОИ ТАҚРОР ВА ХУДСАНҶӢ

1. Классикони назарияи иқтисод сабаб ва шароитҳои эҳё ва ташаккули истеҳсолоти молро дар чӣ мебинанд?
2. Шаклҳои асосии истеҳсолоти мол кадомҳоянд?
3. Тамсилаҳои истеҳсолоти мол кадомҳоянд?
4. Неъмат гуфта чиро мефаҳманд?
5. Шаклҳои асосии неъмат кадомҳоянд?
6. Мол ва манфиатнокии онро чӣ тавр тасаввур мекунед?
7. Нақш ва мақоми пул дар ҳаёти ҷомеаи инсон дар чӣ ифода меёбад?
8. Кадоме аз вазифаҳои пул дар шароити ҳозира бештар пазируфта мешаванд?
9. Бозор чист?
10. Вазифа ва усулҳои асосии ташкили бозор кадомҳоянд?
11. Унсурҳои асосии механизми бозор кадомҳоянд?
12. Тақозо ва арзаи бозорро чӣ тавр мефаҳмед?
13. Фарқи рақобати комил аз рақобати нокомил дар чист?

НАҚШАИ ДАРСҲОИ АМАЛӢ

1. Истеҳсолоти мол, шакл ва заминаҳои густариши он.
2. Тамсилаҳои кунунии истеҳсолоти мол (бозор).
3. Неъмат – моеи асосии истеҳсолоти мол.
4. Мол ва ҷанбаҳои асосии он.
5. Вазифа ва муомилоти пул.

6. Бозор, шароит ва шартҳои ташкили он.
7. Вазифаҳои бозор ва омилҳои муайянкунандаи он.
8. Шакл ва намудҳои бозор.
9. Механизми бозор, моҳият ва хусусиятҳои он.
10. Танзими давлатии бозор, вазифа ва хусусиятҳои он.

АДАБИЁТ: 3,8,9,10,15,17,21,25,26,28

Мавзӯи 5. ШИРКАТ (ФИРМА) ВА ШАКЛҲОИ ТАШКИЛИЮ ҲУҚУҚИИ ҲОҶАГИДОРӢ ДАР ШАРОИТИ БОЗОР

Назариyaи ширкат (фирма). Ширкат (фирма) ҳамчун мафҳуми иқтисодӣ ва субъекти ҳоҷагидорӣ. Вазифаҳои корхона. Шартҳои фаъолияти ҳоҷагидорӣи ширкат (фирма): ҳавасмандӣ, ҷавобгарӣ, худдиоракуний ва худтанзимнамоя, худмаблағгузорӣ, худтаъминнамоя, озодии иқтисод. Шаклҳои ҳуқуқи корхона. Таъсиси корхонаҳо дар қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи корхонаҳо, ҷамъиятҳои саҳомӣ, иштирокчиҳои истеҳсоли, ҳоҷагҳои деҳқонӣ (фермерӣ). Муносибатҳои меҳнат дар ширкат (фирма). Нақш ва мақоми қарордодҳои меҳнат дар корхонаҳо.

Хулоса.

САВОЛҲО БАРОИ ТАҚРОР ВА ХУДСАНЧӢ

1. Таърихи пайдоиши ширкат (фирма) чист?
2. Меъёрҳои муайянкунандаи назариyaи ширкат (фирма) кадомҳоянд?
3. Маънидоҳунии ширкат (фирма) аз нуқтаи назари иқтисоддонон чӣ тавр сурат мегирад?
4. Вазифаҳои дар назди корхона (фирма) гузошташуда кадомҳоянд?
5. Вазифаҳои корхонаҳои истеҳсоли кадомҳоянд?
6. Корхона (фирма), ҳамчун шахсияти ҳуқуқӣ, кадом ҳислатҳоро дорост?
7. Вазифаҳои асосии ҷомеа (коллектив)-ҳои меҳнат аз ҷиҳати иборатанд?
8. Шартномаҳои ҷомеавӣ (коллективӣ) ба кадом муддат баста мешаванд?
9. Шакл ва намуди корхонаҳо кадомҳоянд?
10. Хусусияти корхонаҳои музофотӣ (муниципалӣ) ва хусусӣ дар чист?

НАҚШАИ ДАРСҲОИ АМАЛӢ

1. Ширкат (фирма – корхона) ҳамчун мафҳуми иқтисодӣ ва субъекти ҳоҷатидорӣ.
2. Вазифа ва омилҳои муайянкунаандаи фаъолияти ширкат (фирма).
3. Шартҳои фаъолияти ҳоҷатидорини ширкат (фирма).
4. Ширкат (фирма) ҳамчун шахсияти ҳуқуқӣ.
5. Муносибатҳои меҳнат дар ширкат (фирма).
6. Тафриқасозии корхонаҳо ва меъёри онҳо.

АДАБИЁТ: 4,7,8,9,10,12,13,16,18,21

Маълум 6. ДАВРА ВА САРЧАШМАҲОИ ТАШАККУЛИ ХАЗИНА (ФОНД)-ҲОИ КОРХОНА

Такрористеҳсол, нақш ва мақоми он дар низоми иқтисод. Такрористеҳсоли инфиродӣ ва васеъ. Воситаҳои корхона. Давраҳои ҳаракати хазина (фонд)-ҳои корхона. Гардиш ва гирдгардиши хазина (фонд)-ҳо. Хазина (фонд)-ҳои асосӣ ва гардон. Вақти гардиш. Вақти истеҳсолот ва муомилот. Нишондиҳандаҳои самаранокии хазина (фонд)-ҳо. Фарсонии ҷисмонӣ ва маънавӣ. Меъёр (норма)-и амортизатсия (хӯрдашавӣ, фарсудашавӣ, истеҳлоқ).

Хулоса.

САВОЛҲО БАРОИ ТАҚРОР ВА ХУДСАНЧӢ

1. Зарурияти такрористеҳсоли фаъолияти ширкат (фирма) дар чист?
2. Тафовут ва ягонагии такрористеҳсоли инфиродӣю васеъ дар ҷаи зӯҳур мегардад?
3. Сармояи ибтидоии корхонаро ҷаи ташкил медиҳад?
4. Воситаҳои корхона ва таркиби онҳо кадомҳоянд?
5. Сарчашмаҳои муҳимтарини ташкил ва ташаккули воситаҳои корхонаҳо кадомҳоянд?
6. Давраҳои ҳаракати хазина (фонд)-ҳои корхона кадомҳоянд?
7. Хусусияти ҳаракати давраҳои муомилот ва истеҳсолот дар чист?
8. Унсурҳои асосии сармоя (хазина – фонд)-ҳои асосӣ кадомҳоянд?
9. Сармоя (хазина – фонд)-и гардони корхона ҷиро дарбар мегирад?

10. Самаранокии хазина (фонд)-ҳои асосӣ ба воситаи кадом нишондиҳандаҳо муайян карда мешавад?
11. Вақти гардиши хазина (фонд)-ҳо аз рӯи чӣ муайян карда мешавад?
12. Кадом шаклҳои фарсонии (амортизатсия, ҳурдашавӣ, истеҳлоқ) мавҷуданд?
13. Хусусиятҳои ташкил ва тақсими хазинаи истеҳлоқ (амортизатсия) дар чӣ зоҳир мегарданд?

НАҚШАИ ДАРСҲОИ АМАЛӢ

1. Такрористеҳсоли инфиродӣ (хусусӣ), нақш ва мақоми он дар низоми иқтисод.
2. Давраҳои ҳаракати хазина (фонд)-ҳои корхона.
3. Хазина (фонд)-ҳои асосӣ ва гардон.
4. Фарсонии (ҳурдашавӣ)-и хазина (фонд)-ҳо.

АДАБИЁТ: 4,7,8,9,15,19,21,23,26

Мавзӯи 7. МУНОСИБАТҲОИ КИШОВАРЗӢ ВА ИНКИШОФИ МАҶМАИ КИШОВАРЗИЮ СANOATӢ

Таҳаввули назарияи кишоварзӣ. Муносибатҳои кишоварзӣ, моҳият ва хусусиятҳои он. Моликият ва шаклҳои хоҷагидорӣ дар иқтисодиёти кишоварзӣ. Роҳҳои ба вуҷуд омадани моликияти хусусӣ ба замин. Шаклҳои гуногуни истифодаи моликият ба замин. Ҷамғирони кишоварзӣю саноатӣ ва маҷмаи кишоварзӣю саноатӣ. Хоҷагӣҳои деҳқонӣ (фермерӣ), кооперативҳои кишоварзӣ ва дигар намудҳои корхонаҳои ҳурди соҳаҳои кишоварзӣ, тамоюл ва хусусиятҳои ташкили он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Ислоҳоти хоҷагии қишлоқ; хусусиятҳои ташкил ва таъмини рушди дар соҳаи кишоварзӣ.

Хулоса

САВОЛҲО БАРОИ ТАКРОР ВА ХУДСАНЧӢ

1. Ба МКС (маҷмаи кишоварзӣю саноатӣ) кадом соҳаҳо дохил мешаванд?
2. Муносибатҳои кишоварзӣю капиталистӣ кадом ҳислатҳоро дарбар мегиранд?
3. Моликият ва шаклҳои хоҷагидорӣ дар иқтисодиёти кишоварзӣ аз ҷиҳи иборатанд?
4. Роҳҳои ба вуҷуд омадани моликияти хусусӣ ба замин аз ҷиҳи вобастаанд?

5. Ҳолати муносибатҳои моликиятдори ба замин дар давраи ҳукмронии Сомониён чӣ гуна буд?
6. Теъдоди корхона ва ташкилотҳои кишоварзии ноҳиятрон дар чӣ ифода меёбад?
7. Тамоюл ва хусусиятҳои ташкили хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ), кооперативҳои кишоварзӣ, корхонаҳои хурд кадомҳоянд?
8. Ислоҳоти хоҷагии қишлоқ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон чӣ таърир гузаронида шуда истодааст?
9. Роҳҳои рушди соҳаи кишоварзӣ кадомҳоянд?
10. Нақши МКС дар тараққиёти имрӯзаи Ҷумҳурии Тоҷикистон чӣ гуна аст?

НАҚШАИ ДАРСҲОИ АМАЛӢ

1. Муносибатҳои кишоварзӣ, моҳият ва хусусиятҳои онҳо.
2. Моликият ва шаклҳои хоҷагидорӣ дар иқтисодиёти кишоварзӣ.
3. Ҳамгирони кишоварзӣро саноати ва маҷмааи кишоварзӣро саноати.
4. Хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ), тамоюл ва хусусиятҳои ташкили онҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.
5. Муносибатҳои рентавӣ: нигоҳ аз диди таърих ва имрӯз.

АДАБИЁТ: 3,8,9,10,11,15,19,20,21

Мавзӯи 8. ИҚТИСОДИ НОҲИЯ ВА СИЁСАТИ ОН

Ноҳия ҳамчун зерноҳаи иқтисод. Маънои таҳқиқ ва таҳқиқи иқтисод қарор гирифтани масоили ноҳия дар адабиёти муосир. Иқтисоди ноҳия, моҳият, хусусият ва марҳилаҳои инкишофи он. Ноҳия ҳамчун узви асосии субъекти иқтисод. Вазифаҳо (функсияҳо)-и ноҳия. Таъриқи вазифаҳои ноҳия дар асоси шарт (услуб)-ҳои имконпазир. Давраҳои тақсимбандии ноҳия дар ҳаваҳои иқтисод, иҷтимоӣ ва ҳифзи муҳити зист. Масоили идораи тарҳрезии маҷмаавӣ ва дурғирони ноҳия. Дурномаи (прогноз)-и ноҳия. Сиёсати ноҳия ва ташкили он. Масоил ва хусусиятҳои рушди ноҳия дар Тоҷикистон.

Хулоса.

САВОЛҲО БАРОИ ТАҚРОР ВА ХУДСАНҶӢ

1. Ноҳия чӣ маънӣ дорад?
2. Кадом ноҳияҳо муҳтоҷи кӯмаки давлат шуморида мешаванд?
3. Вазифаҳои ноҳия кадомҳоянд?
4. Вожаи «регион» аз ҷониби кӣ ҷорӣ карда шудааст?
5. Вазифа ва мақсади ноҳияҳои иқтисодӣ кадомҳоянд?
6. Ба раванҷи ташаққули ноҳия кадом омилҳо таъсир мерасонанд?
7. Дар шароити гузариш ба иқтисоди бозоргонӣ ноҳия чӣ гуна вазифаҳоро иҷро хоҳад кард?
8. Муҳлати хидмати хазина (фонд)-ҳои асосӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то чанд аст?
9. Сиёсати ноҳия чист?

НАҚШАИ ДАРСҲОИ АМАЛӢ

1. Иқтисоди ноҳия, моҳият, хусусият ва марҳилаҳои инкишофи он.
2. Тақсими бандии ноҳия, мазмун ва мундариҷаи он.
3. Масоили идораи тарҳрезии маҷмааӣ ва дурғироии ноҳия.
4. Сиёсати ноҳия ва хусусиятҳои ташкили он.
5. Масоили ва хусусиятҳои рушди ноҳия дар Тоҷикистон.

АДАБИЁТ: 3,8,9,10,11,12,21,23,27

Мавзӯи 9. ИҚТИСОДИ МИЛЛӢ ВА САМАРАИ ОН

Маҳсулоти умумии миллий: вазифа, мақсад ва услубҳои тадқиқоти он. Макроиқтисод. Алоқамандии микро- ва макроиқтисод. Иқтисоди миллий, омилҳо ва мақсади он. Тамсилаҳои макроиқтисод, нақш ва мақоми онҳо дар иқтисоди миллий. Тамсили анбӯҳи даромад ва хароҷот дар шароити иқтисодии бозоргонӣ. Андозагирӣ аз нигоҳи хароҷот ва даромад. Маҳсулоти умумии дохилӣ. Даромади миллий. Маҳсулоти ҳолис ва умумии миллий. Иқтисоди ниҳон ва хусусиятҳои он. Марҳилаҳои инкишоф, мақсад, вазифа ва тафриқабандии ҳисобҳои миллий.

Хулоса

САВОЛҲО БАРОИ ТАҚРОР ВА ХУДСАНҶӢ

1. Вазифа ва тадқиқи макроиқтисод дар чӣ зоҳир мегардад?
2. Алоқамандии микро- ва макроиқтисодиёт дар чист?
3. Оиди иқтисодиёти миллий чӣ медонед?
4. Омилҳои инкишофи иқтисодиёти миллий кадомҳоянд?
5. Сиёсати макроиқтисоди давлат дар чист?
6. Маҳсулоти умумии миллий (МУМ) чиро ифода менамояд?

7. Таркиби МУМ аз низоҳи ҳисобу китоби даромад ва хароҷот чӣ гуна аст?
8. Маҳсулоти умумии дохилӣ (МУД) чиро ифода мекунад?
9. Дар бораи даромадҳои миллий, моҳият ва шаклҳои он чӣ гуна тасаввур доред?
10. Шаклҳои даромадҳои аҳолии каломҳоянд?

НАҚШАИ ДАРСҲОИ АМАЛӢ

1. Вазифа ва мақсади тадқиқоти макроиқтисод
2. Иқтисоди миллий, омилҳо ва мақсади инкишофи он
3. Маҳсулоти умумии миллий: моҳият ва андозагирии он
4. Маҳсулоти умумии дохилӣ. Даромадҳои миллий
5. Иқтисоди ғайрироғам ва хусусиятҳои он
6. Мувозинӣ ва номувозинии макроиқтисод, моҳият, шакл ва хусусиятҳои он.

АДАБИЁТ: 4,8,9,10,15,19,22,23,26

Мавзӯи 10. ИСТЕЪМОЛ ВА ПАСАНДОЗ

Истеъмор – унсурҳои асосӣ ва давраи ниҳони истеҳсолоти ҷамъият. Истеҳсолот – омилҳои муайянкунандаи ваъ ва ҳолати истеъмороти. Шакл ва омилҳои муайянкунандаи истеъмор. Тақозои қонунии иқтисодии истеҳсол ва истеъмор. Шакл ва намунаҳои истеъмор. Истеъморҳои субъективӣ ва объективӣ. Истеъморҳои истеҳсолия ва ғайриистеҳсолия, инфироқӣ ва ҷомеавӣ. Меъёри истеъмор. Истеъморҳои аҳолии. Нақш ва сирати қонунии истеъмор. Моҳият ва омилҳои муайянкунандаи пасандоз. Пасандоз ҳамчун маҷмӯи даромадҳо. Пасандозҳои субъектҳои иқтисод. Пасандозҳои аҳолии ва корхона. Пасандозҳои давлат (ҷамъият). Омилҳои муайянкунандаи пасандоз: дараҷаи нарх, интизорӣ, қарздорӣ истеъморӣ (маълумот) ва андозситонӣ.

Хулоса

САВОЛҲО БАРОИ ТАҚРОР ВА ХУДСАНЧӢ

1. Нақш ва мақоми истеҳсолот дар ҷиҳи тоҳир мегарданд?
2. Маҷмӯи истеҳсолот ва истеъмор дар истеҳсолоти ҷамъияти дар ҷиҳи тоҳир мегарданд?
3. Истеъмор ҷиҳи?
4. Шаклҳои муайянкунандаи истеъмор каломҳоянд?
5. Пасандоз ҷиҳи?
6. Шаклҳои пасандозҳои субъектҳои иқтисод каломҳоянд?

7. Пасандозҳои аҳоли чӣқоро ифода менамоянд?
8. Ба пасандози корхонаҳо чӣқо дохил мешаванд?
9. Пасандози ҷамъият (давлат), сарчашма ва шаклҳои он кадомҳоянд?
10. Майли миёнаи пасандоз чист?
11. Омилҳои ба ҳаҷми истеъмоли ва пасандоз таъсиркунида кадомҳоянд?

НАҚШАИ ДАРСҲОИ АМАЛИ

1. Истеъмоли – унсурҳои асосӣ ва давраи ниҳони истеҳсолоти ҷамъият.
2. Истеъмоли, шакл ва омилҳои муайянкунаанди он.
3. Пасандоз, моҳият ва омилҳои муайянкунаанди он.
4. Ҳаҷми майли ба истеъмоли ва пасандоз.

АДАБИЁТ: 1,6,8,9,10,11,15,21,23,26

Мавзӯи 11. САРМОЯГУЗОРӢ ВА АНДӢХТ

Моҳият ва сарчашмаҳои ташаккули андӯхт. Классикони иқтисоди сиёсӣ (А. Смит, Д. Рикардо, К. Маркс) онд ба андӯхт ҳамчун сарчашмаи таҳриқидҳандаи истеҳсолоти ҷамъият. Андӯхт. Сарчашмаҳои андӯхт дар сатҳи микро- ва макро-иқтисод. Шакл ва намудҳои андӯхт. Андӯхти истеҳсоли, гайри-истеҳсоли, исмӣ ва воқеӣ. Хазина (фонд)-и андӯхти истеҳсоли. Меъёри андӯхти истеҳсоли. Самараҳои андӯхт, сарчашма ва хусусиятҳои ташаккули он. Сармоягузорӣ ва андӯхт, шакл ва самарҳои онҳо дар шароити бозор. Субъект ва объектҳои сармоягузорӣ. Лонҷи сармоягузорӣ. Интизориҳои бозарҳои сармоягузорӣ.

Хулоса

САВОЛҲО БАРОИ ТАҚРОР ВА ХУДСАНҶӢ

1. Андӯхт чист?
2. Сарчашмаҳои андӯхт кадомҳоянд?
3. Шаклҳои андӯхт кадомҳоянд?
4. Хазина (фонд)-и андӯхт ва раванди андӯхтро чӣ хел шарҳ додан мумкин аст?
5. Андӯхти истеҳсоли, сарчашмаҳои ташаккул ва шаклҳои онро чӣ тавр метавон тафсир кард?
6. Андӯхти гайриистеҳсоли чист?
7. Самараҳои андӯхт таҳти кадом омилҳо сураи мегурад?
8. Сармоягузорӣ, моҳият ва омилҳои он чӣқоро ифода менамоянд?

НАҚШАИ ДАРСҲОИ АМАЛИ

1. Андӯхт, моҳият ва сарчашмаҳои таппакули он.
2. Шакл ва намудҳои андӯхт.
3. Самаранокии андӯхт ва хусусиятҳои таппакули он.
4. Сармоягузори ва андӯхт, шакл ва самаран онҳо дар шаронти бозор.

АДАБИЁТ: 1,3,8,9,10,11,13,21,24,28

Мавзӯи 12. РУШДИ ИҚТИСОД, ОМИЛ ВА ТАМСИЛҲОИ ОН

Рушди иқтисод, моҳият ва хусусиятҳои он. Моҳият ва мазмуни рушди иқтисоди воқеӣ. Самара ва оқибатҳои иқтимоии рушди иқтисод. Рушди ҷисмонӣ ва арзишдор. Унсурҳои сифати рушди иқтисод. Иқтисоди ривҷбанди. Навъ ва омилҳои рушди иқтисод. Тафриқабинии омилҳои рушди: тақозо, арза, тақсироти мустақим, ғайримустақим ва ғайра. Рушди экстенсивӣ, интензивӣ ва ягонагии онҳо. Тамсилҳои рушди иқтисод. Амалияи (функсияи – вазифаи) истеҳсоли. Тамсилаи неоклассикии рушди иқтисод. Тамсилаи истеҳсоли. Тамсилаи кейнсгароёнаи ҷадиди рушди иқтисод.

Хулоса

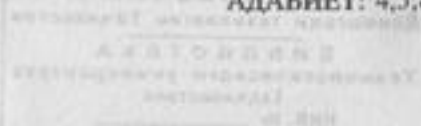
САВОЛҲО БАРОИ ТАҚРОР ВА ХУДСАНҶӢ

1. Рушди иқтисодро чӣ тавр тасаввур мекунед?
2. Алоқамандии рушди иқтисод бо нишондиҳандаҳои макроиқтисод чӣ тавр сурат мегирад?
3. Байни рушди ҷисмӣ ва рушди арзиш (пул) чӣ фарқ ҳаст?
4. Омилҳои ба рушди иқтисод таъсиррасон каломҳои?
5. Меъёр (омил)-ҳои муайянкунаандаи рушди иқтисод каломҳои?
6. Хусусиятҳои омилҳои тақозо ва арза дар ҷиҳати ифода меёбанд?
7. Рушди экстенсивӣ хислати кадом иқтисод мебошад?
8. Рушди интензивӣ ва афзалияти он дар ҷиҳати ифода меёбад?
9. Таносуби рушди экстенсивӣ ва интензивӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон чӣ тавр аст?

НАҚШАИ ДАРСҲОИ АМАЛИ

1. Рушди иқтисод, моҳият ва хусусиятҳои он.
2. Самара ва оқибатҳои иқтимоии рушди иқтисод.
3. Навъ ва омилҳои рушди иқтисод.
4. Рушди экстенсивӣ ва интензивӣ.

АДАБИЁТ: 4,5,8,9,10,15,19,21

Мавзун 13. ҲАВЗАИ ИҶТИМОИИ ИҚТИСОДИЁТ ВА СИЁСАТИ ИҶТИМОИИ ДАВЛАТ

Ҳавзаи иҷтимоии иқтисод ва унсурҳои таркибии он: соҳаи кишоварзӣ (МКС), нақлиёт, соҳаи хизматрасонӣ (хизмат), соҳаҳои ғайримодӣ (ғайринистехсола). Моҳият, тамоюл ва хусусиятҳои кунунии сиёсати иҷтимоии давлат. Шартҳои сиёсати иҷтимоӣ. Самтҳои инкишофи сиёсати иҷтимоӣ. Мақсади сиёсати иҷтимоӣ. Пуштибонии иҷтимоӣ ва ҳифзи иҷтимоӣ. Пуштибонии давлат ва шаклҳои он. Индексатсияи даромади аҳолии. Сабоди истеъмолии. Таъмини иҷтимоӣ ва ёрии иҷтимоӣ. Соҳаи таъминоти иҷтимоӣ. Таъминот бо нафақа, ёрипулҳои яқвақта ва ғайра. Сарчашмаи хазина (фонд)-и нафақа. Иттифокҳо ва ҳаракати касаба, нақш ва мақоми онҳо дар ҳалли масоили иҷтимоӣ. Шартномаҳои гурӯҳӣ (коллективӣ). Шартномаҳои меҳнатӣ.

Хулоса

САВОЛҲО БАРОИ ТАҚРОР ВА ХУДСАНЧӢ

1. Ҳавзаи иҷтимоӣ чист ва ба он кадом соҳаҳо дохил мешаванд?
2. Соҳаҳои ғайримодӣ дар ин низоми ба чӣҳо тақсим мешаванд?
3. Сармояи инсон чист?
4. Оиди сиёсати иҷтимоии давлат чӣ метавон гуфт?
5. Вазифа ва мақсади сиёсати иҷтимоии давлат дар чӣҳо зоҳир мегарданд?
6. Пуштибонии иҷтимоӣ чист?
7. Роҳҳои зоҳиршавии пуштибонии давлат кадомҳоянд?
8. Индексатсияи даромади аҳолиро чӣ тавр тасаввур мекунед?
9. Шахсони ғайри қобилияти меҳнатӣ кадомҳоянд?

НАҚШАИ ДАРСҲОИ АМАЛИ

1. Ҳавзаи иҷтимоии иқтисод ва унсурҳои таркибии он.
2. Сиёсати иҷтимоии давлат: моҳият, тамоюл ва хусусиятҳои он.
3. Пуштибонии иҷтимоӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии.
4. Таъмини иҷтимоӣ ва ёрии иҷтимоӣ.
5. Иттифокҳо ва ҳаракати касаба, нақш ва мақоми онҳо.

АДАБИЁТ: 1,2,8,9,10,14,18,19,21,26

Мавзун 14. СИЁСАТИ ПУЛӢ ВА ҚАРЗИИ ДАВЛАТ ДАР ШАРОИТИ БОЗОР

Пул, марҳалаҳои инкишоф ва низоми кунунии он. Низоми пул. Воҳидҳои пул. Микҷис нарх. Тамғаҳои пул. Чиптаҳои хазина. Танғаҳо. Низоми интишори пул. Танзими пул. Хусусиятҳои пул дар шароити бозор. Ҳаҷми (масса)-и пул. Муомилоти пул. Микдори пули барои муомилот зарур. Воҳиди фоидаи қарз. Тақозои пул барои иҷрои амалиёти хариду фурӯш. Мувозинии тақозо ва арза дар бозори пул. Қарз (кредит). Қарз ҳамчун зухуроти муносибатҳои истеҳсоли. Мазмуни иқтисодии қарз. Имконият ва зарурати пайдоиши инкишофи қарз. Ниҳод (институт)-ҳо ва муассисаҳои ҳоси қарз. Вазифа, услуб, шакл ва намудҳои қарз. Шарт (принсип)-ҳои адои қарз. Қарзҳои бонкҳои тиҷоратӣ, гаравӣ, давлатӣ, кишоварзӣ, истеъмоли, рифоҳӣ (коммуналия) ва байналхалқӣ. Қарз дар асоси гарав. Бонкҳо, вазифа, шакл ва низоми онҳо. Амалиёти фавқоли бонк. Хадамоти бонк. Низоми бонк. Сиёсати пулӣ ва қарзии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити гузариш ба иқтисоди бозор.

Хулоса.

САВОЛҲО БАРОИ ТАҚРОР ВА ХУДСАНҶӢ

1. Пул чист ва он кадом вазифаҳоро иҷро мекунад?
2. Оиди марҳалаҳои инкишофи пул чӣ мелонед?
3. Унсурҳои пул кадомҳоянд?
4. Тамғаҳои пул чӣ тавр муайян карда мешаванд?
5. Танзими пул аз ҷониби кӣ ва чӣ тавр ба роҳ монда мешавад?
6. Муомилоти пул чӣ тавр сурат мегирад?
7. Роҳҳои муайян кардани суръати гардиши пул кадомҳоянд?
8. Тақозо ва арзаи пул чӣ тавр муайян карда мешаванд?
9. Оиди қарз ва таърихи он чӣ тасаввур доред?
10. Сарчашмаҳои қарз кадомҳоянд?
11. Низоми қарз ҳамчун кулли кадом омилҳо ташкил карда мешавад?
12. Вазифа, шакл ва намудҳои қарз кадомҳоянд?

НАҚШАИ ДАРСҲОИ АМАЛӢ

1. Пул ва марҳалаҳои инкишофи он.
2. Ҳаҷми (масса)-и пул. Бозори пул ва эътидоли он.
3. Қарз ва сарчашмаҳои ташаккули он.

4. Вазифа, услуб, шакл ва намудҳои қарз.
5. Бонкҳо, вазифа, шакл ва низоми онҳо.
6. Сиёсати пулӣ ва қарзӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити гузариш ба иқтисоди бозор.

АДАБИЁТ: 5,7,8,9,10,12,14,21,26

Мавзӯи 15. БОЗОРИ МОЛИЯ, АНДОЗ, БУЌЕТ ВА СИЁСАТИ ХАЗИНАДОРИИ ДАВЛАТ ДАР ШАРОИТИ БОЗОР

Молия, вазифа ва низоми он. Молия ҳамчун шакли зуҳури низоми муносибатҳои иқтисод. Моҳияти иқтисодии молия. Молия – ифодакунандаи муносибатҳои пул. Вазифаи молия: назорат, танзим, ҳавасмандгардонӣ ва истиқрор. Асоси низоми молия. Муносибатҳои молия. Анибӯи молия дар доираи низоми субъектҳои иқтисод. Низом ва сиёсати молия. Буҷети давлат, моҳият, шакл ва хусусиятҳои ташкили он. Муносибатҳои буҷет. Моҳияти иқтисодии буҷет. Механизми буҷет. Қисмҳои буҷет – даромад ва хароҷот. Даромадҳои андоз. Хароҷоти буҷет. Хароҷоти асосӣ. Қарзи давлат. Андоз, вазифа, шакл ва хусусиятҳои ташаккули он. Субъект ва объектҳои андоз. Тарзҳои андозбандӣ. Вазифаҳои андоз: ҳазинадорӣ, назорат, тақсим, танзим ва иҷтимоӣ. Тафриқабинии метёрҳои андоз. Намудҳои андоз. Сиёсати ҳазинадории давлат ва хусусиятҳои он дар шароити бозор.

Хулоса

САВОЛҲО БАРОИ ТАҚРОР ВА ХУДСАНҶӢ

1. Моҳияти иқтисодии молия дар чӣ ифода меёбад?
2. Вазифаҳои асосии молия кадомҳоянд?
3. Фарқи муносибатҳои пул ва молия дар чист?
4. Низоми молия ва сиёсати давлатии молия чӣ тавр сурат мегиранд?
5. Нақш ва мақоми буҷет дар ҷиҳи заҳир мегарданд?
6. Қисмҳои асосии ташаккули буҷет чӣ тарз тақсим ва ташреҳ карда мешаванд?
7. Хароҷоти буҷет дар кадом шакл тақсим ва истифода карда мешаванд?
8. Андоз аз ҳисоби кадом шаклҳои даромад ва пардохтҳо ташкил карда мешавад?
9. Унсурҳои ташкил ва усулҳои андозбандӣ кадомҳоянд?
10. Сиёсати ҳазинадории давлат чӣ тавр тасаввур карда мешавад?

НАҚШАИ ДАРСҶОИ АМАЛИ

1. Модия, вазифа ва инъоми он.
2. Бюҷети давлат, моҳият, шакл ва хусусиятҳои таъшики он.
3. Андоз, вазифа, шакл ва хусусиятҳои таъшаққули он.
4. Сиёсати ҳазинадории давлат ва хусусиятҳои он дар шароити бозор.

АДАБИЁТ: 8,9,10,13,21,26,27

Мавзӯи 16. ТАВАРРУМ ВА ТАЪШИМИ ЗИДДИ ТАВАРРУМИ ДАВЛАТ

Таваррум, моҳият ва сабабҳои пайдоиши он. Мафҳуми таваррум. Ақидаҳои намоёндагонии мактаби классикии иқтисодии сиёсӣ. Қонибдорони «назариияи спираллии таваррум». Албуҳи таваррум. Назариияи кунунии макроиқтисодии таваррум. Қонибдорони назариияи бисёромилан таваррум. Омилҳои таваррум. Омилҳои сирати пул. Шакл ва намуҷҳои таваррум. Моҳият ва хусусиятҳои таваррум. Таварруми ниҳон, тақозо, хароҷот, бонаром, ҳаҳанда ва тоҳанда. Хусусият ва омилҳои муайянқунандан таваррум. Таъшаққули раванди таваррум. Дараҷаи таваррум. Шохиси (индекс) нарх. Шохиси нархҳои яқлухт ва ҳаҳана. Шохиси нархҳои воридот ва содирот. Оқибатҳои иқтисодии иқтисоии таваррум. Таваррум дар шароити инъоми иқтисодии амрӣ. Сиёсат ва тадбирҳои зидди таварруми давлат. Сабаб, хусусият ва оқибатҳои таварруми муосир. Шаклҳо ва сабабҳои пайдоиши бекорӣ. Мафҳуми шугли пурра.

Хулоса

САВОЛҶО БАРОИ ТАҚРОР ВА ХУДСАНҚИ

1. Таваррум (инфлятсия, бекорбаваӣ) ҳисҷ?
2. Сабабҳои асосии таваррум кадомҳаанд?
3. Оиди «назариияи спираллии таваррум» ҳӣ гуна тасаввурот доред?
4. Шакл ва намунаҳои таваррум кадомҳаанд?
5. Таварруми қушод ва таварруми ниҳой ҳисҷ?
6. Таварруми тақозо, хароҷот, бонаром ва ҳаҳанда.
7. Омилҳои муайянқунандан таваррум кадомҳаанд?
8. Шохиси (индекс) нархҳои яқлухт ва ҳаҳанаро ҳӣ таъв муайян меқунанд?
9. Сиёсати зидди таварруми давлат дар ҳӣ зоҳир меғардад?
10. Шакл ва сабабҳои бекорӣ кадомҳаанд?

НАҚШАИ ДАРСҲОИ АМАЛИ

1. Таваррум, моҳият ва сабабҳои пайдоиши он.
2. Шакл ва намудҳои таваррум.
3. Хусусият ва омилҳои муайянкунандаи таваррум.
4. Оқибатҳои иқтисодии иҷтимоии таваррум.
5. Сиёсати зилли таварруми давлат.
6. Бекорӣ: шаклҳо ва сабабҳои пайдоиши он. Мафҳуми шугли пурра.

АДАБИЁТ: 7,8,9,10,11,19,22,26,28

МАЗУҲО НИСБАТИ РЕҶАИ ТАҚСИМИ СОАТҲОИ ДАРС

Мавзун 1. НАЗАРИЯИ ИҚТИСОД, ЗАМИНАҲОИ ГУСТАРИШ ВА ТАҲАВВУЛИ ОН

НАҚША

- 1.1. Иқтисод ҳамчун мафҳуми хоҷагидорӣ ва илмӣ
- 1.2. Субъект ва намоёнҳои иқтисодӣ
- 1.3. Объект, нишондиҳанда ва мақсади иқтисод
- 1.4. Марҳилаҳои тапшакул ва андешаҳои иқтисодӣ
- 1.5. Афкори иқтисодиву иҷтимоии халқи тоҷик
- 1.6. Руқиҳои асосии таълимот ва равияву мактабҳои иқтисодӣ
- 1.7. Таъсифи фанни назарияи иқтисод

1.1. Иқтисод ҳамчун мафҳуми хоҷагидорӣ ва илмӣ

Инсон табиатан аз ибтидои офарид то кунун баҳри қонеъ гардонидани талабу ниёзҳои худ эҳтиёҷ ба ҳурдан, пушидан, кор кардан, сохтан, ҳолдан, истироҳат, машғулӣ ва ғайра дорад.

Ҳаёти инсон, мисли ҳаёти ҳомеа, бисёрҷабҳаву гуногуншакл ва нисбатан мураккаб мебошад. Он ҳамчун низоми муташаккил ва муайяни фаъолият дар ҳавза ва бахшҳои гуногун (сиёсат, идеология, илм, маориф, фарҳанг, маданият, иқтисодиёт, иҷтимоиёт ва ғайра) зухур мегардад.

Бузургон ва донишмандони аҳли адаб эътироф кардаанд, ки моян ҳастиву рушди ҳомеаи инсониро соҳаи иқтисод муайян мекунад.

Чӣ тавре ки аз "таърихи афкори иқтисод" зухур мегардад, вожаи иқтисод ҳамчун ваҳдати мафҳумҳои юнонии "ойкос" – хоҷагӣ ва "номос" – қонун, яъне "ойкономиа" ба вуқӯъ пайваста аст. Он саргоз аз қониби Ксенофонт ҳамчун фаҳмиш тибқи меъёр, қоида ва қонунҳои пеш бурдани хоҷагӣ истифода карда шудааст.

Дар ин асос метавон гуфт, ки иқтисод дар асл фаъолият ва санъат оиди ташкили хонадорӣ, хоҷагиро хоҷагидорӣ ва давлатдорӣ аст.

Дар асоси ин гуна тафриқбандӣ дар адабиёти Ғарб ду тарихи истифодаи "ойкономиа" – "экономика" ва "экономикс" ба назар мерасад. Якум, ҳамчун фаъолият оид ба хоҷагидорӣ

дар мазмун ва маънии аслия ва дуввум ҳамчун илми иқтисод, яъне назарияи иқтисод тасаввур карда мешавад.

1.2. Субъект ва намоёнҳои иқтисодӣ

Новобаста ба шаклу намуд, меъёр ва ҳаҷму ҷойгиронӣ, иқтисод ҳамчун натиҷаи амалиёти субъектҳои иқтисодӣ баромад мекунад. Дар шароити бозор шахсиятҳое, ки кор ё худ амалиёти иқтисодиро анҷом медиҳанд, субъектҳои иқтисодӣ номида мешаванд. Ба субъектҳои иқтисодӣ дохил мешаванд: фардҳо (шахсҳои алоҳида), оила, гурӯҳ, коллектив, корхона, ширкат ва фирмаҳои амалкунанда, давлат ва ғайра.

Субъектҳои иқтисодӣ ҳамеша бо ҳодисаҳои иқтисодӣ сарукор доранд.

Ҳодисаҳои иқтисодӣ талбир, амалиёт ё худ муносибатҳое мебошанд, ки байни субъектҳои иқтисодӣ сурат мегирад. Онҳо дар доираи равандҳои иқтисодӣ амал мекунанд.

Таҳти равандҳои иқтисодӣ маҷмӯи динамикии ҳодисаҳои иқтисодӣ ё худ ҷараёни тавлид ва рушду таҳаввули ҳодисаҳои иқтисодӣ фаҳмида мешаванд.

Алоқан динамикии ҳодисаҳои иқтисодӣ ва раванди иқтисодӣ механизми иқтисодиро ташкил медиҳад. Охирон, аз ҷониби субъектҳои иқтисодӣ барои ба даст овардани натиҷаи беҳтарини фатъият истифода карда мешавад.

1.3. Объект, нишондиҳанда ва мақсади иқтисод

Аз андешаҳои дар боло зикргардида хулоса бармеояд, ки иқтисод бидуни объект, яъне мазмуни модӣ вучуд дошта наметавонад. Фатъияти хоҷагидорӣ маҳз дар меҳвари иттисоли субъект ва объекти иқтисодӣ ба вуқӯ мепаёвандад. Аз ин лиҳоз, дар алабиёти иқтисодӣ ба ҳайси унсурҳои асосии таркибии иқтисод, ё худ объекти иқтисод инҳоро номбар мекунанд:

а) табиат, ҳамчун сарчашмаи тӯминшукунанда, бо захираҳои об, офтоб, канидаҳои фонданок, сӯзишворӣ ва ғайра;

б). сармоя (воситаҳои истеҳсолот), ки ба тӯфайли меҳнати гузашта ва ҳозираи одамон ба вучуд оварда шудааст (бияҳо, таҷдизот, воситаҳои иттилоотӣ ва ғайра, бо иборати дигар восита ва ашъҳои меҳнат);

в). инсон, одамон. Инсон мояи марказӣ ва ибтидои офариниш ва мақсадноки иқтисод аст. Инсон бидуни иқтисод

ва охири бидуни инсон вуҷуд дошта наметавонанд. Инсон дар меҳвари иқтисод ҳамчун шахсияти тавлидгар, тақсимгар, фурӯшанда, истеъмолгар ва идоракунанда нақш мебандад;

г). ашён истеъмолия (хӯрока, сарулибос, пушидани, ишқидани);

ғ). воситаҳои пулӣ (пул, асъор, коғазҳои қиматнок, захираҳои пулӣ молия, қарзӣ...);

д). иттилоот (маълумоти мустақим ё ғайримустақим оиди кашфиёт, бозёфт, ихтироот ва истифодаи онҳо дар истеҳсолот ва самаранокии онҳо);

е). зербино (биноҳои ғайриистеҳсолия, объектҳои ҳавзаи маданият, маориф, тандурустӣ, илм, маҷмааи истиқоматӣ...).

Онҳо вобаста ба дараҷаи таҳлили субъект ва объектҳои иқтисодӣ дар сатҳҳои гуногун ("микро", "мезо", "макро", "мега-иқтисод") шакл ва намудҳои гуногун дошта метавонанд.

Аз нуқтаи назари қадришиносӣ нисбат ба замонҳои гузаштаву ҳозира, мақсади иқтисодро, тибқи ақидаи муаллифони "Экономикс" ҷамъбаст карда қайд кардан мумкин аст, ки он барои таъмини қадри рушди иқтисод, шугли пурраи аҳоли, самаранокии баланди иқтисод, дараҷаи баланди истиқрори нарх, озодии иқтисодиёт, тақсими одилонаи даромад, мустақилияти иқтисод ва тавозути (баланс) и савдо ва ғайра нигаронида мешавад.

1.4. Марҳилаҳои ташаккули ва андешаҳои иқтисодӣ

Тафаккури иқтисодӣ ҳамсору ҳаммаслаки ҷомеаи инсонӣ буда, баробари эҳё ва ташаккули воситаҳои меҳнат зина ба зина тӯли қарнҳои зиёд инкишофу таҳаввул ёфтааст. Тибқи назардошти мутафаккирон, заминаҳои ибтидоии афкори иқтисодӣ ҳанӯз дар Юнони қадим, дар дostonҳои Хомер "Одиссея" ва "Иллиада" (асрҳои X-VIII пеш аз милод) пазируфта шудаанд.

Минбаъд андеша ва ҳикматҳои иқтисодӣ, мушаххасан аз ҷониби Ксенофонт, Афлотун (Платон) ва Арасту (Аристотел) ҳидоят карда шудаанд.

Ксенофонт. Дастуреро ба номи "Истеҳком" ё худ "Экономикс" ("ойкос" – хона, хоҷагӣ, "номос" – қоида, қонун) оиди идора қадри фаъолияти хоҷагидорро хонаводаи гулому гуломдор пешкаш кардааст. Он ҳамчун санъат (қонун) перомунӣ танзим ва тарзу услуби идораи фаъолияти хоҷагидорӣ дар доираи онла (хона, хоҷагӣ) тавсиф карда мешавад.

Платон (Афлотун). Дар рисолаи худ "Давлат" ва "Қонуноҳ" таҳлили амиқи тақсими меҳнат, моликияти хусусӣ, муносибати пулию молиявӣ ва дар ин асос ташкил шудани давлат, идора ва танзими онро тавсиф медиҳад.

Вай тарафдори тақсимои баробар, доштани сарвати баробар, зану кудакони умумӣ, моликияти хусусӣ, тарзи абадан нигоҳ доштани гуломию гуломдорӣ мебошад.

Дар ҷомеаи нисбатан ҳаёлии пешниҳодкардан ӯ ҳар кас бояд мувофиқи таъб, истеъдоди табиии худ ба коре шугл варзад.

Аристотел (Арасту). Дар китоби худ "Сиёсат ва илми ахлоқ" ба тарзу услуби идораи мамлакат, наъми мамлакат, наъми ҳукумат, хусусиятҳои молу пул аҳамияти ҳоса додааст.

Мувофиқи ақидаи ӯ, гуломдорӣ табииатан бояд вуҷуд дошта, аз гулому гуломдор, шаҳрвандон, сарбозону канизон, ҳукмронон ва кишоварзон иборат буда, аз ҷониби табақаҳои мутавассит (миёна) идора карда мешавад.

1.5. Афкори иқтисодиву иҷтимоии халқи тоҷик

Афкори иқтисодии ниёгон, бино ба қисматҳои тақдир, ноқиссиро носолиҳо, бурдбориро ноқомҳои таърих, мушаххасан, аз ҷониби ягон мутафаккирону бузургони гузашта мавриди таҳлил қарор нагирифта буд.

Авасто. Падидаҳои иқтисодӣ зиёда аз се ҳазор сол қабл аз ин дар китоби осмонии динии муқаддаси Зардушт "Авасто" андӯхта шуда, минбаъд дар осори ҳазорон бузургони фарҳанг ва илму адаб рушду камол ёфтаанд. Дар он онди таъсис ва тақсими қор (меҳнат), шикорчигӣ, моҳидорӣ, ҳунармандӣ, ҷорводорӣ: табақабандии ҳайати иҷтимоӣ—рӯҳонӣ, ҷанговарон, пешаварон (ҳунармандон), кишоварзон, гуломон, соҳти идораю давлатдорӣ, вазъ ва амволи шахсӣ, низоми ҳуқуқӣ, шарту шароитҳои ташкили онҳо, аҳком (қонин, қонун) ва маҳаббу навиштаҷоти зиёдеро дарёфт кардан мумкин аст.

Масъалаҳои иҷтимоӣю иқтисодии дар "Авасто" зикр-ёфта, бо ибораҳои профессор Б. Исоматов, ҳазорсолаҳо пеш аз "Таврот", "Инҷил" ва "Қуръон" ба саҳна омадаанд. Аҳкоми ҷаҳорҷубан он: гуфтори нек, пиндори нек ва рафтори нек то кунун нерӯ ва қудрати худро гум накардааст.

Ал-Форобӣ. Мувофиқи тадқиқот зиёда аз 120 асари шоҳсӯтуни Ал-Форобӣ дастраси хонандагон гардидааст. Он

бештар ба мутафаккир ва файласуфи Юнони қадим Арасту (Аристотел) пайравияро тақдир карда, қисме аз асарҳои худро дар асоси шӯҳрориҳои он иҷро кардааст.

Абуали ибни Сино. Дар замони гузаштаи ҳозира ӯро бештар ҳамчун табиби ҳозиқ ва файласуфи мумтоз қадр мекунанд. Шояд аз ҳамин нуқтаи назар бошад, ки ӯ дар асарҳои худ нисбат ба масъалаҳои инсонӣ инсонпарварӣ, одоби намунавӣ беғаразонаи инсон, қуввати тавоноӣ ва ҳушқуд одоби он, тавофути инсонӣ ҳайвонот, сабаби тавлиди таназули онҳо, тарзу услуби ҳонадорӣ хоҷагидорӣ, шаклҳои зинаҳои амалии тадбиркорӣ (соҳибкорӣ), сиёсати танзимгарӣ хоҷагидорӣ подшоҳону бузургон, бобати ислоҳи нафс, дахлу ҳарҷ, нақшу маҳом ва сиёсати мард оиди зан, фарзандон ва хидматгуздорон шугли беназире пайдо карда, онҳоро аз дили худ баҳо додааст.

1.6. Руқиҳои асосии таълимот ва равияи мактабҳои иқтисодӣ

Сарнахуст, муқаррароти иқтисодӣ дар шакли мактаби махсус-мактаби савдогарӣ (меркантилизм) таъсис ёфтааст. Намояндагони асосии он: Т. Мен, А. Монкретейн, У. Стаффорд, Х. Колбер; дар Руссия - Ордин-Нащокин, И. И. Посошков ва дигарон буданд. Он ибтидои асри XV оғоз ёфта, то охири қарни XVII дар аксарияти давлатҳо (Испания, Португалия, Фаронса, Голландия) ҳамчун равияи иқтисодии ҳосилбунёдгашта бар муомилоти тиҷорат, ҷанбаи ба даст овардани ҳарчӣ бештари тиллоӣ нуқра ва содироти бештари молҳои саноат ташкил ва густариш ёфтааст.

Меркантизми нахостин (пасина, асрҳои XVI-XVII) аз таҳлили муносибати пул ба даст овардани пул ба муносибати тиҷорат гардондаанд. Аз ҷониби онҳо назарияи "тарозии тиҷорат" пешниҳод гардидааст. Ба содироти пул, воридот ва содироти молҳои саноат иҷозат дода мешуд.

Мактаби физиократҳо. Бо мурури пешрафт ҷомеа ба ҳушқуд меояд, ки асоси рушд ва рифоҳи башариат на муносибати тиҷорат, балки истеҳсолот мебошад. Аз ин ҷиҳат, таҳлили ҳодисаҳои иқтисодӣ аз соҳаи муомилот ба тавлидот (истеҳсолот) гузаронида мешавад.

Адам Смит мӯтақид аст, ки қудрат ва нерӯи инсонӣ меҳвари таҳриклихандан рушди иқтисод буда, ҳамчун озодии табиӣ, яъне тиҷорати озод, таҳрикаи (ҳаракати) озоди қувваи коргарӣ, санди озоди замин, манъ кардани маҳдудият ва

монетгарии ҳукумат оиди рушди саноату савдо ва ғайра сурат мегирад.

Давид Рикардо итминони комил дорад, ки асоси таҳқурии рифоҳи (беҳбудии) вазъи иқтисодӣ ва иҷтимоии ҷомеа ро истеҳсолоти таъкил медиҳад. Охири сарчашмаи арзиши мол ва даромади табақаҳои гуногун (коргарон, сармоядорон, молиқони замин) мебошад. Маҳз ин нерӯи мавҷуда мӯяи таҳриклиҳанҷи ҷомеа мебошад, ки дар асоси он масоили умдаи дигари иқтисод ҳалли худро меёбад.

Марксизм ё худ назарияи илмӣи сотсиализм (коммунизм) ҳамчун самти ҷалид дар иқтисоди назариявӣ ба вуқӯ, пайваста, барои таҳлилу таҳқиқи қонуни қонуниятҳои инкишофи ҷомеаи сармоядорӣ, таназзулу заволи он ва барпо кардани ҷомеаи нави сотсиалистӣ (коммунистӣ) хидмати шӯёне кардааст.

Марксизм, афзалиятан, дар мӯяи балианди илмӣи мактаби классикии иқтисоди сиёсӣ ва утопистони ҳаёли ба сахнан таърих омадааст. Асосгузори он К. Маркс, Ф. Энгелс, В. И. Ленин, иқтисодчиёни минбаъдаи рус ва собиқ сотсиалистӣ мебошанд.

Назарияи иқтисодии К. Маркс зиёда аз 100 сол иҷтимоиб (бе назардошти тағйирот дар соҳаи иқтисодии иҷтимоӣ) дар илми иқтисод истифода шуда, зиёда аз 70 сол ҳамчун шохроҳи асосии ҷомеаи шӯравӣ (советӣ) хидмат намудааст.

Ҷ. Кейнс ақида ва навиштаҷоти худро дар пояи таҳлил ва қиёси назарияҳои классикҳои марҷинализм ва неоклассикҳо ба роҳ монда, бар хилофи онҳо, на ба таҳлилу таҷриба ва вазъи ҳолатҳои иқтисод, балки бештар бо роҳи мушаххаси ҳал ва дарку баёни мушкилиҳо, таҳлили сабабу натиҷа ва омилҳои муайянкунандаи онҳо машғул шудааст.

Назарияи Ҷ. Кейнс то ибтидои солҳои 70-ум ҳамчун гоия маъмулу ҳамарофарогиранда амал менамуд. Баъд аз солҳои 70-ум дар равиши таҳаввули "назари иқтисод" равию ва руқия ҷалид, "институционализми иҷтимоӣ" бо шакли тамсилаҳои гуногун густариш меёбад. Намояндагони асосии он: Т. Веблен, У. Митчел, М. Вебер, В. Зомбарт, Д. Гэлбрейт, Г. Мюрда, Д. Коммонс ва дигарон мебошанд.

Ф. Хайек (дорандаи мукофоти нобели дар соҳаи иқтисод, соли 1974) дар китоби худ "Роҳ ба сӯи асорат" таъкид мекунад, ки даст кашидан аз озодии иқтисодӣ ва нархгузарони бозор ба сӯи диктатура ва асорати иқтисодӣ роҳ мекушояд. Иқтисоди

бозорӣ нисбатан ба иқтисоди "маъмури" ва "иқтисоди омехта" бартарӣ дорад, сармоя (капитал) доимӣ буда, дар замони капитализм истисмор вуҷуд надорад, моҳҳои иқтисоди давлатӣ майли завоҷ доранд ва табиатан ҳалокатпазиранд.

Дар доира ва ҳаҷми як савол таҳлили равишу паҳлӯҳои гуногуни равишҳои афкори иқтисодӣ имконнопазиранд. Онҳо минбаъд дар раванши таълими мавзӯҳои алоҳида ё худ ҷанҳои таърихи иқтисод, таърихи афкори иқтисод, микро - ва макро-иқтисод ва ғайра мустақил омӯхта мешаванд.

1.7. Таъсифи ҷанни назарияи иқтисод

Назарияи иқтисод (иқтисоди сиёсӣ) таърихан ҳамчун илм дар хусуси таҳлил ва таҳқиқи қонунҳои қонуниятҳо, бунёди инкишоф, ташаккули ҳаёти иқтисодиву иҷтимоӣ ва давраву марҳалаҳои рушди ҷомеаи инсонӣ густариш ёфтааст.

Арасту (Аристотел) бошад, шайъи (предмети) таҳлил ва таҳқиқи худро дар истеҳсол, маҳорат онди афзунгардонии сарвати давлат, алаҳхусус дороиҳо пул мебинанд.

А. Монкретейн ҷанни иқтисоди сиёсиро дар омӯзиш ва дарки хоҷагии давлатӣ, ки монархияи мутлақ ҷаълияти онҳоро танзим ва идора мекунад, тасаввур менамояд. Маҳз бо ташаббуси А. Монкретейн хоҷагидорӣ ба ду қисмат ҷудо мешавад:

- а). илм онди ба хонадорӣ ва хоҷагидорӣ;
- б). хоҷагидорӣ давлатӣ ё худ иқтисоди сиёсӣ.

Намояндагони мактаби физиократҳо (махсусан, Франсуа Кенэ, Анн Тюрго...) объекти таҳлили ҷанни назарияи иқтисодиро сарвати милли қарор дода, онро аз соҳаи мубодила ба соҳаи истеҳсолот гузарониданд.

А. Смит ҷанни иқтисоди сиёсиро дар андӯшти сарвати милли, таркиби он ва қонунҳои амали бозори рақобатӣ комил мебинанд.

К. Маркс ба ҳайси ҷанни назарияи иқтисодӣ муносибатҳои истеҳсоли (иқтисодӣ)-ро пешниҳод намудааст.

Бо иборати К. Маркс истилоҳоти гуногун, ки олимони давраи гузашта онди ҷанни иқтисод истифода намудаанд (истеҳсол, тақсим, мубодила, сарват, талабот, захираҳои қомеъ, идораи давлат, хонадорӣ хоҷагидорӣ...), дар асл унсурҳои таркибии муносибатҳои истеҳсоли мебошанд. Ин ақида дар китоби нахустии он "Сармоя" («Капитал») мавриди таҳлилу таҳқиқ қарор гирифтааст.

К. Маркс предмети тадқиқоти худро дар таҳлили "тарзи сармоядории истеҳсолот", муносибатҳо онди истеҳсоли муомилот ва кашфи қонунҳои қонуниятҳои инкишофу таҳаввули онҳо тасаввур мекунад.

Мувофиқи ақидаи К. Маркс мави асосии капитализмро истисмор ва азхудкунии арзиши изофа ташкил мекунад. Охири сарчашмаи сарват ва доройи сарватмандон мебошад.

Дар сатҳ ва доираи микроиқтисод муносибатҳо онди тарзу услуби ташкили фазолияти истеҳсоли ширкат (фирма), хулку атвори онҳо ҳамчун намоишдан (субъекти) иқтисодӣ (коргарон, хидматчиён, муҳандисон, менеҷерон, бонкирҳо, соҳибони ҳавлию хона, фермерҳо, соҳибкоруни табиркоруни, тоҷирон ва ғайра) онди тарз ва услуби ташкили хоҷагилорӣ, фазолияти тижоратӣ, иҷтимоӣ, бурунмарзӣ, молиявӣ қарзӣ ва ғайра ифода мекунад.

Мезоиқтисод ҳамчун иқтисодиёти алоҳидаву мустақили соҳаҳои хоҷагии халқ: маҷмааҳои истеҳсоли, маҷмааҳои кишоварзӣю саноат, сохтмон, саноатию ҳарбӣ, иқтисодиёти ноҳия (регион), ё худ ҳавзаҳои алоҳидаи маъмурии хоҷагии халқ - минтақаҳои озоди иқтисодӣ, нелот (штатҳо) ташкил карда мешавад.

Макроиқтисод таҳлил ва тадқиқоти муносибатҳои (агентҳои) иқтисодиро бештар дар сатҳи болоии ҷомеа дарбар мегирад. Он ҳамчун кулли муносибатҳои иқтисодӣ (микроиқтисод, мезоиқтисод) дар доираи давлати миллии онди ташаккули маҳсулоту даромади миллии, мувозинати макроиқтисод, бухронҳои иқтисодӣ, суръату афзоиши рушди иқтисодӣ, таварум (инфлятсия), шугли аҳоли, сиёсати пулию қарзӣ, сиёсати иҷтимоӣ, хазинадорӣ ва ғайра густариш меёбад.

Мегаиқтисод ҳамчун иқтисодиёти ҷаҳон кулли муносибатҳои иқтисодӣ, алоқаҳои дохиливу бурунмарзии давлатҳои алоҳидаҳо онди ба ташаккул ва истифодаи қонунҳои қонуниятҳои иқтисодӣ ва фазолияти амалиёти иқтисодиёти халқҳои ҷаҳон дар якҷоягӣ ифода мекунад.

Мавзӯи 2. ИСТЕҲСОЛОТ, ШАКЛ ВА ОМИЛҲОИ ОН

НАҚША

- 2.1. Раванди истеҳсолот ва таркиби он
- 2.2. Истеҳсолот, шакл ва хусусиятҳои он
- 2.3. Истеҳсоли ҷамъиятӣ, моҳият ва шаклҳои он
- 2.4. Масоили маҳдудияти захираҳо ва талаби беинтиҳои инсон
- 2.5. Омилҳои истеҳсолот, шакл ва хусусиятҳои онҳо
- 2.6. Таъсири фаъолияти ҳоҷатидории инсон

2.1. Раванди истеҳсолот ва таркиби он

Истеҳсолот бидуни ҷомеаи инсонӣ имконнопазир аст. Инсон низ бе истеҳсолот вуҷуд дошта наметавонад. Инсон барои мувозин нигоҳ доштан ва барқарор кардани воситаҳои зарурӣ ҳаёти худ, эҳтиёҷ ба неъматҳои гуногун – мол, маҳсулот, сарулибос, хонаю ҷой, хӯрока, пушока, доруворӣ, воситаи нақлиёт, асбоби анҷоми рӯзгор ва ғайра дорад.

Онҳо дар шакли тайёр дар табиат вуҷуд надоранд ва худ аз худ низ пайдо намешаванд. Онҳоро ҳуди одамон тибқи фаҳмиш, имкон, қобилият ва зарурат дастрас менамоянд, бунёд мекунанд, месозанд, мепазанд, мефзунд, мекоранд, гун мекунанд.

Меҳнат чун инсонӣ иқтисодӣ ва охирон истеҳсолотро ба вуҷуд овард. Меҳнат чун сарчашмаи ғизо ва ҳаракатдиҳандаи истеҳсолот сурат гирифт. Ҳамин ақда аз ҷониби бузургони фарҳанги тоҷик Абӯрайҳони Беруӣ, Абӯалӣ ибни Сино, Закариёи Розӣ ва дигарон махсус қайд карда шудааст. Мувофиқи гуфтаҳои онҳо бидуни ақл ва меҳнат дар олам ҷизе ба даст намеояд.

Аз ин ҷо, таҳти раванди меҳнат рабобити доимӣ ва устувори байни унсурҳои он (ҳуди меҳнат, воситаҳои меҳнат, ашёҳои меҳнат), истифодаи захираҳои табиат ва дар ин асос ба вуҷуд овардани неъматҳоро қонеъ гардонидани талаботи инсон фаҳмида мешавад.

Меҳнат амалиёти бошууропа ва мақсадноки фаъолияти инсон буда, бо ёрии он одамон неъматҳои молдиро маънавӣ ва ҳадамот ба вуҷуд меоранд.

Шайъ (предмет)-ҳои меҳнат ҷизҳои мебошанд, ки одамон мустақиман ба онҳо (ба воситаи кор, фаъолият, меҳнат) таъсир

расонда, ҳосиятҳои зоҳирии онҳоро барои тавлиди неъматҳои иқтисодӣ истифода мекунанд. Ба онҳо ҷизҳои, ки дар шакли тайёр аз табиат гирифта мешаванд (мева, моҳӣ, ангишт...) ё худ маводе, ки дубора зери таъсири меҳнати инсон қарор мегиранд (пахта, ангишт, нафт, газ...), дохил мешаванд.

Воситаҳои меҳнат ҷиз ё гурӯҳи ҷизҳои мебошанд, ки инсон ба воситаи онҳо (дос, болта, каланд, мошин, экскаватор...) ба шайъ (предмет)-ҳои меҳнат (замин) таъсир расонда, неъматҳои маҳсулот ва молу хидматҳо тавлид менамояд. Воситаҳои меҳнат ва ашёҳои меҳнат дар якҷоягӣ воситаҳои истеҳсолотро ташкил медиҳанд. Он дар адабиёти муосири Ғарб ҳамчун сармоя (капитал), молҳои сармоягузорӣ (инвеститсионӣ) ё худ неъматҳои сармоявӣ ном бурла мешавад.

Қувваҳои истеҳсолкунанда (аз ҷиҳати К. Маркс) ҳамчун ягонагӣ ва алоқамандии омилҳои истеҳсолот (қувваи коргарӣ ва воситаҳои истеҳсолот) тасаввур карда мешаванд.

Муносибатҳои истеҳсоли муносибатҳои мебошанд, ки байни одамон онди тавлид, тақсим, мубодила ва истеъмоли неъматҳои моддиро маънавия ва ҳадамот ба вуҷуд меоянд.

Муносибатҳои ташкилӣ иқтисодӣ афзалиятан онди тарзу услуби ташкили раванди истеҳсолот, тақсим ва мубодилаи неъматҳои тавлидшуда ва ҳадамот ба роҳ монда мешаванд.

2.2. Истеҳсолот, шакл ва хусусиятҳои он

Дар адабиёти муосири иқтисодӣ тахти истеҳсолот ҷараёни муттасили ҳамгирӣ ва истифодаи захираҳои маҳдуди иқтисодӣ ва дар ин асос ба вуҷуд овардани неъматҳои иқтисодӣ гайрииктисодӣ, ҳадамот ва қонет гардондани тақозои беинтиҳои инсон фаҳмида мешавад.

Аз ҷиҳати таъинот маҳсулоти истеҳсолшударо ба ду гурӯҳ:

а) истеҳсоли воситаҳои истеҳсолот, яъне воситаҳои, ки бӣ аз истеҳсол ба ҳайси воситаҳои истеҳсолот аз нав ба ҷараёни тавлидот ҷалб карда мешаванд;

б) истеҳсоли ашёҳои истеъмоли молҳои истеъмоли ва хидматҳои, ки аз ҷониби истеҳсолкунандагонии ниҳой истифода карда мешаванд.

Дар ин сатҳи таҳлил истеҳсолот афзалиятан, дар шакли натураӣ (ҷиз), яъне ҳаҷми истеҳсол (дар як рӯз, ҳафта, моҳ, сол...) ҳисобу китоб карда мешавад. Дар ҳисобу китоби оморӣ, асосан, нишондиҳандаҳои истеҳсоли дар шакли ҳаҷми маҳ-

сулот – маҳсулоти молия, маҳсулоти фуруҳтанида, хароҷоти истеҳсолот, хароҷоти муомилот ва ғайра истифода карда мешавад.

Классикони назарияи иқтисод (А. Смит, Д. Рикардо, К.Маркс) истеҳсолотро ба истеҳсолоти моддӣ, ғайримоддӣ ва ҳадамот (хидматрасонӣ) тақсим кардаанд. Таҳти истеҳсолоти моддӣ маҷмӯи муносибатҳои иқтисодӣ онди ташкил ва истифодаи захираҳои иқтисодӣ бо мақсади ба вуҷуд овардани молу маҳсулот ё худ адои хидмат ва қонеъ гардонидани талаботи аҳоли фаҳмида мешавад.

Истеҳсолоти ғайримоддӣ ҳамчун маҷмаи соҳаҳои хоҷагии халқ, ки мустакиман дар таълиди маҳсулоти ҳолвие ҷамъиятӣ (даромади миллий) иштирок надоранд, тасаввур карда мешавад. Тибқи омили муносири давлатҳои собиқ сотсиалистӣ ба он хоҷагиҳои сохтмони рифоҳӣ (коммунали), хидматрасонии аҳоли (навыи бидуни истеҳсоли), нақлиёти мусофиркаш, алоқа (хидматҳои ғайриистеҳсоли ба аҳоли), маориф, маданият, тансиҳатӣ, тарбияи ҷисмонӣ, таъминоти иҷтимоӣ, санъат, илм, идораи мамлакат ва ғайра дохил карда мешаванд.

Соҳаи ҳадамот ҳамчун ягонагии соҳаҳои истеҳсолоти моддӣ ва ғайримоддӣ дар қисмати истеҳсоли хидматрасонии истеҳсоли ва истеҳсоли хидматҳои ғайриистеҳсоли (таъмири хона, пойафзол, сарулибос, автомобил, хидматрасонӣ аз ҷониби духтурону сартарошон ва ғайра) ташкил мегардад.

2.3. Истеҳсоли ҷамъиятӣ, моҳият ва шаклҳои он

Дар назди ҳар як истеҳсолот, новобаста ба сохтор (низом)-ҳои иқтисодӣ, маъсалаҳои умумие меистанд, ки бидуни ҳаҷ ва ба инобат нагирифтани онҳо рушду камолӣ ҷомеаро таъмин кардан имконнопазир мегардад. Ба ҷумлаи онҳо дохил мешаванд:

1) Чӣ бояд истеҳсол кард, то ки ниёзу эҳтиёҷи моддин ҳамаҷониба афзоишдан алоҳии ҷамъият қонеъ гардонда шавад?

2) Чӣ қадар истеҳсол кард? Бо ин мақсад қадом ҳиссаи захираҳои мавҷударо (захираҳои табиӣ, сармоя, меҳнат, замин, технология, қобилияти соҳибкорӣ) истифода ё худ банд намуд?

3) Чӣ тавр истеҳсол намуд? Ташкили истеҳсолотро чӣ навъ ба роҳ монд? Қадоме аз намудҳои техникаю технологияро истифода кард?

4) Барои кӣ истеҳсол кард? Истеъмолкунандаи молу хидматҳо кӣоянд? Қобилияти харидории онҳо чӣ тавр аст?

5) Оё истеҳсолот тибқи қудрат ва тавоногии мавҷудан худ сатҳи ақалл (минимум)-и хароҷот ва сатҳи аксар (максимум)-и фойдари дар ҳолати мавҷуд будани рақобатпазирии корхонаҳои дигар таъмин карда метавонад?

Талабот ҳолат ё худ вазъи қонеъ гардонданишудан нисб ба эҳтиёҷи одамон мебошад, ки онро бояд баргарафт намуд. Ҳамин чиз одамонро маҷбур месозад, ки онҳо ба фаъолияти истеҳсоли даст зананд, маҳсули онро тақсиму мубодила намоянд.

Хусусиятҳои хос аз ғиноҳи дараҷаи камолоти омилҳои истеҳсолот (сармоя, меҳнат, соҳибкорӣ, замин...), сатҳи рушди фаъолияти зеҳнӣ (интеллектуалӣ)-и инсон, таъсис, таварқи истеҳсолот, зерсохтор (инфраструктура)-и истеҳсоли, иқтисодӣ, бозорӣ...) тақсим карда мешавад.

Истеҳсол нуктаи ибтидоии истеҳсолоти ҷомеа буда, ҷунбиш, ҳаракат, инкишоф ва пешрафти онро таъмин менамояд.

Истеъмол мақсади ниҳони истеҳсол буда, дар ҳар як сохтори иқтисодӣ сатҳ ва рушди онро муайян мекунад.

Тақсим узви ҳатмӣ ва давоми истеҳсолоти ҷомеавӣ буда, муносибатҳои онди тақсими сармоя ва меҳнат дар байни соҳаҳои истеҳсолоти моддӣ, ноҳияву кишварҳо ифода мекунад.

Мубодила унсурҳои муҳимтарини истеҳсолоти ҷомеа доғиста мешавад. Тибқи ақидаи К. Маркс, мубодила ҳамчун давраи тақсим нақши миёнаравро дар байни истеҳсолу истеъмол иҷро мекунад.

Истеъмол самти муқобил ва давраи мустақилу ниҳони истеҳсолоти ҷомеа буда, қараёни истифода, нест, масраф ё худ кам кардани фойдаҳои неъматҳои моддиро ифода мекунад. Одатан, истеҳсол ва истеъмолро дар як сатҳ, яъне дар як мазмун тасаввур мекунанд. К. Маркс қайд мекунад, ки истеҳсол ва истеъмол як чиз аст.

2.4. Масоили маҳдудияти захираҳо ва талаби беинтиҳон инсон

Захираҳои табиат унсурҳои муҳимтарини сарвати ҷомеа мебошад. Охириро ҳамчун нишондиҳандаи макроиқтисод, нерӯ ва қудрати иқтисодӣ миқдори муайян менамояд.

Ҳадафи ниҳони ҳар як истеҳсолот қонеъ гардонидани талаботи ҷамъият мебошад. Барои дар амал татбиқ намудани он ҷомеа ҳамаи намудҳои захираҳои дар ихтиёри худ доштари барои истеҳсоли молу маҳсулот ва адои хидмат истифода мекунад.

Дар ин асно ҳалли ду масъалаи муҳим, ки асоси рушд ё худ таназзули ҷомеа буда метавонад, ба миён меояд:

а) захираҳои иқтисодӣ (моддӣ) нисбатан маҳдуд буда, ба ҳаҷм ва меъёри истеҳсолот (бо таври манфӣ ё худ мусбат) таъсир мерасонанд;

б) талаби ҷомеа ҳадду ҳудуд надорад (беинтиҳо, номаҳдуд аст) ва онро бо пуррагӣ ба таври мутлақ қонеъ гардондан имконнопазир аст.

Сармоя (капитал), замин, меҳнат, соҳибкорӣ ҳамчун омилҳои истеҳсолот сирати ягонд – маҳдуд доранд ва онҳоро ба таври суғия густариш (васеъ кардан) додан номумкин аст. Аз ин сабаб, ҷамъият ба таври дилхоҳ аз ҳама навъу намудҳои захираҳои истифода карда, неъматҳои хидматҳои заруриро дастраси омма карда наметавонад.

Захираҳои молиявӣ ҳамчун воситаҳои пулӣи субъектҳои иқтисодӣ, ки барои ташаккул ва таҷдиди истеҳсолот ҷудо карда мешаванд, ташкил меёбанд. Дар шароити бозор онҳо ҳамчун воситаҳои сармоягузорӣ, коғазҳои қиматнок, андоз, пардохтҳои пулӣ, заёмҳои давлатӣ ва ғайра ташаккул меёбанд.

2.5. Омилҳои истеҳсолот, шакл ва хусусиятҳои онҳо

Омилҳои истеҳсолот ҳамчун ҷараёни ташкил ва тақмилёфтаи муносибатҳои байни инсон ва табиат онди истифодаи захираҳои маҳдуди иқтисодӣ ва қонеъ гардонидани талаботи инсон сурат мегирад. Таҳти омилҳо маҷмӯи алоқа ва амалиётҳои онди тарзу услуби ташкили "технологияи истеҳсолот" - пайваст кардани унсурҳои меҳнат (худӣ меҳнат), воситаи меҳнат, шайъи (предмети) меҳнат, истифодаи захираҳои табиат, хусусиятҳои механикӣ, ҷисмонӣ ва кимиёвӣи онҳо дар ҷараёни истеҳсолот, истифодаи қобилияти ҷисмонӣ ва зеҳнии инсон дар ин ҷараёни фаҳмида мешавад.

а) Меҳнат – омилҳои истеҳсолот

Дар илми иқтисод меҳнат ҳамчун раванд (мафҳум)-и иқтисодӣ ва омилҳои истеҳсолот аз ҳам фарқ мекунанд. Таҳти раванд (процесс)-и меҳнат фаъолияти ба мақсад мувофиқи одамон, ки ба табиат таъсир расонда, ҳосиятҳои мавҷудии онро барои қонеъ гардонидани ниёз ва эҳтиёҷи худ истифода мекунанд, фаҳмида мешавад.

б) Сармоя ҳамчун омили истеҳсолот

Тахти сармоя дар бозори омилҳо бино, таҷҳизот, мошинаҳои корӣ, дастгоҳҳо, захираҳо, чизҳои қиматдор, ки асосан, ба ҳавзаи тиҷорат маҳфузанд, дар назар дошта мешаванд.

Ин тарзи маънидокунии сармоя аз ҷониби классикони иқтисодӣ сиёсӣ А. Смит ва Д. Рикардо пешкаш карда шудааст. Масалан, А. Смит тахти сармоя меҳнати аниқхушуда (дар мол пешакӣ шахшудамонда)-и коргарро мефаҳмад. Тибқи ақидаи Д.Рикардо, сармоя воситаи истеҳсолот аст.

Сармоя ҳамчун омили истеҳсолот дар ду шакл – сармояи асосӣ ва гардон сурат мегирад.

Сармояи асосӣ сармояе мебошад, ки дар раванди истеҳсолот ва сиклҳои тақрорин он иштирок карда, қимати худро ҳисса ба ҳисса ба маҳсулот ва хидматҳо мегузаронад (бино, дастгоҳ, таҷҳизот...)

в) Замин ҳамчун омили истеҳсолот

Истифодаи қитъаҳои қорам, қорношоям, маъданҳои зеризаминӣ, неъматҳои рӯи замин (об, ҷангал, рустания) ва ғайраро дарбар мегирад. Ҳаҷм ва доираи онҳо маҳдуд аст.

г) Соҳибкорӣ ҳамчун омили истеҳсолот

Соҳибкорӣ ҳамчун фаъолияти махсуси инсон онди фароҳам овардани шароит барои ба ҳам пайваст кардани меҳнату сармоя ва дар асоси таваккалӣ ташкил кардани тиҷорат тасаввур карда мешавад.

2.6. Тавсифи фаъолияти хоҷагидорӣ инсон

Инсон ва ҳаёту зиндагонии вай, ҷӣ аз нуқтаи назари биологӣ, ҷӣ иқтисодиву иҷтимоӣ ва моддиву маънавия, аз оғози таваллуд то ҳуҷун объекти махсуси таҳлил ва таҳқиқи илмҳои гуногун қарор дорад. Назарияи иқтисод инсонро фақат аз нуқтаи назари фаъолияти хоҷагидорӣ таҳқиқ мекунад.

Инсон бидуни иқтисод ва охири бидуни фаъолияти инсон буда наметавонанд. Аз ин ҷо хулоса бармеояд, ки ба фаъолияти инсон – хоҷагидор омилҳои гуногуни ғайридохилии истеҳсоли (беруна) таъсир карда метавонанд. Масалан, давомнокии гуногуни фаслҳои сол, тағйирёбии боришот, сармову гармо, намнокӣю хушксолӣ, таваллуд ва фавти аҳоли, касалию тансиҳатҳои аҳоли, серию гуруснагӣ, сарватмандиву камбағалӣ, қашшоқӣю бенавоӣ, маълумотноқӣю бесаводӣ ва ғайра, ҳоу ноҳаҳ, ба дараҷаи хоҷагидорӣ мусбат ё нисбӣ таъсир мерасонанд.

Мавзӯи 3. МОЛИКИЯТ – АСОСИ НИЗОМҲОИ ИҚТИСОДИ

НАҚША

- 3.1. Моҳият, омил ва унсурҳои низоми иқтисодӣ
- 3.2. Моликият – мафҳуми иқтисодӣ. Субъект ва объектҳои моликият
- 3.3. Ҷанбаҳои иқтисодӣ ва ҳуқуқии моликият
- 3.4. Гуногуншаклии моликият дар шароити бозор
- 3.5. Ғайридавлатӣ ва хусусигардонии моликият: шакл, таҷриба ва хусусиятҳои он

3.1. Моҳият, омил ва унсурҳои низоми иқтисодӣ

Одатан, таҳти низоми қонун, қоида, тартиб, танзим, ё худ механизми амали ҳодисаҳои иқтисодӣ ноҷимой дар як давраи муайяни таърихӣ фаҳмида мешавад.

Аз ин лиҳоз, вобаста ба зарурият, вазифа ва мақсад онҳоро дар сатҳҳои гуногуни субъектҳои иқтисодӣ (фард, гурӯҳ, ҷомеа, давлат...) таҳлил мекунанд. Дар натиҷа, низоми муайяни иқтисодӣ дар сатҳи хона, хоҷагӣ, давлат ва ғайра бунёд мегарданд... Аз ин ҷиҳат дар адабиёти иқтисодӣ таҳлили низоми иқтисодӣ, ҳамчун низоми хоҷагидорӣ, дар сатҳи "микроиқтисод", "макроиқтисод" ва "мегаиқтисод" баррасӣ карда мешавад.

Амсоли таснифу (гурӯҳбандӣ) тафсири (баёни) онҳоро дар таърифҳои зер мушоҳида кардан мумкин аст:

1. Низоми иқтисодӣ шакли махсуси низоми алоқаи байни тавлидгарон ва истеъмолгарони неъматҳои моддӣ ғайримоддӣ ва хизматҳо мебошад.

2. Низоми иқтисодӣ, маҷмӯи механизм ва ниҳод (институт)-ҳое, мебошад, ки барои қабул ва амалӣ гардонидани қарорҳои онди истеҳсолот, даромад ва истеъмол дар доираи сарзамини муайян ба роҳ монда мешавад.

3. Низоми иқтисодӣ, ҳамчун маҷмӯи ниҳод (институт)-ҳое, ташкилотҳо, қонунҳо, қоида, анъана, тафаккур, кадр, рафтор ва қарору қарордохе, ки мустақим ё ғайримустақим ба раванди ташаккули ахлоқ ва натиҷагари он таъсир мерасонад, сурат мегирад.

Аз таҳлили ин назариёт нафақат фаҳмишҳои мухталифи низоми иқтисодӣ дар сатҳҳои гуногун, балки объекту субъект ва унсурҳои таркибии он низ ҷашмрас мебошад.

Аз ҳамин ҷиҳат, дараҷаи иқтисодӣ ташаккули онҳо низ зери таъсири омилҳои зиёди иқтисодӣ қарор мегирад, ки онҳоро метавон чунин тақсимибандӣ кард:

1. Омилҳои табиӣ – мусоидии иқлим, ҷойгиршавии мамлакатҳо дар мавзё ва минтақаҳои ҷаҳонӣ, захираҳои об, канданиҳои ғойаданок, ҳосилхезии замин...

2. Иқтимоию мадания – фаъолияти маънавию маориф, руҳӣ, фаъолияти ҳаётпазирии инсон, сатҳи иқтисодӣ маориф, илм, фарҳанг, маданият...

3. Истеҳсолию иқтисодӣ – ашё ва воситаҳои меҳнат, технологияи истеҳсолот, шакли ташкили истеҳсолот (меҳнат), дараҷаи даромаднокӣ, самаранокӣ, ҳосилнокию шиддатнокӣ меҳнат...

4. Омилҳои инсонӣ – нақш ва мақоми инсон ҳамчун коргар, шумораи мутахассисон, аҳолии ва таркиби иқтисодиву иқтимоии онҳо, бекорон, шугли аҳолии, камбудӣ ё барзидатии аҳолии...

5. Техникию иқтисодӣ – сатҳи техникаю технология, истироотҳо, навоварҳо, тақмили таркибии истеҳсолот, ҳаҷми фондҳо, сатҳи рақобат, сармоягузорӣ, захираҳои молиявӣ...

6. Ҳуқуқию маъмурӣ – ташаккул ва волияти қонунҳои ҳуқуқӣ, ташаккули шакл ва намуниҳои моликият, вазни қиёсии моликияти хусусию давлатӣ, вазни хусусигардонии гайридавлатигардонӣ...

7. Фаъолияти хоҷагидорӣ соҳибдорӣ - таносуби шаклҳои гуногуни хоҷагӣ: инфиродӣ, молия, деҳқонӣ, бозорӣ, фермерӣ, ҷомеа...

8. Идораи нақшагирӣ – ҳел ва намуниҳои идора, сатҳи ташаккули менеҷменту маркетинг, тиҷорат, барномаҳои иқтисодӣ ва дурнамон онҳо, нақш ва мақоми ислохоти хоҷагӣ дар лигатурносозиҳои иқтисод ва гайра.

9. Омилҳои бурунмарзӣ – рабобити байналхалқӣ, сатҳ ва дараҷаи ҳамгирони иқтисодӣ, тиҷорат, муносибатҳои қарзӣ пулӣ, молиявӣ, ҳалли масоили умумибашарӣ...

10. Сиёсат ва сиёсати иқтимоӣ – сиёсати хоҷагидорӣ, дараҷа ва тақомули сиёсати иқтисодӣ, вазъ ва мақоми ҳизбҳои гуногун, ҳалли масоили иқтимоӣ ва гайра.

3.2. Моликият – мафхуми иқтисодӣ. Субъект ва объектҳои моликият

Моликият инсонро ба равандҳои аслию воқеӣ, табиӣ манфиатнок будан нисбат ба чизҳову ҳолисаҳо ҳавасманд мегардонад. Он дорон мазмунӣ модӣ буда, дар доираи муайяни муносибатҳои иқтисодӣ – азонихудкунӣ ва соҳибӣ қардани неъматҳои модӣ ва маънаӣ сурат мегирад.

Агар чиз (мол, маҳсулот, неъмат, захира...) дар ҳолати ҳарчу марчу, яъне бесарусомонӣ ва табиӣ воқеӣ худ боқӣ монда, аз ҷониби одамон (субъектҳои иқтисодӣ) истифода қарда наҷавад, он гоҳ он ҳамчун моликият эътироф қарда наҷавад. Моликият, ҳамчун зуҳури қулли муносибатҳои истеҳсоли ва субъекти ҳуқуқ, аз замонӣ ҳазрати Одам то кунун арзи вуҷуд дорад. Он пеш аз ташаккули илми иқтисод, алалхусус назарияи иқтисод ба миён омадааст.

Ба сифати субъекти моликият на фақат шахсиятҳову ташкилотҳои мутасаддӣ, балки субъектҳои номуайян низ номбар қарда мешаванд. Объектҳои моликият чиз ва воситаҳои мебошанд, ки мустақим ва ғайримустақим аз ҷониби субъектҳои иқтисодӣ азхуд қарда мешаванд. Ба ҷумлаи онҳо ашё ва воситаҳои меҳнат: замин, захираҳои табиат, ашё, мавод (материал), қувваи барқ, иттилоот, молу мулк, пул, коғазҳои қиматнок, қувваи коргарӣ, маҳсули маънаӣ ва маданияи инсон ва ғайра дохил қарда мешаванд.

Таҳти моликият қулли муносибатҳои байни субъектҳои иқтисодӣ онди тарзу услуби истифода, соҳибӣ, дургирӣ, азхудкунӣ ва идораи объектҳои иқтисодӣ фаҳмида мешавад.

3.3. Ҷанбаҳои иқтисодӣ ва ҳуқуқии моликият

Тибқи ақидаи К. Маркс, моликият ҳамчун мафхуми иқтисодӣ бидуни хоҳиш ва тафаккури инсон вуҷуд дорад. Дар амалияи ҳоҷагидорӣ се шакли "реҷа"-и ҳуқуқи моликият: моликияти давлатӣ, хусусӣ ва омеҳта истифода қарда мешавад.

Ҳуқуқ ба моликияти хусусӣ маънои онро дорад, ки соҳибони моликият ҳуқуқи пурра ё худ қисме аз 11 пунктҳои "дастан ҳуқуқро" истифода қардан доранд. Масалан, замин моликияти давлатӣ мебошад. Муваққатан ҳуқуқи истифодаи он ба аҳоли ё корхонаву колхозҳо ва кооперативҳо дода мешавад. Охири, ҳуқуқи соҳибӣ қардан, харидан, фурӯхтан, ба каси дигар инъом қардану мерос гузоштан ва ғайраро надорад.

Ҳуқуқ ба моликияти муштарак ҳаргиз маънои ба таври оддӣ ба ҳам омезиш додани шакли моликияти давлатӣ ва моликияти хусусиро надорад. Он дар асоси ваҳдати усулҳои нахгузорин бозор ва танзими давлатӣ ба роҳ монда мешавад.

3.4. Гуногуншакли моликият дар шароити бозор

Аз нуқтаи назари субъекту объекти моликият ва истифодаи "дастан ҳуқуқ" моликият пеш аз ҳоҷагиҳои молӣ (бозорӣ) ба вуқӯъ пайвастааст. Дар адабиёти муосири иқтисодӣ ва асноди ҳуқуқӣ табақабандии (классификасияи) шаклҳои моликият тибқи меъёрҳои гуногун тавсиф карда мешавад. Масалан:

1. Тибқи шакли азониҳудкунии:

- моликияти инфиродӣ (моликияти шахсӣ, ҳоҷагии ёрирасони аҳоли, ҳоҷагиҳои меҳнатӣ, фаъолияти инфиродии меҳнатӣ ва ғайра);

- моликияти ҷомеаӣ (кооперативҳо, корхонаҳои коллективӣ, корхонаҳои иҷоравӣ, корхонаҳои рафиқона, ширкатҳои саҳҳомӣ, ассотсиатсияҳо, ширкат (фирма)-ҳо ва ғайра);

- моликияти давлатӣ (умумидавлатӣ, музунтсипалия, федералӣ, ноҳиявӣ, минтақавӣ ва ғайра).

2. Тибқи шакли ҳуқуқии моликият:

- моликияти хусусӣ (моликияти шахрвандон, шахсиятҳои ҳуқуқӣ корхонаҳо, иттиҳодияҳо, ташкилотҳо ва ғайра);

- давлатӣ (моликияти омехтаи шахрвандону корхона, корхонаву ташкилот, корхонаҳои худиро хориҷӣ ва ғайра).

3. Тибқи объект ва субъекти моликият:

- тибқи объект (моликият ба маҳсулот, қувваи коргарӣ-меҳнат, захираҳои табиат, захираҳои иқтисодӣ, сарват, манзил, сармоя (воситаҳои истеҳсолот), воситаҳои пулӣ ва ғайра);

- тибқи субъект (моликияти шахрвандони алоҳида, ҷомеа, гурӯҳ, оила, давлат ва ғайра).

Дар шароити иқтисодӣ бозор, афзалиятан се шакли моликият: моликияти хусусӣ, моликияти давлатӣ ва моликияти ҷомеа диққатҷалбкунанда мебошад.

Моликияти хусусӣ. Дар шароити ҳозира ҳама гуна шакли намуни моликияти ғайридавлатӣ (шахрвандон, кооперативҳо, ассотсиатсияҳо...) ҳамчун моликияти хусусӣ – ҳоҷагиҳои бунавӣ (хонагӣ), корхонаҳои хусусӣ (хурд, миёна, калон "гигант"-фавкулкорхона...), корхонаҳои соҳаи иқтисодӣ ниҳон, амалиёти

шахсия (иҷора, монанди хона, муомилоти пулӣю асъорӣ, мардикорӣ...) ва ғайра эътироф карда мешавад.

Моликияти давлатӣ. Захираҳои табиат, замин, об, ҷангал ва ғайра аз ҷиҳати то кунун ба давлат тааллуқ доранд.

Моликияти ҷомеаӣ, ҳамчун натиҷаи муборизаи синфи коргар дар ташкил ва инкишоф додани шакли моликияти кооперативӣ ва ширкатҳои саҳҳомӣ ибтидои асри XIX ба вуҷӯб пайвастааст.

3.5. Ғайридавлатӣ ва хусусигардонии моликият:

шакл, таҷриба ва хусусиятҳои он

Бояд таъakkур дод, ки давлатикунонӣ ё худ ғайридавлатикунонии воситаҳои истеҳсолот дар ҳар як давлат вобаста ба шароитҳои таърихӣю иқтисодӣ ҳархела сурат мегирад. Масалан, дар Лаҳистон (Польша), тайи солҳои охир бештар усули "конверсия" (табдил)-и корхонаҳои саҳҳомӣ ё худ ширкатҳои дорои масъулияти маҳдуд (рафиқона) бо воғузори вазифаи идора ба ташкилотҳои болони корпоративӣ истифода шудаанд.

Дар Чехословакия на усули тиҷоратикунонӣ, балки корпоративикунонӣ, яъне баргардонидани корхонаҳои "социалистӣ кунонидашуда" ба ширкатҳои саҳҳомӣ, ки пурра ба давлат тааллуқ доранд, истифода карда мешавад.

Дар Русия ва дигар давлатҳои муштаракуманофеъ (ИДМ) аз боиси якхела набудани таркиботи моликияти ҷамъиятӣ ҳархела будани вазни қисми моликияти давлатӣ дар истеҳсоли маҷмӯи маҳсулоти ҷамъиятӣ (ММҶ), шароитҳои гуногуни таърихӣ, иқтисодӣ, иқтимоӣ роҳи қулайтарини гузариш ба иқтисоди бозорӣ бунёд кардани муносибатҳои бисёронӣ (бисёрқудда) ва истифодаи шаклҳои наватарини моликият ва хоҷагидорӣ, хусусигардонӣю ғайридавлатигардонӣ интихоб карда шудаанд.

Умуман, эътироф карда шудааст, ки тайи 20 соли охир, дар ҷараёни ғайридавлатигардонӣ, хусусигардонӣ ва давлатигардонӣ зиёда аз 50 мамлакат ғайролаи иштирок намудаанд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ғайридавлатигардонӣ ва хусусигардонии моликият, тарз ва услуби гузаронидани он аз қарор ба қонунҳо ба амал бароварда мешаванд.

Мавзӯи 4. АСОСҲОИ ХОҶАГИҲОИ БОЗОРИ

НАҚША

- 4.1. Истеҳсолоти мол, шакл ва заминаҳои густариши он
- 4.2. Тамсилаҳои кунунии истеҳсолоти мол (бозор)
- 4.3. Неъмат — моҳи асосии истеҳсолоти мол
- 4.4. Мол ва ҷанбаҳои асосии он
- 4.5. Вазифа ва муомилоти пул
- 4.6. Бозор, шароит ва шартҳои ташкили он
- 4.7. Вазифаҳои бозор ва омилҳои муайянкунандаи он
- 4.8. Шакл ва намудҳои бозор
- 4.9. Механизми бозор, моҳият ва хусусиятҳои он
- 4.10. Танзими давлатии бозор, вазифа ва хусусиятҳои он

4.1. Истеҳсолоти мол, шакл ва заминаҳои густариши он

Истеҳсолоти (хоҷагӣҳои) мол аз хоҷагӣҳои натураӣ бо он фарқ мекунад, ки он мустақиман бо бозор сарукор дорад. Таҳти хоҷагӣҳои мол истеҳсолоте тасаввур карда мешавад, ки дар он молу хадимот аз ҷониби таълимгарони махсусгардонии ва мустақил барои хариҷаи фурӯш ва қонеъ гардонидани ниёзу эҳтиёҷи истеъмолгарон пешниҳод карда мешавад.

Хоҷагӣҳои мол дар асоси моликияти хусусӣ бунёд гашта, мустақил раванди истеҳсолот, идораи он, даромаду хароҷот, подош ва тақрири истеҳсоли онро ба роҳ мемонанд.

Истеҳсолоти оддии мол дар шароити гуломдорӣ бунёд гашта, дар ҷомеаи феодалия ба зинаи баланди густариши худ расидааст. Истеҳсолоти моли капиталистӣ истеҳсолоте мебошад, ки бо мақсади ба даст овардани фоидаи баланд ташкил карда мешавад. Тибқи ақидаи К. Маркс мулқи кори коргар ҳамчун қисми меҳнат — маҳсулоти зарурӣ ташкил ёфта, қисми иловагӣи он ҳамчун арзиши иловаҷаи сурат мегирад, ки онро капиталист муфт аз онҳо худ мекунад.

Мувофиқи ақидаи К. Маркс инкишоф ва таҳаввули тарзи капиталистии истеҳсолот мустақиман аз андӯхти ибтидои сармоя (капитал) ғизо мегирад.

4.2. Тамсилаҳои кунунии истеҳсолоти мол (бозор)

Қисме аз донишмандони соҳаи иқтисод таҳлили истеҳсолоти молро дар моҳи иқтисодии бозор қарор дода, шакл ва тамсилаҳои наватариини онро пешниҳод менамоянд. Тибқи ақи-

даи баъзе аз онҳо, ба ҳар як шакли бозор шакли мушаххасу мусондтарини истеҳсолоти мол бояд мувофиқ бошад. Аз ин ҷиҳат онҳо чунин шаклҳои бозорро пешбарӣ менамоянд: бозори сустбунёд, бозори озод, бозори мураттаб (танзимшуда), бозори номурааттаб (матрук, деформатсияшуда).

Муаллифон ба ҳар як наъви бозор чунин тамсилаҳои махсуси истеҳсолоти молро тавсия мекунанд:

1. Таҳти истеҳсолоти моли бозори сустбунёд, асосан, истеҳсолоти оддӣи мол фаҳмида мешавад (хусусиятҳои он дар боло ба таври возеҳ шарҳу эзоҳ дода шудаанд).

2. Истеҳсолоти моли бозори озод, ё худ истеҳсолоти моли равнақёфта дар асл ба иқтисоди бозор мусондат намуда, тибқи қонуни қонуният ва механизмҳои он амал мекунанд. Дар ин марҳала ҳамаи маҳсулоти меҳнат, омилҳои истеҳсолот, алаҳусус, қувваи коргарин инсон ба мол табиӣ меёбад.

3. Истеҳсолоти моли бозори мураттаб – иқтисоди ин давра аз бахши хусусию давлатӣ иборат буда, вазни қисми онҳо дар истеҳсол, тақсим, мубодила ва истеъмоли захираҳои неъматҳои модӣ дар мамлакат баланд мебошад.

4. Истеҳсолоти моли бозори номурааттаб – хусусияти ҳосил иқтисоди амрико маъмурӣ, барномавӣи мутамарказ буда, дар моли тақсимоли баланди ҷомеавӣи меҳнат, истеҳсолоти калони мошинӣ, танзими мувозини иқтисоди миллий, маҳдудгардонии муносибатҳои озоди бозор сурат мегирад.

Ин шакли хоҷагии мол дар асл яке аз шаклҳои хоҷагии бозор мебошад, чунки алоқаҳои байни истеҳсолу истеъмоли, таълидгару истеъмолигар, муносибатҳои мубодила: савдо, хариду фурӯш, бозорҳои давлатӣ, колхозно кооперативӣ ва ғайра боқӣ мемонанд.

4.3. Неъмат – моли асосии истеҳсолоти мол

Неъмат заминан айнӣи бунёду ташаккул ва унсурӣ муҳимтарини банизоддорини истеҳсолоти мол мебошад. Дар моли он маҳсулот ва мол таркиб ёфта, истеҳсолоти моли оддӣи капиталистӣ густариш меёбад.

Неъмат ҳамчун маҷмӯи муносибатҳои байни субъектҳои иқтисодӣ дар зинаҳои гуногуни низомҳои иқтисодӣ, вобаста ба сират ва хусусиятҳои густариши онҳо, ҳархела сурат мегирад. Аз ин ҷиҳат байни иқтисоддонон онди мазмун, нақш ва мақоми онҳо маъниподкунӣҳои гуногун ба назар мерасад. Масалан, А.Маршалл таҳти неъмат ҷизҳои лозимӣ, ё худ дархостна-

пандаеро мафаҳмал, ки қодирани талаботи инсонро қонё гардонанд. Ҷ. Б. Сей неъматро ҳамчун воситаҳои дар ихтиёрдоштан инсон, ки барои қонё гардонидани талаботи он ингаронида шудааст, тасаввур мекунад. А. Смит таҳти неъмат манфиатнокии сарватҳои ҷомеаеро мефаҳмал. Дар ин мазмун, агар неъмат дар доираи хоҷагиҳои муайян, аз ҷониби субъектҳои иқтисодӣ истеҳсол ва истеъмол карда шавад, он гоҳ мувофиқи ақидаи К. Маркс ҳамчун маҳсулот ва агар ба бозор барои хариду фурӯш бароварда шавад, ба мол табдил меёбад.

Таҳти неъматҳои иқтисодӣ тельод ва манфиатнокии чизҳои фаҳмида мешаванд, ки дар ҳаёти воқеӣ захираҳои онҳо маҳдуданд ва барои қонё гардонидани талаботи ҷамъият кофӣ нестанд. Таҳти неъматҳои ғайрииқтисодӣ неъматҳои фаҳмида мешаванд, ки талаботи рӯзмарраи аҳолиро мустақим ё ғайримустақим қонё мегардонанд. Вале аз сабаби зиёд ва фаровон будани захира ва шумораашон қадру қимат надоранд (масалан, об, ҳаво, санг, хок, алаф...).

Ба неъматҳои дохилӣ қобилияти табиӣ (худодод)-и инсонро, ки дар натиҷаи меҳнат ва ғайриқобилияти мустақилонаи ҳар як шахс (овозхонӣ, сурудан, шунавонӣ, навохтан, рақс...) ташкил ва тақмил ёфта, ба сатҳ ва дараҷаи воқеӣ худ мерасад, дохил мекунад.

Ба неъматҳои берунӣ қобилияти ғайриқобилияти инсонро, ки ҳамчун қобилияти модарзод дар шахсҳои алоҳида ҳувайҷо гардида, ба раванши талаботи инсонро ҷомеа метавонад мусбат таъсири мусбат расонанд (неқномӣ, шӯҳратмандӣ, қордонӣ, ташаббусқорӣ, ташкилотқорӣ, ҳимоятқорӣ...), ворид мекунад.

4.4. Мол ва ҷанбаҳои асосии он

Мол, эҳёву ташаккул ва таҳаввули он мустақиман бо хусусиятҳои хоҷагиҳои ҷамъиятӣ вобаста мебошад. Дар шароити хоҷагиҳои натураӣ аз сабаби маҳдуд будани доираи хоҷагиҳо ва бозор неъматҳои модӣ дар шакли маҳсулот мубодила (юду ғирифт) карда мешаванд.

Таҳти маҳсулот неъматҳои фаҳмида мешаванд, ки талаботи инсонро қонё гардонанд. Он метавонад аз ҷониби табиат ҳамчун неъматҳои тайёр (об, меваҳои ҳудудӣ...), ё худ аз ҷониби одамон офарида шавад. Бо иборати дигар, ҳамаи он чиз (неъмат)-ҳои, ки барои инсон манфиатнок мебошанд ва одамон онро барои қонё гардонидани нияз ва эҳтиёҷи худ истифода мекунад, маҳсулот номида мешавад. Одатан, маҳсулот дар

доираи хоҷагиҳои хонадорӣ (бунавай), ҳунармандӣ, деҳқонӣ, яъне хоҷагиҳои бо ном натуралӣ истифода карда мешавад.

Мол ин неъмат, ё худ маҳсулотест, ки бо меҳнати тавлидгарон офарида, барои мубодила (хариду фурӯш) ва қонеъ гардондани талаби истеъмолатрон пешкаш (баррася) карда мешавад.

Аз ин ҷиҳат, мутафаккирони олами иқтисод дар мол ду ҷанба (хусусият)-и асосиро фарқ мекунанд:

а) қобилияти ин ё он талаби инсонро қонеъ гардондан-арзиши истеъмолий;

б) омодагӣ барои мубодила (натيجан меҳнат будан) – андозаи арзиши мол, ё худ арзиши ивазшаванда доштан.

Хусусиятҳои духелаи мол (арзиши истеъмолий ва арзиш) дар иқтисоди сиёсии марксистӣ ҳамчун ихтироот, ё худ яке аз ҷузъиятҳои табaddулотии инқилобии К. Маркс эътироф карда мешавад.

Таҳти арзиши истеъмолий, асосан, манфиатнокии неъматҳо ва хусусияти ҳосаи онҳо, ки қодир аст, ин ё он ниязу эҳтиёҷи мардумро қонеъ гардонад, фаҳмида мешавад. Пас маълум мегардад, ки мол ҳамчун мафҳуми иқтисодӣ маҷмӯи муносибатҳои иқтисодиро оид ба манфиатнокиро қонеъ гардондани талабот ба неъматҳо, ташаққули хароҷот, истифодаи захираҳои маҳдудро дарбар гирифта, ба воситаи бозор хариду фурӯш карда мешавад.

4.5. Вазифа ва муомилоти пул

Моҳияти пул дар иҷрои вазифа (функция)-ҳои он баралло намоён мегардад. Илми муосири иқтисод пулро на аз нуқтаи назари моҳият – эквиваленти ҳаман молҳо, балки аз ҷиҳати амалия, нақшу вазифаи он дар бозор қадр мекунад.

Намояндагони мактабҳои гуногуни иқтисодӣ, алаҳусус концепсияи инкишофи арзиш, ба ҳайси вазифаҳои пул то панҷ вазифаро номбар мекунанд.

1. Андоза (ченак)-и арзиш

Аз таҳлили моҳияти шаклҳои таърихӣ инкишофи арзиш (тасодуф, мукамал, умумӣ, пулӣ) бармеояд, ки ҷаҳони бешумори молҳо арзиши худро бо тилло ифода мекунанд ва охиран ҳамчун эквивалент ифодакунандаи меҳнати ҳаман молҳои дигар хидмат мекунанд. Барои иҷро кардани ин вазифа пул бояд арзиши худро дошта бошад. Ин вазифа ба зимман тилло гузошта мешавад.

Мувофиқи назарияи К. Маркс ифодаи пули арзиш нарх ном дорад.

2. Вазифаи муомилот

Дар шароити хоҷагидорӣ бидуни мол муомилот дар шакли М-М, яъне як намуни мол ба намуни дигари он мубодила карда мешавад. Бо пайдо шудани пул (дар шароити истеҳсолоти моли оддӣ) ин шакли муомилот намуни М-П-М-ро мегирад. Муомилот ба ду ҷузъ М-П (фуруш) ва П-М (харид) тақсим карда мешавад. Пул ҳамчун миёнарав ба сирати илғироки лаҳзавӣ барои таъмин кардани муомилани фуруш ва харид хидмат мекунад.

Қонуни муомилоти пул ба таври қомил аз ҷониби К. Маркс ва минбаъд назариячиёни бо ном миқдори пул Ш.Монтеске, Ч. Локк, Д. Юм ва назариячиёни неоклассикии миқдори пул А. Маршалл ва дигарон таҳлил ва таҳқиқ карда шудааст.

3. Воситаҳои аниқхт (ғанҷ, сарват)

Заминаи ибтидоии ба ғанҷ таъйини пул аз тақсими муомилоти мол М-П-М ва муомилоти пул П-М-П ба ду қисм: П-М, М-П оғоз меёбад.

4. Воситаҳои пардохт

Бо мурури инкишофи ғустариши низомҳои иқтисодӣ, шаклҳои нави хоҷагидориро моликият ва муносибатҳои молино пулӣ зарурати ба қарз (кредит) додани молу неъмат ба миён меояд. Вобаста ба марҳалаву хусусиятҳои давраи инкишофи низомҳои иқтисодӣ, имконият ва зарурати истифодаи он ҳар хела сурат мегирад. Ба ин қараёни гуногуни муҳлатҳои истеҳсол ва фуруши молҳо таъсир мерасонад. Пул ба сифати воситаи пардохт дар шакл (ниқоб)-и ниҳоят навулҳои қарз (кредит) арзи вуҷуд мекунад. Ба онҳо векселҳо, банкнотҳо, чекҳо ва ғайра дохил мешаванд.

5. Пулҳои ҷаҳонӣ

Пулҳои қоғазӣ ва "ҷонишинон"-и онҳо ҳамчун пули миллий, дар доираи давлати миллий истифода карда мешаванд. Пули махсусе, ки нақши пулҳои ҷаҳониро иҷро карда тавонад, умуман вуҷуд надорад. Аз ин сабаб, ба сифати пули ҷаҳонӣ тилло истифода карда мешавад. Тилло дар доираи хоҷагии ҷаҳонӣ нақши меёри умумитарини ченаки арзиш, воситаи умумии муомилоти пардохт ва ифодакунандаи сарвати умумибашарино иҷро мекунад.

4.6. Бозор, шароит ва шартҳои таъшики он

Чавҳари бозорро истеҳсолоти мол таъшикил медиҳад. Сабаб ва шароитҳои бунёд гардидаи истеҳсолоти молу бозор аз як сарчашма гизо мегиранд. Бино бар ин бозорро ҳамчун тарафи мутақобили (чаппаи) истеҳсолоти мол қадр мекунад.

Мафҳуми бозор яке аз истилоҳи маъмултарину серистеъмоли илми иқтисод мебошад. Баробари таҳаввули низомҳои иқтисодӣ, мазмун ва мундариҷаи он низ таъносубан дигар мешавад.

Вобаста ба ин, фаҳмиши бозор аз бозори қадим куча, то ба бозори таъшаққулёфтаи муосир сабзида расид.

Дар ҳаёти муқаррарӣ таҳти бозор ҷое дар назар дошта мешавад, ки дар он одамон ба сифати фурӯшандагону харидорон ҳамдигарро меёбанд, дар он ҷо хариду фурӯш дар асоси тақозою арза ва теъмоли бешумори таълидгарону истеҳсолкунандагон ба амал бароварда мешавад.

Бозор бидуни омилҳои берунӣ (даҳолати давлат) дар асоси услуби фазои озоди иқтисодӣ таъшикил ёфта, тибқи қонунҳои ҳуқуқӣ таънзим қарда мешавад. Охирон имкон медиҳад, ки субъектҳои иқтисодӣ ихтиёран ба намудҳои дилхоҳи фаъолияти иқтисодӣ (таълиди неъматҳои иқтисодию ғайрииқтисодӣ, фаъолияти тиҷоратӣю миёнаравӣ, молиявӣю қарзӣ, илмӣю иттилоотӣ...) шугл варзанд.

Он дар шароити нархмуқарраркунии озод густариш меёбад. Дар он нархҳо озодона бидуни даҳолати давлат бо воситаи «дастҳои ноаён» таҳти таъсири қонунӣ тақозо, арза ва рақобат таъшикил мегаддад.

Ба сифати фурӯшанда давлат ҳамчун фурӯшандаи ҳадамот, замин, захираҳои таъбият, ашё, манзил, маҳсулоти корхонаҳои давлатӣ ва ғайра баромад мекунад. Одатан, вазни қиёсии хариди давлатӣ нисбат ба фурӯши молу маҳсулот зиёдтар мебошад. Даромади давлат аслан на аз ҳисоби фурӯш ва пешкаш қардани ҳадамот, балки ҷамъоварии андозҳо андӯхта мешавад.

4.7. Вазифаҳои бозор ва омилҳои муайянкунандаи он

Бозор худ аз худ, бидуни сабаб ва шароитҳои муайяни таърихӣ бунёд ва густариш ёфта наметавонад. Таҷриба нишон медиҳад, ки инкишоф ва таҳаввули бозор таҳти шароит ва услубҳои мушаххас қарор мегиранд.

Омилҳо ҳамчун фишанги иқтисодӣ мустақим ё ғайримустақим, як ё якчанд паҳлӯҳои муносибатҳои бозорро муайян намуна, барои амалия ғаштани онҳо замина мегузоранд.

Ин ва дигар омилу шароитҳои бозор дар ягонагии низоми иқтисодӣ бозорро ташкил медиҳанд. Низоми бозор тибқи ақидаи Раймон Барр «навын иқтисодӣ ғайримутамарказе мебошад, ки дар он нақша ва амалиёти воҳидҳои соҳибхотӣ ё воситаи бозор ва пул, яъне мубодила ба ҳам мутобик карда мешаванд».

Нақши бозор дар ҷараёни тақриристеҳсоли ҷамъиятӣ дар он ифода меёбад, ки он:

- на танҳо як ҳавза - муомилот, балки боқимонда дараҳо - истеҳсол, тақсим, азнавтақсимишавӣ ва истеъмолро низ фаро мегирад;

- ба истеҳсолот ба воситаи алоқаҳои ниҳонӣ пастгузаштаи тартиби аввал онди масонли умдаи иқтисод (чӣ қадар?, чӣ?, дар кадом вақт?, бо кадом миқдор? истеҳсол ва пешкаши бозор кард) мувозинӣ ва таносуби иқтисодро ташкил менамоянд;

- тибқи натиҷаи ниҳонӣ, самараноки, подоши масрафҳои модӣ ва қонеъ гардонидани ниёзу эҳтиёҷи мардум, молистеҳсолкунандагонро тафриқа мекунад;

- хоҷагӣ, корхона, фирмаю ширкатҳое, ки рақобатпазир нестанд, сармоягузориҳои кофӣ барои таҷдиди (навкунии) истеҳсолот надоранд, тоза мекунад.

Бозор ҳамчун маҳсули таҳаввулотӣ таърихию табиии инсоният махсусиятҳои таърихӣ, миллий, динӣ ва рӯҳии миллатҳои алоҳида, анъанаҳои беҳтарини онҳоро, ки тӯли ҳазорсолаҳо гузариш ёфтааст, дар худ инъикос менамояд. Бозор дар ҳама даврҳои рушди тамаддун ҷой дошт ва аз ин лиҳоз дорои сират, шакл, намуд ва меъёрҳои гуногун мебошад. Аз рӯи бозор қудрат ва нерӯи давлат, нуфуз ва эътибори миллатро мешиносанд. Бозор оинаи миллат аст.

4.8. Шакл ва намудҳои бозор

Соҳтор ва низоми бозор дар давлатҳои низоми бозоини фавқулкишоф тӯли садсолаҳо эҳд ва гузариш ёфта, ба сатҳ ва дараҷаи баланди имрӯзаи худ расидааст.

Гузариш ба иқтисоди бозор дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар мамлакатҳои собиқ сотсиалистӣ, хоу нохоҳ, талаб меку-

над, ки сохтори бозори аз сотсиализм меросмонда, ба тезӣ вайрон карда, низоми нави бозор бунёд карда шавад. Анҷом додани ин кор осон нест ва солҳои зиёду маблағҳои бисёрро талаб мекунад.

Таҳлил нишон медиҳад, ки табақабандӣ аз нигоҳи метёр, аломат, омил ва дигар хусусиятҳои бозор сирати қонунии надорад ва расман аз ҷониби ягон ташкилот тасдиқ карда на мешавад. Онҳо рамзан аз тарафи тадқиқотчиён интиҳоб карда мешаванд. Аз ин ҷиҳат як шакл ва намуни бозор ба чандин номгӯй ва метёрҳои дигари бозор ҳамроҳ карда мешаванд:

тибқи шакли моликият – бозори давлатӣ, хусусӣ, кооперативӣ...;

тибқи объекти муомилот (фурӯш) – бозори мол (воситаҳои истеҳсолот, молу ҳадамот, «Ноу-Хау») ва бозори пул...;

тибқи ташкили муомилоти бозор, яъне сирати фурӯш – савдои яклухт (биржа, харидкунии давлатӣ), чаканафурӯшӣ, бозори содирот ва воридот;

тибқи субъект – бозори харидорон, фурӯшандагон, миёнаравон, ташкилотҳои давлатӣ;

тибқи рақобат, ё худ шакли ташаккулефтаи (дараҷаи маҳдудгардонии) рақобат – бозори рақобати комил (озод), инҳисори ҷангкутубӣ (олигополия), инҳисори харид (монополия), инҳисори соф...;

тибқи тақсими ҷамъиятии меҳнат, ё худ миқёси ҷуғрофия, яъне аломати ҷойгиронӣ – бозори маҳаллӣ, ноҳиявӣ, минтақавӣ, байналхалқӣ, ҷаҳонӣ;

тибқи ҳел ва намуниҳои молҳо – бозори баста, омехта, фаровон;

тибқи ҳел ва намуниҳои савдо – бозори фурӯши мустақим, фурӯши ғайринақдӣ, чакана, яклухт...;

тибқи таъминот – бозори мувозин, касринок (дефитсит), барзиёд...;

тибқи дараҷаи камолот – бозори сустинкишоф, инкишофефта, ташаккулебанда...;

тибқи дараҷаи танзим – бозори танзимшаванда, танзимнашаванда...;

тибқи метёр ва қонуниҳои амалкунанда – бозори кушод (боз), ниҳой (мавқуфгузошта)...;

Аз нуқтаи назари нақш ва мақоми худ дар ташаккул ва инкишофи сохтор ва низоми бозор, таҳлили тақсимбандии

бозор тибқи объекти хариду фурӯш ё худ меъёри иқтисод аҳамияти беназир дорад.

Хусусияти ҳар яке аз шаклҳои бозор дар он зухур мегардад, ки дар онҳо молу маҳсулот ва хидматҳои якхела, мушаххас, гуногун ва ғайра интиқол дода мешаванд. Хулоса, тибқи меъёри иқтисодӣ, яъне объекти хариду фурӯш, чунин шаклҳои муҳимтарини бозорро ҷудо кардан лозим аст:

бозори молҳои истеъмолий ва ҳадамот – бозори молҳои истеъмолий, молҳои ғайриистеъмолий, бозори ҳадамот;

бозори омилҳои истеҳсолот – бозори сармоя (воситаҳои истеҳсолот), меҳнат, замин, ашё;

бозори молӣ – бозори ҳазинавӣ, пулӣ, бозори фьючерсӣ ё худ бозори қарордодҳои муҳлатнок;

бозори иттилоот – бозори маҳсули маънавият ва ақлонӣ.

Бозори молҳои истеъмолий бозоре мебошад, ки дар он хариду фурӯши молҳои истеъмолий ба роҳ монда мешаванд. Он дар ду шакл: бозори молҳои озуқа ва молҳои саноат баромад мекунад.

Бозори молҳои саноат (ғайриистеъмолий) ҳамчун фурӯши бисёрҷанбаи гурӯҳи молҳои истеъмолии аҳоли – либос, пой-афзол, каллануш, атриёт, чизҳои рӯзгор ва хоҷагӣ, мебел, маданияи равшаннамоя (китоб, дафтар...), воситаҳои нақлиёт, сохтмон ва ғайра сурат мегирад.

Бозори ҳадамот ҳамчун ягонагии хидматрасонии аҳоли, либос (ҷомашӯйхона, сартарошхона, ҳаммом, таъмири нақлиёт, алоқа, посбонӣ...), риғоҳии (коммуналии) маишӣ (таъминот бо об, гармӣ, газ, барқ, нигоҳдории лифт, нигоҳубини хонаю ҷой, таъмири хонаҳо), иттилоот, маълумотдиҳӣ, реклом (таблӣ), паҳнкунии ахборот, мусоҳиба, хабаррасонӣ, таълими пешаки... ташикл карда мешавад.

Бозори омилҳои истеҳсолий ҳамчун хариду фурӯши захираҳои иқтисодӣ (замин – захираҳои табиӣ, сармоя – захираҳои инвестиционӣ (сармоягузорӣ), меҳнат – қувваи коргарӣ ва нимфабрикатҳо ба роҳ монда мешавад.

Бозори замин дар мамлакатҳои тараққиқардан Ғарб тибқи анъана, қонуни механизми бозор, тақозоя арза, нархномаҳо ва ғайра ташикл карда мешавад.

Бозори сармоя (капитал) ҳамчун бозори воситаҳои истеҳсолот (шайъ (предмет)) ва воситаҳои меҳнат – бино, таҷҳизот,

мошин, дастгоҳ...) тахти қонуни тақозою арза, рақобат, нарх ва ғайраро дар бар мегирад.

Бозори меҳнат (қувваи коргаря) бозори махсус мебошад, ки бидуни акти (амалиёт) хариду фурӯши мол, ҳамчун фурӯши озод қобилияти ба меҳнатдоштан инсон ва озодона киро кардани он ташкил карда мешавад.

Бозори иттилоот шакли махсуси бозоре мебошад, ки дар он ба сифати мол маҳсулоти махсус – иттилоот пешкаш карда мешавад. Маҳсулоти иттилоот дар шакли ахбороти корӣ, тиҷоратӣ, илмӣ, маданӣ, ё худ ягон хели дигари он тавсия карда мешавад.

4.9. Механизми бозор, моҳият ва хусусиятҳои он

Масоили бозор, алаҳусс, механизми амали он аз қадим то кунун мавриди баҳсу мунозира ва таҳлилу таҳқиқ қарор дорад.

Механизми бозор одатан восита, олот ё худ фишанги иқтисодие мебошад, ки бо воситаи он унсур (шаклу намуд) ва сегментҳои он ба ҳам пайваست карда мешаванд. Тахти механизми бозор маҷмӯи амалиёт ва муносибатҳо онди ҳаракат ва танзим додану ба як мақсад равон кардани фаъолияти инҳони субъект ва объектҳои иқтисодӣ фаҳмида мешавад.

Механизми бозор ҷанбаҳои муҳимтарину муайянкунандаи ҳар як бозори алоҳида, алоқамандӣ ва ба ҳам пайвастишавии унсурҳои асосии онро дарбар мегирад. Дар адабиёти муосири иқтисодӣ зиёда аз 20 метёр, 50 шаклу намудҳои намоёну маълум ва 2000 маънидоҷуниҳои бозор вуҷуд дорад. Ҳар яке аз ин бозорҳо дорои сохтор ва механизми хосу муайяни худ мебошанд. Кулли ин муносибатҳо механизми бозорро ташкил медиҳанд. Маҳз ин мафҳумҳои иқтисодӣ, дар кадом сатҳ ва дар кадом шакли бозор, ки бошад, ҳамчун унсурҳои механизми бозор ва омилҳои дохилӣ, таҳкурсии ва ҷавҳари ба ҳаракатдороварандаи онҳо баромад мекунад.

Аз гуфтаҳои боло хулоса бармеояд, ки механизми бозор рамзан ҳамчун зарф (резервуар) дар худ муносибатҳои байни фурӯшандагон, харидорон, истеъмолкунандагон, истеҳсолкунандагон, яъне кулли муносибатҳоро онди ташаккули тақозою арзанӣ молу ҳадамот, талаботи қобили харидорӣ доштани истеъмолгарон, нарх ва ғайра ифода мекунад, ки дар асоси «дастҳои ноаён» ба ҳам пайваст карда мешаванд. Ҷавҳари марказии онро тақозо, арза, нарх ва рақобат ташкил медиҳанд.

4.10. Танзими давлатии бозор, вазифа ва хусусиятҳои он
 Ҷавҳари марказии бозорро унсурҳои худӣ он (истеҳсолкунанда, фурӯшанда, харидор), механизми таҳриқдиҳанда (тақозо, арза, нарх, рақобат), зерсохти бозор (биржа, музоида...), шакл ва намудҳои гуногуни он ташкил медиҳад.

Аз ин ҷиҳат, тадқиқотчиён ба ҳулосае омадаанд, ки бозор дар моҳи услубҳои худтаъминкунӣ қарор мегирад. Аммо ин тарзи танзим бидуни даҳолати давлат имконнопазир аст. Бозор кулли масъалаҳои иқтисодиро иҷтимоиро ҳаллу фасл карда наметавонад. Вазифаи бозор, ҷа тавре пештар қайд карда гузаштем, бидуни масоили иҷтимоӣ сурат мегирад.

Бозор, ҳатто ба соҳаҳои, ки истеҳсолотро ривочу раванқ медиҳад (илм, техника, менеҷмент, маркетинг...), кордор нест. Аз ин лиҳоз, ташкилу инкишофи ин гурӯҳ соҳаҳо ҳамчуни унсурҳои зерсохти бозор ба зимми давлат гузашта мешаванд.

Нақши иқтисодии давлат дар шароити бозор ба воситаи тарз ва услубҳои гуногун ба роҳ монда мешавад. Таъсири давлат ба иқтисод, алаҳусс, ба ҷараёни бозори нокомил, яъне фаъолияти монополияҳо ва таъмини рақобатпазирӣ онҳо ба меъёри муайян вобаста мебошад. Дар шароити бозор давлат имконияти ба зимми худ гирифтани вазифаҳои бозор, махсусан муайян намудани ҳадду ҳудуди мустақилият, ҳавасмандӣ, худтаъминкунӣ, худмаблағгузорӣ, худтанзимкунӣ ва тайраро надорад.

Амалиёти аз меъёр зиёдтари давлат метавонад, алоқамандӣ ва ҳамбастагии механизми бозорро пароканда намояд ба раванҷи муташаккилонаи бозор, тадбирҳои давлат онд ба нақшагирӣ директивӣ, тақсими саросари натуралии захираҳои истеҳсоли ва ҷузъ (предмет)-ҳои истеъмоли (ҳазинаҳо, талонҳо, чеку купонҳо), назорати қатъии давлат ба раванҷи ташкили нарх ва дигар тадбирҳо аз гузашта ба мо маълуми ҷамъияти сотсиалистӣ таъсири таъхирпазир мерасонад.

Аз ин ҳулоса бармеояд, ки давлат дар шароити бозор ҳаллу фасли ин масъалаҳоро аз сар соқит наметавонад. Баръақс, давлат дар ин ҷараён, тадриҷан назорат бурда, нарх ва нархгузоришро танзим, роҳ ва услубҳои мусоилтагирӣ илоран иқтисодро дастгирӣ мекунад.

Мавзӯи 5. ШИРКАТ (ФИРМА) ВА ШАКЛҲОИ ТАШКИЛИИ ҲУҚУҚИИ ХОҶАГИДОРӢ ДАР ШАРОИТИ БОЗОР

НАҚША

- 5.1. Ширкат (фирма – корхона) ҳамчун мафҳуми иқтисодӣ ва субъекти хоҷагидорӣ
- 5.2. Вазифа ва омилҳои муайянкунандаи фаъолияти ширкат (фирма)
- 5.3. Шартҳои фаъолияти хоҷагидорин ширкат (фирма)
- 5.4. Ширкат (фирма) ҳамчун шахсияти ҳуқуқӣ
- 5.5. Муносибатҳои меҳнат дар ширкат (фирма)
- 5.6. Тафриқасозии корхонаҳо ва меъёри онҳо

5.1. Ширкат (фирма – корхона) ҳамчун мафҳуми иқтисодӣ ва субъекти хоҷагидорӣ

Заминаҳои айнии бавҷудомадани ширкат (фирма) аз даврандӯхти ибтидоии сармоя оғоз ёфта, дар замони таҳаввули истеҳсолоти калони мошину (инқилоби саноатии капитализм) ҳамчун корхонаҳои хусусӣ (фардӣ)-и аз ҳам ҷудо барои ташкил гардишҳои фаъолияти соҳибкорӣ таҳкурсии гузоштааст. Нақш ва мақоми ширкат (фирма) таҳти пешрафти илму техника (махсусан, баъди солҳои 60-уми асри XX) боз ҳам афзуда, ба зинаи баланди рушди нумӯи худ мерасад.

Чӣ тавре ки аз таҳлили адабиёти мавҷудани иқтисодӣ бармеояд, ширкат (фирма) аз вожаи итолиёвии "figma" гирифта шуда, маънои имзо, мавсуми савдогар, ё худ тоҷирро ифода мекунад.

Аз ҷиҳати баъзе аз олимони иқтисоддон ширкат (фирма) ҳамчун:

- шакли мушаххаси ташкили истеҳсолот;
- субъекти мустақили иқтисодӣ ва ҳуқуқӣ, ки бо фаъолияти соҳибкорӣ банд мебошад;
- масоили хоҷагидорӣ дар ҷаҳорҷубани ҳалли масъалаҳои асосии иқтисод: чӣ?, чӣ ҳел? барои кӣ истеҳсол намуд?, дар куча?, барои кӣ?, бо калом нарх онро фурухт? ва ғайра ба роҳ мемонад, тасаввур карда мешавад.

Рушди корхонаҳо метавонад аз ҳисоби сарчашмаҳои дохилӣ: қисми фоидаи тақсимнашуда ва дар корхона боқимонда; барориши сармояҳо; воситаҳои пули аз бонк қарз

гирифташуда ва сарчашмаҳои беруни: ба ҳам иттисол гардидани як ё якчанд корхонаҳо, ё худ иттиҳодияҳо; ба ҳам пайваст, ё худ муттаҳид гардидани ширкат (фирма)-ҳо ба воситаи хариди гирифтани пакети сахмҳои корхонаҳо ва ғайра ташкил гарданд.

Таърифи классикии ширкат (фирма) сарғоз аз ҷониби А. Смит ва минбаъд К. Маркс тавсиф карда шудааст. Тибқи ақидаи онҳо ширкат (фирма) маҳсули тақсими ҷамъиятии меҳнат, табиқи ёфтани кооператсияи оддӣ капиталистӣ ба мануфактура, яъне фабрикаи капиталистӣ мебошад.

Иқтисодчии америкӣ Ф. Найт гумон дорад, ки ширкат (фирма) дар натиҷаи ҷидду ҷаҳди агентҳои бозор ба ҳадаи ақалд расонидани хавф (таваккал) ва номаълумӣҳо ба миён меояд. Ҷа қадаре ки номаълумӣҳо мураккаб бошанд, ҳамон қадар афзалияти ширкат (фирма) низ нисбат ба бозор бештар мегардад.

Фаъолияти ширкат (фирма), тибқи ақидаи Камаев В. Д. дар ҷаҳорҷубан ҷунин муносибатҳои бозор сурат мегирад:

- мубодилаи пул ба меҳнати коргарони кироӣ;
- мубодилаи пул ба молу маҳсулот ва хидматҳои молтаъминкунанда;
- мубодилаи молу ҳадамот ба пули истеъмолгарон;
- мубодилаи пул ба ҷизҳои, ки минбаъд ҳамчун натиҷаи қарз (кредит) пардохта хоҳанд шуд;
- мубодилаи пул ба молу ҳадамот, ба ивази истифодаи об, гармӣ, қувваи барқ, рубучин, диқбонӣ, постбонӣ ва ғайра.

5.2. Вазифа ва омилҳои муайянкунандаи фаъолияти ширкат (фирма)

Новобаста аз сирати мансубият ба ин ё он шакли молиякӣ, ҳаҷму меъёр, миқдори тавлиди неъматҳои адои хидмат, ҳар як корхона барои иҷрои вазифа ва мақсади муайян нигаронида мешавад.

Аз ин нигоҳ, вазифаҳои дар назди корхона гузошташударо ба сонӣ зайл тасниф кардан мумкин мебошад.

А) Вазифаҳои корхонаҳои амалкунанда: ба таври истиқрор ва мувозин ташкил кардан ва нигоҳ дошта тавонистани иқтидор ва нерӯи истеҳсолии техникӣ корхона; бо музди кортаъмин кардани коргарону хидматчиён; таъмин кардани шароити муътадилӣ кор ва имконияти рушди касбу ихтисос; қонеъ

гардондани истеъмолагарон бо молу маҳсулот ва хидматрасонӣ; ба вучуд овардани ҷои кор барои аҳоли (таъмини одамон бо ҷои кор); ҳифзи муҳити зист (замин, обу ҳаво...); барои қатъ гардондани фаъолияти корхона замина нагузоштан ва пешгирӣ кардани муфлисшавии он; роҳ ва имконият надиштан ба қатъшавии таъминот бо ашё, мавод, тавари молҳои нуқсондор, якбора кам шудани ҳаҷми таварию, паст рафтани даромаднокӣи кори корхона ва ғайра.

Б) Вазифаи корхонаҳои истеҳсоли: истеҳсол кардани маҳсулот дар шакли воситаҳои истеҳсолот ва ашёҳои истеъмолий, яъне молҳои истеҳсоли ва истеъмолии шахсӣ; фурӯш ва ба истеъмолкунанда бурда расондани маҳсулот; хидматрасонии пас аз фурӯш; ба воситаҳои моддӣю техникӣ таъмин кардани истеҳсолот; идора ва ташкили раванди истеҳсолот ва меҳнат дар корхона; таъмин кардани рушду нумӯи истеҳсолот ва ҳаҷми маҳсулот; анҷом додани фаъолияти соҳибкорӣ; пардохти андоз, иҷро намудани ӯҳдадорӣҳои ҳатмӣ; ҳиссаҷудокуниҳо ба ташкилотҳои болоӣ (бюджет ва низомии молия); иҷро кардани стандартҳо, меъёрҳо, қонунҳои давлат ва ғайра.

Меҳвари асосии фаъолияти корхонаро муҳити дохилӣ (эндогенӣ) ташкил медиҳад. Дар он ҷараёни бо ҳам пайваست гардондани омилҳои истеҳсолот: сармоя, меҳнат, замин, соҳибкорӣ, воситаҳои сармоягузорӣ (инвеститсионӣ) ва иттилоот ба роҳ монда мешавад.

5.3. Шартҳои фаъолияти хоҷагидорӣи ширкат (фирма)

Фаъолияти корхона, хоҳу-нохоҳ бо шартҳои иқтисодӣ бозор (интиҳоби озодонаи намуд ва шакли фаъолият, баробарҳуқуқии субъектҳои бозор тибқи шаклҳои гуногуни молияӣ, нархмуқарраркунии озод, худтаъинкунии фаъолияти хоҷагидорӣ, ҷавобгарии иқтисодӣ, худмаблағгузорӣ, худидоракунии, худтаъинкунии...) алоқаманд мебошад.

Бозор ҷавобгарии корхонаҳоро оид ба иҷрои ӯҳдадорӣ, вазифа ва мақсади корхона, фаъолияти истеҳсоли, тичоратӣ, иқтисомӣ, тарҳрезӣ, идора ва фаъолияти рабобити дохилию бурунмарзӣ хеле ҳам баланд мебардорад.

Исбот карда шудааст, ки иқтисодӣ бозор бидуни танзими давлатии иқтисод вучуд дошта наметавонад.

Тибқи қонунгузориҳои давлат, фаъолияти хоҷагидорӣи давлатӣ, фаъолияти хоҷагидорӣи корхона пурра дар шароити рақобати озод ва маҳдудгардонии амалиёти гайриқонунии зараровар ба ҳаёти инсонӣ қомеа сурат мегирад.

5.4. Ширкат (фирма) ҳамчун шахсияти ҳуқуқӣ

Ҳангоми гузариш ба иқтисодӣ бозорӣ таъсир ва бунёд гардидаани бисёронии масъалаи таъминии ҳуқуқӣ соҳибкорӣ, шароити танзими муносибатҳои дохилӣ ва бурунмарзӣ, ташкили сохтори иқтисодӣ ва иқтимоии онҳо, тарзу услуби фаъолияти корхонаҳо дар низоми улуми иқтисод ба мадди аввал гузошта мешавад.

Шакли ҳуқуқии корхона дар қонунҳо дар бораи корхонаҳо, дар бораи ҷамъияти саҳҳомӣ, иттиҳодияҳои истеҳсолий, хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) нишон дода шудааст.

Барои он ки корхона ҳамчун шахсияти ҳуқуқӣ эътироф карда шавад, бояд дар маҷмӯъ дорони чунин хислатҳо бошад:

- микдори муайяни молу мавод;
- қобилияти ба гардиши хоҷагӣ ҳамроҳ шудан;
- қобилияти ба ӯҳдадорҳои худ ҷавоб гуфтан;
- имконияти пешкаш намудани таъво ва ба сифати таъвогар ба ташкилотҳои ҳуқуқӣ (суд, арбитраж) муроҷиат кардан.

Бояд таъakkур дод, ки корхона дар шароити сотсиализм ҳамчун звенои асосии хоҷагии халқ тасаввур карда мешуд. Он ҳамчун моликияти "умумихалқӣ" пурра ба давлат тааллуқ дошт.

Дар шароити бозор корхонаҳо дар асоси шартӣ ҳисоби тиҷорат фаъолият мекунанд. Аз ин ҷиҳат барои амалия гардондани мақсади асосӣ (истеҳсоли фурӯши маҳсулот, алои хидмат...), нозир ба субъектҳои гуногуни иқтисодӣ, ҷӣ дар доираи истеҳсолот ва ҷӣ тиҷорату молия ва бурунмарзӣ дучори мулоқоти ҳамдигарӣ мегарданд. Аз ин лиҳоз, фаъолияти ҳар як корхона аз нигоҳи шакли ҳуқуқ бояд асоснок (қонунӣ) гардонда шавад.

Шартнома дар мӯзи Кодекси гражданий, ё худ қонуну қонунгузориҳои ҳуқуқӣ таъсис дода мешавад. Дар он шакли ташкилино ҳуқуқӣ; мақсад ва мақоми фаъолияти корхона; мавзеи ҷойгиронино суроға; ҳаҷми сармояи воқеии нақд (сармояи оинномаӣ); саҳми иштирокчиён ва қондан тақсиму истифодаи он; шартҳои муҳимгарини фаъолияти ширкат (фирма); ҳаёати идора (менеҷеру менеҷмент); масоили тақсими фонда дар байни саҳмгузӯрон; ҳаққи ҳуқуқӣ созмондиҳандагон нисбат ба худӣ корхона; маълумот дар хусуси созмондиҳандагон ва гайра акс карда мешавад.

5.5. Муносибатҳои меҳнат дар ширкат (фирма)

Мувофиқи қонунгузориҳо корхона барои риоя кардани манфиати ҷомеаву шаҳрвандон, қонунҳову ҳифзи муҳити атроф, афзун гардондани боигарии корхонаро сарвати ҷамъият, баланд бардоштани самаран истеҳсолот ва оқилона истифода кардани захираҳои маҳдуди ҷамъоат ҷавобгар мебошад.

Масъулият ва ҷавобгарии корхона ҳамчун ӯҳдадорини корхона (нисбат ба ҷомеа, рақибон, ҷамъоат, давлат...) зухур меёбад.

Ҷомеаҳои меҳнатӣ, ҳамчун гурӯҳи одамон, ки дорон қобилияти меҳнатпази ва дар ғайрияти корхонаҳо (субъектҳои иқтисодӣ) саҳмгузоранд, ташкил карда мешаванд.

Вазифаи асосии ҷомеаҳои меҳнатӣ бо харҷи кам истеҳсол намудани молу хизмат, гирифтани даромад, таъмин намудани дараҷан баланди даромаднокӣ корхона, манфиати коргарон мебошад.

Ҷомеаҳои меҳнатӣ, нақш ва мақоми он тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи "Коллективҳои меҳнатӣ" муайян карда мешавад. Онҳо бо якҷоягӣ бо иттифоқи касаба дар аҳду паймони шартномаҳо ва қарордодҳо бо мудирият иштирок мекунанд.

Шартномаҳои ҷомеаӣ ба муҳлати аз 1 то 3 сол ба таври ихтиёрӣ тартиб дода мешаванд. Он тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи шартномаи коллективӣ" муайян карда мешавад.

Новобаста ба мавҷуд будани меъёр ва меъёрҳои муайянкунандаи ҳаду ҳамаи шартномаҳо (қарордодҳо)-и ҷомеаӣ, онҳо дар доираи ҳар як ширкат (фирма), тибқи хусусиятҳои инфиродии ҳар яке аз онҳо, мушаххасан таҳия карда мешаванд.

Ҳаҷми музди кор ва давомнокии рӯзи кор яке аз нишондиҳандаҳои муҳимтарине мебошанд, ки ҷомеаҳои меҳнатӣ ҳаду фасли онро ба ӯҳдаи худ мегиранд. Охири дар ҷаҳорҷубан меъёрҳои зерин: ҳаҷми музди кор ва дар дигар ҷойҳо; мавҷуд будани сарчашма ва имконияти пардохти он; арзиши ҳаёт, ҳосилнокии ва ғайра ба амал бароварда мешавад. Баробарии набудани ҳафлат барои ҷон хор ва шугли доимӣ водор менамояд, ки коргарон муттаҳид шаванд ва барои ояндаи худ таҳти сарпарастии иттифоқи касаба муборизаи худро қавитар гардонанд.

5.6. Тафриқасозии корхонаҳо ва меъёри онҳо

Корхона, ҳамчун моликияти умумихалқӣ, дар ҳуҷҷатҳои оморӣ ва коргузори ба ҳайси ташкилотҳои истеҳсолии давлатӣ: завод, фабрика, иттиҳодияҳои истеҳсоли, иттиҳодияҳои илмӣ-истеҳсоли ба тасвиб мерасид.

Дар давраи Ҳокимияти Шуравӣ шакл ва намудиҳои корхона мувофиқи низомнома ва қонун дар бораи корхонаҳо муайян карда мешуданд. Дар Кодекси граҷданин Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар давлатҳои собиқ шуравӣ ташкил кардани чунин шаклҳои ҳуқуқии корхонаҳо тавсиф карда мешаванд:

- корхонаҳои давлатӣ;
- корхонаҳои мунитсипалия;
- корхонаҳои инфиродӣ (хусусӣ);
- ширкатҳои дорон масъулияти комил;
- ширкатҳои рафиқона;
- ширкатҳои рафиқонаи муштарак;
- ширкатҳо (ҷамъиятҳо)-и саҳҳомӣ (баста ва боз);
- иттиҳодияи корхона;
- корхонаҳои иҷоравӣ ва ғайра.

Корхонаҳои давлатӣ, ки асосан, тибқи сирати низомҳои иқтисодӣ, моликият ва соҳибно иштифода ташкил мегарданд.

Корхонаҳои мунитсипалия корхонаҳое мебошанд, ки онҳо барои иштифода дар асоси шартҳои худмилорақунӣ ба ихтиёри субъектҳои иқтисодӣ гузошта мешаванд. Онҳо ба монанди корхонаҳои давлатӣ таъсис ёфта, на ба ташкилотҳои давлатӣ, балки ба ташкилотҳои мунитсипалия тааллуқ доранд.

Корхонаҳои хусусӣ шакли оддитарини хоҷагидорӣ инфиродӣ (шахсӣ) ва оилавӣ доништа мешаванд. Он, одатан, дар шакли корхонаҳои хурду миёна дар соҳаҳои тавлиду тичорат, дар асоси моликияти шахсии фардӣ алоҳида ё худ оилаю гурӯҳи алоҳидаи соҳибкорон, қисми даромад ва молу амволӣ яққояи онҳо ташкил карда мешаванд.

Ҷомеаи дорон масъулияти маҳдуд гуфта ҷомеае дар назар дошта мешавад, ки аз ҷониби як ё якчанд шахсон алоҳида таъсис дода мешавад. Сармояи оинномавии онҳо ба андозаи муайян кардаи сармояи созмондиҳандагон тибқи шартнома ташкил карда мешавад.

Ҷомеа (ширкатҳо)-и саҳҳомӣ яке аз шаклҳои иттиҳоди хоҷагидорӣ эътироф карда, аз ҳисоби муттаҳид кардани ҳисса-гузориҳои аъзоёни ҷамъият ташкил карда мешавад. Он ба

сифати ширкат (ҷамъият)-и дорон масъулияти комил баромад мекунад. Ҷавобгарии он дар доираи истифодаи сармояи худӣ сурат мегирад.

Хусусияти замони имрӯза ба ҳам иттисол ва муттаҳидшавии ғайолияти иқтисодии ширкат (фирма)-ҳо ҳамчун иттифоқ ё худ ассотсиатсияҳо зухур меёбад. Ғайолияти онҳо дар асоси қарордодҳо на танҳо бо мақсади ба даст овардани фонда, балки мутабиқсозии ғайолияти соҳибкорӣ ва ҳифзи манфиати умум таъсис дода мешавад.

Консерихо ҳамчун шакли корхонаҳои бузургтарини инҳисорӣ (монополия), дар асоси шартнома ташкил карда шудаанд. Аз инҳоя микёси мутамаккизи истеҳсолот, иқтисодии истеҳсоли, қобилияти бениғдои рақобатпазирӣ ба мақсади муайян, тақсим ва истифодаи сармоягузорӣ аниҳотани онҳо, барои баланд бардоштани даромадинокӣ ва подош кардани масрифату таъмин фонди баланд доранд.

Картел шакли иттиҳоди корхонаҳои мебошад, ки дар асоси шартнома, тибқи саҳми ҳаҷми маҳсулот, нарху шароити фурӯш, маҳдудгардонии бозори фурӯш маҳсулот дар асоси қарордодҳои байниҳамдигарӣ ташкил карда мешавад.

Синдикат шакли иттиҳоди корхонаҳои мебошад, ки таъминот дар доираи он ба таври марказонида ба роҳ монда шудааст. Таъд ва рақобат онд ба хариду фурӯш дар доираи иттифоқ аз миён бардошта, ширкати дорон масъулияти маҳдуд ташкил карда мешавад. Дар акси ҳол идора ба яке аз иштирокчиёни аъзоёни шартномаи иттиҳод супорида мешавад.

Трест шакли иттифоқи инҳисорини (монополистии) корхонаҳои мебошад, ки дар он иштирокчиёнаш он мустақилияти истеҳсоли, тижоратӣ, ҳуқуқиро аз даст дода, ба тобеияти ягонаи идора ворид мегарданд.

Мавзӯи 6. ДАВРА ВА САРЧАШМАҲОИ ТАШАККУЛИ ХАЗИНА (ФОНД)-ҲОИ КОРХОНА

НАҚША

- 6.1. Такрористеҳсоли инфиродӣ (хусусӣ), нақш ва мақоми он дар низоми иқтисод
- 6.2. Давраҳои ҳаракати хазина (фонд)-ҳои корхона
- 6.3. Хазина (фонд)-ҳои асосӣ ва гардон
- 6.4. Фаросиш (хурдашавӣ)-и хазина (фонд)-ҳои асосӣ

6.1. Такрористеҳсоли инфиродӣ (хусусӣ), нақш ва мақоми он дар низоми иқтисод

Фаъолияти шакл ва намудҳои ҳуқуқии ҳоҷатидорӣ дар ҳаҷорҷубан истифодаи омилҳои истеҳсолот (сармоя, меҳнат, замин, соҳибкорӣ, иттилоот...) сурат мегирад.

Чараҳои панҳам, доимӣ ва мунтазам ташкил карда шудани тавлидот дар доираи фаъолияти субъектҳои иқтисодӣ, яъне раванди бомаҳсул бо ҳам пайваст ва истифода карда шудани омилҳои истеҳсолот, бо мақсади тавлиди неъматҳову ҳадамот, гирифтани даромад ва дар ин асос қонӣ гардондани тақозои инсонро такрористеҳсоли инфиродӣ (хусусӣ)-и корхона меноманд.

Раванди доимӣ панҳам такроршавӣ ва нисбат ба ҳаҷми пештара афзоишдан доираи истеҳсолотро такрористеҳсоли васеъ меноманд.

Ширкат барои ташкил кардани раванди тавлиди неъматҳову ҳадамот дар ихтиёри худ бояд миқдори муайяни сармояи ибтидоӣ дошта бошад. Ин сармоя, одатан, дар ду шакл: а) шакли модӣ (натуралӣ); б) шакли пулӣ мавҷуд буда метавонад.

Дар шакли модӣ сармоя ҳамчун воҳидҳои асосии омилҳои истеҳсолот, дастгоҳ, таҷҳизот, бино, иншоот, ашё, мавод, нимфабрикат ва ғайра ташкил карда мешавад. Онҳо бевосита дар бозори сармоя таҳти тақозо ва арзаи бозор ба даст оварда мешаванд.

Ба ғайр аз масрифоти асосӣ, корхона бо мақсади рӯиш кардани хароҷоти ҷорӣ: харидани ашё, мавод, сӯзишворӣ, қувваи барқ, иҷорапулӣ, ҳаққи меҳнат, ҳиссаҷудокунии ба хазина (фонд)-ҳои иҷтимоӣ, суғурта, нафақа ва ғайра маблағ ҷудо мекунад.

Воситаҳои дар ихтиёри корхона мавҷудбударо ба таври нақша чунин тасвир кардан мумкин аст /назар ба нақшаи 6.1/.

Нақшаи 6.1 Воситаҳон корхона

Сарчашмаҳои барқароргардонии сармояи дар навбати аввал гузаштаи соҳибкор метавонад, аз ҳисоби воситаҳои дохилӣ ё воситаҳои берунӣ, яъне қарзгирӣ сурат гирад.

Сарчашмаҳои дохилӣ аз ҳисоби фонди аз ғайрифаъолияти соҳибкорӣ, фонди аз амалиёти молиявӣ (хариду фурӯши коғазҳои қиматнок), даромадҳои дигар, хазинаи онинномавӣ истеҳсол (амортизатсия), ва ғайра ташкил меёбад.

Сарчашмаҳои берунӣ, ҳамчун воситаҳои қарз, яъне кредит, қарзҳои кредиторӣ ва ғайра сурат мегиранд.

6.2. Давраҳои ҳаракати хазина (фонд)-ҳои корхона

Воситаҳои истеҳсолий ва захираҳои сармоягузорӣ, ки ширкатҳо дар раванди фаъолияти хоҷагидорӣ худ истифода меkunанд, хазина (фонд)-ҳои истеҳсолии корхонаҳо ташкил медиҳанд.

Тақрористеҳсол дар доираи фаъолияти соҳибкорӣ ҳамчун гирдгирдиши хазина (фонд)-ҳои истеҳсолий сурат мегирад.

Тамсили пурраи гирдгирдиши сармоя аз ҷониби К. Маркс пешниҳод карда шудааст ва истифодаи он дар фаъолияти хоҷагидорӣ то кунун ғум нагардидааст.

Сармоя дар ҳаракати худ се давра: сармояи пулӣ, сармояи истеҳсолий (маҳсулҳои) ва сармояи молиро панҷам аз сар гузаронида, боз ба нуқтаи ибтидои худ бармегардад.

Аз ин ҷиди назар хулоса бармеояд, ки дар натиҷаи гирдгирдиш субъектҳои иқтисодӣ: таъмингарон (моликонии пул, ашё, мавод, меҳнат), соҳибкорон ва истеъмолгарони неъматҳоро ҳадамот дар чараёни гирдгирдиш, ҳамчун раванди ягонаи истеҳсолот ва муомилот ба ҳам пайваст карда мешаванд.

Як қисми сармоя (ашё, қувваи барқ...) арзиши худро дар давоми як давраи гирдгирдиш ва қисми дигари он (мошини, бино, таҷҳизот...) баъди ҷашиш гирдгирдиш дар тӯли солҳои зиёд аз нав эҳё ва барқарор мекунанд. Ин раванди ба таври мувозини пайҳам такрор гардида, дар маҷмӯъ гардиши хазина (сармоя)-хоро таъмин менамояд.

6.3. Хазина (фонд)-ҳои асосӣ ва гардон

Сармояи асосӣ (хазина (фонд)-ҳои асосӣ) қисми сармояи маҳсулҳои корхона мебошад, ки арзиши худро дар давоми сикли пурраи такрористеҳсол, қисм ба қисм ба маҳсулоти ғайрӣ гузаронида, ботадриҷ дар шакли пул ба молики худ бармегардад.

Дар амалияи хоҷагирории мо, сармоя аз ду нуқтаи назар: арзишӣ (пулӣ) ва шакли натураӣ ҳисобу китоб карда мешавад. Дар шакли молия чизӣ (натураӣ) ба сармояи асосӣ (хазинаҳои асосӣ) биноҳои асосӣ, иншоот, мошини, таҷҳизот, воситаҳои нақлиёт ва ғайра дохил карда мешаванд. Хазинаҳои асосӣ дар шакли пул ҳамчун арзиши ҳамаи унсурҳои номбурда, ки дар тавозуни корхона таҳти "воситаҳои асосӣ" маълуманд, таъсиф карда мешавад /нигар ба нақшаи 6.2/.

Сармоя (хазинаҳо)-и истеҳсоли	
Сармоя (хазина (фонд))-ҳои асосӣ	Сармоя (хазина (фонд))-ҳои гардон
Замин	Ашё, сӯзишворӣ, қувваи барқ, мавод, нимфабрикатҳо
Бино, иншоот, мошинҳо, таҷҳизот, воситаҳои воғузор, нақлиёт	Истеҳсолоти нотаом, нимфабрикатҳои истеҳсоли дохилӣ
Намудҳои дигари сармояи асосӣ	

Нақшаи 6.2 Тарзиби сармоя

Қисми олотҳои меҳнат: мошинҳо, таҷҳизот, асбобҳо, ки мустақиман дар раванди тавлидот ғайёлона иштирок намуда, ба самаранокии истеҳсолот таъсири мусбат мерасонанд, аз ин сабаб онҳоро ҳазина (фонд)-ҳои ғайол меноманд.

Қисми дигари ҳазинаҳо, масалан, биноҳои истеҳсоли, иншоот афзалтар дар сифати шароити меҳнат хизмат менамоянд ва муътадил давом кардани раванди тавлидотро таъмин мегардонанд. Онҳо нисбатан ноғайол ё худ ғайримустақим ба самаранок истифода кардани ҳазинаҳои асосӣ таъсир мерасонанд. Аз ин рӯ онҳоро ҳазинаҳои пасив (ноғайол) меноманд.

Ҳазина (фонд)-ҳои гардон чузъи муҳимтарини ҳазинаҳои истеҳсоли корхона мебошанд. Онҳо дар ҳар як давраи истеҳсоли (гирдгардиш) пурра истифода карда мешаванд. Дар раванди тавлидот шакли натуралии ашёи худро гум карда, арзишашонро пурра ба маҳсулоти тавлидкарда мегузаронанд.

Ҳазинаҳои гардон аз захираҳои истеҳсоли, яъне ашёи хом, маводи асосӣ ёрирасон, қисмҳои эҳтиётӣ барои таъмири қорӣ, сӯзишворӣ ва ғайра ташкил меёбанд.

Ҳазинаҳои гардон бидуни ҳазинаи муомилот имконнопазир мебошад. Ҳазинаҳои муомилот аз маблағҳои умумии пул ва молҳои, ки барои фурӯш пешниҳод карда мешаванд, иборатанд.

Хароҷоти асосӣ хароҷоте мебошад, ки ба ҳаҷми истеҳсоли маҳсулот вобаста нестанд: пардохти рента, иҷорапул, қисми пардохти истеҳлоки биноҳои иншоот, пардохти сугурта, ҳаққи меҳнати маъмурияти корхона ва мутахассисони фирма, фонди қарз...

Хароҷоти тағйирёбанда масрифоте мебошад, ки баробари дигар шудани миқдори маҳсулоти тавлидкарда, тағйир меёбад: ашё, сӯзишворӣ, энергия, нақлиёт ва ғайра.

Сармояи қорӣ ва воситаҳои гардон қариб дар як мазмун фаҳмида мешавад.

Воситаҳои гардон воситаҳои мебошанд, ки барои аз нав барқарор кардани раванди гирдгардиши ҳазинаҳо ва дар шакли пул пурра ташкил кардани ҳар як давраи истеҳсоли истифода карда мешаванд.

Воситаҳои гардон мунтазам аз доираи истеҳсолот ба ҳавзаи муомилот гузашта, гардиши пайдарҳамии захираҳои корхона, ғайолияти муътадили ҳоҷатдорини онро таъмин менамоянд.

6.4. Фарсонш (хурдашавӣ)-и ҳазина (фонд)-ҳои асосӣ

Ҳазинаҳои асосӣ аз ҷиҳати сохт, таркиб, имконияти ҷисмонӣ, муҳлати амл аз 1 то 50 сол ва аз он зиёдтар хидмат мекунанд. Бешубҳа, дар ин давр таъсири омилҳои табиӣ ва иқтисодӣ ва техникӣ ба хурдашавӣ дучор мегарданд.

Дар адабиёти муосирӣ иқтисодӣ ду намуди (шакл) фарсонш (хурдашавӣ)-и ҳазинаҳои асосиро фарқ мекунанд:

а) фарсонши ҷисмонӣ; б) фарсонши маънавӣ.

Фарсонши ҷисмонӣ (моддӣ) раванде мебошад, ки ҳазинаҳо дар давоми муҳлати хидмати худ хурда шуда, барои истифодаи минбаъда нодаркор мегарданд ва арзиши истеъмолии (манфиатнок) худро гум мекунанд.

Одатан, дар симони фарсонши ҷисмонӣ ду ҷанбаи муҳимро фарқ мекунанд: а) техникӣ истеҳсоли – аз даст додани арзиши истеъмолий, яъне қобилияти манфиатнокии ҳазинаҳо; б) арзиш – қисм ба қисм ба маҳсулоти тайёр гузаронидаани арзиш (дар шакли ҳиссаҷудокуниҳои истеҳлоқӣ).

Фарсонши маънавӣ ҳамчун раванди арзон шудани ҳазинаҳои асосӣ, дар натиҷаи баланд шудани ҳосилнокии шиддатнокии меҳнат ва дар ин асос паст гардидани арзиши воситаҳои меҳнат ва пайдо шудани воситаҳои наватарину боиктидортарини меҳнат нисбат ба олатҳои мавҷуда ба миён меояд.

Ба метёри амортизатсионӣ омилҳои гуногун таъсир мерасонанд. Он мустақиман аз вақти фарсудашавии фондҳои асосӣ, алаҳусус фарсонши ҷисмонӣ ва маънавӣ вобаста мебошад.

Дар шароити инқилоби илму техника муҳлати хидмати ҳазинаҳои истеҳсоли, махсусан, қисми ғаёли он кӯтоҳ мегардад. Аз ин ниҳа, барои пешгирӣ кардани суръати тезафзоидаи фарсонши маънавии ҳазинаҳо аксар вақт усули тезонидани амортизатсия истифода карда мешавад. Ба ҳисоби миёна метёри амортизатсионӣ, бо назардошти тезонидани он аз 1 то 5 солро ташкил медиҳад.

Дар шароити инқилоби илму техника муҳлати метёри хидмати ҳазинаҳо дар аксарияти давлатҳои инкишофёфтаи иқтисоди бозорӣ, аз 3 то 10 солро ташкил медиҳад. Ин нишондиҳанда, масалан, дар Япония ба 8 сол баробар аст, дар Руссия - 13 сол, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад, зиёда аз 20 солро ташкил медиҳад.

Мавзӯи 7. МУНОСИБАТҲОИ КИШОВАРЗӢ ВА ИНКИШОФИ МАЧМААИ КИШОВАРЗИЮ САНОАӢ

НАҚША

- 7.1. Муносибатҳои кишоварзӣ, моҳият ва хусусиятҳои он
- 7.2. Моликият ва шаклҳои хоҷагидорӣ дар иқтисодиёти кишоварзӣ
- 7.3. Ҳамгироии агросаноатӣ ва маҷмааи кишоварзӣю саноатӣ
- 7.4. Хоҷагӣҳои деҳдонӣ (фермерӣ), тамоюл ва хусусиятҳои ташкили онҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон
- 7.5. Муносибатҳои рентавӣ: нигоҳ аз ҷиҳати таърих ва имрӯз

7.1. Муносибатҳои кишоварзӣ, моҳият ва хусусиятҳои он
Мезоиқтисод аз вожаи лотинӣ гирифта шуда, маънои "баъд", "пас аз ё худ баъд аз" ягон ҳодисаро ифода мекунад. Вай равиш ва сирати зуҳурӣ ҳодиса, мазмун ва моҳияти мутаваассит (миёна)-и зеринзоми иқтисоди миллиро ифтикоҳ менамояд.

Дар адабиёти кунунии иқтисодӣ ба сифати ҷанбаҳои муҳимтарини мезоиқтисод инҳо мавриди таҳлил ва таҳқиқ қарор дода мешаванд: МКС (маҷмааи кишоварзӣю саноатӣ), МАС (маҷмааи артишҷу саноат), иқтисодиёти сохтмон, савдо, нақлиёт, маориф, зерсохтор (инфраструктура)-и соҳаҳои алоҳидаи хоҷагии халқ, нақш ва мақоми онҳо дар иқтисоди миллий (низоми иқтисодӣ), иқтисоди ноҳия, шаҳр, соҳа ва ғайра.

Соҳаи кишоварзӣ аз давран эҳёи ҷомеаи инсонӣ то кунун дар ҳаёти ҷомеа нақш ва мақоми хоса дорад. Он сарчашмаи бо неъматҳои истеъмолий қонеъ гардондани талаботи инсон ва баланд бардоштани дараҷаи бехбудии ҳаёти ҷомеа ҳисобида мешавад.

Соҳаи кишоварзӣ ҳамчун узви пайвастаи иқтисоди миллий дар ҳамбастагӣ бо дигар соҳаҳо (саноат, нақлиёт, савдо, сохтмон...) ба вуқӯъ пайваستا, боталриҷ ташаккул ва инкишоф меёбад.

Ташаккули муносибатҳои кишоварзӣ аз давран тағйир ва дигаргунсозии ашёҳои табиат (гун кардани ғалладона, кишт кардани гирифтани ҳосил, ром кардани ҳайвонҳо...) ва ба вуқӯд омадани соҳаҳои махсуси истеҳсолоти ҷамъиятӣ (заминдорӣ, чорводорӣ, ҳунармандӣ, боғдорӣю тоқларварӣ...) оғоз ёфта, то

ба дараҷаи инкишофи баланди индустриални худ, ки замин ҳамчун мол ба объекти хариду фурӯш табиал меёбад, рашидааст.

Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки маҳз ба шарофат ва тӯфайли ин ҷаҳон аҳд ба густариш ёфтааст, ҳамчун ҷутми муносибатҳои истеҳсоли сотсиалистӣ дар ин ҷода саҳми муайяне гузоштааст.

Масалан, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон 85 ғоизи аҳоли дар ҷойҳои пастино ҳамвор ва 15 ғоизи боқимонда дар мавзёҳои кӯҳни то баландии 4 ҳазор метр ҷойгиранд. 7 ғоизи ҳамворие, ки дар сарзамини тоҷикон мавҷуд аст, азхуд карда, пур аз аҳоли мебошад. Зичии аҳоли дар ин минтақаҳо 200-300 нафарро дар ҳар як км² ташкил медиҳад. Ин рақамҳо дар ноҳия ва мавзёҳои кӯҳи ба 15-20 нафар ва вилояти Мухтори Бадахшони Кӯҳи, ки қисми зиёди худуди Ҷумҳурия (44,5 %)ро дарбар мегирад, миқдори ками аҳоли ҷумҳурия зиндагӣ карда, теъдоди он беш аз 230 ҳазор нафарро ташкил карда, дар қисми Помири Ғарбӣ дар як км² 2 нафар, дар Помири Шарқӣ бошад, дар даҳ км² 1 нафарро ташкил медиҳад.

Дар ҳоҷагии кишлоқ омилҳои иқтисодӣ ва омилҳои табиӣ дар алоқамандӣ баромад мекунанд. Дар ин ягонагӣ нақш ва мақоми омилҳои табиӣ, яъне шароитҳои табиӣ ва иқлим бартарӣ доранд. Масалан, иқлими Тоҷикистон континенталӣ буда, тобистон ҳаво то 50 дараҷа гарм ва зимистон то 50 дараҷа хунук мешавад.

Ба ҳоҷагии кишлоқ сирати хосан тақсими ҷамъиятии меҳнат ва таъсиси истеҳсолот хос мебошад. Дар ин ҷо як ё ду соҳаи асосие вуҷуд дорад, ки бо дигар соҳаҳо алоқаманд шуда, раванди ягонаи кишоварзиро ташкил медиҳад.

Дар ин ҷанба истифода кардани таҷрибаи дигар давлатҳо: Чин, Япония, мамлакатҳои Шарқи Ғарб, ки ба иқлим ва табиати Тоҷикистон монандӣ доранд, аз аҳамият ҳоли буда наметавонад. Дар аксарияти давлатҳо соҳаи кишоварзӣ, саноати сабук, ҳурукворӣ ба сифати ҳавзаи якуминдараҷа эътироф карда, ҳамчун сарчашмаи таъминкунондани аҳоли бо озуқа ва бехтаркунондани дараҷаи зиндагонии мардум аз ҳисоби буҷети давлат (дар Япония—70%, Канада—40%, ШМА—25%), яъне аз 25 то 70 ғоиз ёрдами бегаразона ҷудо карда мешавад.

Дар баъзе солҳои сипаришуда кӯмаки бегаразонаи бархе (баъзе) аз давлатҳо ба сифати сармоягузори мустақим ё ғайримустақим аз 50 то 80 ғоиз арзиши маҳсулоти ҳоҷагии кишлоқро ташкил мебуд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳоло ин

шакли ёрдам ҳамчун ба МКС аз ҷониби бонкҳо пешниҳод намудани қарзҳои имтиёзнок сурат мегирад.

Дар шароити Тоҷикистон дастгирини давлат бештар дар соҳаи маҷмааи киштуқор ва коркарди пахта, меваҳо сабзавот, равангашӣ ва замбурпарварӣ қулай мебошад.

7.2. Моликият ва шаклҳои хоҷагидорӣ дар иқтисодиёти кишоварзӣ

Муносибатҳои кишоварзӣ, пеш аз ҳама, муносибат ба замин мебошад. "Заамин, — қайд карда мешавад дар китоби муқаддаси "Авесто", — сарчашмаи ҳаёт ва давомдихандаи он мебошад. Ҳар он кӣ заминро кишт намуд, барои замин манфиати зиёде овард. Дар навбати худ замин гуяд: "Инсон, ки маро киштуқор кард, ман ҳам ба ивази он некиҳои инсон онро бо озуқа таъмин хоҳам кард. Ҳар он касе, ки заминро кишт намуд, ба монанди он аст, ки ҳаёт ва неки кишт кард".

Замин воситаи меҳнате мебошад, ки инсон ба он бо ҳуди меҳнат ва олотҳои он таъсир расонда, захираҳоиашро барои қонеъ гардонидани талаботи худ истифода мекунад.

Сармоя воситаест, ки аз ҷониби субъектҳои иқтисодӣ аз нав эҳд ва таҷдид карда мешавад. Вале замин ҳамчун ҷисми беҷон аз нав такрористеҳсол карда намешавад. Ҳаҷми фонданокии он хеле маҳдуд мебошад.

Истифодаи замин муносибатҳои он ба истифодаи он ҳамчун воситаҳои истеҳсолот ва азони худ қардани маҳсулоти бавуҷудоварда, дарбар мегирад.

Моликияти хусусӣ ба замин нисбат ба дигар шакли намуни моликият дертар ба вуқӯ пайвастааст. Он аз ибтидо (пайдоиши истеҳсолоти моля) то имрӯз дар низоми улуми иқтисод нақш ва мақоми ҳалқунанда намебозад. Замин ҳамчун омил асоситарини истеҳсолот дар ихтиёри давлат буд, ҳаст ва минбаъд ба объекти хариҷи фурӯш ҳамчун мол таъдид хоҳад ёфт.

Дар мамлакатҳои Ғарб иҷора ҳам дар заминҳои давлатӣ ва ҳам хусусӣ истифода карда мешавад. Хоҷагидорӣ деҳқонӣ (фермерӣ), чун қонда, дар асоси иҷора фаъолият мебаранд.

Таҷрибаи хоҷагидорӣ нишон медиҳад, ки моликияти хусусӣ ба замин бо роҳҳои гуногун ба вуҷуд омада метавонад:

— гораи ва тақсим қардани замин дар байни ғолибони ҷанг (немисҳо, франкҳо, келтҳо...);

– қисман ҳарида гирифтани моликияти хусусӣ аз ҷониби соҳибони пештараи замин;

– ҳарида гирифтани замин аз молиқони асосии он;

– ба иҷора (барои муваққатан истифода кардан) додани замин;

– бепул тақсим карда додани замин ва ба ивази он танҳо гирифтани андоз;

– ба ивази хидматҳои шоён (ба дворянҳои Русия) бепул додани замин ва ғайра.

Бояд ёдовар шуд, ки муносибатҳои моликиятдори ба замин ҳафиз дар давраи ҳукмронии Сомониён мавҷуд буда, ба дараҷаи инкишофи муайяни ҳуд расида буд. Дар ин давра заминҳои давлат, ҳамаҷун "мулки султон", машҳур буданд; заминҳои хусусии табақаҳои гуногуни ҷамъияти, ки ба мафҳуми "мулк" ёдрас мешаванд (заминҳои хусусии оли ҳукмрон, заминҳои хусусии мардум, деҳқонони озод, ҷамоати деҳқонон); заминҳои вақф (заминҳои дар ихтиёри масҷидҳо, мадрасаҳо, мазорҳо, мақбараҳо, хонақоҳҳо мавҷудбуда); заминҳои инъомшуда (туҳфан умрбод ё муваққатӣ); иҷора, ки дар панҷ шакл (орият – муваққатӣ додани замин; иҷораи шарикона; муваққатан ба мӯҳлати 1–2 сол, ба ивази пул додани замин; ба ивази иҷора аз иҷорагир гирифтани 1/3 ва ё 1/4 ҳиссаи ҳосил; ба иҷорагир аз рӯи шартнома додани олоти меҳнат ва тухмии зироат дар асоси 1/6 ё 1/7 ҳиссаи ҳосил ва ғайра мушоҳида карда мешаванд (ниг. Нуриддинов Х., Ҳамитов М. "Тавлидот, молӣ ва тиҷорат дар замон Сомониён". Д., 1999. с. 44–47).

7.3. Ҳамгирони агросаноатӣ ва маҷмааи кишоварзӣ-саноатӣ

Ҳамкорӣ ва дастгирӣ байни ҳавзаҳои хоҷагии қишлоқ ва саноат ҳамаҷун мояи аниқ ғаштани истеҳсолоти ҷамъияти ба вуқӯъ пайваستاаст. Ҳамгирони кишоварзу саноат яке аз ҳодисаҳои маъмулу густаришёфтаи замони ҳозира мебошад.

Дар шароити ҳамгирони агросаноатӣ воситаҳои истеҳсолот дар давоми сол пурра ва ҳамаҷониба истифода карда хоҳанд шуд.

Ҳамгирони агросаноатӣ имкон медиҳад, ки ашё ба таври доимӣ, мувозинистеҳсол, пасмондаҳои саноат, ҳурукворӣ ҳамаҷун масолеҳи озӯда барои соҳаи ҷорводорӣ ва зироат истифода ва захираҳои меҳнатие, ки нобаста ба мавсими кор аз хоҷагии

қишлоқ ё дар саноати коркардабарой оғод мешаванд, дар шароитҳои лозимӣ, бо навбат дар доираи ҳавзаи агросаноатӣ истифода карда шавад.

Раванди ҳамгирони аграриро саноатӣ дар ду намуд сурат мегирад:

Якум. ҳамгирони амудӣ (вертикалӣ). Он дар давраи мошинии истеҳсолоти ҳоҷагии қишлоқ ба вуқӯъ пайвастааст. Он ҳамчун тарзи ба ҳам пайваст шудани соҳаҳои ба ҳам алоқаманд онд ба аз нав кор карда баромадани маҳсулоти ҳоҷагии қишлоқ, истеҳсоли комбикорм (истеҳсоли ему хошоки омехта), корхонаҳои махсус гардонидани ҳоҷагии қишлоқ ва марказҳои савдо ташкил карда мешавад.

Дувум. ҳамгирони уфуқӣ (горизонталӣ)-и агросаноатӣ. Ин шакли ҳамгирӣ ҳамчун иттиҳоди кооперативии корхонаҳои хурд, ки дар фазои ягонаи технологӣ сикли (давраи) умумии истеҳсол ва фурӯши маҳсулот амал мекунад, баромад менамояд. Ҳамгирони агросаноатӣ дар асл мазмуни ташаккули раванди иқтисодӣ ҳоҷагиро ҳуқуқи маҷмаи кишоварзу саноатро (МКС) таҷассум мекунад.

МКС ҳамчун маҷмӯи соҳаҳои макроиқтисод, ки барои тавлиди маҳсулоти истеъмолий, таъмин кардани аҳоли бо озуқа ва хидматрасонӣ ба аҳоли банд мебошанд, ташкил карда мешавад. Дар доираи МКС ҳамаи соҳаҳо ба ҳам пайваст ва алоқаманд мебошанд.

Маҷмаи кишоварзу саноат (МКС) соҳаҳои, ки барои ҳоҷагии қишлоқ воситаҳои истеҳсолот таврида менамояд, дарбар мегирад:

- а). ҳавзаи 1 – истеҳсолоти худӣ ҳоҷагии қишлоқ;
- б). ҳавзаи 2 – соҳаҳои коркардабарой ва таъмину фурӯши ашё аз он истеҳсол карда шудани маҳсулоти ҳоҷагии қишлоқ;
- в). ҳавзаи 3 ва он соҳаҳои зерсохт (инфраструктура)-и истеҳсолий ва иқтисодӣ, ки бевосита ба тавлиди он маҳсулот таъсир мерасонад.

Ба андешаи мо, дастгирии МКС аз ҷониби давлат дар ҷунин самтҳо нисбатан қулайтар мебошад:

1. Сармоягузорӣ ба ҳоҷагии деҳқонӣ барои тадбирҳои маблағталаб (беҳтар кардани сифати заминбёри, хушконидаи, кандани заҳбурҳо, каналҳо, гузаронидани қубурҳо, роҳҳо, мустаҳкам кардани базани модии техника). Масалан, дар ИМА сармоягузори мустақими давлат барои ҳоҷагҳои фермерӣ

зиёда аз 30 ғоиз, Канада-45, Шветсия-59, Япония-66, Финландия-71 ва Норвегия-77 ғоизи даромади онҳоро ташкил медиҳад.

2. Дастгирии дараҷаи нарх ба маҳсулоти хоҷагии қишлоқ. Дар ИМА, масалан, барои фермерҳо қусурбарори (компенсатсия)-и рента қорӣ карда шудааст. Агар нархи хариди маҳсулот аз сатҳи нархи муқарраркардан давлат паст бошад, он гоҳ давлат фарқи онро ғуруш мекунад.

3. Дастгирӣ ва сармоягузори соҳаҳои зерсохт (инфраструктура)-и хоҷагии қишлоқ (сохтани роҳ, гузаронидаи хатҳои алоқа, барқ, сохтмони муассисаҳои таълиму тиб...).

4. Таъбиқи қорҳои илмӣ тадқиқотӣ (тақмили технология, истеҳсолоти хоҷагии қишлоқ, тайёр кардани мутахассисон...).

5. Танзими ғайриҳукумати МКС – таъмини беҳатарии озуқаворӣ бо роҳи инкишоф додани соҳаҳои асосии он.

6. Ҳифзи манфиатҳои хоҷагии майдан деҳқонӣ (фермерӣ) бо роҳи амалигардонии тадбирҳои ғайримилликунонӣ ва эмин нигоҳ доштан аз раванди касодӣ; таъмини назорат ва беҳатарии соҳаҳои МКС, баланд бардоштани масъулият онҳо ба беҳтар кардани сифати тухмӣ, нуриҳои маъданӣ, ҳифзи обу табиат, ҳайвоноти наботот, таъмин бо ғушҳо ва ғайра.

Ин тамоюли инкишоф дар адабиёти кунунии иқтисодӣ таҳти мафҳуми агробизнес беҳтар маъмулу машҳур гардидааст.

Сарғоз мафҳум агробизнес аз ҷониби иқтисодчии америкоӣ Ч. Дэвис ва Р. Голдберг (с.1958) дар китоби "Консепсияи агробизнес" истифода карда шудааст. Таҳти агробизнес маҷмӯи ҳаман амалиёт онҳо ба ғайриҳукумати дар доираи фирма инҷом додашаванда нисбати нигоҳ доштан, қор карда баромадан, ғурухтани ашёи хоми хоҷагии қишлоқ ва ашёҳои истеъмоли ба мақсади бо даст овардани даромади ҳадди аксар (максимали) ва дар ин асос қонунгардонидани талаботи ғурури аҳоли тасавиур карда мешавад.

7.4. Хоҷаҳои деҳқонӣ (фермерӣ), тамоюл ва

хусусиятҳои таъкили онҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Хоҷаҳои фермерӣ (деҳқонӣ), ҳамчун субъекти муносибатҳои бозорӣ, ҳамеша дар ҳавзаи рақобати озод ҷойгиранд. Ҳамчун ғурушандаи маҳсулот онҳо, миқдоран зиёд бошанд ҳам, дар алоҳидагӣ ба нархи бозор таъсир расонда, вазъи онро

тағйир дода наметавонанд. Дар бозори захираҳои нарх ҷанҷалон ҷанҷири ҳукирон мебошад. Дар соҳаҳои саноат бошад, МКС ҳамчун ягонагии монополия (инҳисорот) ва олигополия (инҳисори ҷанҷутба) сурат гирифта, сиёсати нархи худро пеш мебарад. Ҳавзаи кишоварзӣ ба доираи ин бозор дучор омада, ба нархи бозор, ки аз ҷониби онҳо гузашта мешавад, нисбатан розӣ мешавад.

Ҳоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ) ҳоҷагӣ мебошад, ки мустақил ҳоҷагӣҳои худро ташкил намуда, маҳсулот истеҳсол карда, ба нархи дилхоҳи бозор онро мубодила менамояд. Он дар асоси шартҳои ҳисоби тиҷорат (мустақилият, худидоракунии, худмаблағгузорӣ, худтаъминкунии...), ба ғайри гирифтани заминии давлат ё худ моликияти шахсии каси дигар ва дар ин асос ташкил кардани ҳоҷагӣҳои деҳқонӣ (фермерӣ)-и шахсӣ, оилавӣ (коллективӣ) ба роҳ монда мешавад.

Фаъолияти ҳоҷагидорони ҳоҷагӣҳои деҳқонӣ дар ҳудуди мамлакат тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи ҳоҷагӣҳои деҳқонӣ (фермерӣ) дар Ҷумҳурии Тоҷикистон" муайян карда мешавад. Он ҳамчун шакли соҳибдорони озод, баробари дигар корхонаҳо, ташкилотҳои дониш, барон ба даст овардани фонди иқтисодӣ нигаронида мешавад.

Тибқи маълумоти омори ҷумҳуриявӣ ва Вазорати ҳоҷагии кишлоқ дар аввали соли 1991 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон 206 колхоз, 362 совхоз 19 корхонаҳои байниҳоҷагии кишоварзӣ ва дигар намуд ҳоҷагӣҳои ёрирасон фаъолият мекарданд.

Дар соли 2000 бошад, ин адад тибқи маълумотҳои омори ҷумҳуриявӣ ва Вазорати ҳоҷагии кишлоқ дар ҷумҳурия 270 колхоз, 95 совхоз 8 корхонаҳои байниҳоҷагии кишоварзӣ ва дар ҷояи колхозу совхозҳо 12639 ҳоҷагӣҳои деҳқонӣ (фермерӣ) ташкил дода шуд.

Ин адад тибқи маълумотҳои омори ҷумҳуриявӣ ва Вазорати ҳоҷагии кишлоқ дар аввали соли 2010 дар ҷумҳурия 1 колхоз, 5 совхоз, 51372 ҳоҷагӣҳои деҳқонӣ (фермерӣ)-ро ташкил медиҳад.

Адади корхона ва ташкилотҳои маҷмааи кишоварзӣи вилоти Сугд аввали соли 2012 барон тақозо ва таҳлили рушди иқтисодӣ ҳоҷагии кишлоқ оварда мешавад: /нигар ба нақшаи 7.1/

Номгу ва намуи	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Колхозҳо	10	-	9	4	2	3
Совхозҳо	1	-				
Ҳоҷагиҳои давлатӣ	74	45	44	40	39	34
Ҷамъияти саҳҳомӣ	15	10	20	25	7	
Ҷамъияти масъули- якаи маҳдуд	7	6	5	5	5	--
Кооперативҳои ис- техсолия-кишоварӣ	68	85	110	182	287	395
Ассотсиатсияи ҳоҷагиҳои деҳқонӣ	32	30	40	50	17	11
Ҳоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ)	5651	6058	8150	9510	10252	15262
Богдорӣ ва полези- кории ҷамъавӣ	--	--				27
Ҳоҷагиҳои ёрирасон	44	48	200	239	315	375
Ҳамагӣ	5902	6282	8577	10078	10924	16107

Нақшаи 7.1 Адаби корхона ва ташкилотҳои маҷмаи
кишоварии вилояти Суғд

7.5. Муносибатҳои рентавӣ: нигоҳ аз дидаи таърих ва имрӯз

Таҳлили илмӣ рента сароғоз аз ҷониби асосгузори
инглис А. Смит ва Д. Рикардо дар охири асри XVIII ибтидои
асри XIX гузошта шуда буд. Эътироф карда шудани рента ба
сифати мафҳуми иқтисодӣ маънои онро дошт, ки қонуниҳои
айни (объективӣ)-и иқтисодӣ на танҳо дар соҳаи саноат, балки
дар соҳаи ҳоҷагии кишлоқ ва боқимонда соҳаҳои ба он
алоқаманд низ амал мекунанд.

Тибқи ақидаи Д. Рикардо рента ҳамчун шакли махсуси
даромад, ки дар натиҷаи тақсими маҳсулоти ҷамъиятӣ соҳиби
замин онро азони худ мекунад, сурат мегирад. Ин назария
минбаъд аз ҷониби К. Маркс дастгирӣ ёфта, инкишоф ва тақ-
мили дода шудааст.

Мувофиқи гуфтаи Д. Рикардо ва К. Маркс рента муноси-
батҳои байни се субъекти иқтисодӣ: молики замин, фермер ва
коргарии кироии ҳоҷагии кишлоқро ифода мекунад. Фермер –

соҳибкор, чун дигар соҳибкорон, ба мақсади ба даст овардани даромад ва ташкили истеҳсолот, заминро аз фермер иҷора гирифта, қисми даромад (фонда)-и бадастовардан худро ҳамчун иҷорапулӣ бо соҳиби замин медиҳад ва он шакли рентан иқтисодиро қабул мекунад.

Аз нигоҳи баҳодихи форматсионии давраҳои рушди низоми иқтисод (К. Маркс) метавон тасдиқ намуд, ки рента дар аксарияти форматсияҳои иқтисодӣ (гуломдорӣ, феодализм, капитализм, сотсиализм) вучуд дорад. Албатта, ҳар як давра дорони хусусияти хоси худ мебошад.

Ногуфта намонад, ки дар шароити ҳозира тахти "рента" даромад аз истифодаи замин ҳамчун натиҷаи хизматрасонӣ (ба қатори омили меҳнат, сармоя) фаҳмида мешавад.

Бояд қайд намуд, ки онд ба рентан тафриқавӣ (дифференциалӣ), сарчашма ва шароитҳои ба вучуд омадани он зиддият ва фарқияти кулл дар байни ин мактабҳо қариб ҷой надорад. Рентан тафриқавӣ ва рентан иқтисодӣ қариб дар як маъно тасаввур карда мешаванд. Дар ҳар ду ҳолат рентан тафриқавӣ ба ду – рентан тафриқавии тартиби I ва II ҷудо карда мешавад.

Назариияи рента аз нигоҳи Д. Рикардо, К. Маркс ва намоҷагонии кунунии рента дар моҳи рақобати коммунал қомат рост мекунад. Тибқи ақидаи К. Маркс рентан мутлақӣ замин ҳамчун натиҷаи таркиби (структураи) баланди сохти узви сармоя дар соҳаи коркардабарории саноат, нисбат ба соҳаи хоҷагии қишлоқ ба миён меояд. Аз ин нигоҳ, аз сабаби инҳисорӣ (монополия) будани моликияти хусусӣ ба замин, соҳаи кишоварзӣ маҳсулоти худро на аз рӯи нархи истеҳсолоти ҷамъият, балки мувофиқи арзиш мубодила мекунад. Аз ин ҷо, фарқи байни арзиши баланди маҳсулот ва нархи нисбатан пастӣ истеҳсолот рентан мутлақро ташкил медиҳад.

Мавзӯи 8. ИҚТИСОДИ НОҲИЯ ВА СИЁСАТИ ОН

НАҚША

8.1. Иқтисоди ноҳия, моҳият, хусусият ва марҳилаҳои инкишофи он

8.2. Тақсимбандии ноҳия, мазмун ва мундариҷаи он

8.3. Масоили идораи тарҳрезии маҷмааи ва дурғиронии ноҳия

8.4. Сиёсати ноҳия ва хусусиятҳои таъкили он

8.5. Масоил ва хусусиятҳои рушди ноҳия дар Тоҷикистон

8.1. Иқтисоди ноҳия, моҳият, хусусият ва марҳилаҳои инкишофи он

Илми муносири иқтисодӣ ба қатори таҳлили масоили микро - макро ва мезоиқтисод ба таҳлили сохтори махсуси хоҷагдорӣ, иқтисоди ноҳия ҳамчун узви таркибии мезоиқтисод ва макроиқтисод аҳамияти махсус мелиҳад.

Ноҳия (region) аз вожаи латинии regio (ҳавза, соҳа, вилоят, мамлакат, район) гирифта шуда, ҳамчун воҳиди бузургӣ территорияӣ, табиӣ ҷуғрофӣ, иқтимоӣ ҷуғрофӣ, мадания сиёсӣ тасаввур карда мешавад.

Ба вуҷуд омадани ноҳия, ҳамчун зеринҳои иқтисодӣ, давран дурударозии таърихӣ инкишоф ва таҳаввули ассотсиатсияҳои хоҷагдорӣ маҳаллӣ ва ворид ғаштани онҳоро ба фазои ягонаи иқтисодӣ дар бар мегирад.

Ба ин раванд ғустариши ҳамаҷонибаи муносибатҳои молия пулӣ ва дар мӯяи он ривҷу равнақ додани шакли намунаҳои бозор, имконияти таъид ва тафриқасозии маҳсулотро дар байни ноҳияҳо минбаъд амиқ ғардонид.

Аз ин ҷиҳат дар ҳар як ноҳия таъид нисбат ба истеъмол (ё худ баръакс) барғарӣ дошта, таркиби хароҷот, тақозо, арза, нарх нис харҳела суғат гирифта метавонанд.

Агар дар соҳаи истеҳсолот хароҷот нисбат ба даромад зиёд бошад, дар ин ҳолат ин ноҳия ҳамчун ноҳияи эҳтиҷманда ба маблағ (дотатсияталаб) ва агар хароҷоту даромад ба ҳам баробар бошанд, он гоҳ талаби ноҳия ҳамчун эътидолий доништа мешавад. Агар маблағи умумии даромад нисбат ба хароҷот ва сармоягузори бештар бошад, он гоҳ ин ноҳия мавзёи даромаднок буда, на танҳо ноҳияи худ, ҳатто ноҳияҳои дигарро нис ба сармоя имконияти таъмин кардан пайдо мекунад.

Ноҳия ҳамчун узви асосии субъекти иқтисодӣ дар худ маҷмӯи муносибатҳои истеҳсолиро таҷассум менамояд. Аз ин ҷиҳат, дар адабиёти иқтисодии муосир чунин вазифаҳои (функсияҳо)-и ноҳия номбар карда мешаванд:

– дар ҳавзаи тавлидот: истеҳсоли маҳсулот ва алоҳи ҳадамот тибқи барномаҳои ноҳиявӣ, барои бозори дохилӣ ва бурунмарзӣ; тавлиди молҳои ҷамъиятӣ (сохтмони фурудгоҳҳо, роҳҳои оҳану автомобилгард, иншооти кабудизоркунӣ); хидматрасонии ҷамъиятӣ (сайёҳӣ, маориф, тандурустӣ, манзил), талбирҳои маданий;

– дар ҳавзаи тақсимот: ба роҳ мондани тақсими оқилонаи соҳаҳои ҳадамот ва минбаъда тақмил додани он дар доираи ноҳия ва ғайра.

– дар ҳавзаи муомилот: ҳавасмандгардонии фуруш, хидматрасонӣ пас аз фуруш, ташкили таблиғ (реклама), ташаккули низомии ҷамъиятии иттилоот, низомии садо ва симои ноҳиявӣ, заминаи омор ва ғайра.

– дар ҳавзаи истеъмоли: таъмин кардани дараҷаи оқилонаи истеъмоли захираҳо, Незматҳову ҳадамоти тавлидгардида ва ғайра.

– дар ҳавзаи наркузори: танзими нарх ва тарафаҳо, коркардабарони ин меъёрҳои гузориши имтиёз ва ҷарима, муайян кардани сиёсати андоз, сугурта, қарз ва ғайра.

8.2. Тақсимбандии ноҳия, мазмун ва мундариҷаи он

Ноҳия ва тақсимбандии он ҳанӯз дар давраи Иттиҳоди Шӯравӣ аз солҳои 20-ум оғоз ёфта, баъди солҳои 30-юм аз байн рафта, баъди солҳои 60-ум эҳд ғарбӣ, ҳамчун субъекти иқтисодӣ, мавриди таҳқиқи таҳлил қарор гирифтааст.

Дар адабиёти илмӣ шӯравӣ якумин маротиба вожаи реҒион (ноҳия) солҳои 60-ум аз ҷониби академик Н. Н. Некрасов ҷорӣ ва истифода карда шудааст.

А. Е. Пробст андеша дорад, ки иқтисодии ноҳиявӣ ҷузъи ҷудонашавандан ҷутрофия буда, бештар бо аломатҳои табиию ҷойгиршавии он дар мавзёҳои муайян алоқаманд мебошад.

Аз ин ғиноҳ, мазмун ва мундариҷаи ноҳия дар адабиёти муосири иқтисодӣ чунин таъсиф карда мешавад:

– **якум**, иқтисодии ноҳия соҳаи махсуси илми иқтисод буда, бунёд ва ташкили территориявии истеҳсолотро инъикос менамояд;

– дуввум, ноҳия ҳавзаи махсуси иқтимоӣ ва иқтисодие мебошад, ки ба он сохтори муайяни истехсолот, моликият, мутамаркази аҳоли, шугли аҳоли, шаронти маънавиёти ҳаёти инсон ва тарҳрезии территориявӣ хос мебошад.

Ноҳияҳои иқтисодӣ ҳамчун зеринзони иқтисоди милли барои амали гардонидани мақсади ниҳони он кӯшиш ба ҳарч медиханд. Аз ин ҷиҳат дар назди онҳо ҳалли фасли чунин вазифаҳо меистад:

дар ҳавзаи иқтисод

– оқилона истифода намудани захираҳои иқтисодӣ ва дар ин асос баланд бардоштани дараҷаи неқӯаҳволия;

– иштирок ва ҳиссагузорӣ намудан дар раванди эҳё ва аз худ кардани ноҳияҳои нав, ривочу равнақ додани онҳо;

– дастгирӣ таъйироти таркибии пешқадам дар ноҳияҳои қадиман саноатӣ;

– бартараф кардани ҳолати бӯҳронӣ дар ноҳияҳо.

дар ҳавзаи иқтимоӣ

– таъмин кардани шаронти муътадили ҳалли ақалии зисти аҳолии ҳамаи ноҳияҳо;

– ба қадри имкон дар як сатҳи муайян нигоҳ доштани таваҷҷуҳ, шугли аҳоли ва роҳ наодан ба афзоиши бекорӣ;

– дар амал таъмин намудани сиёсати иқтимоии давлат ва ҳиссагузорӣ ба ҳазинаи мутамаркази иқтимоии умумидавлатӣ.

дар ҳавзаи ҳифзи муҳити зист

– тоза нигоҳ доштани табиат – обу ҳаво, замин аз ифлосшавии партовҳо, газу нафт ва дигар воситаҳои зараррасон;

– бартараф кардани карозияҳо (хӯрдашавӣ)-и замин, оқибатҳои табиӣ сел, хушкӣ, сармо, яъне садаман экологӣ.

Аз ин ҷо ҳулоса бармеояд, ки ноҳия ҳамчун ҳалқа (звено)-и муҳимтарини ҳоҷагии халқ дар ташаккул ва густариши иқтисоди милли саҳми арзанда мегузорад. Иқтисоди милли бидуни ноҳия ва охири бидуни иқтисоди милли буда наметавонанд. Иқтисоди милли ҳамчун қулли муносибатҳои субъект ва объекти иқтисоди ноҳия ташкил меёбад.

8.3. Масоили идораи тарҳрезии маҷмааӣ ва дургирони ноҳия

Вазифа ва мақсади ниҳони ҳар як ноҳияи иқтисодӣ дар асоси истифодаи захираҳои иқтисодӣ, таъмин кардани тараққиёти ҳамҷонибан ноҳия мебошад. Инкишоф яке аз воситаҳои

амалӣ гардонидани стратегияи ноҳия онди муҳайё намудани шароити баланди дараҷаи зиндагонии аҳолии ноҳия доништа мешавад.

Дурбинӣ (прогноз)-и ноҳия, гарчанде ба мушкилиро бета-рафӣ дучор мегардад, тайн солҳои охир ҷонибдорони зиёд пайдо менамояд. Охириро, ақида ба он дорад, ки нақш ва мақоми дурбинӣ дар шароити гузаштани ноҳия ба муносибатҳои бозор, яъне аниқ гузаштани муносибатҳои тиҷоратӣ мустақилият, худидоракунии худтаъминкунии, худтанзимкунии дар муайян намудани вазъи ҳозира ва ояндаи ноҳия хеле ҳам баланд мегардад.

Аз ин ҷо, хулоса бармеомад, ки ноҳия ба воситаи танзими низоми худидоракунии, имконияти ба таври васеъ таъсиррасонии худро ба раванди бозор ва ташаккули қонуниятҳои он ва дар ин асос қонеъ гардонидани эҳтиёҷи иқтимоиро бештар доро мебошад:

1. Шароитҳои табиӣ иқтисодӣ. Аз ҷиҳати шароитҳои табиӣ ӯ худ иқтисодӣ, омилҳои зиёдеро метавон номбар намуд, ки ба сифати субъект, ӯ худ объект баромад карда, ба раванди ташаккули бенигнӣ ва бисёрҷанбаи ноҳия таъсир мерасонад. Ҷумҳурии мо мамлакати кӯҳсор аст, ки баландии мутлақӣ кӯҳҳои он аз 300 то ба 7495 метр мерасад. Аз сатҳи умумӣ 93 фоизи масоҳати онро кӯҳҳо ташкил медиҳанд. Иқлимаш континенталӣ буда, тобистон ҳаво то 50 дараҷа гарм ва зимистон то 50 дараҷа хунук мешавад. Аз ҷиҳати захираи об Ҷумҳурии Тоҷикистон дар байни мамлакатҳои ИДМ (баъди Руссия) ҷои дуввумро ишғол менамояд. Дар ин ҷо 15 қаторкӯҳҳои бузургтарин, 6 дарёи калонтарин, 22 кӯл, 5 пирахҳои машҳур арзи вучуд дорад.

2. Таҳкурсии (база) коммуни таҷдид (такрористехсол) Ҳар як ноҳияи иқтисодӣ тибқи омилҳои табиӣ, таърихӣ, иқтисодӣ иқтимоӣ ташаккул ёфта, дорон захираҳои маҳдуди худ мебошад. Дар шароити бозор маъсалаи асосӣ ба миён меояд. Оё ин захираҳо барои мустақилона ташкил кардани раванди тақрористехсоли ноҳия кофӣ мебошанд?

Аз ин ҷиҳат, ҳар ноҳия дар шароити гузариш ба иқтисоди бозор вазифадор мебошад, ки таркиби ҳазинаҳои асосӣ-бино, иншоот, таҷхизот, мошини механизмҳо, қисми ғайри фаъолу пасивии онҳоро тибқи хусусияти соҳаҳо, алаҳусус, гурӯҳҳои «А» ва «Б»-и саноат тақмил диҳад.

Таносуб байни зарби (коэффитсенти) навуния, нобуд-соия, аз навтаҷҳизонии хазинаҳои асосиро дар маифияти рушши ноҳия истифода барад, муҳлати хидмати хазинаҳои асосии худро ба ҳисоби миёнаи ҷумҳурия наздик намоияд.

Ба иборати дигар, баҳо додани фатъолияти ниҳони ноҳия дар шароити бозор дар ҳалли масоили муҳими он: бозор барои ноҳия чӣ дод? Кадом тадбирҳои андешидан он, ҳолат ва вазъи ҳозираи онро беҳтар намуд ва барои рушди он чӣ замина гузошт?

8.4. Сиёсати ноҳия ва хусусиятҳои таъкили он

Иқтисоди ноҳия аксар вақт ҳамчун қисматкуниҳои иқтисод тибқи аломатҳои территорияи тасаввур карда мешавад. Он ҳамчун кулли объектҳои иқтисодие, ки дар доираи территорияҳои муайян (маъмурии) қой гирифтааст, таъкил меёбад.

Иқтисоди ноҳия, ҳамчун мафҳуми иқтисодӣ, хеле ҳам мураккаб буда, муносибатҳои пурпечуб ва ҷанбаи бисёри микроиқтисодиро дар худ таҷассум мекунад. Онро фақат бо тақсими территорияи алоқаманд кардан ва ҳаққи худудашро онро бо нишондиҳандаҳои сифатӣ ва миқдории ноҳия муносиб донастан дуруст нест.

Дар ин ҳола низомии муайяни алоқамандии байни давлату ноҳия, ҳамчун воситаи амали гардондани стратегияи иқтисод (сиёсати иқтисодӣ)-и давлат таъкил меёбад. Аз ин нуқтаи назар иқтисоди ноҳияро нафақат аз нигоҳи сарзамину ҷуғрофия, балки мазмуни давлатию миллии ва табиӣ низ баҳо медиҳанд.

Дар шароити бозор, новобаста аз он ки ҳар як ноҳия дар асоси ҳисоби тиҷорат амал мекунад, бидуни алоқамандии бо марказ, идораи тарҳрезӣ, сармоягузорию амали гардондани сиёсати техникаӣ, иҷтимоӣ, экологӣ ва ғайра вуҷуд дошта наметавонад. Ноҳия марказе мебошад, ки ба воситаи он алоқамандии ҳаман ҳамакӯҳи хоҷагии халқ (микроиқтисод) ва хоҷагии миллии (макроиқтисод) ба ҳам пайваст карда мешаванд.

8.5. Масоили ва хусусиятҳои рушди ноҳия дар Тоҷикистон

Аксарияти ноҳияҳои Тоҷикистон ҳамчун узви ҷудонашавандаи маҷмаи аграрӣ саноатӣ қарор мегирад. Охириро, на фақат соҳаи кишоварзӣ, балки аксарияти соҳаҳои саноат, маҳсулоти саноати коркардабароя, истеҳсолати кишоварзиро дарбар

мегирад. Ин алоқамандӣ ва ҳамбастагӣ бо дигар соҳаҳои истеҳсоли воситаҳои истеҳсолот дар асоси ҳамгирони кишоварзӣ саноат сурат мегирад.

Омилҳои табиӣ, ки дар соҳаи кишоварзӣ ба сифати омилҳои иқтисодӣ баромал мекунаанд (замин, об, ҳок, гармӣ, нур, ҳаво), на танҳо ҳадаи ҳудуди ғустариши ин ё он намуи ҳайвону наботот, балки хусусиятҳои техникаи истеҳсоли ноҳияҳоро низ муайян мекунад. Вобаста ба хусусиятҳои омилҳои табиӣ, шакл ва намуи чорво, ғалладона, сӯи хошак, тухмӣ ва низоми агротехникии коркарди онро ташаккул додан имконпазир мебошад. Иқлими Тоҷикистон имкон медиҳад, ки дар давоми сол 2–3 маротиба аз замин ҳосил ба даст оварда шавад.

Вобаста ба мавзӯ ва ҷойгиршавии қитъаҳои замин (заминҳои ҳамвор, дар пасть, нишебӣ, баландкӯҳ, миёнакӯҳ ҷойгирфта) намудҳои мувофиқи меваҳои сабзавот ва набототро кишукор кардан мумкин аст. Барои ин аз таҷрибаи тайи солҳои охир ташаккулифтаи ноҳияҳо ва вилоятҳо ба таври васеъ бояд истифода намуд.

Аз ин лиҳоз, дар ноҳияҳои алоҳида ривожу раванг додани таъсиси соҳа ё худ дохили соҳа, яъне соҳаи чормағзпарварӣ, гиста, болом, меваҳои субтропикӣ, асалпарварӣ, аспарварӣ, бузу ғусфандпарварӣ, боғу тоқдорӣ, мурғу мурғобипарварӣ, моҳидорӣ, хоҷагиҳои тухмпарварӣ ва ғайра барои шароити ҳозираи Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз воситаҳои сердаромад шуда метавонад.

Аз ин нуқтаи назар, мавзӯ ва заминҳои корношоям, водӣ, дарёҳову сойҳо, нишебии доманаҳои кӯҳ, ҷангалзорҳо, теплаҳо ва ғайра барои истифода ҳамчун иҷора ё худ моликияти фардӣ дода шуданишон мумкин аст.

Ҳамаҷониба инкишоф ёфтани ноҳияҳои иқтисодӣ дар асоси сермахсусгардонӣ, тақсими ҷамъиятии меҳнат, кооператсия, комбинатсиякунонӣ, ривожу раванг додани маҷмааи аграрӣ саноатӣ, пахтакорӣ, чорводорӣ, зироаткорӣ ва махсусгардонии дохили соҳа, байниҳоҷагӣ ва дохилиҳоҷагӣ яке аз сабабҳои рушду нумӯи ноҳия ва ҳамгирони байни ноҳияҳову кишварҳо гардида метавонад.

Мавзӯи 9. ИҚТИСОДИ МИЛЛӢ ВА САМАРАИ ОН НАҚША

- 9.1. Вазифа ва мақсади тадқиқоти макроиқтисодӣ
- 9.2. Иқтисоди миллӣ, омилҳо ва мақсади инкишофи он
- 9.3. Маҳсулоти умумии миллӣ: моҳият ва андозагирии он
- 9.4. Маҳсулоти умумии дохилӣ. Даромади миллӣ
- 9.5. Иқтисоди ниҳонӣ ва хусусиятҳои он
- 9.6. Мувозинӣ ва номувозинии макроиқтисод, моҳият, шакл ва хусусиятҳои он

9.1. Вазифа ва мақсади тадқиқоти макроиқтисодӣ

Макроиқтисод давом ва ҷузы таркибии назарияи иқтисод (иқтисоди сиёсӣ, экономикас) буда, ҷӣ гуна, бо кадом роҳ, мақсад ва тарзу услуби низоми иқтисодиро (иқтисоди миллӣ) инъикос менамояд. Он, инчунин, ҳодиса ва равандаҳои умумию гуногунҷанбавии истехсолоти ҷомеаро онди тавлиди неъмату ҳадамот дар доираи соҳаҳои хоҷагии халқ ва сарзамини алоҳида ифода мекунад.

Маҷмӯи муносибатҳои иқтисодии (муносибатҳо онди истехсол, тақсим, мубодила ва истеъмоли неъматҳои ҳадамот) субъектҳо (фард, коллектив, корхона...) ва агентҳо (намоёндаҳо)-и иқтисодӣ дар алоқамандӣ ва ҳамгирони байниҳамдигарӣ дар як давраи муайян муносибатҳои макроиқтисодиро ташкил медиҳад.

Аз ин ҷиҳат, микро- ва макроиқтисод дар алоқамандии диалектикӣ қарор дошта, дар асоси тарзу услубҳои ягонаи таҳлилу тадқиқот сурат мегиранд. Вале, ҳамчун фасли мустақили илми иқтисод макроиқтисод дар ҷаҳорҷубаи мақсаду вазифа, таҳлилу таҳқиқ, низому тамсила, натиҷаҳои ниҳони мушаххас, роҳҳои татбиқи инкишоф ва таҳаввули ҳосаи худ қарор мегиранд (нигар ба нақшаи 9.1)

Макроиқтисод ҳамчун фасли махсуси илми умумииктисод, перомунӣ низоми хоҷагидорӣи муайян, равобити мутақобилан равандаҳои мустақили иқтисодӣ, таҳлилу тадқиқи қонуни қонуниятҳои ҳодисаҳои кулли ҷамъият ва дарёб кардани механизми қудайтарину муносибатарини танзими иқтисоди миллӣ сурат мегирад.

Ҷудошавии назарияи иқтисодӣ ба ду қисми мустақил-микро- ва макроиқтисод, ба худ хос сабабу шароитҳои айни ва

субъективӣ дорад. Шароитҳои айни, вобаста ба вазъи равнӣи таъшаққули ҳудӣ раванди иқтисодиёт, ба вуқӯ меаӣаванданд.

Нақшаи 9.1 Алоқамандии микро- ва макроиқтисод

Аз ҷониби ҳамагон эътироф карда шудааст, ки макроиқтисод, ҳамчун соҳаи алоқидаро мустақили тафакқури иқтисодӣ, дар солҳои 30-юм таъсис ёфтааст. Бунёд ва таъшаққули он, асосан таҳти дигаргунсозиҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ, ва таъсири бӯҳронҳои иқтисодӣ, ки (с. 1929–1933) дар аксарияти давлатҳои инкишофёфтаи Ғарб ба вуқӯд омадаанд, ба вуқӯ пайваستاаст.

Тибқи ақидаи Ч. Кейнс, бозор ва фишанҳои он (нарих, тақозо, арза, рақобат) худ аз худ иқтисодро аз вартан даҳшат ва ҳалокати бӯҳронҳои иқтисодӣ бароварда наметавонанд. Барои он даҳлати давлат ба иқтисодиёт ва танзим зарур аст. Бо ин мақсад Ч. Кейнс тақлиф пешниҳод менамояд, ки дар навбати аввал ҳаҷми таълидоти неъматҳоро ҳадамот зиёд карда шавад. Ин тадбирҳо имкон медиҳанд, ки тақозои қул боло бурда, ҳаҷми таълидот зиёд ва иқтисод ба ҳаракат дароварда шавад.

Ҳамин тарик, Ч. Кейнс барои эҳди макроиқтисод ба таҳвили қонуният ва услубҳои ташаккули он замина гузошт.

9.2. Иқтисоди миллӣ, омилҳо ва мақсади инкишофи он

Иқтисоди миллӣ ҳамчун муносибатҳои макроиқтисод дар доираи низоми муайяни иқтисод, гуногуншакли моликият ва низоми мураккаби хоҷагидорӣ, ки аз ҳалқаҳои ба ҳам алоқаманд иборатанд, сурат мегирад. Ҷавҳари иқтисоди миллиро инсонии иқтисодӣ – тавлидгари неъматҳои моддӣю ҳадамот ва истеъмолгари онҳо; табиат бо ҳама гуна захираҳои рӯзаминию зеризаминӣ – сарватҳои табиӣ, миллӣ ва сармоя – сарчашмаю воситаи офариш ва таъминкунандаи даромад, яъне омилҳои истеҳсолот ва воситаҳои пули дар ихтиёри ҷомеабуда ташкил медиҳанд.

Узви дигари сармояи миллиро зерсохт (инфраструктура)-и иқтисодӣ ташкил медиҳад. Охири, ҳамчун маҷмӯи (комплекс) институтҳо (ниҳодҳо ва муассисаҳо) онди идора ва таъмини шароити муфиди истеҳсоли неъматҳои иқтисодӣ ва ҳадамот (зерсохти истеҳсоли), аз ҷумла бонкҳо, корхонаҳои алоқа, иттилоот, коммуникатсия ва ғайра, инчунин таъмин кардани шароити зиндагонии одамон (соҳаи таъминоти ҳаёт) – манзил, объектҳои маданият, маориф, тандулистӣ, савдо ва ғайра сурат мегирад.

Дар инкишоф ва таҳаввули иқтисоди миллӣ нақш ва мақоми ҳавзаи иқтимоӣ (соҳаҳои маданият, маориф, илм, тандуристӣ, ҳифзи иқтимоӣ, идора, хоҷагҳои рифоҳӣ (коммуналия), ҳадамот...) низ бузург мебошад.

Иқтисоди миллӣ ҳамчун маҷмӯи ноҳияҳои иқтисодӣ, вилоятҳо, губернияҳо, иёлот (штатҳо) ташкил ёфта, маҳз дар доираи ноҳияҳои иқтисодӣ ҳамчун ҳалқаи ибтидоии иқтисоди миллӣ, таносубҳои макроиқтисод, тақдирҳои истеҳсоли инфиродии маҳсулоти ҷамъиятӣ, истифодаи захираҳои иқтисодӣ, алаҳусус сармоя, меҳнат, молия, захираҳои табиӣ ва ғайра истифода шуда, тамсилаҳои зернизоми иқтисодӣ анҷом дода мешавад.

Таҷриба нишон медиҳад, ки истифодаи тарз ва услубҳои сиёсати иқтисодӣ ба як мақсад¹ – таъмини рушди иқтисод ва баланд бардоштани дараҷаи некуаҳволии ҷомеа, ки дар нишондиҳандаи макроиқтисодии афзониши маҳсулоти ҷамъиятӣ ба ҳар сар аҳолия истифода меёбад, зарур мегардад. Маҳз суръати афзониши рушди иқтисод, баланд гардишани ҳаҷми маҳсулоти

ҷамъиятӣ ва дараҷан самаранокии иқтисодӣ миллий истифодаи шаклу намуд ва тамсилаҳои рушди онро муайян менамояд.

9.3. Маҳсулоти умумии миллий:

моҳият ва андозагирии он

Аз таҳлили саволҳои пештара бармеояд, ки иқтисодӣ миллий ҳамчун кулли муносибатҳои иқтисодӣ – субъект ва намоёндаҳои бешумор сурат мегирад. Фаъолияти онҳо дар асоси ғирдгардиши анбӯхи даромад ва хараҷоти маҳсулоти ҷамъиятӣ таъкил карда мешавад. Даромади миллий, ҳазина (фонд)-и анбӯхт, ҳазинаи истеъмоли ва дигар нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ ба таври васеъ истифода карда мешудаанд. Андозагирии он, асосан, дар муайян назарияи марксистӣ-тақсим кардани истеҳсолоти ҷамъиятӣ ба ду қисмат–истеҳсолоти моддиро ғайримоддӣ ва таносубан меҳнати ҷамъиятӣ ба меҳнати маҳсулноқ ва ғайримаҳсулноқ қарор мегирифт.

Маҷмуи маҳсулоти ҷамъиятӣ (ММҶ) ҳамчун кулли неъматҳои моддӣ аз ҷониби соҳаҳои истеҳсолоти моддӣ (саноат, хоҷагии қишлоқ, сохтмон, алоқа, нақлиёт, савдо...) истеҳсол-гардида ҳисоби китоб карда мешуд. Ба он ҳаман намунаҳои молу маҳсулоти тавлидгардида (фурухта шудааст ё не) ҳамроҳ карда мешуд.

Маҳсулоти умумии миллий (МУМ) арзиши бозори ниҳоии мол ва хизматҳои мебошад, ки дар доираи иқтисоди миллий дар як давраи муайян (1 сол) ба вуҷуд оварда мешавад. Ба он арзиши чизҳои истеъмоли ва воситаҳои истеҳсолоте, ки бо ёрии омилҳои истеҳсолот, аз ҷониби субъект ва агентҳои иқтисодӣ, ки дар давраи муайяни ба онҳо молик будан ба вуҷуд оварда шудаанд, дохил карда мешавад. Ба МУМ қисми даромаде, ки пас аз адои андоз ва пардохтҳои ҳатмии дигар, аз ҳисоби омилҳои истеҳсолот аз ҷониби намоёндаҳои иқтисодӣ, берун аз марзи мамлакат (корхона, ширкат, ба бахш, ё худ корхонаҳои дар хориҷа буда) ба вуҷуд оварда мешаванд, низ дохил карда мешавад.

Таҷрибаи мамлакатҳои Ғарб нишон медиҳад, ки МУМ дар асоси усули зерин андозагирӣ карда мешавад: андозагирӣ аз нигоҳи хароҷот (масраф) ва даромад. Ин усул ба таври ҳисоби китоби ҷамъи даромадҳое, ки қонеа дар давоми сол аз ҷониби бошандагонии мамлакат (бидуни шахсони хориҷӣ, ки камтар аз як сол истиқомат доранд) ба вуҷуд оварда мешавад, мавриди назар қарор мегирад.

9.4. Маҳсулоти умумии дохилӣ. Даромати миллия

Маҳсулоти ҳолиси миллия (МХМ) ё худ маҳсулоти умумии дохилӣ (МУД) як қисми маҳсулоти умумии миллия (МУМ) буда, мустақиман барои ифодаи раванди рушди иқтисоди миллия истифода карда мешавад.

Нишондиҳандаи МУМ имконияти пурра ҳисобу китоб кардани маҳсулоти дар давоми сол баровардашударо надоранд, чунки он бидуни назардошти ҳиссаҷудокуниҳои амортизатсионӣ андозагирӣ карда мешавад. Барои пурра ва ҳамаҷониба ҳисобу китоб кардани фаъолияти хоҷагидорӣ дар доираи иқтисоди миллия нишондиҳандаи маҳсулоти миллия истифода карда мешавад.

Даромати миллия (ДМ) андозаи даромадҳои онҳоеро ифода мекунад, ки тавлидгаронро бо захира таъмин намуда, маҳсулоти ҳолиси миллия ба вуҷуд меоварад.

Даромати миллия аз нигоҳи аҳоли ҳамаҷун маҷмӯи даромадҳое, ки таъминотчиёни захираҳо аз саноат ба даст меоранд, баромад мекунанд. Даромад аз пешниҳоди захираҳои иқтисодӣ, масалан аз омилӣ меҳнат дар шакли музди кор; омилӣ сармоя – фонди; омилӣ замин – рента ва ғайра ташкил меёбад.

Бо иборати дигар, ҳангоми андозагирии МУМ аз нигоҳи даромад, ҳамаи намуҳҳои даромати омилӣ ва нишондиҳандаҳое, ки ҳамаҷун даромад этироф карда намешаванд, ҳиссаҷудокуниҳои амортизатсионӣ ва андози ғайримустақим ба тижорат, яъне андоз тарҳи пулҷудокуниҳои бебозғашт (имлодҳо, субсидияҳо) ба назар гирифта мешаванд.

МУМ, асосан, чунин даромати миллиро дарбар мегирад:

➤ подошти меҳнати коргарони кироӣ (музди кор, ҳаққи меҳнат, мукофотпулиҳо);

➤ даромад аз шаклҳои моликият (даромати моликон, даромати корхонаҳои ғайриширкати (ғайрикorporативӣ), мағозаҳои хурд, фирмаҳо, ширкатҳои рафиқона);

➤ даромати рентавӣ (даромад аз ҳама гуна шаклҳои рента: тафриқавӣ, иқтисодӣ, инҳисорӣ, мутлақ, соҳаҳои истихроҷ, коркардабарой ва ғайра), иҷорапулӣ ҳам инчунин.

Фондан ширкатҳоро (фондан баъди адои музди кор ва фондҳои қарзи боқимонда) аз даромадҳо дар шакли дивиденд, ки ба даромати сахмияҳо дода мешаванд, қисми фондан тақсимаишудан корхона, ки барои инкишоф додани сармояи фирма истифода бурда мешавад (ғайр аз андоз аз фондан

ширкатҳо, ки ба буҷет ғирифта мешавад), ҷудо мекунам ва
 фоизи ҳолис (соф) – ҳамчун фарқи байни пардохти фоизе, ки
 корхона аз бахшҳои дигари иқтисод мегирад ва пардохти
 фоизе, ки ба дигар корхонаҳо медиҳад, яъне бахшҳои хоҷаги-
 ҳои хонагӣ ва давлатӣ, ташкил меёбам.

9.5. Иқтисоди ниҳонӣ ва хусусиятҳои он

Иқтисоди ниҳонӣ яке аз унсурҳои иқтисоди бозор мебошад. Он ғафлӣро ба ҳама дарбар мегирад, ки дараҷаи баланди даромадро таъмин карда, имконияти пинҳон нигоҳ доштани онро доранд. Он, асосан, аз ду ҷанба: ғафлӣ ва гайрилегалӣ (пинҳонӣ) ва легалӣ (кушод, ғайрӣ)-ро дарбар мегирад.

Ғаёлияти гайрилегалия ғаёлиятге мебошад, ки тибқи қонун ва қонунгузориҳои давлат манъ карда шудааст (истеҳсол ва фурӯши маводи муҳолира, спирт).

Фаёлияти легалӣ фаёлияти доништа мешавад, ки қону-
нан барои озодона амал кардани намоёндогони бозор иҷозат
дода шудааст. Вале онҳо қисми даромadi худро бо роҳҳои
гуноғуи аз ташкилотҳои молиявӣ қарзӣ ғанимат намуна, онро
ҳамчун пули муфти аз онҳо худ мекунанд.

Дар шароити мавҷуд будани иқтисоди ниҳонӣ (мавуқф) нишондиҳандаҳои макроиқтисод хусусияти воқеӣ (ҳақиқӣ) намегиранд. Нарҳҳо паст ва теъдоди бекорон зиёд нишон дода мешаванд. Аз сабаби пинҳон кардани андоз буҷети давлат нопурра мемонад ва имконияти аз ҳисоби он истиқрор ва ҳавасмандгардонии иқтисодиёт маҳдуд мегардад.

Айни замон муайян карда шудааст, ки иқтисоди ниҳонӣ иқтисоде мебошад, ки ба доирани он тавлиди неъматҳои моддӣ ва хидматрасонӣ ба аҳоли ба ивази пул ағҷом дода, бидуни расмӣят ва ҳисобу китоби омор сурат мегирад. Таҷрибаи хоҷагидорӣ дар Тоҷикистон нишон медиҳад, ки иқтисоди ниҳонӣ дорони хусусиятҳои хос мебошад.

Иқтисоди қалбақӣ ғайолияте доништа мешавад, ки ишти-
рокчиёни он дар доираи иқтисоди расмӣ шугл варзида, даст ба
дуздии моликияти давлат, корхонаву муассиса ва ташкилотҳо
мезананд; дар доираи он муфтиҳури, порагирӣ, вазифафурӯшӣ
авҷ мегирад.

Иқтисоди ғайрирасмӣ фаъолиятест, ки дар доираи иқтисоди расмӣ иштирокчиёни он ба фаъолияти соҳибкоря ва корхонаи шугл назида, моту ҳадамот тавлид менамоянд.

вале натиҷа (маҳсул)-и онҳо бидуни ҳисобгирии омор ва ташкилотҳои андозу гумрук сурат мегирад. Масалан, истеҳсоли арақ, шарбат, равған, пойафзол, маюди хӯроқа, пушидани ва ғайра.

Иқтисоди пинҳонӣ иқтисоде мебошад, ки иштирокчиёни он дидаю доғиста, бидуни тақозои қонунҳову қонунгузориҳои ҳуқуқӣ даст ба фавҷияти иқтисодӣ (таълид, хариду фурӯш) зада, соҳиби даромоди бедарди миёи мегарданд ва онро аз ташкилотҳои давлатӣ пинҳонӣ медоранд. Инро аксар вақт дар ташкил кардани корхонаҳои хурд, сохҳо онҳ ба истеҳсоли воситаҳои истеҳсолот ва ашёҳои истеъмолия (велосипед, қисмҳои эҳтиётӣ, чизҳои рӯзгор, маюди хӯроқа, то ҳатто яроқи аслиҳа, доруворӣ ва ғайра) дидаи мумкин аст.

9.6. Мувозиния ва номувозинии макроиқтисод, моҳият, шакл ва хусусиятҳои он

Ҳодиса ва равандиҳои иқтисодӣ ҳамеша дар асоси муносибатҳои ба ҳам муқобил (истеҳсол – истеъмоли, харид – фурӯш, содирот – воридот, пул – мол ва ғайра), яъне таъвозуни баробарии муайян ташкил ва густариш меёбад.

Мувозиния яке аз усулҳои маъмули тадқиқ ва таҳлили илми иқтисод мебошад. Вобаста ба мавқеи онҳо дар ҳавзаи микроиқтисод он ҳамчун таносуби байни тақозо ва арзаи бозори алоҳида ва бозори омилҳои истеҳсолот дар сатҳи бозорҳои мол, меҳнат, сармоя, молия ташкил меёбад.

Дар миқёси иқтисоди миллий (макроиқтисод) мувозинии байни даромад ва хароҷот, яъне мувозинии макроиқтисод аҳамияти бебаҳо пайдо мекунад. Мувозиния ҳамчун масоили марказии илми макроиқтисод ва сиёсати иқтисод баромад карда, равандиҳои ташаккули мунтазам мутаносиби иқтисод, истеҳсол ва истеъмоли, тақозо ва арза, масрифоти моддӣ ва натиҷагирии он, анбӯҳи чизу маводу воситаҳои молияв ва ғайраро маърифи таҳлил қарор медиҳад.

Бо ибораи дигар, дар доираи иқтисоди миллий, ҳолати доминанс устувори истиқрор ва эътидол, яъне мутаносубии байни захираҳои маҳдуди ҷамъият, яъне таносуби оқилонаи қобилияти фараҳо ва имконияти дар амал татбиқ гардонидани онҳо дар доираи ҳавзаҳои гуногуни ҷамъият вучуд дошта бошад.

Аз ин ғайра дар илми макроиқтисод ду шакли мувозиния: исеали (дилхоҳ) ва воқеиро фарқ мекунад.

Мувозинии идеали вазъ ва ҳолате мебошад, ки тавозунии иқтисод тибқи дархосту эҳтиёҷи субъектҳои иқтисодӣ ва дар амал татбиқ ғаштани анғеза ва ҳавасмандии онҳо дар кулли низом ва ҳалқаи ҳоҷагии халқ — ҳоҷагии ҳонавода, ширкат, соҳа, ноҳия ва ғайра таъмин карда шавад.

Мувозинии воқеӣ ҳолати мувозинии дар иқтисод доништа мешавад, ки дар шароити ҳукирон будани муносибатҳои рақобати қомил сурат мегирад. Он нафақат таҳти таъсири омилҳои дохилӣ, балки бо таъсири омилҳои беруна низ таъкил меёбад.

Мувозинии идеали ва воқеӣ ҳамчун мувозинии ҷузъ ва кулл таъкил меёбад.

Мувозинии ҷузъ мувозинате мебошад, ки байни ҳодиса ва раванҷҳои алоҳида — бозорҳои алоҳида, субъект ва намоёндогони ҷудогонии иқтисодӣ ва ғайра таъкил ва таъаккул меёбад.

Мувозинии кулл гуфта вазъ ва ҳолати воқеии макроиқтисод дар назар дошта мешавад, ки дар он таносуби муайяни байни бозорҳои алоҳида, бозори омилҳо, хусусияти низом дар шакли том ифода ёфтааст.

Тули даҳсолаи охир раванҷи амиқи таҳлил ва таҳқиқи мувозинии кулли макроиқтисод дар амсоли тамсили мувозинати тақозои кулл (АД - аз инг. aggregate demand) ва арзаи кулл (АС - аз инг. aggregate supply) диққати таҳқиқотчиёро бештар ба худ ҷалб мекунад. Ҳамчунин онҳо дар алабиёти кунунии иқтисодӣ ҳамчун тамсили макроиқтисодии AD-AS қадриносии қарда мешавад.

Арзаи кулл миқдори умумии ниҳонии молу маҳсулоте мебошад, ки (дар шакли арзиш, пул) дар доираи иқтисоди милли тавлид шудааст. Он расман ҳамчун ҳамраифи маҳсулоти умумии (ё худ дохилии) милли қадриносии қарда мешавад.

Арзаи кулл (АС) ҳамчун дараҷаи воқеии ҳаҷми тавлидот дар мамлакат фаҳмида мешавад, ки дар шароити имконпазирии гунугуни нархҳо таъаккул меёбад.

Аввалин маротиба ба таври амиқ таҳлили доманадори ҳамаҷонибаи силсилаи иқтисодӣ аз ҷониби К. Маркс (дар китоби "Капитал") ҳамчун қараёни силсилаи саноат сурат гирифт. Тибқи ақидаи К. Маркс силсилаи саноат аз ҷаҳор давра (фаза): бӯҳрон, руқуд (депрессия), ҷонибиш (қониқшавӣ) ва раванҷ иборат мебошад.

Бӯҳрон (кризис), асосан, аз ҳаваии муомилот оғоз меёбад. Аломатҳои муҳимтарини он дар чунин ҳолатҳо зуҳур меёбанд: ба фурӯш нарафтани ҳаҷми зиёди маҳсулот; кам шудани ҳаҷми қарз (кредит); баланд шудани фоизи қарз; кам шудани дивиденд ҳамчун натиҷаи кам шудани фонди корхонаҳо; арзон шудани сармоя; боздории фаволияти соҳибкорӣ; кам шудани даромади корхона ва пардохта натавоности фоизи қарзи бонк ва адои қарз бо дигар корхонаҳо ва ғайра.

Рукуд нуқтаи ниҳони бӯҳрон буда, қатъ гаридани пастравии таълидот, дар як сатҳ ва дараҷа қарор гирифтани ва дар давраи муҳлати муайян бетағйир мондани онро тасвир мекунад.

Дар ин зина тамоми пастравии истеҳсолоти ҷамъиятӣ боздошта мешавад, вале имконияти қудрати боло рафтани надорад; ҳамаи ҷизҳои нисбат ба тақозои кулӣ барзиёдбуда аз бозор гирифта мешаванд; молҳои ба фурӯш нарафта ва дар шакли захира боқимондан пешгара фурухта шудаанд ва ғайра.

Чунбиш давраи мебошад, ки дар давоми он иқтисод аз ҳолати касодӣ ба давраи чунбиш даромада, бозори миллиро бо намуҳҳои молу хадмоти нав пурра менамояд, барои гузаштан ба давраи нави равиш замина тайёр мекунад.

Новобаста ба вазъи рукуд, дар яке аз нуқтаҳои иқтисод имконияти рушд пайдо мешавад. Охири ҳамаҷун афзоиши молу хадмоти нав, яъне сармоя, ё худ маҳсулоте, ки амсолаш дар фуруш набошад, ё ба он талабот ҳамаҷун қоне гардонда нашуда бошад, сурат мегирад.

Равнақ давраи ниҳони силсилаи иқтисодӣ буда, вазъи иқтисодии пас аз давраи рукуд ва эҳд бунёд ғашта, барои то ба қудрат ва иқтидори пеш аз давраи бӯҳрон ҷойдошта расондан, рушди минбаъдаи онро таъмин намудан хидмат мекунад.

Хусусияти ин давра дар ҳамаҷониба ва бо суръати баланд навосии сармояи асосӣ аз ҷониби соҳибкорон, афзунгардонии иқтидорҳои истеҳсоли, баланд шудани тақозо ба сармоягузорӣ, боло рафтани тақозои истеъмол, зиёд ғаштани миқдори молҳои хадмот, ҳаҷми МУД, даромади милли, ба ҳадди ақалл расондани бекорӣ, баланд шудани нархҳо ва воҳидҳои қарзи бонкҳо, қурби коғазҳои қиматнок, ғустаришҳои фаволияти бурунмарзӣ, ҳаҷми даромад, фоҳда ва ғайра зоҳир мегаданд.

Хидмати шоёни Н.Д. Кондратйев дар илми иқтисод дар он аст, ки вай:

* методологияи пешбинии дарозмӯҳлати тамоили тараққиёти ҷаҳони капиталистиро пешниҳод намуд, ки он аз қудрат ва тавоногии капитализм гувоҳӣ медиҳад;

* якумин шуда идеяи (гояи) нақшаи дурбиниро, ки кунун таҳти тарҳрезии индикативӣ, яъне нақшаи пешбинӣ (план-прогноз) маъмул гаштааст, пешбарӣ намудааст;

* ба қатори нишондиҳандаҳои моддию натуралӣ ҷойдошта, нишондиҳандаҳои арзишро низ пешниҳод намудааст, ки дар ягонагӣ имкон медиҳанд дурбинии молиявӣ пешафӣ карда шавад;

* барои ҳисобу китоби маҳсулоти ҷамъиятӣ омили нарх, яъне дефлятори маҳсулоти умумини миллиро пешниҳод намояд;

* ба илми иқтисод усули таҳлили ҷорин конъюнктурия, яъне баҳодиҳии ҷорин тағйирёбии нархҳо ва сабаби истеъмолиро ҷорӣ кунд;

* назарияи таносуби иқтисодию иҷтимоии рушди иқтисодиро, ки тӯли даҳсолаҳо эътироф карда нашуда буданд, пешниҳод намояд.

Назарияи Н. Д. Кондратйев ҳамчун ақидаи воқеӣ ва инсондӯстию умумибашарӣ аз ҷониби давлати шӯравӣ дастгирӣ наёфт ва он ба зудӣ фаромӯш гардид.

Мавзӯи 10. ИСТЕЪМОЛ ВА ПАСАНДОЗ

НАҚША

- 10.1. Истеъмол – унсури асосӣ ва давран ниҳони истеҳсолоти ҷамъиятӣ
 10.2. Истеъмол, шакл ва омилҳои муайянкунаандаи он
 10.3. Пасандоз, моҳият ва омилҳои муайянкунаандаи он
 10.4. Ҳадди майл ба истеъмол ва пасандоз

10.1. Истеъмол – унсури асосӣ ва давран ниҳони
 истеҳсолоти ҷамъиятӣ

Истеҳсолоти ҷамъиятӣ раванди мураккабу бисёрҷанба буда, ҳамчун низоми ягонаи истеҳсол, тақсим, мубодила ва истеъмол сурат мегирад. Дар ин раванд, яъне тавлид ва аз нав тавлид гардидаи маҳсулоти умумии миллӣ ва даромади миллӣ ташаккули нақш, мақоми истеҳсол (тавлид) ва истеъмол бениҳоят бузург мебошад.

Чӣ тавре ки маълум аст, истеҳсол нуқтаи ибтидоӣ ва истеъмол нуқтаи ниҳон (охирон)-и истеҳсолоти ҷамъиятӣ буда, тақсиму мубодила нақши миёнарав (мутавассит)-ро дар ин ҳалқа иҷро мекунанд.

Истеҳсол ҳамчун раванди баҳампайвастшавии омилҳои истеҳсолот (сармоя, меҳнат, замин, қобилияти соҳибкорӣ, технология...) онд ба истифодаи захираҳои маҳдуди ҷомеа ва дар ин асос тавлид намудани неъматҳои ҳадамот сурат мегирад.

Маҳз ба туфайли истеҳсол истеъмол ба вуқӯ мепаӣвандад. Истеҳсол барои истеъмол ашёи мавод (маҳсулот) пешниҳод намуда, тарзу услуби истеъмол, сират, шакл, доира ва мақсади истифодаи ниҳони истеъмодро муайян мекунад.

Истеҳсол ба тавассути арзан намудҳои нави маҳсулоти ҳадамот тақозои навбатии истеъмолагаронро бо онҳо пайдо намуда, нисбат ба истеҳсоли молҳои онҳа ҳавасмандии истеъмолагаронро аз нав пайдо ва афзун мегардонад. Дар навбати худ, истеъмоли онҳо (маҳсулот, ҳадамот)-ро қабул ва маъкул ё номмаъкул доништа, ҷиҳҳои пешниҳоднамудан истеҳсолотро барои минбаъд истеҳсол кардан вориҷ месозад.

Дарачаи истеъмол тибқи сатҳ ва тақомули афзоиши истеҳсолот муайян карда мешавад. Он на танҳо бо сатҳ ва дараҷаи пешрафти истеҳсолот, балки хусусиятҳои тақсимои, сиёсати иқтисодии давлат, меёру қонунгузориҳои ҳуқуқӣ низ

ба роҳ монда мешавад. Аз ин нигоҳ, таркиб ва дараҷаи истеъмол дар доираи ҳоҷагиҳои хонавода, ҳоҷагиҳои инфиродӣ, фирмаю ширкатҳо, соҳаю ноҳияҳо, давлатҳои алоҳидаю ҳоҷагиҳои ҷаҳонӣ ҳарҳела ташкил меёбад.

Чунин тафриқасозии истеъмол, албатта, бидуни истеҳсолот ва хусусиятҳои ташкили он вобаста ба сатҳ ва дараҷаи истифодаи захираҳои иқтисодӣ ва самаранокии онҳо имконнопазир мебошад.

Дар шароити иқтисодӣ бозор бошад, муносибати байни истеҳсол ва истеъмол рағб ва сифати дигар мегирад. Бозор пур аз неъматҳо буда, нархҳои он тақозо ва арзаре ба ҳам баробар мегардонанд ва аз ин ҷиҳат тавлидкунандаю истеъмолгар ба субъектҳои баробарқудрат ва бо ҳам тобеъ табдил меёбанд. Аз ин ҷиҳат дар шароити бозор ҳукм ва амри истеъмол бар тавлидот бештар ҳис карда мешавад.

10.2. Истеъмол, шакл ва омилҳои муайянкунандаи он

Аз нигоҳи сирати истифодаи неъматҳо истеъмол ҳамчун истеъмоли неъматҳои моддӣ ва истеъмоли ҳадамот сурат мегирад.

Аз нуқтаи назари тарзи истифода (тарзи қонеъ гардонидани талабот) он ҳамчун истеъмоли фардӣ ва гурӯҳӣ (коллективӣ) баромад мекунад. Ба истеъмоли фардӣ (инфиродинӣ) ҳамаи он чизҳое, ки дар ихтиёри шахс, оила ё худ аъзоёни ҷамъият мавҷуданд ва онҳо барои қонеъ гардондани талаботи худӣ онҳо (ҷисман барқарор кардани тану дӯши онҳо) истифода мешавад, дохил карда мешаванд. Истеъмоли гурӯҳӣ гуфта равандро меноманд, ки дар доираи он истеъмоли неъматҳои моддӣ ва ҳадамот аз ҷониби гурӯҳ (коллектив), ё худ аъзоёни ҷомеа сурат мегирад.

Ибро дар мисоли маводи даҳсолаи охир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон баръало мушоҳида кардан мумкин аст. Истеҳсоли ғиш ба ҳар нафар аҳоли соли 2000–2,8 кг-ро ташкил менамуд. Ҳамин нишондиҳанда дар соли 2010 ба 3,6 кг-ро ташкил медиҳад, ки ин баландарини истеҳсолотро нишон медиҳад. Ин намуд нишондиҳандаҳо нисбат ба рағгани чорво (0,03 ва 0,01 кг), маҳсулоти шири холис (0,5 ва 0,5 кг), макарон (0,1 ва 0,3 кг), консерва (17,6 ва 6,7 кг) рағгани наботот (3,8 ва 1,9 кг) ва ғайра низ қайд кардан мумкин аст. Мувофиқи ҳисобу китобҳо ҳоло дар Ҷумҳурии Тоҷикистон 700–800 ҳазор тонна ғалла

истеҳсол карда мешавад. Барои пурра қонеъ гардондани талаботи аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон камаш то 1,5-1,8 миллион тонна ғалла бояд истеҳсол карда шавад.

Давраи истеҳсолоти худро ривочу равнақ надода, фақат аз ҳисоби қарз ва молҳои аз хориҷи мамлакат овардашуда истеъмоли аҳолии мамлакатро пурра қонеъ гардондан номумкин аст. Он, эҳтимол, барои як давраи кӯтоҳи таърихӣ мавриди қабул бошад, вале ояндаи иқтисод бидуни соҳаи инкишофёфтаи таълим ривочу равнақ ёфта наметавонад.

10.3. Пасандоз, моҳият ва омилҳои муайянкунианди он

Аз бахшҳои гузашта бармеояд, ки даромад дар сатҳҳои гуногуни хоҷагии халқ (шахси алоҳида, оила, ғурӯҳ, корхона, соҳа, ноҳия, давлат...) ташкил меёбад. Он вобаста ба дархост ва эҳтиёҷоти субъектҳои иқтисодӣ ба ду қисм: истеъмол ва пасандоз (андӯхт) ҷудо мешавад.

Таҳти истеъмол, одатан, миқдори умумии молҳои, ки дар як давра ва муҳлати муайян аз ҳисоби даромади ба дастоварда харида шуда, истифода мегарданд, фаҳмида мешавад. Бо ибораи дигар, истеъмол раванDEST, ки дар он қобилияти харидории одамон, яъне тақозои истеъмоли онҳо таҷассум меёбад.

Пасандоз ҳамчун маҷмӯи даромадҳои, ки баъд аз рӯиш кардани хароҷоти истеҳсоли дар ихтиёри субъектҳои иқтисодӣ боқӣ мемонад, ташкил меёбад.

Аз ин нигоҳ, он ҳамчун пасандози фардҳои алоҳида, корхона, ширкатҳои муассиса, ноҳия, соҳа, минтақа, давлат ва ғайра ҳархела сурат мегирад. Баъзан, онро мувофиқи хусусиятҳои ташаккули шаклҳои моликият ва шакли хоҷагидорӣ низ тақсимбандӣ мекунад. Бино бар ин, дар адабиёти кунунии иқтисодӣ пасандози аҳоли, корхона, соҳа, ноҳия, вилоят, давлатҳои ҷудогона, даромади ҷамъият ва ғайра аз ҳамдигар фарқ мекунад.

Пасандози субъектҳои иқтисодӣ дар шаклҳои гуногун: пули нақд, пули ғайринақдӣ дар сарҳисобҳои корхонаю муассисаҳо, заёмҳо, сарҳисоб, дивиденд, чекҳо, банкнотҳо, варақа (карточка)-ҳои қарз ва ғайра ҷой дошта метавонад. Онҳо метавонанд, бо мақсади андӯхт ва истеъмол, ҷӣ дар давраи ҳозира ва ҷӣ оянда истифода карда мешавад.

Пасандози аҳоли ҳамчун қисми даромад (ҳаққи меҳнат, музди кор, фонди аз ғайрияти соҳибкорӣ корчаллонӣ, дивиденд)

денд...) метавонад, қисман ба мақсади истеъмол ё худ андӯхт (васеъ кардани доираи фаъолият) истифода карда шавад.

Пасандози корхонаҳо ҳамчун қисми даромад (фонда) аз фаъолияти соҳибкорӣ дар шакли ғайринақдӣ (тибқӣ зарурат ва имконият-нақдӣ), яъне сармоягузорӣ бо мақсади васеъгардонии доираи истеҳсолот (харидани воситаҳои истеҳсолот – мошинҳои корӣ, дастгоҳ, таҷҳизот ва ғайра) истифода бурда мешавад. Он, асосан, дар шакли андӯхти истеҳсоли сурат мегирад.

Пасандози ҷамъиятӣ (давлатӣ) ҳамчун маҷмӯи ҳаман пасандозҳои мавҷуда, яъне қисми даромади миллие, ки барои захира ва қонсе гардондани эҳтиёҷи ояндаи иқтисоди миллий ташкил карда мешавад, зуҳур мекунад. Он ҳамчун даромади буҷет сурат гирифта, бо мақсади рушди нумӯи ҳавзаҳои ғайри-истеҳсоли ва қисман истеҳсолоти модӣ истифода карда мешавад.

Истеъмол яке аз унсурҳои муҳимтарини хароҷоти кулӣ (даромади миллий) мебошад. Аз ин нигоҳ, омидҳои муайян-кунандан ҳаҷм ва меъёри даромади миллий мустақиман ба ҳаҷм ва дараҷаи истеъмол низ таъсир мерасонанд.

Бояд таъakkур дод, ки пасандоз дар доираи он оила ва субъектҳои дигари иқтисодӣ дар ҳолате рӯй медиҳад, ки агар даромади онҳо аз сатҳ ва дараҷаи миёна баландтар бошад.

10.4. Ҳаҷми майл ба истеъмол ва пасандоз

Дар адабиёти муосири иқтисодӣ ду навъи миёнаи майл: майли миёнаи пасандоз ва майли миёнаи истеъмолро фарқ мекунанд. Вазни қиёсӣ ҳар як шакл ва намуни даромаде, ки ба мақсади истеъмол ниғаронида мешавад, майли миёнаи истеъмол (APS) ва агар ба мақсади пасандоз истифода гардад, майли миёнаи пасандоз (APC) номид мешавад. Ойро чунин тасвир мекунанд:

$$1). APC = \frac{\text{Пасандоз}}{\text{Даромад}} \times 100\% \quad 2). APS = \frac{\text{Истеъмол}}{\text{Даромад}} \times 100\%$$

Равобити байни даромади дар ихтиёрдошта ва истеъмол амалияи истеъмол ном дорад.

Вобастагии пасандоз аз даромади дар ихтиёрдошта амалияи пасандоз ном дорад.

Қайд кардан зарур аст, ки ба ҳамбастагии истеъмол ва пасандоз на танҳо ҳаҷм ва меъёри даромад (пас аз пардохти андозҳо), балки омилҳои дигар низ, ба монанди сарват, дараҷаи нарх, интизорӣ, қарзи истеъмол, андозбандӣ ва ғайра таъсир мерасонанд.

1. Сарват (боигарӣ) сарчашмаи муҳимтарини ташаккули даромад (истеъмол, пасандоз, андохт...) буда, ҳамчун кули восита ва ашёҳои меҳнат (бино, иншоот, мошин, таҷҳизот...), яъне мону амлоқи беҳаракат ва дурудароз хизматкунанда, воситаҳои пул ва молӣ (пули нақд, пасандоз дар бонкҳо, саҳмия, дивиденд, вомбаргҳо, нафақа, сугуртаи иҷтимоӣ...) ва ғайра андохта мешавад.

2. Дараҷаи нарх. Муайян карда шудааст, ки болоравии дараҷаи нарх батадриҷ ҷадвали истеъмолиро ру ба фуруд (поён) ва пастравии нархро ру ба боло бурда мерасонад.

3. Интизорӣ. Интизории субъектҳои иқтисодӣ перомунӣ ворида гиштани воситаҳои пул, молҳои фармуданшуда, ташаккули нархҳо дар ояндаи наздик ва ғайра зухур гишта, ба ҷараёни масрифот (истеъмол)-и ҷорӣ ва пасандоз таъсир мерасонад.

4. Қарздорӣ истеъмолия (матлубот). Дараҷаи қарздорӣ субъектҳои иқтисодӣ низ ба ҳам ва меъёри истеъмолу пасандоз, тамоюли майл ва инкишофи онҳо таъсир мерасонад.

5. Андозситонӣ. Андоз, асосан, аз даромади субъектҳои иқтисодӣ ситонида мешавад. Он қисман аз ҳисоби пасандоз ва ҳам истеъмол пардохта мешавад. Аз ин ҷиҳат афзониши андоз ҷадвали ҳам истеъмол ва ҳам пасандозро ру ба поён мебарад. Ва, баръакс, ҳиссаи даромаде, ки аз ҳисоби кам кардани андоз ба даст меояд, қисман ба истеъмол ва қисман ба пасандоз таъсир дода мешавад. Ҳамин тавр, паст кардани андозҳо ба ҷойивазкунии ҷадвали ҳам истеъмол ва ҳам пасандоз, яъне болоравии он, оварда мерасонад.

Мавзӯи 11. САРМОЯГУЗОРӢ ВА АНДӢХТ

НАҚША

- 11.1. Андӯхт, моҳият ва сарчашмаҳои ташаккули он
- 11.2. Шакл ва намунаҳои андӯхт
- 11.3. Самаранокии андӯхт ва хусусиятҳои ташаккули он
- 11.4. Сармоягузорӣ ва андӯхт: шакл ва самарани онҳо дар шароити бозор

11.1. Андӯхт, моҳият ва сарчашмаҳои ташаккули он

Дар адабиёти иқтисодӣ, гарчанде назария ва ақидаи гуногуну мухталиф оиди манобеъ ва меъёри муайянкунишдан тақрористеҳсол вуҷуд доранд, аксарият ақида ба он доранд, ки фишанг ва ҷавҳари онро андӯхт ташкил медиҳад.

Классикони иқтисодӣ сифсея (А. Смит, Д. Рикардо, К.Маркс) муайян кардаанд, ки андӯхт ҳамчун сарчашмаи таҳриқдиҳандаи истеҳсолоти ҷамъиятӣ, ҳислати ҳоси ҳамаи давраҳои рушди иқтисод мебошад. Маҳз ба туфайли ҳаҷм, меъёр ва суръати ташаккули он, сират ва пешрафти низомҳои иқтисодӣ, алалҳусус низоми бозор муайян карда мешавад.

Тибқи назардошти К. Маркс, мафҳуми тақрористеҳсол ва андӯхт ҳислати ҳоси ҳамаи форматсияҳои ҷамъиятии иқтисодӣ мебошад. Андӯхт ҷузъи таркибӣи раванди тақрористеҳсол буда, ҳамчун ягонагии диалектикий тавлид (истеҳсол), тақсим, мубодила ва истеъмоли маҳсулоти ҷамъиятӣ сурат мегирад.

Дар адабиёти мамлакатҳои Ғарб аксар вақт таҳти андӯхт пасандоз дар назар дошта, он ба ду қисм: пасандоз ва андӯхт ҷудо карда мешавад. Он қисми даромад (пасандоз), ё ки дар шакли моддио ҷиз, ё худ пул (дивиденд, соҳмия, фонз...) бо мақсади сармоягузорӣ ба раванди тавлид ва минбаъд ривочу равнақ додани он истифода карда мешавад, андӯхт номиди мешавад.

Аз ин нуқтаи назар, қисми пасандоз (даромад, ё худ андӯхт) бо мақсади васеъ гардонидани истеҳсолот истифода карда мешавад. Раванди пайи ҳам дар шакли афзоиши ривочу равнақбӣи истеҳсолотро, ки аз ҳисоби даромади иловагӣ дар амал татбиқ карда мешавад, тақрористеҳсоли васеъ меноманд.

Охирон, вобаста ба сирати низомҳои иқтисодӣ, сатҳи истифода (микро-, макро-, мезо-, меганиқтисод) ҳарҳела сурат мегирад ва сатҳу дараҷаи пешрафти онҳоро муайян менамояд.

11.2. Шакл ва намудҳои андухт

Дар амалияи хоҷагидорӣ андухт дар шаклҳои гуногун: андухти истеҳсолия, ғайриистеҳсолия, захираҳои истеҳсолия ва ғайриистеҳсолия, андухти исмӣ (номиналия), воқеӣ (реалӣ), андухти марказонида ва ғайримарказонида, андухти инфиродӣ, ҷамъиятӣ ва ғайра тухур мекунад.

1. Андухти истеҳсолия қисми даромад, ё худ пасандози субъектҳои иқтисодие мебошад, ки мустақиман барои васеъ гардонидани ва тақмили додани раванди таълилот истифода карда мешавад.

Одатан, раванд ва ҳазина (фонд)-и андухти истеҳсолиро фарқ мекунад. Раванди андухти истеҳсолия, ҳамчун раванди доимии устувори пайиҳам пайвасти гардидани омилҳои истеҳсолот ва дар ин асос ба вуҷуд овардани маҳсулоти изофа (даромад, пасандоз, фонди), ки қодир бошад аз нав раванди таълилотро барқарор намояд, тасаввур карда мешавад.

Таҳти ҳазина (фонди)-и андухти истеҳсолия, он қисми даромади субъектҳои иқтисодӣ (хоҷагиҳои инфиродӣ, корхона, давлат...), ки дар шакли сармоягузорӣ бо мақсади афзун гардонидани ҳазинаҳои асосӣ ва гардон истифода карда мешаванд, фаҳмида мешавад.

Аз ин нигоҳ метавон қайд намуд, ки метёри андухт дар аксарияти корхона ва ширкатҳои бузургтарини давлатҳои капиталистӣ аз 8 то 12 фоизи даромадро ташкил медиҳад.

2. Андухти ғайриистеҳсолия, ҳамчун маблағгузориҳои хусусӣ ё худ марказонида, ки бо мақсади инкишоф ва таҳаввули соҳаҳои ғайриистеҳсолия ва иҷтимоӣ (илм, маориф, тансиҳатӣ, мулофиа, идора, иҷтимоиёт) истифода карда мешавад, тухур мекунад.

3. Андухти исмӣ ва воқеӣ. Вобаста ба сифати ташаккули раванди андухт ва ҳазинаи андухт ба ду гурӯҳи мустақил: андухти исмӣ (пулӣ, арзишӣ) ва андухти воқеӣ (маҳсулотеҳ, ё худ истеҳсолия) ҷудо карда мешавад.

Андухти исмӣ (номиналия) ҳазинаи пулӣ андухти корхона, давлат ва дигар субъектҳои иқтисодие мебошад, ки бевосита барои васеъ кардани истеҳсолот истифода карда мешавад. Бо иборати дигар, он ҳамчун қисми даромад (фонди) ё пасандози субъектҳои иқтисодӣ, ки дар шакли маблағгузорӣ (сармоягузорӣ) барои навоарию навосӣ, азнавтаҷҳизонии ҷаҳидозини (модернизатсияи) истеҳсолот ҷудо карда мешавад, сурат мегирад. Андухти исмӣ дар ҳамаи лаҳза (асно) ба андухти воқеӣ табдил меёбад, ки агар унсурҳои зарури моддиро ҷизини таълилот

(дастгоҳҳо, таҷдизот, мошину трактор, тухмӣ, нуриҳои маъданӣ ва ғайра) пешаки тавлиди гардида бошанд.

Андушти воқеӣ раванди аслии афзоиши моддию табиӣ шакли воситаҳои истеҳсолот ва ҷизҳои истеъмолиро ифода мекунад.

4. Андушти марказонида ва ғайримарказонида. Аз ингоҳи манобеи сармоягузорӣ аз ҷониби субъектҳои иқтисодӣ андуштро ба андушти марказонидашуда ва ғайримарказонида ҷудо меkunанд. Он сарчашмаи асоситарини тақрористеҳсоли инфиродӣ, яъне корхонаву ширкатҳо ба шумор меравад. Дар шароити бозор вазни қиёсии он торафт афзун мегардад.

11.3. Самаранокии андушт ва хусусиятҳои таппакули он

Яке аз масъалаҳои умдаи макроиқтисод баланд бардоштани самаран андушт мебошад. Самаранокии андушт вобаста ба нақш ва мақоми он дар истеҳсолоти ҷамъиятӣ ҳархела муайян карда мешавад.

Бояд тазакур дод, ки самаранокии андушт аз нишондиҳанда ва омилҳои зиёде вобастагӣ дорад ва таъти таъсири онҳо тағйир ёфта метавонад. Новобаста аз он ки метёрҳои зиёде дар муайянкунии он қой дорад, метавонем, чанде аз онҳоро номбар намоем:

1. Ҳосилнокии меҳнат. Баланд шудани ҳосилнокии меҳнат дар ҳар як ҳалқаи алоҳидаи хоҷагии халқ (корғари алоҳида, сеҳ, участка, бригада, корхона, хоҷагиҳои алоҳида, соҳа, ҷамъият...) ба афзун гаптани арзишҳои истеъмолий – молу хизмат дар шакли маҳсулот (маҳсулоти саноат, кишоварзӣ, сохтмон) даромади соф, даромади миллий, маҳсулоти умумии дохилӣ, маҳсулоти умумии миллий оварда мерасонад.

2. Шиддатнокии меҳнат, баланд бардоштани сифати сармоя (воситаҳои истеҳсолот) ва беҳтар истифода бурдани онҳо. Пештар илму техника андушти воқеиро ба ҳар воҳиди арзиши маблағгузориҳои иловагӣ ва самаранокии онҳо баланд мебардорад.

3. Тақмил додани таркиби ҳазина (фонд)-и андушт. Ба самаранокии андушт, пеш аз ҳама, тағйироти соҳавӣ таъсир мерасонад. Тафриқабандии байнисоҳавии ҳазинаи андушт ва тақсими он ба мафҳуми ин ё он соҳа (саноат, хоҷагии кишлоқ...) яке аз роҳҳои баланд бардоштани самаранокии андушт доништа мешавад.

11.4. Сармоягузорӣ ва аниқхт: шакл ва самаран онҳо дар шароити бозор

Дар шароити бозор ҳар як раванши тавлидот чун ҷараёни доимии истифода ва таъмири захираҳои иқтисодӣ ба маҳсулоти иқтисодӣ, тибқи нақшаи захираҳо – омилҳои истеҳсолот – маҳсули фазолияти иқтисодӣ сурат мегирад.

Аз ин нигоҳ, воситаҳои, ки ба иқтисод, ба лоиҳаҳои объектҳои иқтисодӣ ва мақсади таъмин кардани ҷараёни истеҳсолот, барои давраи оянда наздик истифода карда мешавад, маблағгузорӣ ё худ сармоягузорӣ номида мешаванд.

Амалиёти молия пулӣ ва молиявӣ, байни мафҳумҳои маблағгузорӣ ва сармоягузорӣ фарқ гузошта мешавад.

Маблағгузорӣ, асосан, дар адабиёти давраи сотсиалисти ба таври васеъ истифода шуда, он ҳамчун хароҷотҳои, ки барои барқарор ва подош кардани хазинаҳои асосии истеҳсоли истифода мегардад, фаҳмида мешавад.

Ба маблағгузорӣ ҳаман намунаҳои масрафе, ки бо мақсади истифодаи захираҳо ва минбаъд таъмир додани он ба омилҳои истеҳсолот истифода карда мешавад, дохил мегардад.

Маблағгузорӣ ҳамчун унсур ё худ қисми сармоягузорӣ нисбатан маҳдуд буда, бо мақсади аниқ ва мушаххас истифода карда мешавад. Он ҳамчун сармоягузорӣ барои барқарор намунаи сармояи (хазинаҳои) асосии истеҳсоли захираҳои моддӣ меҳнатӣ, хароҷоти дигари молиявӣ истифода карда мешавад.

Аз нигоҳи бозор сармоягузорӣ ҳамчун кулли масрифоте, ки барои гузориши сармоя ва ба даст овардани даромад (фоида), ё худ ягон самаран мусоид нигаронида шуда бошад, қадр карда мешавад. Аз ин нуқтаи назар шакл ва намунаҳои гуногуни онро фарқ мекунанд:

сармоягузори молиявӣ – маблағгузориҳо дар шакли коғазҳои қиматнок;

сармоягузориҳои воқеӣ – маблағгузориҳои мустақим ба воситаҳои истеҳсолот (хазинаҳои асосии истеҳсоли), яъне сармоягузориҳо ба фазолиҳои воқеӣ;

сармоягузори давлатӣ бевосита аз ҳисоби буҷети давлат (маҳаллӣ, федералӣ, муноитсионалӣ...) ташкил карда мешавад;

сармоягузори хусусӣ аз ҳисоби сарчашмаҳои дохилии фирмаҳо ва ширкатҳо ташкил меёбад;

сармоягузории хориҷӣ ки бевосита аз ҷониби сармоягузори хориҷӣ (банкҳо, корхонаҳо, давлат, ашхоси алоҳида...) ба сомон расонида мешавад;

сармоягузориин истеҳсоли – сарфиятҳое, ки аз ҷониби субъектҳои иқтисодӣ бо мақсади ташкил ва ривочу равнақ додани истеҳсолот, сохтмон, ва ғайра истифода карда мешавад;

сармоягузориин ақлонӣ (интеллектуалӣ, зеҳнӣ) – хароҷоти соҳибкорон ва давлат бо мақсади ба вуҷуд овардани маҳсулоти ақлонӣ (харидани патентҳо, литсензияҳо, ташкили Ноу-Хау ва ғайра) истифода мешавад.

Барои амалий ғаштани мақсади худ давлат аз сарчашмаи ҳам дохилӣ ва ҳам берунӣ ба таври васеъ истифода мебарад.

Яке аз манбаъҳои муҳимтарини дохилии сармоягузорӣ даромад, маблағҳои буҷети маҳаллӣ, ноҳия, вилоят, шаҳр ва ҷумҳурия, ки ба воситаи андозситониҳо аз субъектҳои иқтисодӣ (фирма, аҳоли, соҳибкорон...), ба ҳисоб меравад, ҷамъ оварда шудаанд.

Давлат, ғайр аз ҷамъоварии андозҳо аз истифодаи дигар маблағу пардохтҳо (пардохтҳои ҳатмӣ – маҷбурӣ, ҷамъовариҳои мақсаднок), фонди аз ғайриқонунии бурунмарзӣи корхона ва ғайра низ даст намекашад.

Давлат баъзан воситаҳои сармоягузориин худро аз ҳисоби фурӯштани вомбаргҳо (заёмҳо)-и давлатӣ лотерея, лото, спринт ғайи мегардонад. Онро, ҳамчунин аз ҳисоби истифодаи кредитҳо (қарзҳо)-и дохилии банкҳои миллӣ (марказӣ, тичоратӣ...) пурра мегардонад.

Табиист, ки давлат на ҳама маблағҳои аз ҳисоби омилҳои дар боло ба вуҷудомадаро ба мақсади сармоягузорӣ истифода мекунад. Як ҳисса (қисм)-и он ба мақсади истеъмоли ҷорӣ низ истифода карда мешавад.

Ҳангоми истифодаи лондаҳои сармоягузорӣ чунин шаклҳои сармоягузорӣ истифода карда мешаванд:

1. Воситаҳои пулӣ ва муодули (эквиваленти) онҳо (пулгузориҳои мақсаднок, воситаҳои гардон, коғазҳои қиматнок...).

2. Бино, таҷҳизот, мошинҳо, иншоот, асбобу анҷоми ҷенкунанда, асбобҳо ва дигар ҷизҳои бозорғир.

3. Ҳуқуқи амлукӣ, ки дар шакли пулӣ ҳамчун эквиваленти пул (сиру асрори корхона, литсензия, сертификатҳо, патентҳо барои ихтироот, намуна, тамғаи мол) сурат мегирад.

Мавзӯи 12. РУШДИ ИҚТИСОД, ОМИЛ ВА ТАМСИЛАҲОИ ОН

НАҚША

- 12.1. Рушди иқтисод, моҳият ва хусусиятҳои он
- 12.2. Самара ва оқибатҳои иқтимоии рушди иқтисод
- 12.3. Навъ ва омилҳои рушди иқтисод
- 12.4. Рушди экстенсивӣ ва интенсивӣ

12.1. Рушди иқтисод, моҳият ва хусусиятҳои он

Сиёсати иқтисодӣ аз нуқтаи назари имконоти истифори иқтисод ва ташаккули он дар раванди калониҳои муваққатии мувозиниҳои макроиқтисод ҳамчун натиҷаи садамоти тақозо ба арза ва инчунин лаппиҳои силсилаи таҳлил гардидаанд.

Вале дар назар бояд дошт, ки лаппиҳои кӯтоҳмуддати ҳаҷми тавлидот, дараҷаи шуғл, нарх дар ғирду атрофи тренд (тамоми силсила), яъне самти дарозмуддати инкишофи иқтисод ба роҳ монда мешавад. Охириро ҳамчун рушди иқтисод, яъне тамсили дарозмуддати инкишофи боталриҷи тақозои кулл ё худ ҳаҷми имкониҳои тавлиди маҳсулот сурат мегирад. Аз ин нигоҳ рушди иқтисодро ҳамчун ҷиҳати қудратиҳои ҳаҷми тавлидот қадр кардан мумкин аст.

Рушди иқтисод (чи аз нигоҳи нишондиҳандаи микро- ва чи макроиқтисодӣ) нишондиҳандаи нисбатан мураккаб буда, ҷанбаҳои гуногуни иқтисод, иқтимоӣ, сиёсӣ, қонунозорӣ ва давлатдорӣ ва омилҳои психологӣ ва иқтимоиро дарбар мегирад.

Дар ин ҷода ба мадди (навбат) аввал маънаи таъминӣ суръати афзоиши иқтисод ва омилҳои тақозо гузашта мешавад. Ҳангоми таҳлили асли (воқеъ) нафақат таъсири омилҳои муайяншудаи динамикаи иқтисодӣ, балки сиёсати иқтисодии давлат оид ба ҳавасмандгардонӣ ё худ паст кардани он ва ғайра низ ба назар гирифта мешавад.

Моҳият ва мазмуни рушди иқтисодӣ воқеъ дар омӯзиш, дарк ва аз нигоҳи тоза ҳаллу фасл ва маънидоду таҷлил намудани зиддияти асосии иқтисодӣ бозорӣ – зиддияти байни захираҳои маҳдуди истеҳсоли (иқтисодӣ) ва тақозои беинтиҳои ҷамъият зухур мегирад.

Аз ин нигоҳ, рушди иқтисод ҳамчун натиҷаи ниҳони кулли иштирокчиёни муносибатҳои иқтисодӣ дар як лаҳзаи муайян сурат мегирад. Бо иборати дигар, рушди иқтисод ҳамчун

раванди мувозин ва ботафсили ташкил ва ташаккули даромали воқеӣ дар иқтисод (ҳаҷми умумии маҳсулоти соҳаҳои алоҳидаи хоҷагии халқ, даромadi аҳолии, маҳсулоти умумии миллий, маҳсулоти умумии дохилӣ, даромadi миллий...) тасаввур карда мешавад.

Дар адабиёти муосири Ғарб ду тарзи ҳисобу китоби рушди иқтисод бештар назаррас мебошад. Аз ингоҳи аввал рушди иқтисод ҳамчун натиҷаи ниҳони тавсифи иқтисоди миллий дар як давраи муайян (моҳ, семоҳа, ним сол, сол, панҷ ва даҳ сол) тибқи метёрҳои суръати афзоиши МУД, МУМ ва даромadi миллии воқеӣ ва сонияи, суръати афзоиши онҳо (МУМ, МУД, ДМ) ба ҳар нафар аҳолии тасниф карда мешавад.

Тарзи аввалро ҳисобу китоб, асосан, барои муайян кардани нерӯ ва қудрати иқтисодии мамлакат, суръатафзои он дар давраҳои наздик ва оянда ва тарзи дувум – таҳлили ботадриҷ тағйирёбии сатҳ ва дараҷаи неқфаҳволии шаҳс, аҳолии, ноҳия, мамлакат ва ғайра истифода карда мешавад. Усули дувум бештар дар назарияи рушди иқтисод афзалият дорад.

Суръати афзоиш (рушд)-и иқтисод, одитан ба воситан суръати афзоиши МУД-и воқеӣ дар ифодаи фонзи муайян карда мешавад.

12.2. Самара ва оқибатҳои иҷтимоии рушди иқтисод

Чӣ тавре ки аз бобҳои пештара эҳсос намудем, МУМ, МУД ва даромadi миллий аз ду ҷанба – арзиш ва натура (яъне шакли ҷисмӣ ё худ модӣ) ба эътибор гирифта, ҳисобу китоб карда мешаванд. Аз ин нигоҳ, рушди иқтисод ҳамчун нишондиҳандаи тақвиятбахши ҳаҷми умумӣ ва суръати афзоиши МУМ, МУД, ДМ низ аз ду нуқтаи назар – арзишӣ (пулӣ) ва ҷисмӣ (табиӣ, модӣ) тақсимбандӣ карда мешавад.

Рушди ҷисмӣ ҳамчун шакли афзоиши миқдорӣ неъматҳову хидматҳои дар давоми вақти муайян (моҳ, сол) тавлидгардида, дар тавсиби нархҳои воқеии соҳаҳои пештара ва аз нуқсонҳои таваррум (инфлятсия) «тоза» қарашида зӯҳр мекунад.

Рушди арзишӣ ҳамчун рушди ҷисмӣ ба эътибор гирифта, дар асоси шохис (индекс)-ҳои афзоиши нарх муайян карда мешавад.

Ҳангоми таҳлили рушд на танҳо масъалаҳои ташкил ва ташаккули макроиқтисод, балки масоили микроиқтисод: асосҳои иқтисофи соҳавӣ ва саноати гардони мамлакат, ташаккули тиҷорат ва ниҳод (институт)-ҳои ҳукуматӣ, ташкили сохторҳои

нави иқтисодӣ, соҳибкорӣ, рақобатпазирӣ, таълидгарону истеъ-
молгарон, бозор ва ғайра низ таҳти назар қарор дода мешавад.

Хусусияти рушди исботӣ дар он ифода меёад, ки чӣ тавр аз ҷониби иштирокчиёни муносибатҳои истеҳсоли — воқеан соҳибкорон, корчаллонҳо, менеҷерон, хоҷагиҳои хонавода ва дигарҳо барои ба даст овардани фонда ва таъмини дараҷан муътадилӣ афзоиш то чӣ сармоягузорӣ карда мешаванд ва чӣ гуна онди самаранокӣ он қушиш ба харҷ дода мешавад.

Худи ҳаёт муайян намуштаст, ки иқтисоди ривҷбанди қоби-
лияти бештари қонеъ гардонидани тақозои афзуданистода ва
имконияти ҳалли фасли масоили иқтисодӣ иҷтимоии дохилӣ ва
бурунмарзиро дорад.

Иқтисоди ривҷбанди, ки меҳвари онро афзоиши солони
маҳсулоти воқеӣ ташкил медиҳад, имконияти бо таври васеъ
қонеъ гардондани талаботҳои ҷамъиятӣ, инкишоф ва таҳаввули
истеҳсолот, тапаккули низоми мушӣ кор, қабули барномаҳо онди
шугл ва мубориза бар зидди бенавоно ифлос намудани муҳити
зист, навовариҳои илму техника, пешрафти маориф, маданият
ва ғайраҳо бештар дорад.

12.3. Навъ ва омилҳои рушди иқтисод

Рушд ба амсоли оинаест, ки акси иқтисоди миллий дар он
ниҳон мегардад. Маҳз аз дараҷа ва суръати афзоиши он дав-
раҳои рушди низоми иқтисодӣ байни худ аз ҳам ҷудо карда,
мамлакатҳо, минтақаҳо ноҳияҳо ҷун тараққиқарда, инки-
шофбанди, қафомонда, дар ҳолати касодӣ рукуд бокимонда ва
ғайра пазируфта мешаванд.

Дар адабиёти иқтисодӣ меъёрҳои гуногуни муайянкунандаи
навъ ва омилҳои рушд ба назар мерасанд.

Онҳоро ҷун тафриқабандӣ кардан мумкин аст:

- омилҳои тақозо;
- омилҳои арза;
- омилҳои истеҳсолот;
- омилҳои мунбасит (экстенсивӣ);
- омилҳои шиддат (ташдид, интенсивӣ);
- омилҳои мустақим;
- омилҳои ғайримустақим ва ғайра.

Омилҳои тақозо омилҳои мебошанд, ки ҳамагун сарчашмаи
ғизоидандани рушди иқтисод хидмат мекунанд. Онҳо, асосан, бо
қобилияти ҷисми иқтисод бештар алоқаманд мебошанд.

Омилҳон арза омилҳое мебошанд, ки мустақиман на ба қобилияти таъмин кардани ҳуди рушд, балки бештар ташкилу таъмин ва таъмини рушди воқеӣ алоқаманд мебошанд.

Омилҳон мустақим омилҳоеанд, ки бевосита қобилияти ҳисмин ҳодиса ва раванҷҳои иқтисодиёро онди таъмин кардани рушди иқтисод тасвир менамоянд.

Омилҳон ғайримустақим имконияти дар амал татбиқшавии қобилияти ҳисмӣ, ё худ шакли табиқшавии ин қобилиятро ба қобилияти ҳақиқӣ тасвир менамоянд.

Омилҳон истеҳсолот. Намоёндагонии ҷанбаҳои гуногуни мактабҳои иқтисодӣ ақла ба он доранд, ки омилҳои истеҳсолот яке аз ҷиҳатҳои муҳимтарини рушди иқтисод мебошанд.

Агар дар ибтидо К. Маркс ду омил асосии истеҳсолоти капиталистӣ – сармоя ва меҳнатро дар таъмини рушди иқтисод тавсия карда бошад, пас дар шароити ҳозира ба он замин, қобилияти соҳибкорӣ, интилоот, инқилоби илму техника ва ғайра ҳамроҳ карда мешавад.

Инқилоби илму техника имконияти ба вуҷуд овардани намудҳои навтарини техникаю технология ва истифодаи онро дар истеҳсолот, баланд бардоштани сифати маҳсулот ва истифодаи навоарию ихтироотро васеъ мегардонад.

Вазъи имрӯзаи тараққиёти қувваҳои истеҳсолкунанда, ки ҳамчун натиҷаи сифатан нави рушди иқтисод сурат гирифтааст, имкон медиҳад, ки тақозои ҷамъиятӣ пурра бо истеҳсоли иқтисодӣ ва ҳадамот қонеъ гардонда шавад.

12.4. Рушди экстенсивӣ ва интенсивӣ

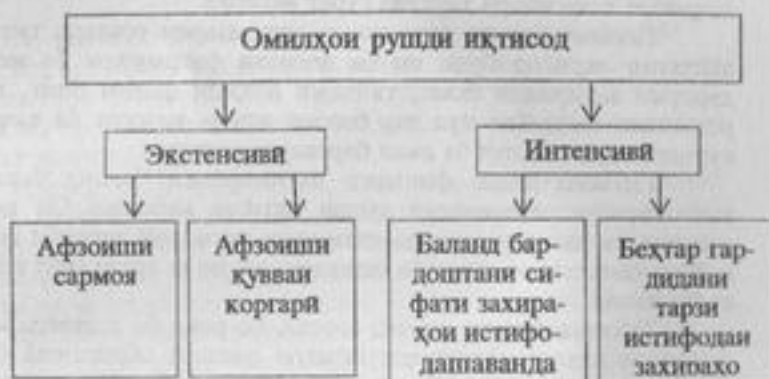
Чӣ тавре ки аз мавзӯҳои пештара маълум аст, таҳти рушди иқтисод чунон вазъ ва ҳолати иқтисодии миллиро мефаҳманд, ки он қодир бошад, дар як давраи муайян афзуншавии маҳсулот ва даромади миллиро таъмин намояд. Ин афзуншавӣ бо ду роҳ: экстенсивӣ (мунбаситя) ва интенсивӣ (ташвиъ) имконпазир мегардад.

Рушди экстенсивӣ (мунбаситя) вазъ ва ҳолати ҳодиса ва раванҷи иқтисодиёро тасвир менамояд, ки он аз ҳисоби омилҳои миқдорӣ ё худ ҳаҷман афзудани онҳо ба роҳ монда шуда бошад. Он дар шароити истифодаи захираҳои илова (сармоя, меҳнат, молия) ба даст овардани маҳсулоти изофари нишон медиҳад.

Рушди интенсивӣ (ташвиъ). Асосан, бо истифодаи омилҳои бештарину таъминшуда истеҳсолот ва технология алоқаманд

мебошад. Вай миқдори зиёди маҳсулотро, ки аз ҳисоби нишондиҳандаҳои сифатии истеҳсолот ба даст оварда мешавад, ингикос менамояд. Сирати ин наън рушд дар истифодаи натиҷаҳои ПИТ дар раванди истеҳсолот, таҷвиду нафосии намунаҳои маҳсулот ва ғайра тухур меёбад.

Бо ибораи дигар, рушди интенсивӣ ҳамчун натиҷаи таъсири омилҳои мустақили рушд: истифодаи технологияи пешқадам, қувваи коргарии баландихтисос, ҳосилнокизо шиддатнокии баланди меҳнат ва самаранокии истеҳсолот сурат мегирад (инг. ба нақшаи 12.1.)

Нақшаи 12.1 Ягонагии рушди экстенсивӣ ва интенсивӣ

Аз ин ҷо хулоса бармеояд, ки ҳавасмандгардонии давлатии рушди иқтисод ба воситаи самт ва равияҳои гуногун ба роҳ монда мешавад. Давлат, пеш аз ҳама, ба воситаи фишангҳои молиявӣ қарзӣ, алалхусус сармоягузорӣ ба раванди тақозо ва арзани кулди, инкишофи соҳаҳои умдаи илму техника, пешгирии бӯҳронҳои иқтисод ва ғайра таъсир расонда, ҳаҷми бозор, тамоюли ҳозира ва ояндаи онро муайян карда метавонад.

Иқтисодиёт тиррихан тибқи ду усул: усули тағйими гайридавлатӣ (бозор) ва давлатӣ сурат мегирад.

Тағйими гайридавлатӣ аз ҷониби субъект ва намоёндагҳои алоҳидаи иқтисодӣ – ширкат ва фирмаҳои перомуни тақсими бозори фурӯш ва таппакули нархҳо, ҳавзаи тиҷорат, савдои яклухту чакана, биражаҳои молияи пулӣ, музоюда, намоишгоҳҳо, низоми иттилоот, асдор ба роҳ монда мешавад. Ин тарз ва усули

танзим ҳамаҷониба иқтисодӣ миллиро фаро гирифта наметавонад. Бино бар ин, танзими қомили иқтисодиёт аз ҷониби давлат ба роҳ монда мешавад.

Танзими давлатии иқтисод маҷмӯи тадбир ва меъёрҳои муайяни қонуғузори, иҷроия ва назоратие мебошад, ки ба мақсади истиқрори иқтисод ва баланд бардоштани дараҷаи неқуаҳволии нигаронида шудааст.

Таҷрибаи ҷаҳонӣ аз он гувоҳӣ медиҳад, ки танзими давлатии иқтисод вобаста аз шароитҳои таърихӣ, захираҳои иқтисод, захираҳои молияи пулӣ, ҳалли масъалаҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ, таҷрибаи хоҷагидорӣ ҳарҳела сурат мегирад.

Танзими пул ва қарз яке аз муҳимтарин усулҳои танзими давлатии иқтисод буда, он ба воситаи фишангҳои ба меъёрдарории захираҳои бонк, танзими воҳиди фонии бонк, гузаронидани амалиёти пул дар бозори асъор, назорат ба ҳаҷм ва суръати гардиши пул ба амал бароварда мешавад.

Танзими андоз фишанги эътимодноки баланд бардоштани дараҷаи самаранокии рушди иқтисод мебошад. Он имкон медиҳад, ки дигаргунсозиҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ, таркиби истеҳсолоти ҷамъиятӣ ва таъсири оқилонаи тақозо ва арзани кул танзими карда шавад.

Танзими буҷети давлат, асосан, бо роҳи ба тартибдарории хароҷоти давлат, интишори заёмҳои давлатӣ облигатсия (вомбарг)-ҳо, харишқунии давлатӣ, дастгирии соҳибдорӣ давлатӣ ва ғайра ба амал бароварда мешавад.

Танзими нарх ҳамчун сиёсати нархгузори давлат дар шароити бозор, ба мақсади истиқрор ва босубот нигоҳ доштан ва ривону раванқ додани иқтисод истифода бурда мешавад.

Сиёсати бурунмарзии иқтисодии давлат дар истифодаи фишангҳои молу пул, қарз, асъор, сармоягузори, нархмуқараркунӣ, содирот ва воридоти молу ҷизҳо, литсензияи патентҳо, муҳоҷирати аҳоли ва ғайра бештар зӯҳр мегардад.

Самаран ниҳони сиёсат ва стратегияи иқтисодии давлат дар сиёсати иҷтимоӣ андӯхта мешавад. Вобаста ба мақсад ва ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ давлат сиёсати худро нисбат ба сиёсати буҷет, андоз, қарз, муомилоти пул, асъор, бонкҳо, тарзу услуби хонадорӣ хоҷагидорӣ муайян менамояд.

Ба сифати меъёрҳои муайянкунандаи он фишангҳои гуногун, аз ҷумла, ҳавза ва доираи нуфузи таъсири давлат, тарз ва услуб дар амал татбиқ кардани он, усулҳои танзим, мақсад, вазифа ва ғайра номбар карда мешаванд.

Мавзун 13. ҲАВЗАИ ИҚТИМОИИ ИҚТИСОДИЁТ ВА СИЁСАТИ ИҚТИМОИИ ДАВЛАТ

НАҚША

- 13.1. Ҳавзаи иқтимоии иқтисод ва унсурҳои таркибии он
- 13.2. Сиёсати иқтимоии давлат: моҳият, тамоюл ва хусусиятҳои он
- 13.3. Пуштибонии иқтимоӣ ва ҳифзи иқтимоии аҳоли
- 13.4. Таъмини иқтимоӣ ва ёрии иқтимоӣ
- 13.5. Иттифокҳо ва ҳаракати касаба, нақш ва мақоми онҳо

13.1. Ҳавзаи иқтимоии иқтисод ва унсурҳои таркибии он

Иқтисод сарчашмаи муҳимтарини таъмин намудани инсон ва ҷомеа бо неъматҳо буда, тарзу сифат ва дараҷаи пешрафту беҳбудии онро вобаста бо хусусиятҳои даврони рушди иқтисод муайян мекунад.

Ҳодиса ва равандҳои иқтисод ҳамеша сирати иқтимоӣ дошта, ҳамчун ягонагии сабаб ва натиҷа сурат мегиранд. Аз ин лиҳоз, дар алабиёти иқтисодӣ бештар мафҳумҳои «раванди иқтимоӣ иқтисодӣ», «тараққиёти иқтимоӣ иқтисодӣ», «масъалаҳои иқтимоӣ иқтисодӣ», «сиёсати иқтимоӣ иқтисодӣ», «дигаргунсозии иқтимоӣ иқтисодӣ» ва ғайра ба таври васеъ истифода карда мешаванд. Шояд аз ҳамин ғилоҳ ё худ сабабҳои дигар бошад, ки тахти фаҳмиши худ иқтимоӣ маъноҳои гуногун мегузоранд.

Ҳавзаи иқтимоӣ яке аз унсурҳои муҳимтарини иқтисод (объект, ҳодиса ва равандҳои иқтисодӣ) буда, қулли алоқа ва муносибатҳои онди эҳёи ташаккули ҳаёти инсон, эҳтиҷу дархости онҳо ба молу маҳсулот, неъматҳои ҳадамот, неъматҳои моддӣ маънавӣ, даромаду тақсими он, қонъ гардондани тақозои беинтиҳо ва ниҳони аъзоёни ҷамъиятро ифода менамояд. Тавҳид (ягонагӣ) ва анбӯҳи гирдгирдани раванд ва ҳодисаҳои иқтисодӣ иқтимоӣ тахти иқтисодӣ иқтимоӣ муттаҳид карда мешаванд.

Ҳавзаи иқтимоӣ иқтисод қариб ба ҳамаи он соҳаҳои иқтисодӣ, ки ба ҳаёти иқтимоӣ одамон алоқаманд мебошад, ё худ талаботи онҳоро қонъ мегардонад, вобастагӣ дорад. Ба ин мақсад фаъолияти тавлидоти соҳаҳои истеҳсолоти модӣ, саноат, кишоварзӣ, сохтмон, алоқа, нақлиёт, савдо, хуроки умумӣ ва соҳаҳои ғайримоддӣ ҳадамоти равона карда мешаванд.

Аз соҳаҳои саноат маълум мегардад, ки он талаботи рӯзфарзони инсонро бо ҷиҳзҳои пушидаи, озуқа ва озуқаворӣ, асбобу анҷоми рӯзгор, воситаҳои хурди коркарди ҳоҷагӣ, яхдонҳои «онлайн нилун», радио, мебел, манзил ва ғайра таъмин менамояд. Маҳз аз сатҳ ва дараҷаи тараққиёти соҳаҳои саноат ва таъмин будан бо маҳсулоти саноат давлатҳоро ба зинаҳои гуногун (ақибмонда, инкишофёбанда, фавақулкинкишоф...) тафриқа месозанд.

Соҳаи кишоварзӣ ҳамчун узви асосии маҷмааи кишоварзӣ-саноатӣ (МКС) талаботи ҷомеаро бо маҳсулоти хӯроқа-гушту раванг, сабзавот ва саноатро бо ашёи хом қонеъ мегардонад. Аз дараҷа ва сатҳи индустриалӣ он рушду нумӯи дигар ҳавзаҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ вобаста мебошад. Аз ин нигоҳ баъзе аз ноҳия, вилоят, губерния, иёлат (штат) ва давлатҳоро ҳамчун ақибмондаи кишоварзӣ, соф кишоварзӣ ё худ кишоварзӣ-саноатӣ таъсиф мекунам.

Бемуболиға метавон гуфт, ки маҳз дараҷаи тараққиёти соҳаи саноат ва ҳоҷагии қишлоқ — нишондиҳандаи муҳимтарини дараҷаи неқӯаҳволи (иҷтимоӣ)-и мамлакат қадр карда мешавад.

Ҳавзаи иҷтимоӣ бо экология ё худ экологияи иҷтимоӣ равоишти мутақобила дорад, ҳаёти инсонро ҷомеа ва умуман, олами зинда (инсон, наботот, ҳайвонот...) бе ӯ ҳаво, омилҳои муайянкунандаи муҳити зист, ҳифзи ӯ ҳавои тоза умр ба сар бурла наметавонанд.

Нақш ва мақоми соҳаҳои ғайримоддӣ, ба монанди маданият, маориф, тандурустӣ, илм дар ҳавзаи иқтисод беназир аст.

Соҳаи маданият (кино, театр, осорхона, китобхона, намоишгоҳҳо, толорҳои концертӣ, қасрҳои маданият, клубҳо ва ғайра) яке аз сарчашмаҳои густаришиҳандаи маънавияти ҷомеа мебошад. Он ағлаи ва ёдгориҳои таърихро солим нигоҳ дошта, дастраси миллат ва ҷаҳониён мегардонад, маънавият, фарҳанг, санъат, мусиқа ва санъати тасвириро ғани гардонад, дараҷа ва сатҳи маданияти аъзои ҷамъиятро боз ҳам балотар мебардорад.

Соҳаи маориф мактабҳои ҳамагонӣ, коллеҷҳо, гимназия, омӯзишгоҳҳо, мактабҳои олии, муассисаҳои илмӣ-тадқиқотӣ...) яке аз умдатарин соҳаҳои иҷтимоӣ мебошад, ки бо мақсади баланд бардоштани сатҳ ва дараҷаи дониш, тайёр кардани мутахассисони ҷанбаҳои гуногуни соҳаҳои ҳоҷагии халқ, ба-

ланд бардоштани дараҷаи илм, тадқиқоту ихтироот, навоариҳо ва ғайра хидмат мекунад.

Соҳан танцирустӣ бо мақсади ҳифзи саломатии инсон, пешгирии касалиҳо, муайян ва муолиҷа кардани онҳо, расондани ёрии таъҷилия, таъминот бо доруо дорувориҳо, барқарор кардани саломатӣ ва ғайра нигаронида шудааст. Он ба воситаи риштаҳои гуногун – беморхона, дармонгоҳ, табобатхона, марказҳои таҳассус ва муолиҷа, амбулатория, дорухона, шифохона, таваллудхонаҳо ва ғайра дар доираи шаклҳои гуногуни молиякӣ ташкил карда мешавад.

Бори гарони иҷтимоӣ дар ин ҳода ба зимман ҳавзаи илм гузошта мешавад. Илм қариб ҳамаи ҳавзаҳои иҷтимоии иқтисодро бо дастовардҳои навтарини техникаю технология, навоарӣ, ихтироот, дастгоҳҳои механизмҳои таъмин менамояд. Он мустақиман аз ҷониби субъектҳои иқтисодӣ, махсусан, давлат сармоягузорӣ карда мешавад.

13.2. Сиёсати иҷтимоии давлат: моҳият, таъмоил ва хусусиятҳои он

Сиёсати иҷтимоии давлат яке аз воситаҳои дар амал татбиқ намудани сиёсати иқтисодии давлат–ноил гаштан ба дараҷаи баланди беҳбудии некуаҳволии ҳома мебошад.

Вобаста ба гуногуншакли мақсад, имкониятҳои дар амал татбиқгардонӣ ва хусусиятҳои миллий чунин вазифаҳои (функсия) сиёсати иҷтимоиро фарқ мекунанд:

- таъмин намудани ҳифзи иҷтимоии инсон ва дар амал татбиқ намудани ҳуқуқи иқтисодӣ ва иҷтимоии вай;
- ба вуҷуд овардани шароит онд ба баланд бардоштани дараҷаи беҳбудии субъектҳои иқтисодӣ (шахс, оила, ҷамъият);
- дар як вазъ ва ҳолати муайян нигоҳ доштани муносибатҳои синфӣ, таъмини оромӣ ва осоиштии байни онҳо;
- ташаккул ва таҷдиди мусонитарини сохтори иҷтимоӣ дар мамлакат;
- ба вуҷуд овардани заминаи ҳуқуқӣ ва дар ин асос таъмин намудани ҳавасмандии иқтисодӣ ва баланд бардоштани самаран истеҳсолоти ҷамъиятӣ;
- барои ҳамаҷониба рушд ва ташаккул ёфтани инсон, низоми тақдози он ва имкониятҳои худро дар фаъолияти меҳ-

натя нишон додан, шароитҳои муфид ва мусоидтарин фароҳам овардан.

Мақсади сиёсати иҷтимоӣ дар ҳар як зинаи рушди иқтисод ва марҳалаҳои инкишофи он ҳарҳела сурат мегирад. Одатан, дар шароити бозор чунин мақсади сиёсати иҷтимоии давлат бештар тавсиф карда мешавад:

а). таъмини ҳар як аъзон ҷамъият бо ҳуқуқ ва додани озодӣ дар интиҳоби фаъолият: фаъолияти меҳнатӣ, иҷтимоӣ, таълимӣ, истеъмоли;

б). таъмини низоми ҷандири таълим, баланд бардоштани сифат ва самаранокии он ба воситаи риштаҳои кунунии маориф (мактабҳои ҳамагонӣ, коллеҷ, гимназия, техникум, мактабҳои олии) ва омӯзишгоҳҳои касбҳои техникӣ, яъне минбаъд густариш додани сармоягузорӣ ба инсон;

в). таъмини кафолати ҳифзи иҷтимоии табақаҳои, ки мустақилан аз ӯҳдаи таҷдид кардани қобилияти меҳнатӣ намероянд ва кафолат ба зиндагӣ надоранд;

г). таъмини дараҷаи ҳадди ақалли зист ва шароит ба ашхосе, ки бештар қобилияти худтаъминкунӣ доранд.

Бо назардошти ин масъала дар Барномаи дигаргунсозии иқтисодию иҷтимоии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2010–2015 мақсади асосии иҷтимоӣ ҳамчун масъалаи батадриҷ баланд бардоштани дараҷа ва сифати зиндагонии аҳолии мамлакат дар асоси ҳавасмандгардонии фаъолияти меҳнатӣ ба мадди аввал гузошта мешавад.

13.3. Пуштибонии иҷтимоӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳоли

Таърих гувоҳи он аст, ки бӯҳронҳои иқтисодӣ, мувозин ҳамчун силсилаҳои муайяни иқтисодӣ (3–5, 10–15 сол) тақрор шуда, ҳаёти иқтисодӣ ва иҷтимоиро ру ба поён мебаранд. Дар шароити ру ба касодӣ овардани иқтисод миқдори маҳсулоти ҷамъиятӣ ва даромади милли кам шуда, имконияти давлат ошӣ пулҷудокуниҳои иловагӣ барои дастгириҳои ҳаёти иҷтимоии аҳоли маҳдуд мегардад.

Барои подоши масрафи буҷет ҳукумат ба баланд бардоштани метёри андозаҳо даст мезанад, ки он мутаносибан ба камшавии даромади корхонаю коргарон ва минбаъд шиддатнокшавии ҳаёти иҷтимоӣ оварда мерасонад. Набояд фаромӯш кард, ки маблағгузориҳои давлат бо мақсади ҳифз ва пуштибонии иҷтимоӣ тақозои пурраи аҳолиро қонс гардонда

наметавонад ва давлат ин гуна ӯҳдадориро низ дар ягон давра ба ӯҳда гирифта наметавонад. Талбирҳои давлат фақат барои қисми аҳоли (соҳаҳои иқтимоӣ) ва чандир сохтани тарзи ҳаёти зист нигаронида мешавад.

Аз ин нигоҳ, барои беҳдошти ҳаёти зиндагӣ дар навбати аввал бояд ба ҳалли масъалаи асосии бозор (чи истеҳсол кард?) аҳамият дод. Маҳз дар асоси бунёд ва рушди иқтисод талаби инсонро бо неъматҳои модӣ ва ҳадамот қонеъ гардонидан мумкин аст.

Бояд тазакур дод, ки дар шароити бозор ягон кас таъмини пулро амниятӣ иқтимоиро кафолат дода наметавонад. Аз ин нуқтаи назар, дар шароити бозор давлат на ба масъалаи пулро қонеъ гардонидани ҳамаи аъзоҳои ҷамъият, балки дастгирӣ қисми он табақаҳое, ки худро мустақилона ҳифз ва таъмин карда наметавонанд, яъне табақаҳои иқтимоии камбизоат (коҳида, коста) бештар кӯшиш ба ҳарч медихад.

Ба табақаҳои камбизоат гурӯҳи одамонро ҳамроҳ мекунам, ки ҳаҷми даромади онҳо аз ҳадди ақалли зист (ки аз ҷониби ҳукумат муайян карда мешавад) бо назардошти даромади пул, пасандозу андуҳт камтар бошад.

Индексатсияи даромади аҳоли маҷмӯи талбирҳои давлат онди подоши даромад мебошад, ки дар натиҷаи афзоиши арзиши ҳаёт ба вуҷуд меоянд. Баҳолиҳин арзиши ҳаёт ҳамчун интиҳоби тағйироти шохиси (индекс р.) нархҳо ва тарафаҳои неъматҳову ҳадамот, ки дар маҷмӯъ сабаби истеъмолиро ташкил медиҳад, сурат мегирад.

Сабаби истеъмоли ҳаҷми оқилонаи хароҷоти онларо дар як давраи муайян ифода мекунад, аз ин ҷиҳат, нигоҳи даромад ҳархела (ҳадди ақалл (минималӣ), миёна) тақсимбандӣ карда мешавад. Азбаски суръати рушди қарордоштаи таъинот зери таъсири кашфиёти илму техника бозорро бо навҳои ҳархелаи ҷизҳои истеъмоли ва дурудароз хидматкунанда сероб мегардонанд, таркиби сабаби истеъмоли низ ба зудӣ тағйир ёфта менегад.

Замини подоши индексатсияи даромадро фишангҳои азнавтақсимкунии даромади миллий, захираҳои молиявӣ ва азнавтақсимкунии онҳо ба манфиати истеъмолкунандагон, хусусан, ба воситаи танзими андоз, муқаррар намудани имтиёзҳо, ёрдампулҳо ва ғайра ташкил медиҳад.

13.4. Таъмини иҷтимоӣ ва ёрии иҷтимоӣ

Дар шароити бозор сохти иҷтимоии аҳоли чунон тақсимбандӣ шудааст, ки яке аз ҳисоби қобилияти меҳнатиро ақлонӣ даромад ба даст оварда, пурра ё қисман аз ҳисоби он талаби худро бо воситаҳои ҳаётан зарур қонъ мегардонад ва дигаре қобилияти меҳнатӣ дошта, манбаи муайяни фазолият наёфта, гушнаро ташна бекор мегардад.

Яке аз шаклҳои ба ҳамагон маълуму машҳури таъминоти иҷтимоӣ таъминот бо нафақа (нафақаи иҷтимоӣ) мебошад. Ҳадду ҳудуд, меъёр ва синну соли ба нафақа баромадан тибқи қонуну қонуниятҳои давлат муайян карда мешавад. Масалан, тибқи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон занҳо аз синни 58 ва мардҳо аз синни 63-солагӣ ҳаққи ҳукуқи ба нафақа баромадан доранд. Дар баъзе давлатҳо ҳадди ақалли он нисбатан пасттар (50–60) ё худ баландтар (65–70 сол) муайян карда мешавад.

Нафақа дар ду шакл: нафақа тибқи синну сол, яъне нафақаи меҳнатӣ ва нафақа аз рӯи дараҷаи маъҷубӣ муайян карда мешавад. Нафақа аз рӯи синну сол мувофиқи синну соли ба нафақа мувофиқат намудан, дараҷаи музди кор, собиқӣ кор таъин карда мешавад. Ҳадди ақалл ва аксари он тибқи қонунгузориҳои давлат муайян карда мешавад. Нафақа аз рӯи маъҷубӣ (инвалидӣ) аз собиқӣ кор, дараҷаи даромад ва музди кор вобастагӣ надорад. Меъёри асосии муайянкунандани он бад будани ҳолати саломатӣ, қобилияти кор надоштан, ё худ маҳдуд будани қобилияти меҳнатии инсон ба шумор меравад.

Нафақа, асосан, аз ҳисоби хазина (фонди)-и нафақа ҷудо карда мешавад. Сарчашмаи онро ҳиссаҷудосунҳои корхона ва ташкилоту муассисаҳо аз ҳисоби даромад (фонда) ба буҷет ташкил медиҳад.

Дар аксарияти давлатҳои инкишофёфтаи низоми бозорӣ он аз ҳисоби хазинаи нафақаи дар ҳудуди худ корхона ташкилгаранда подош карда мешавад. Ба ғайр аз ин, ҳар як коргар ва хидматчи метавонад, ихтиёран, аз рӯи салоҳияти худ ба хазинаи инфиродии нафақа фонди муайяни музди кори худро интиқол намояд. Ин тарзи ҳиссагузорӣ ба хазинаи нафақа имкон медиҳад, ки ҳангоми ба синну соли нафақа расидан шахс нафақаи худро аз ҳисоби саҳмгузориҳои пештараи худ гирад.

13.5. Иттифокҳо ва ҳаракати касаба, нақш ва мақоми онҳо

Аз огози пайдоиш ва густариши иттифоқи касаба то кунун иттифоқи касаба ҳамчун воҳиди ҳимоятгари манфиати коргару хидматчи онди ташкили меҳнат, шароити кор, вақт ва давомнокии кор, муҳити кор, низоми музди кор, таъмин кардани беҳатари (амнияти)-и кор (меҳнат), таъмини иҷтимоӣ (маҳсулсан таъин намудани нафақа), дастгирии ёрии иқтисодӣ, беҳтар кардани шароити манзил (хонаю ҷой), танзими дараҷаи ҳосилноки, шиддатнокӣ ва самаранокӣ истеҳсолот, ҳалли масъалаҳои иқтисодӣю иҷтимоӣ (зиҷиятҳои байни маъмурият ва коргарону хидматчиён, залухӯраҳо), ҳифзи манфиати шахси бо роҳи ташкил кардани митингу гирдиҳамоню корпартоиҳо ва ғайра баромад мекунанд.

Ин ва дигар масоили иқтисодӣю иҷтимоӣ водор месозад, ки ҳалли онҳоро иттифоқи касабани корхонаю ташкилот, муассиса, вазорату кумитаҳои ноҳия, вилоят, иёлот, ва кишвару мамлакатҳои алоҳида (дар симон ташкилоту созмонҳои байналхалқии иттифокҳои касаба) ба зимман худ гиранд.

Шартномаҳои меҳнатӣ (қарордодҳо), азбаски маҳсули инфиродии ҳар як корхонаи алоҳида мебошанд, шакл ва намудҳои гуногун дошта, ҳаҷман аз 2 то 3 ва баъзан (барои корхонаҳои бузург) аз 20 то 30 саҳифаро дар бар мегиранд. Новобаста аз мазмун ва гуногуншаклии онҳоро ба чунин шаклҳо тақсимбандӣ мекунанд:

1. Дараҷаи эътироф ва шинохта гирифтани иттифоқи касаба аз ҷониби маъмурият ва муносибати охири нисбат ба иттифоқи касаба.

2. Ҳаҷми музди кор ва давомнокии рӯзи кор.

3. Стажи меҳнатӣ ва кафолати бо кор банд будан.

4. Тарзу услуби ба тартибдарории бахсҳои меҳнатӣ.

Эътироф карда шудани иттифоқи касаба аз ҷониби маъмурият, асосан, онди ба кор қабул кардани мутахассисон зухур меёбад. Тибқи тақозои иттифоқи касаба ашхос ба кор қабул кардашуда бояд аз ҷониби иттифоқи касаба бошанд.

Дар ин ҳолат ҳалли масъалаҳои асосӣ, ба монанди бастани қарордодҳо, муайян кардани ҳаҷм ва ҷойгиронии корхона, номгуӣ молу маҳсулот, таҷҳизот ва асбобу анҷом, қабули коргарони кироӣ, аз як ҷо ба ҷои дигар гузаронидан ё худ аз кор озод намудан ба зимман худӣ маъмурият гузошта мешавад.

Мавзӯи 14. СИЁСАТИ ПУЛ ВА ҚАРЗИ ДАВЛАТ ДАР ШАРОИТИ БОЗОР

НАҚША

- 14.1. Пул ва марҳалаҳои инкишофи он
- 14.2. Ҳаҷм (масса)-и пул. Бозори пул ва эътидоли он
- 14.3. Қарз ва сарчашмаҳои таъминоти он
- 14.4. Вазифа, услуб, шакл ва намудҳои қарз
- 14.5. Бонкҳо: вазифа, шакл ва низоми онҳо
- 14.6. Сиёсати пулу қарзи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити гузариш ба иқтисоди бозорӣ

14.1. Пул ва марҳалаҳои инкишофи он

Пул баробари муносибатҳои бозор эҳё ва инкишоф ёфтааст. Он неъмат ё худ муъҷизаест, ки инсон барои худ ихтироъ кардааст ва минбаъд маъмулу машҳур гаштааст. Пул муъҷизаест, ки инсонро ба худ ҷалбу мафтун гардонда, барои дастрас ва дарёб намудан онро саргардон ва ба азоби шиканҷа гирифта карда, маҷбур месозад, ки тарзу услуб ва санъати нав ба навро ба даст овардан, истифода ва масраф намуданашро ёд гирад.

Тибқи ақидаи К. Маркс, пул муносибати байни молу чиз ва ҳукмронии онро ба инсон ифода мекунад. Парастину сачда кардан дар назди пул (фетишизми пул) фақат хислати ҳоси ҷомеаи инсон мебошад.

Пул ҳамчун натиҷаи амиқ гаштани тақсими ҷамъиятии меҳнат, мустақилия ва таъсиси тавлидгарони молу ҳадамот таъсис ёфта, давра ва марҳалаҳои гуногунро аз сар гузаронидааст. Кунун аз ҷониби аксарият эътироф шудааст, ки пул сарогоз дар шакли мубодилаи мол (пулҳои мол – муина, устухони фил, тамоку, моҳӣ...) ба вуҷуд омада, минбаъд ҳамчун пулҳои фулузӣ – тилло, нуқра, биринҷӣ, мис, дар шакли рехта ё ба қолиб дароварда (сикка зада), пулҳои қоғазӣ (банкнот, пулҳои ҳазинавӣ...), пулҳои қарз (вексел, чек, варақаҳои қарзӣ...) ва пулҳои пластикӣ электронӣ таъсис ва густариш ёфтааст.

Ба ҳар як давлат низоми махсуси пул хос мебошад. Низоми пул шакли муташаккили муомилоти пул мебошад, ки ба воситаи қонунгузориҳои миллӣ ташкил ва мустаҳкам

гардонда шудааст. Асосан, чунин унсурҳои онро ҷудо мекунам:

- воҳидҳои пул ва номгузории онҳо;
- миқёси нарх;
- намуд ва тамға (аломат)-ҳои пул;
- интишор (эмиссия)-и пул;
- танзими муомилоти пул.

Воҳидҳои пул аломатҳои қонуни муқарраргаридан давлат мебошанд, ки барои андоза (ҷен) кардан ва ифода намудани нархи молҳо истифода карда мешаванд. Онҳо, одатан, бо воситаи қисматкуниҳо (1 доллар ба 100 сент, 1 рубл ба 100 копейка, 1 сомони ба 100 дирам...) тасвир карда мешавад.

Миқёси нарх ифодаи пулии арзиши мол буда, ба сифати вазифаи «техникии» пул хидмат мекунад. Дар шароити дар муомилот ҳузур доштани пулҳои металлӣ моли пул (тилло, нуқра) ҳаман вазифаҳои пулро иҷро мекунад.

Тамғаҳои пул – шакл ва намуди онҳо аз ҷониби давлат муайян карда мешаванд. Ҳаҷм ва метёри онҳо гуногунанд. Мисалан, дар ШМА бонкнотҳо ба андозаи 1, 2, 5, 10, 20, 50, 100 доллар, дар Руссия 5, 10, 50, 100, 500, 1000 рубл, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон 1, 3, 5, 10, 20, 50, 100, 200, 500 сомони ва ғайра интишор карда шудаанд.

Танзими пул ҳамчун кули тadbир ва андешаҳои давлат (ҳукумат, вазорат, бонкҳо) перомуни танзими воҳидҳои пул, миқёси нарх, муомилоти пул, суръати гардиши пул, ҳаҷми пул, бозори пул, тақозои арзиш пул ва таъсири онҳо ба раванди истикрори иқтисоди миллий зӯҳр мекунад.

Аз нигоҳи ташаккул ва таҳаввули таърихӣ низомии пул ду давра – давраи монометализм ва биметаллизмро аз сар гузаронидааст. **Монометализм** низоме мебошад, ки ба муомилот ба сифати эквивалент 1 металл (тилло ё нуқра) бароварда мешавад. Ба қатори онҳо дар мубодила дигар тамғаҳои арзиш (бонкнотҳо, билетҳои хазинавӣ...) боқӣ монда, иваз кардани онҳо ба тилло давом дода мешавад. **Биметаллизм** низоме мебошад, ки дар он давлат бо таври расмӣ нақши эквиваленти умумиро ба ду металл (тилло ва нуқра) мустақкам намуда, барои сикка задан иқозат медиҳад.

Минбаъд, бо мурури байналмилалашавии ҳаёти хоҷагӣ ва конпотерикуновии иқтисод пулҳои милли бештар ба пулҳои гурӯҳӣ (экю, евро) ва пулҳои электронӣ иваз карда шуданд.

Вазни қиёсии пулҳои электронӣ дар ҳаҷми умумии гардиши пул 80–90%-ро ташкил хоҳад кард.

14.2. Ҳаҷм (масса)-и пул. Бозори пул ва эътидоли он

Анбӯҳи беинтиҳон гардиши пул дар доираи мамлакат дар алоқамандӣ бо муносибатҳои пулии бурунмарзӣ дар шакли нақд ва ғайринақдӣ, раванди хариду фурӯши неъматҳою хадмот муомилоти пулро ташкил медиҳад.

Муомилоти пул бо мақсади истиқрори гардиши ҳазинаҳои хоҷагӣ (фирма), таъмини раванди хоҷагидорӣ, тақозою арза дар бозори молӣ, пешгирии бӯхронҳои иқтисодӣ ва касодии иқтисодиёт, бартараф кардани каср (камбуд, дефитсит)-и мол, ба эътидол даровардани ҳаҷми пул, нарх, таваррум, пардохти музди кор, сармоягузорӣ, пасандозу андохт нигаронида мешавад.

Муомилоти пул мустақиман аз миқдори пули барои муомилот зарурбуда, ҷамъи нархи молҳо ва суръати гардиши воҳидҳои пул вобаста мебошад.

Тибқи назарияи К. Маркс миқдори пули барои муомилот зарур чунин муайян карда мешавад:

$$K = (MN - Kp + P - Px)$$

Дар ин ҷо K миқдори пули барои муомилот зарурбуда; M миқдор (сумма)-и молҳо; N нархи молҳо; Kp молҳои ба қарз фурӯхташуда; P -пардохтҳо; Px пардохтҳои ҳамдигарро баробаркунанда мебошанд.

Арзаи пул – қулли пули нақд ё ғайринақдӣ дар ихтиёри хонавода, тижорат ва давлат буда, бо мақсади тавлидот ё хадмот истифода бурда мешавад. Он, асосан, ба ҳаҷми яқвақтан пуле, ки аз ҷониби бонкҳо барои муомилот ба бозор бароварда мешаванд, баробар мебошад.

Одатан, ду намуди арзаи пул: а) арзаи ҳуди пул (пули воқеӣ) ва б) арзаи тамғаҳои пул (воситаҳои пулро ивазкунанда) аз ҳамдигар фарқ мекунанд.

Баланд шудани арзаи пул муваққатан барзиёдати онро ба вуҷуд оварда, имкон медиҳад, ки талабот ба вомбарг (облигация) зиёд гардад ва бо ҳамин нархи онҳо низ баланд шавад. Дар ин ҳолат воҳиди фоида паст шуда, дар бозори пулҳо дараҷаи мувозинӣ аз нав барқарор карда мешавад.

14.3. Қарз ва сарчашмаҳои таънаққули он

Қарз (кредит) таърихи қадима дошта, баробари инкишоф ва таъаввули муносибатҳои иқтисодӣ, алаҳхусус, муносибатҳои молу пул (молия) бунёд гашта, минбаъд ботадрич, бо низомҳои иқтисодӣ ҳамоҳанг тақмили инкишоф ёфта, ба дараҷаи баландтарини тараққиёти худ расидааст.

Заминани ибтидоии пайдоиш ва густариши онро, одатан, ба вазифаҳои пул (воситаи пардохт ва воситаи андохт) мансуб медонанд. Аз ин нигоҳ, қарз муносибатҳои байни субъектҳои иқтисод, муносибати байни қарзгирандаю қарздиҳанда, шарт ва услубҳои қарзгирии баргардонӣ ва хусусиятҳои таъкилу таъаввули онро дар низомҳои гуногуни иқтисод ифода менамояд. Ва ин ба маънои худ он низ мувофиқат мекунад.

Қарз ҳамчун зухуроти муносибатҳои истехсоли, яъне мафҳуми иқтисодӣ гизои ибтидоии худро аз вожаи латинии *creditum* «кредит, қарз, насия» гирифта, маънои бовар доштанро нисбат ба молу пули ба қарз долашуда ва бозгашти он дар вақти муайян ва дар ҳаҷми барзиёд ифода мекунад.

Аз ин ҷо хулоса бармеояд, ки муносибатҳои қарз нисбатан мураккабу бисёрҷанба буда, муносибатҳоро перомунӣ таъкили бозори пул, бозори молия, бозори қарз, бозори сугурта, хазинаи қарзу пул, бозори коғазҳои қиматнок, амалиёти пулу қарзи фирмаҳо, бонкҳо ва муассисаву таъкилотҳо, субъект ва намояндагиҳои иқтисод, соҳаву сарзамин ва хоҷагиҳои миллию умумичаҳонӣ, сиёсати пулу молия, буҷету андоз, хазинадорӣ ва муносибатҳои пули аъори миллию байналхалқиро дарбар мегирад.

Ниҳод (институт)-ҳои қарз муассиса ё худ таъкилотҳое мебошанд, ки ҳамчун субъекти ҳуқуқӣ барои ба даст овардани фоида, иҷро ва амали гардондани чунин амалиёти бонк (пурра ё қисман) омода мебошанд.

Мувофиқи Кодекси андози ҶТ ду намуди андоз – андози умумидавлатӣ ва андози маҳаллӣ пешниҳод шудааст.

Ба андози умумидавлатӣ инҳо дохил мешаванд:

1. Андози даромад аз шахсони воқеӣ (андоз аз даромади шахсони воқеӣ);
2. Андози аз фоидаи шахсони ҳуқуқӣ;
3. Андози аз арзиши иловашуда;
4. Аксизҳо;
5. Андози иҷтимоӣ;

6. Андози замин;
7. Андозҳо аз истифодабарандагони қарри замин;
8. Андоз аз истифодабарандагони роҳҳои автомобилгард;
9. Андозе, ки тибқи низоми содда карданида пардохта мешавад;
10. Андози ягона барои истеҳсолкунандагони маҳсулоти кишоварзӣ;
11. Бочӣ гумрукӣ ва дигар пардохтҳои гумрукӣ;
12. Бочӣ давлатӣ;
13. Андоз аз фурӯши (нахи пахта ва атоминийи аввалия);
14. Андоз ҳаҷми ақалл аз даромади корхонаҳо;
15. Андоз аз маҳсулоти коркарди мол;
16. Роялти барои об;
17. Дигар пардохтҳои ҳатмӣ.

Ба андозҳои маҳаллӣ инҳо дохил мешаванд:

1. Андоз аз амволи ғайриманқул;
2. Андоз аз соҳибони воситаҳои нақлиёт;
3. Андоз аз фурӯши чакана;
4. Дигар пардохтҳои ҳатмӣ маҳаллӣ.

14.4. Вазифа, услуб, шакл ва намунаҳои қарз

Мазмунӣ иҷтимоию иқтисодӣ қарз мустиқиман бо воситаи иҷроӣ вазифаҳои он зӯҳур ва амалӣ мегардад. Дар адабиёти муосири иқтисодӣ бештар чунин вазифаҳои (функсия) қарз номбар карда мешаванд:

- Сарҷамъ кардан ва андохтани сармояи пул;
- Азнавтақсимкунии сармояи пул;
- Танзим ва истиқрори иқтисодиёт;
- Кам кардани масрафи тавлидот ва муомилот;
- Таъмини назорати молиявӣ ба ғардиш ва ғирдгардиш сармоя;
- Сарфан пули нақд;
- Ҷудо кардани фониз;
- Ба вуҷуд овардани аслиҳаи бузурги назорат дар ҳавзаи муомилот;
- Тезонидани суръати марказонидан, таъсис ва кооперативонии истеҳсолот;
- Таъмини навоарию ихтироот ва тезонидани пешрафти илму техника...

Низоми қарз дар ҷаҳорҷубан усулҳои муайян қарор мегирад. Таҳти усули қарзадокуний тарзу услуби пешниҳоди подош қардани қарз, танзими шакли намуд, тартиби назорат, мақсади истифода ва сари вақт пасгардонии воситаҳои қарзу пул фаҳмида мешавад.

Усули қарзадокуний вобаста ба хусусиятҳои низоми иқтисод, хусусан, низоми бозор ва низоми амр (сотсиалистӣ) ҳархела ташкил ва танзим карда мешавад.

Низоми қарз дар меҳвари услубҳои махсуси қарзадокуний сурат мегирад. Услубҳои қарзадокуний, ҷузъи таркибӣ ва тарзи худтукӯришавии унсурҳои низоми қарз буда, ба воситаи амали қонуниҳои иқтисодӣ (арзиш, нарх, тақозо, арза, муомилоти пул...) ва ангезаи вохидҳои иқтисодӣ татбиқ карда мешаванд.

Қарзи тиҷорат қарзе мебошад, ки байни корхонаҳои амалкунанада дар шакли молу маҳсулот ва ҳадамот тақдир карда мешавад. Он барои хидматрасонӣ ба раванди гирдгирдиши сармояи саноат, тезондани ҳаракати тавлиди молу маҳсулот ва интиқоли онҳо аз доираи истеҳсолот (тавлид) ба доираи муомилот, тезтар фурухтани молҳо ва тақдир додани пул ба сармоя нақл ва мақоми беназир дорад.

Қарзи бонк қарзе мебошад, ки аз ҷониби бонкҳо ё худ ниҳод (институт)-ҳои молияву қарз ба субъектҳо (вохидҳо)-и ҳуқуқӣ (ширкатҳои саноат, савдо, нақлиёт, аҳоли, давлат ва ғайра) дар шакли пул пешниҳод карда мешавад. Доираи амалиёти қарзи бонк нисбат ба қарзи тиҷорат васеътар мебошад.

Қарзи ғарав (кафолатнок) аз ҷониби бонкҳо дар шакли кафолат барои харидани воситаҳои ғайриманқул (беҳаракат) – замин, биноҳои истиқоматӣ, ҳавлино иншоотҳои дигари соҳмонӣ ба муҳлати аз 15 то 30 сол ҷудо карда мешавад.

Қарзи давлат қарзе мебошад, ки аз тарафи бонкҳои давлат (ё худ дигар муассисаҳои молиявӣ) қарзини давлат) барои ташкилу тақвир, рушду таҳаввули корхонаҳои давлат (корхонаҳои соҳаҳои истеҳсолоти модӣ ва ғайримодӣ) пешниҳод карда мешавад.

Қарзи кишоварзӣ барои инкишоф ва пешрафти соҳаҳои МАС (маҷмааи аграрӣ) саноатӣ, алаҳхусус, хоҷагии қишлоқ) ба ҳайси қарзи кӯтоҳмуҳлат (то 1 сол), қарзи миёнамуҳлат (то 3 сол) ҷудо карда мешавад.

Қарзи байналхалқӣ қарзе мебошад, ки аз ҷониби бонкҳои марказию тиҷоратии давлатҳо, ташкилотҳо (ҳазина, сандуқҳо)-и

байналхалқӣ, ширкатҳои хусусию байналмилалӣ дар шакли асъор, захираҳои пул ва мол ба муҳлати муайян, дар асоси услуби бозгашт, бамузд, мақсаднок пешниҳод карда мешавад.

14.5. Бонкҳо: вазифа, шакл ва низомии онҳо

Бонкҳо аз давран қадим пайдо шуда, ҳамчун идораҳои махсуси пулмайдакунӣ ва иҷро кардани амалиёти наҷандон мушкилу мураккаби пулу қарз фаъолият менамуданд. Бонк аз вожаи немисии «die Bank» ё худ итолиёвии «Banco» гирифта шуда, маънои ҷои нишаст ё худ курсиро мефаҳмонад.

Бонкҳо дар асоси ҳама гуна шаклҳои моликият ташкил шуда, фаъолияти худро дар ҷаҳорҷубаи ҳисоби тижорат ба роҳ монда метавонанд. Амалиёти бонкро тибқи қонуну қонунгузориҳои мавҷуда ба се ғурӯҳ: фаъол (актив), ғайрифаъол (пассив) ва хидматрасониҳои бонк ҷудо мекунанд.

Амалиёти ғайрифаъоли бонкро ба таври зайл чунин баён кардан мумкин аст: а) амалиёти депозитивӣ; б) пулгузориҳои амонатӣ; в) интишори вомбарг (облигация)-ҳо; г) маблағҷалбкунӣ ба воситаи қарз (қарзгирӣ аз бонкҳои дигар) ва ғайра.

Амалиёти фаъоли бонк амалиёте мебошад, ки аз ҷониби бонкҳо барои ташкил кардани захираҳои молия ва бо мақсади ба даст овардани фонди истифода карда мешаванд.

Муайян карда шудааст, ки бонкҳои ҳозира зиёда аз 100 амалиёти хидматрасониро ба сомон мерасонанд.

Бонкҳоро аз ғиноҳи нақш ва мақом дар раванши тақрористеҳсоли васеи ҷамъиятӣ чунин тамсилабандӣ мекунанд:

1. Тибқи моликият – бонкҳои давлатӣ, хусусӣ, сарҳудӣ, кооперативӣ, мунитсипалӣ, мухталат (шакли омехтаи бонкҳои давлатию хусусӣ, байнидавлатӣ) ва ғайра.

2. Тибқи фаъолият (амалиёт) – бонкҳои эмиссионӣ, тижорат, сармоягузор, гарав (кафолат), сугурта (бима)-вӣ, истеъмолия (матлубот), соҳавӣ, бонкҳои аграрӣ (замин), бонкҳои депозитивӣ ва ғайра.

Унсурҳои асосии низомии бонкро бонки марказӣ ташкил медиҳад. Вазифаи асосии он дар таъмин намудани муомилоти мувозини пул, амалӣ гардондани сиёсати ягонаи давлат дар соҳаи қарз, муомилоти пул, ҳисобу китоби муносибатҳои қарзӣ зухур мегардад.

Бонкҳои тижорат корхонаҳои мебошанд, ки ҳаракати сармояи қарзро бо мақсади ба даст овардани фонди таъмин наму-

да, қисми асосии захираҳои қарзро нигоҳ дошта, ба мизочони худ хидматрасонии маҷмаавиро (додани қарз, қабули депозитҳо, ҳисобу китоби қабул ва фурӯши қоғазҳои қиматнок, асъор...) анҷом медиҳанд.

Бонкҳои тиҷорат чунин вазифаҳоро иҷро менамоянд:

- Ҷамъоварӣ ва ҷалб намудани сармояи пул;
- Миёнаравӣ оид ба гирифтани қарз;
- Ба вуҷуд овардани пулҳои қарз (депозитивҳо);
- Анҷом додани ҳисобу китобҳо дар хоҷагиро;
- Ташкил ва интишори қоғазҳои қиматнок;
- Хидматрасонӣ дар шакли мусоҳиба.

Фаъолияти бонкҳои тиҷорат ба воситаи амалиёти ғайрифаъоли он сурат мегирад. Охири имкон медиҳад, ки захираҳои пулу қарзи бонкҳо сари вақт ташкил, пулгузарониҳо ва адои маблағҳо таъмин ва интишори қоғазҳои қиматнок амалӣ гардонда шаванд.

14.6. Сиёсати пулу қарзи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити гузариш ба иқтисоди бозор

Аз таҳлили саволҳои пештара бармеояд, ки ҳар як давлат тибқи сират ва дараҳҳои рушди низоми иқтисод дорон низоми пул, қарз ва бонк буда, таҳти омилҳои гуногуни субъективӣю объективӣ — табиӣ, иқтисодӣ, ҳуқуқӣ қарор дошта, тамоюл ва самту равиши кунунӣ ва дурнамон онро муайян мекунад.

Сиёсати пулро раман ҷамчун 365 рагу пайванди хунгузарии ҷомеа тасаввур кардан мумкин аст, ки ба воситаи он тамоми узвҳои дигар «бо хун таъмин» ва ба ҳаракат дароварда мешаванд. Сиёсати пулу қарз ҷузъи муҳимтарини сиёсати макроиқтисод буда, майл ба он дорад, ки бахши воқеии иқтисод на танҳо дар мӯҳи истифодаи усули танзими пулгарой (монетарӣ), балки истифодаи фишангҳои муҳимтарини танзим ва истикрори он низ қарор гирад.

Аз ин нуқтаи назар, таҳти сиёсати пулу қарз кулли тадбир ва амалиёте, ки дар ҳавзаи муносибатҳои пулу қарз онҳ ба танзиму истикрор ва ба эътидол овардани иқтисод (аз ҷониби бонкҳо, муассасаҳои қарзу молия, ташкилотҳои давлат ва дигар ниҳод (институт)-ҳои қарзу бонк) амалшуда мешаванд.

Бояд таъкид кард, ки бонкҳои марказӣ (милӣ) ба воситаи фишангҳои номбурда вазифа ва мақсади сиёсати пулу қарзи давлатро дар шакли яқум-сиёсати қатъии монетарӣ

(пулгарой) (нигоҳ доштани ҳаҷми пул дар сатҳи якхела) ва дуввум—сиёсати ҷалдири пулгарой (ба таври собит дар як сатҳ ва дараҷа нигоҳ доштани воҳидҳои фоида) ба анҷом мерасонад.

Дар анҷоми таҳлил ва тадқиқи илмӣ назариявӣ андаке нисбати хусусиятҳои ташаккули муносибатҳои пулу қарз ва бонки Ҷумҳурии Тоҷикистон тавассути намуна аз аҳамият ҳоли нест.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тайи солҳои 1994–2000 се маротиба ислоҳоти пул гузаронида шуд. Давраи якум аввалҳои соли 1994 ба муомилот тамғаҳои пули русиягии солҳои 1993 бароварда шуданд. Ин ислоҳот ба умеди минбаъда нигоҳ доштани алоқаҳои ҳоҷагидорӣ байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Русия анҷом дода шуда буд.

Дар натиҷа талабот ба пулҳои нақд нисбат ба пулҳои гайринақдӣ афзудан гирифт, таносуби он аввали соли 1994 1:2 ва охири сол ба 1:20 расид, яъне ба ҳар воҳиди 20 сӯми гайринақдӣ 1 сӯми нақд ҳақ дода мешуд. Ин ба он оварда расонд, ки кормандони бонк ба ивази пулҳои гайринақдиро ба пулҳои нақдӣ табдил додан (барои манфиати шахсии худ) аз мӯҷозон ба таври илова 15–20 %-и илова ҳақ меситонданд.

Дар ин давра барои бартараф кардани камбудии ҷойдошта, (соли 1995, 10 май) ба муомилот пули нав – «рублӣ тоҷикӣ» бароварда шуд. Тибқи дархости ислоҳоти мазкур пулҳои гайринақдӣ пештара ҳамчун таносуби 1 ба 1000 ё 1 ба 1200 ва пулҳои нақд 1 ба 100 иваз карда шуданд.

Ин ислоҳот барои аз ҳудуди Тоҷикистон баровардани пулҳои нақд ва ба касри (дефисит) пулҳои нақд хотима бахшид. Қисмати бозори пул онди мубодилаи пулҳои гайринақдӣ, ки сабаби якхела муайян кардани «нарх»-и ягона ба онҳо хидмат менамуд, аз байн бурда шуд.

Дар давраи ҳар ду ислоҳот қурби асъори миллий нисбат ба доллари амрикоӣ торафт паст мешуд. Таносуби он дар давраи ислоҳоти якум 1:55-ро ташкил карда бошад, пас он дар давраи ислоҳоти дуввум 1:2200-ро ташкил намуд, яъне дар давраи панҷ сол пули миллий нисбат ба доллар 40 маротиба беқадр шуд.

Ислоҳоти пули гузаронидашуда бояд истиқрори молиявӣ мамлакатро таъмин менамуд, вале он на дар сатҳи нарх ва сатҳи пул вазифаи худро иҷро карда тавонист.

Ба ин мақсад ислоҳоти пули давраи саввум (ноябри соли 2000) гузаронида шуд. Рублӣ тоҷикӣ ба тамғаи пули навӣ

«сомонӣ» иваз карда шуд. Таносуби он 1:1000-ро ташкил намуд. пулҳои қиматашон аз 1000 рубли тоҷикӣ пасттар бо дирам ба таносуби 1 ба 10 иваз карда шуданд. Охири соли 2000-ум 1 доллари амрикоӣ 1:2,20 баробар буд, яъне 1 доллар ба 2 сомонию 20 дирам иваз карда мешуд. Ин таносуби дар шаронти ҳозира зиёда аз 1:3,40-ро ташкил медиҳад.

Бояд иқдор шуд, ки ислоҳоти сеюми пул нисбатан оқилона, бо ислоҳи камбудию хатогиҳои мавҷуда сураат гирифт. Дарачаи баланди таваррум истиқрор гардид ва он аз 2230% соли 1993 то ба 20–30%-и (ба ҳисоби миёна дар як сол) соли 2001 омада расид.

Дар Тоҷикистон роҳи асосии паст кардани таваррум ва ноил гаштан ба дараҷаи муайяни истиқрори нарху пул дар асоси гузаронидани сиёсати буҷету андоз ба сиёсати пул ва қарз анҷом пазируфта шуд. Мақсади асосии Бонки миллии Тоҷикистон барои ҳарчи бештар кам кардани миқдори пули нақд дар муомилот буд. Ин тарзи рафтор дар адабиёти иқтисодӣ ҳамчун истиқрори молиявии иқтисод ва усули таъминкунии рушди иқтисод қадр карда мешавад.

Мавзӯи 15. БОЗОРИ МОЛИЯ, АНДОЗ, БУЌЕТ ВА СИЁСАТИ ХАЗИНАДОРНИ ДАВЛАТ ДАР ШАРОИТИ БОЗОР

НАҚША

15.1 Молия, вазифа ва низоми он

15.2. Буҷети давлат, моҳият, шакл ва хусусиятҳои
ташкили он

15.3. Андоз, вазифа, шакл ва хусусиятҳои таъшаққули он

15.4. Сиёсати хазинадорни давлат ва хусусиятҳои он
дар шароити бозор

15.1. Молия, вазифа ва низоми он

Молия (аз вожаи франсаӣ — *finances* ва латинӣ *financia* — даромад, (пардохт) дар шакли том дар шароити амиқ ғаштани муносибатҳои молу пул ва бунёду мустақкам гардишани маъкен давлат дар иқтисод ва марбут ба он пайдо шудани талабот ба захира (манобеъ)-ҳои пул таъшил ёфта, минбаъда ғустарини ёфтааст.

Молия ҳамчун шакли таҳури низоми муносибатҳои иқтисодӣ, вобаста ба сурат ва сирати давраҳои рушди низоми иқтисодӣ (низоми суннатӣ, бозорӣ, амрӣ, мухталат) ва маркази таҳриқадихандан он — моликият ва ашқоли он бунёд гардида, шакл ва намудҳои гуногун гирифта, кунун ба яке аз фишанг ва механизми мураккабу бисёрҷанбаи ҳаракатдихандан иқтисод (ноҳиявӣ, минтақавӣ, миллӣ, қаҳонӣ...) таълил ёфтааст.

Баъзе аз тадқиқотчиёни ин соҳа ақида ба он доранд, ки вожаи молия дар асрҳои XIII–XV дар шаҳрҳои калонтарини Итолиё ҳамчун ифодакунандаи муносибатҳои пули байни давлат ва аҳоли пайдо шудааст.

Гурӯҳи дигаре ақида ба он доранд, ки молия яке аз вазифаҳои асосии давлат онди азнавтақсимкунии неъматҳо дар байни субъектҳои иқтисодӣ мебошанд.

Тибқи ақидаи С. Витте молия ҳамчун кулли амлоки дар ихтиёрдоштаи давлат, яъне сарвати умумӣ ё худ воситаҳои моддӣ (ҷамъи даромад, хароҷот, қарз ва ғайра) дар доираи мамлакат мавҷудбуда таҳур мекунад.

Аксариёт ба ин назария таъя намуда, ақида ба он доранд, ки молия дар ибтидо дар ҳавзаи таъшқилу таъшаққул ва минбаъда дар доираи истифодаи хазинаи кул ба вуқӯф пайваस्ताаст.

Молия на танҳо бо мафҳумҳои пулу муносибатҳои пул, балки муносибатҳои қарз, банк, андоз, буҷет, сугурта ва ғайра низ алоқаманд мебошад.

Моҳияти молия ҳамчун мафҳуми иқтисодӣ ба воситаи вазифаҳои бештар муайян мегардад. Одатан, чунин вазифа (функсия)-ҳои муҳимтарини молияро номбар мекунанд:

1. Вазифаи тақсим. Ибтидои амалиёти молия аз пул ва захираҳои пул анҷом мепазирад. Молия ва муносибатҳои молиявӣ тадбир ё худ амалиёти махсуси пулро дар назар дорад, ки охири (пул ё худ захираҳои пул) ба ягон мақсади муайян, иҷро шудани ягон амалиёт (фаъолият, кор, шугл) ҳудо ё худ истифода шуд, онҳо таъиноти махсус пайдо кунанд ва ҳар як ҳузи тибқи таъинот тафриқа карда, ба мақсади дигар истифода нагардад.

2. Вазифаи назорат. Молия ҳамчун фишанги азнавтасим-кунӣ, мустақиман ба раванди тарз ва услуби ташкил ва истифодаи маҳсулоти умумии милли (МУМ), ки сурат мегирад, назорат мебарад.

3. Вазифаи танзим. Иқтисоди милли организм нисбатан мураккаб ва бисёрҷанба буда, соҳа ва ҳавзаҳои гуногунро дарбар мегирад.

Сиёсати молиявии давлат бошад, тибқи қонуни қонунгузориҳои маъмурию ҳуқуқӣ, равиҳои асосии тақозои барномаҳои дигаргузориҳои иқтисодию иҷтимоӣ, ислоҳоти иқтисод, махсусан, ислоҳоти молиявӣ (андоз, буҷет, таваррум), тақозои илму техникаи муосир, технологияи компютерӣ, иттилоот ва хусусиятҳои бозори молиявии умумичаҳонӣ сурат мегирад.

15.2. Буҷети давлат, моҳият, шакл ва хусусиятҳои ташкили он

Буҷет яке аз фишангҳои асосии азнавтасимкунӣ даромад, олои кулайтарини танзими давлатии иқтисод дар амал татбиқгардонии сиёсати иқтисодии давлат мебошад. Он ҳамчун унсур асосии низоми қарзу молия зуҳур карда, муносибатҳои байни субъектҳои макроиқтисодӣ (сохтори давлатӣ, бахшҳои соҳибкорӣ, ҳоҷатҳои хонавода ва бурунмарӣ)-ро онд ба ташкил, тақсим ва истифода бурдани захираҳои молиявӣ (пул) ифода мекунанд.

Дар адабиёти иқтисодии муосир баъзан истилоҳи буҷет ва андозро дар як қатор ғулошта, одатан ба ҳама буҷет ё худ андоз

мафҳумҳои «молияи давлат», «молияи мамлакат», «низоми буҷету андоз ва пулу қарз» низ истифода карда мешавад. Аксар вақт дар шакли умум, яъне ҳулоса, фақат мафҳуми молия истифода бурда мешавад.

Одатан, буҷет аз ду нуқтаи назар: а) ташкили ҳаҷми захираҳои пулу молияи дар ихтиёрдоштаи воҳидҳои (субъект, намоёндоғҳои) иқтисодӣ; б) таносуби даромад ва хароҷоти субъектҳои иқтисодӣ, тавозуни (баланс)-и воситаҳои пулӣ, ки дараҷаи воридот ва истифодаи онро нишон медиҳад, мавриди таҳлил қарор дода мешаванд.

Буҷет ягона «зарфест», ки дар он воситаҳои пулу моли давлат дар шакли мутамарказ андӯхта мешаванд. Охири он имкон медиҳад, ки воситаҳои молия ба мақсади муайян – ҳалли масъалаҳои иқтисодию иҷтимоӣ истифода бурда шаванд.

Буҷет яке аз фишангҳои муҳимтарини танзими молиявӣ мебошад.

Танзими буҷет раванди тақсими даромад ва азнавтақсими кунии маблағҳоро дар байни буҷетҳои низоми гуногун (маҳалла, ноҳия, вилоят, губерния, иёлот...) ва ба ҳам баробар кардани таҳкурсии даромади онҳо ифода мекунад.

Низоми буҷет ҳамчун маҷмӯи муносибатҳои байни субъектҳои гуногун онди бунёд ва ташаккули даромадҳо, тақсими даромади ҳамаи звеноҳои буҷет – буҷети давлат, ҷумҳурӣ, маҳаллӣ, воситаҳои пули ташилотҳои ғайрибуҷетӣ, гирифтани ва баргардондани қарзҳо, танзими қарз, раванди иҷрои нақшаҳои буҷет, қабули иҷрои онҳо, назорат ва ғайра ташkil карда мешавад.

Буҷет ба ду қисм: даромад ва хароҷот ҷудо мешавад.

Қисми даромади буҷет аз сарҷамъи пардохтҳо, ҳиссаҷудокуниҳо ва андозҳои ҳатмие, ки субъектҳои иқтисод барои ғайрифаъолияти соҳибдорӣ ва ғайрисоҳибдорӣ, тибқи қарори меъёрҳои муайянкардаи давлат бебозгашт ба буҷет ворид мекунанд, ташkil меёбад.

Буҷет, асосан, аз ҳисоби ду сарҷамъа: даромад аз ҳисоби андозҳо (даромадҳои андоз) ва даромади ғайриандозӣ бунёд мегардад. Даромадҳои андоз даромаде мебошанд, ки аз ҷониби қонунигузориҳои ҷумҳуриявӣ, вилоятӣ, маҳаллӣ муқаррар шуда, дар шакли андозҳои субъектҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, андозҳои маҳаллӣ, ҷаримапулӣ ва ҷамъовариҳои дигари меъёрӣ ба буҷетҳои сатҳҳои муайян гузаронида мешаванд.

Дар қисми хароҷоти буҷет самтҳои тақсим ва истифодаи буҷет ба ҳаваҳои муҳимтарини хоҷагии халқ нишон дода мешавад. Одатан, барои рӯйиш намунаи касри буҷет давлат аз захираҳои молияву пули дохилӣ ва берунӣ фазёлона истифода мекунад. Бо ин мақсад интишори заёмҳо (вонтарғҳо)-и давлат, қарзҳои бонк, сармояи хориҷӣ, интишори пулҳои коғазӣ (қарз), қарзи байналхалқӣ ва дигар механизмҳои молияву қарз ба таври васеъ истифода карда мешавад.

15.3. Андоз, вазифа, шакл ва хусусиятҳои таъини он

Андоз яке аз фишангҳои асосии таҳриқидандаи низоми молия ва қарз, хусусан, низоми буҷет буда, ҳамчун пулҷудокунии ва пардохтҳои қатъӣ (хатмие), ки тартиботи болоии маъмурия (ташкilotҳои болоии ҳукумати) аз воҳидҳо (субъектҳои)-и ҳуқуқӣ ва аҳоли ба маънафи худ ва ҷамъият меситонанд, сурат мегирад.

Давлат ҳамчун сохтори маъмурии амрӣ дар ҷаҳорҷубан услубҳои ҳисоби тиҷорат мустақилона фазёлият намуна, мақсад ва амалиёти худро бидуни сарчашмаҳои даромад аз субъектҳои иқтисодӣ (хонавода, тиҷорат) таъин карда наметавонад. Аз давраҳои қадим то имрӯз андоз аз ҷониби давлат ба сифати фишанги асосии таъмин ва танзими дастҳои давлат, соҳаҳои иқтисоди иқтисодӣ истифода карда мешавад. Вобаста ба хусусиятҳои давраи рушди низоми иқтисодӣ андоз низ таъини таъини меёбад.

Дар адабиёти муосири иқтисодӣ чунин унсурҳои андоз фарқ карда мешавад:

➤ **Маънаи андоз** – даромади субъекти андоз, ки аз ҳисоби он андоз ҷудо карда мешавад;

➤ **Воҳидҳои андоз** – ҳаҷми андози аз ҳар воҳид ситонидашаванда;

➤ **Маънаи андоз** – ҷамъи андозе, ки барои муҳлати муқарраршудаи ҳар як объект муайян карда шудааст;

➤ **Имтиёзи андоз** – тибқи қонуни қарордод кам кардани воҳиди андоз барои баъзе субъектҳои андоз;

➤ **Ҳуқуқи андоз** – қули меъёрҳои ҳуқуқӣ, ки тибқи кодекси андоз ва дигар ҳуҷҷатҳои ҳуқуқӣ, шакли намунаи андоз, тарзу услуби муқаррар ва ситондани андоз, таъини тақсим ва танзими он муайян карда мешавад.

Вазифаи хазинадорӣ ҷамъоварии пардохтҳо аз ҳисоби субъектҳои андозсупурӣ ва ба хазинаи давлат ворид намудани онҳоро ифода мекунад. Он ҳамчун муносибатҳои ҳуқуқӣ ё худ ӯҳдадорӣҳои байни давлат ва воҳидҳои андозсупор оиди тарзу услуби пардохти андоз зухур мекунад.

15.4. Сиёсати хазинадорӣи давлат ва хусусиятҳои он дар шароити бозор

Маълум аст, ки бозор, қонун ва механизми амали он мувозинӣ ва мутаносибии тараққиёти иқтисодӣ миллиро пурра таъмин карда наметавонад. Инкилофу густариши иқтисоди миллий дар ҷаҳорҷубаи тавозуни байни даромад ва хароҷот сурат мегирад ва он бидуни танзими давлатии иқтисод имконнопазир аст. Охирон, новобаста ба ҳислат ва дараҷаи рушди низоми иқтисодӣ (суннатӣ, амрӣ, бозорӣ, мухталаф), дар асоси механизм ва низоми молия, қарз, буҷет, андоз, банк, пул ташкил карда мешавад.

Маҷмӯи тадбир ва амалҳои давлат (дар шахсияти ҳукумат ва дигар мақомоти ҳуқуқиро воқеъ) перомунӣ истифодаи фишангҳои молия ва қарз онд ба ташкили даромад ва истифодаи он бо мақсади танзим ва истикрори иқтисодиёт, амалӣ гардонидани сиёсати иқтисодиро иҷтимоӣ – ҷаҳҳари сиёсати хазинадорӣ (ё худ сиёсати андозу буҷет)-и давлатро ташкил медеҳад.

Дар шароити марҳилаҳои гузариши бозор сиёсати хазинадорӣ барои манфиату дастирӣ бахши ҳусусӣ ва соҳибдорӣи ҳусусӣ нигаронида мешавад. Бозор мутлақо сирати инфиродӣ дошта, барои амалӣ гаштани қонунҳои худ ва мақсади худ «қор» мекунад.

Тайн даҳсолаи охир дар аксарияти давлатҳои бозорашон инкишофёфта ба таври васеъ усули ба воситаи буҷет батартибдорӣи ҳаёти иқтисодиро иҷтимоӣ: харида гирифтани корхонаҳои ба касодӣ дучоргардида, ё худ ба онҳо дастӣ ёрӣ дароз кардан ва аз ҳолати бӯҳрон баровардан, васеъ кардани андоза ва ҳаҷми хазинаи иҷтимоӣ, зиёд кардани нафақа, ёрдампулиҳо, имтиёз ба соҳибдорону корчалонони хурд, ҳифзи муҳити зист, ҳифзи саломатии аҳоли ва ғайра вусъат меёбад. Ин тадбирҳо дар амалияи сиёсати Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ба назар ме-намоянд.

Мавзӯи 16. ТАВАРРУМ ВА ТАНЗИМИ ЗИДДИ ТАВАРРУМИ ДАВЛАТ

НАҚША

- 16.1. Таваррум, моҳият ва сабабҳои пайдоиши он
 - 16.2. Шакл ва намудҳои таваррум
 - 16.3. Хусусият ва омилҳои муайянкунандаи таваррум
 - 16.4. Оқибатҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ таваррум
 - 16.5. Сиёсати зидди таварруми давлат
 - 16.6. Бекорӣ: шаклҳо ва сабабҳои пайдоиши он
- Мафҳуми шугли пурра

16.1. Таваррум, моҳият ва сабабҳои пайдоиши он

Таваррум (инфлятсия, бекурбшавӣ) аз вожаи латинии *inflatio* гирифта шуда, маънои барам (дам) кардан, беҳад зиёд ё қимат шуданиро ифода менамояд. Мафҳуми таваррум мустақиман бо муносибатҳои пул, қарз, молия, бонк, андозу буҷет алоқаманд буда, зери таъсири онҳо қарор дорад ва мутақобилан ба онҳо таъсири акс мерасонад.

Аз сарчашмаҳои маълуми маъмули иқтисодӣ бармеояд, ки таваррум ҳамчун раванд ё ҷараёни иқтисодӣ баробари пул ва муносибатҳои пулу молия эҳё ва густариш ёфта, давраҳои гуногуниро аз сар гузаронидааст.

Дар асри XIX истилоҳи таваррум ба таври васеъ дар адабиёти иқтисодӣ ва иҷтимоӣ мамлакатҳои Аврупо (Бритониёи Кабир, Фаронса, Италия...) ва соҳияи (иқтисоди асри XX) пеш ва баъди ҷанги якуми ҷаҳон дар аксари мамлакатҳои ҷаҳон густариш ва инкишоф ёфтааст.

Таваррум, вобаста ба сират ва омилҳои рушди низоми иқтисод, ҳарҳела сурат мегирад. Бо иборати дигар, таваррум дар ин давр ҳамчун раванди вайрон кардани таркиби пулҳои фулузӣ сурат мегирифт.

Тибқи андешаи баъзе аз иқтисодшинон сабаби асосии пайдоиш ва аяҷ гирифтани таваррум аз байн рафтани низоми стандартӣ тиллоӣ мебошад. Шояд аз ҳамин сабаб бошад, ки намоияндагони мактаби классикии иқтисодӣ сиёсӣ, махсусан, К.Маркс сабаби ба вуҷуд омадани таваррумро дар қонуниятҳои таҷаҷҷул, заволи муомилоти пул ва вазифаҳои он ҷустуҷӯ менамоянд. Тибқи ақидаи К. Маркс таносуби аломат (таъғизо)-и арзиш (пул), новобаста аз шакли пешниҳод (пулҳои қоғазӣ ё худ металлҳои худсохту қалбақии тилло ва нуқра), ки

миқдори муайяни вази тилло ва нуқраро иваз мекунад, на аз рӯи маводе, ки онҳо сохта мешаванд, балки аз миқдори он таъғохое, ки дар муомилот ҳастанд, вобаста мебошад.

Назариини қулуни макроиқтисод таваррумо аз ғиёҳи алоқамандии ҳиссагузориин унсурҳои ҷудогонаи нарх дар ташаккули тақозои истеймол: арзи моли ҳадамот, таносуби тақозои арза ва ташаккули он вобаста ба шароит ва шаклҳои бозор, ташаккули нарх ба омилҳои истеҳсолот мавриди таҳлил қарор медиҳад.

Таваррум ҳолат ва раванди мавҷудан иқтисодро ба таври объективӣ тасвир мекунад. Номувозинӣ ва номутаносибии байни соҳаҳои гурӯҳи 1 – истеҳсоли воситаҳои истеҳсолот ва гурӯҳи 2 – истеҳсоли ашёҳои истеъмоли ва вобаста ба он соҳаҳои мошинсозӣ, тракторсозӣ, қорқардабаронно истихроҷи маъдан, кишоварзӣ ва ғайра ба таваррум таъсири ҳарҳела мерасонанд.

Аз ғуфтаҳои боло ҳулоса бармеояд, ки баланд шудани нарх ва афзун гаштани миқдори пули қоғазӣ дар муомилот сабаби ягонан ба вуҷуд омадани таваррум нест. Он фақат аломати зуҳури он мебошад. Сабаби асосии он дар байрон гардишани таносубҳои ҳоҷатҳои миллий, яъне мувозинии байни тақозои кулӣ ва арзи кулӣ аён мегардад.

16.2. Шакл ва намуниҳои таваррум

Аз тавсифи моҳият ва хусусиятҳои таваррум бармеояд, ки зарурот ва сабабҳои ба вуҷуд омадани таваррум аз хусусиятҳои омилҳои гуногун вобаста буда, ҷанбаҳои серпахлӯ ва мураккаби иқтисоди миллиро дарбар гирифта, вобаста ба онҳо намуни ва навиҳои зиёди онро ба вуҷуд меоваранд.

Таварруми зоҳирӣ (қушод) ва таварруми ниҳонӣ. Маълум аст, ки таваррум тибқи хусусият ва омилҳои рушди низомҳои иқтисодӣ (низоми суннатӣ, бозорӣ, амрӣ, муҳталат) ҳарҳела сурат мегирад.

Дар давраи низоми иқтисоди бозор, азбаски нарх ва даромади таҳти механизм ва қонунҳои бозор (тақозо, арза, рақобат, нарх) мустақил ва озод ташкил меёбад, беқурбшавии пул хислати боз (қушод) пайдо мекунад.

Таварруми тақозо. Дар адабиёти иқтисодӣ вобаста ба сифат, нақш ва мақоми субъектҳои бозор ду намуни таваррум (таварруми тақозо – (таварруми харидорон) ва таварруми хароҷот (таварруми фурӯшандагон, ё худ таварруми арза)-ро аз ҳамдигар фарқ мекунанд. Онҳо қисми ягонан раванди умумии таваррум

буда, зарурат ва сабабҳои пайдоиши густириши онро аз ғизоҳои мутақобил (ба ҳам зид), яъне; а) аз ғизоҳои тақозо (воситаҳои барзиёди пули харидорон); б) аз ғизоҳои арза (афзудани хароҷоти истеҳсоли) тавсиф мекунанд.

Таварруми хароҷот аз ғизоҳои тамоюли болорашии нарх ҳамчун натиҷаи баланд рафтани хароҷоти истеҳсол, махсусан, ҳаҷми музди кор мавриди таҳлил қарор дода мешавад. Охириро, омиси муҳимтарини муайянкунаанди сатҳ ва дараҷаи некуаҳволии буда, баробари тағйироти нархи бозори молҳо майли пастрави дорад.

Таварруми бомаром - таварруме мебошад, ки дар мамлакатҳои бозорашон таракқикарда дар ҳолати ба ҳисоби миёна дар 1 сол аз 3 то 5, ё худ аз 5 то 10 фониз боло рафтани нарх ба вуқӯъ менамоянд. Он ҳамчун натиҷаи бекурбшавии бомароми ҳаҷми пул дар муомилот, дар давоми сол ба амал омада, лаҳзаи заруртарин ва сарчашмаи тақони иқтисодӣ бозор қадр карда мешавад.

Таварруми ҷаҳанна равандро ифода мекунанд, ки дар он иқтисод дар ҳолати баланд шудани садҳо фонизи нарх қарор дорад. Пул дар ин давр бо суръати хеле ҳам баланд бекурб мешавад.

Таварруми тозандаро дар шароити баъдичагии мамлакатҳо бештар мушоҳида кардан мумкин аст. Масалан, дар охири солҳои 1995 дар Руссия шохиси (индекс)-и нарх зиёда аз 4500 маротиба, дар Тоҷикистон-2500-2700 маротиба; дар Олмон (с. 1923)-1,3 трлн. маротиба афзудааст. (Денгӣ кредит, банки. «Под ред. О. Н. Лаврушина. М., 1999»).

Масъалаи асосие, ки имрӯз ҷаҳониёро ба таъшиш меоварад, муаммои ҳал ва пешгирии таваррум мебошад. Аксарияти давлатҳои Аврупо тавонистанд, бо роҳҳои гузаронидани ислоҳоти пул ва баланд бардоштани қурби асъори миллӣ, сиёсати пул, қарз ва молҳои суръати баланди таваррумо паст фуроранд.

16.3. Хусусият ва омилҳои муайянкунаанди таваррум

Чя тавре ки аз саволҳои пеш таҳлилкарда бармеояд, таваррум таҳти таъсири омил ва сабабҳои гуногун, вобаста ба хусусиятҳои низоми иқтисод, дар шакл ва дараҷаҳои гуногун ба миён омада, мавқеи худро дар ҳаёти иқтисодӣ ва иқтимоӣ пурзӯр мегардонад.

Аз ин лиҳоз «дастури» ягонаи ҳамарофарогирандаи муолиҷа, яъне ҳалоса, ҳисобу китоб, танзим ва идора кардани он то кунун аз ҷониби ягон тадқиқотчи ҳал ва таъсия нашоудааст.

Дар таҷрибаи ҷаҳонӣ бо ин мақсад бештар шохисҳои (индекс)-и нархҳои яклухт, нархҳои чакана, нархҳо-дефлятори МУМ, нархҳои воридоту содирот истифода карда мешаванд.

1. Шохиси (индекс)-и нархҳои яклухт (шохиси (индекс)-и нархҳои тавлидгарон) ҳамчун кулли нархҳои молҳои интиҳо (охирон)-и молҳои, ки пурра барои истеъмоли (истифода) тайёр буда, ҳанӯз ба истеъмолигарон (харидорон) пешниҳод (фурӯхта) нашудаанд, ба назар гирифта мешаванд.

2. Шохиси (индекс)-и нархҳои чакана (матлубот, истеъмоли) барои ҳисобу китоб кардани гуруҳи молҳои ва ҳадамоте, ки ба сабаби истеъмолини аҳолии шаҳрвандон ба ҳисоби миёна гузошта мешавад истифода бурда мешавад.

3. Ба шохиси (индекс)-и нархҳо – дефлятори МУМ гуруҳи шохиси нархҳои, ки тағйирёбии нархҳои бозори маҳсулоти асосии интиҳоӣ ва ҳадамотро дарбар мегирад, дохил карда мешавад. Бо воситаи он арзиши ҷорӣ ҳаҷми истеҳсолот бо нархҳои ҷорӣ ифода карда мешавад.

4. Шохиси (индекс)-и нархҳои воридот ва содирот. Барои муайян кардани ҳаҷми миқёси содирот ва воридоти таваррум дар сатҳи иқтисодии миллий, нишондиҳандаи шаронти савдо (тиҷорат) истифода бурда мешавад. Он ҳамчун таносуби

$$\text{ИНВС} = \text{ИАМ}_c / \text{ИАМ}_b \cdot 100$$

Дар ин ҷо:

ИНВС – шохис (индекси)-и нархҳои воридот ва содирот

ИАМ_c – шохис (индекси)-и арзиши миёнаи содирот,

ИАМ_b – шохис (индекси)-и арзиши миёнаи воридот.

Дар асоси ин формула чунин ҳулоса баровардан мумкин аст: Агар натиҷаи мазкур аз 100 фоиз зиёд бошад, пас мамлакат содиркунандаи таваррум ва агар он аз 100 фоиз пасттар бошад, воридкунандаи он ҳисобида мешавад.

16.4. Оқибатҳои иқтисодии иқтимоии таваррум

Таваррум ҳислати ҳосили иқтисодии бозор буда, метёри аз 5 то 10 фоизи он (таварруми бомаром) дар иқтисод ҳамчун тамозол ё худ қонуниятӣ муътадил эътироф карда мешавад.

Таваррум дар шаронти низоми иқтисодии амрӣ (соцсализм) дар шакли таварруми ниҳон (пинҳон) ва низоми иқтисодии бозор дар шакли таварруми кушод арзи вуҷуд дорад. Тибқи ақидаи баъзе

аз иқтисоддонон мавҷуд будани он шарти муҳим ва ногузири рушди иқтисод мебошад.

Новобаста ба афзалият ва нақшу мақоми он дар таъмини рушди иқтисод, аз ҷониби аксарият бештар ба оқибатҳои манфӣ ва таъсири нисбии он ба ҳаёти иқтисодӣ ва иқтимоии мамлакат диққати махсус дода мешавад, ки муҳимтаринашон инҳоянд:

- исбот карда шудааст, ки ҳолати «спиралӣ» алоқамандии нарх - музди кор - хароҷот - таваррум, ангезан (мотивация р.) меҳнат ва ҳавасмандии одамонро нисбат ба интиҳоби касбу ҳунар маҳдуд мегардонад;

- ташкил ва тақсими даромадро байни иштирокчиёни он маҳдуд гардонда, фарқият ва дорони табақаҳои аҳолиро амиқ мегардонад;

- ҳаҷми пасандоз ва андӯхтро маҳдуд гардонда, вазни қиёсии пасандозро кам ва қисми истеъмолиро торафт зиёдтар мекунад;

- таносуби тақсими даромади миллиро байни меҳнат ва сармоя, яъне даромади субъектҳои иқтисод, алахусус, музди кор ва фонда, ҳазинаи андӯхт ва ҳазинаи истеъмоли байрон мегардонад;

- чӣ қадаре ки суръати болоравии таваррум тезтар бошад, ҳамон андоза музди кори воқеӣ пасттар мегардад. Бо иборати дигар, дар ҳолати баланд рафтани суръати афзоиши таваррум вазни қиёсии меҳнат дар даромади милли кам мешавад.

Кулли ин оқибатҳо на танҳо вазъ ва ҳолати иқтисоди миллий, балки фазои иқтисоди байналмилалиро низ ба доми худ мекашад. Таваррум на танҳо муносибатҳои пулу молияи дохили мамлакат, балки муносибатҳои асъори ҷаҳонро фаро мегирад. Вай ба сатҳ ва дараҷаи нархҳои ҷаҳонӣ таъсир расонда, онро болю мебарорад.

Дар натиҷа рақобатпазирии маҳсулоти содирот паст гардида, рақобатпазирии иқтисоди миллий рӯ ба касодӣ ва каср (дефицит р.) савдон хориҷиро пурзӯр ва тавозуни пардохтро ҳалалдор мегардонад. Ҳамин тавр, таваррум ҳамчун унсур (элемент)-и одди (звенои поён)-и мегаиқтисод, сабаби муфлисшавии тамоми андӯҳи низоми иқтисоди ҷаҳон мегардад.

16.5. Сиёсати зидди таварруми давлат

Таваррум як навъ касалиест, ки дар иқтисод бунёд ёфта, оҳиста - оҳиста ба ҷону устухонаш ҷой гирифта, оқибат, онро муфлис мегардонад. Аз ин ҷиҳат таҳхис ва муолиҷаи он вазифаи аввалиндараҷаи ҳар давлат мебошад. Кулли тарз ва

услугҳои дарк, пешгирия, боздоштан ва ба ҳаҷми ақали расонидагии таъсири он ба ҳаёти иқтисодию иҷтимоӣ – сиёсати зиёди таваррумии давлатро таъшиқ медеҳад. Охири хислати соф инфироқии ҳар як давлат буда, тибқи тақозои сиёсати иқтисодии давлат ва барномаҳои солимгардонии иқтисодиёт ба роҳ монда мешавад.

Сиёсати мутобиқгардонии сиёсате мебошад, ки мувофиқи он субъектҳои иқтисодӣ (субъектҳои бозор) дар амалиёти худ пасту баландшавии таваррум ва ҳаҷми зарари аз ҳисоби паст шудани қобилиятпазирии пул ба вучудомадаро сари вақт ба эътибор мегиранд. Вай аксар вақт ба воситаи индексатсия (воҳиди фонз), яъне баланд бардоштани воҳиди фонз нисбат ба ҳаҷми афзудани таваррум, муайян карда мешавад. Баъзан он бо роҳи индексатсияи дар маблағи ибтидоии сармоя гузошташуда сари вақт аз рӯи шохиси (индекс)-и пешакӣ гуфтуту кардашуда аз нав дида баромада мешавад.

Тадбирҳои зиёди таваррумии давлат сиёсатест, ки дар шароити саросар паҳн ва ҳукмрон гардидагии таваррум дар иқтисод, бо даҳлати наҷандон зиёд ба воситаи гузаронидани тадбирҳои мушаххаси судбахш, пешии роҳи болоравии он (таваррум) боздошта мешавад.

Ин тадбирҳо ҳамчун барномаҳои махсуси хазинаи байналхалқии асфори онд ба гузариши давлатҳои муштарақкулманофеъ ба низоми бозор, озодгардонии нарх, густариши бахши хусусӣ, шаклҳои нави хоҷагидорӣ, соҳибкорӣ корҷаллонӣ, кумаку ёрдампулиҳо онди дастгирии қурби асфори миллий ва ғайра ба роҳ монда мешавад.

Дар шароити низоми иқтисоди бозор танзими зиёди таваррумии иқтисод тибқи усулҳои зер ба роҳ монда мешавад:

- сиёсати маҳдудгардонии касри буҷет, васеъшавии ҳаҷми қарз, боздорӣ ё худ манъкунии интишори иловагии пул;
- сиёсати танзими нарх ва даромад ба мақсади ба ҳам пайваст намудани афзоиши музди кор ва болоравии нарх. Ин ба воситаи индексатсияи даромад, аз рӯи дараҷаи ҳаҷми ақали зист ё худ стандарти сабади истеъмолий ба назардошти тағйироти динамикани нарх ба амал бароварда мешавад.

Дефлятсия ё дезинфлятсия дар асоси фишангҳои сиёсати фискалӣ (хазинадорӣ) ва пулу қарз, яъне баланд бардоштани андозу андозбандӣ, кам кардани хароҷоти буҷети давлат, паст кардани қобилияти харидории аҳоли, ихтисор кардани воҳиди қарзи бонкӣ ва афзоиши пасандозу андохт сурат мегирад.

16.6. Бекорӣ: шаклҳо ва сабабҳои пайдоиши он.

Мафҳуми шугли пурра

Яке аз мақсадҳои асосии танзими макроиқтисод таъмин намудани шугли пурра мебошад. Дар зери мафҳуми шугли шумораи аҳолии қобили меҳнат фаҳмида мешавад, ки бо ҷои кор таъмин мебошанд.

Он қисми аҳолии қобили меҳнат, ки муваққатан ҷои кор надоранд ва дар ҷустуҷӯи коранд, бекорон мебошанд. Бекорӣ ҳолисан объективӣ мебошад ва дар ҳама гуна низоми иқтисод ҷой дорад.

Вобаста ба сабабҳои пайдоишаш шаклҳои зерини бекорию аз ҳамдигар фарқ мекунанд:

1. Бекории фриксионӣ бекориест, ки дар натиҷаи ҳаракати қувваи кор ба вучуд омадааст. Ба чунин гурӯҳи бекорон онҳое дохил мешаванд, ки бо сабаби паст будани музди кор муваққатан бекоранд. Бекории фриксиониро бекории ихтиёрӣ низ меноманд.

2. Бекории таркибӣ бекориест, ки дар натиҷаи дигаргунишавии сохтори идоракунии истеҳсолот ё ин ки дар натиҷаи тағйироти технология дар истеҳсолот ба вучуд омадааст. Ба ин шакли бекорон онҳое дохил мешаванд, ки ихтисосашон ба тағйироти технология ё идоракунии истеҳсолот мувофиқат накардааст ва муваққатан маҷбур шудаанд, корро тарк кунанд.

3. Бекории даврӣ бекориест, ки дар натиҷаи пастшавии сатҳи истеҳсолот ба вучуд омадааст. Ба ин шакли бекорон онҳое дохил мешаванд, ки дар натиҷаи муфлисшавии корхонаҳо ё паст шудани сатҳи истеҳсолот муваққатан бекор мондаанд.

Бекории фриксионӣ ва бекории таркибиро пешгирӣ намудан ғайриимкон аст, бино бар ҳамин, шугли аҳолия дар сурати ҷой доштани онҳо шугли пурра номида мешавад.

Шугли пурра гуфта чунин ҳолатеро дар бозори қувваи кор меноманд, ки дар он бекории даврӣ вучуд надорад. Аз ҳамин ҷиҳат мафҳуми шугли пурра 100% ҷои кор доштани аҳолии қобили меҳнат, ё ин ки умуман вучуд надоштани бекорию ифода намекунад.

ТЕСТ БАРОИ ГУЗАРЕНИДАНИ САНЧИШҶОН МАРҶИЛАВӢ ВА ИМТИҶОНОТ

Мавзӯи 1. НАЗАРИЯИ ИҚТИСОД, ЗАМИНАҶОН ГУСТАРИШ ВА ТАҲАВВУЛИ ОН.

1. Ҳаёти инсон мисли ҳаёти ҷомеа бисёрҷабҳаву гуногуншакл буда, он ҳамчун низоми муташаккил ва муайяни фаъолият зухур мегардад, ки нисбатан чӣ хел аст? [8 саҳ. 10, 10 саҳ. 16]

1. Нисбатан мураккаб мебошад.
2. Нисбатан содда мебошад.
3. Нисбатан мураккаби тезгузаранда аст.
4. Нисбатан соддаи сустгузаранда аст.

2. Ҳаёти инсон ҳамчун низоми муташаккил ва муайяни фаъолият дар кадом ҳавза ва бахшҳои гуногун зухур мегардад? [8 саҳ. 10, 10 саҳ. 16]

1. Дар ҳавза ва бахшҳои сиёсат, маънавият (идеология) ва ғайра.
2. Дар ҳавза ва бахшҳои илм, маориф, фарҳанг ва маданият.
3. Дар ҳавза ва бахшҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва ғайра.
4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

3. Бо эътирофи бузургон ва донишмандони аҳли адаб мояи ҳастиву рушди ҷомеаи инсониро кадом соҳа муайян мекунад? [8 саҳ. 10, 10 саҳ. 16]

1. Соҳаи иҷтимоӣ.
2. Соҳаи иқтисод.
3. Соҳаи сиёсат.
4. Соҳаи маданият.

4. Чӣ тавре ки аз "таърихи афкорӣ иқтисод" зухур мегардад, сарогоз аз ҷониби Ксенофонт ҳамчун фаҳмиш тибқи меъёр, қоида ва қонунҳои пеш бурдани хоҷагӣ кадом вожа истифода бурда шудааст? [8 саҳ. 10, 10 саҳ. 16]

1. Вожаи иқтисод ҳамчун ваҳдати мафҳумҳои юнонии "ойкос" – хоҷагӣ ва "номос" – қонун, яъне "ойкономиа".
2. Вожаи истеъмолат ҳамчун ваҳдати мафҳумҳои юнонии "ойкос" – хоҷагӣ ва "номос" – қонун, яъне "ойкономиа".
3. Вожаи сиёсат ҳамчун ваҳдати мафҳумҳои юнонии "ойкос" – хоҷагӣ ва "номос" – қонун, яъне "ойкономиа".

4. Вожаи фарҳанг ҳамчун ваҳдати мафҳумҳои юнони "ойкос" – ҳоҷаг ва "номос" – қонун, яъне "ойкономиа".

5. Иқтисод дар асл фаъолият ва санъат оиди ташкили хонадорӣ, хоҷагиво хоҷагидорӣ ва давлатдорӣ аст, ки онро тибқи тақозои замони ҳозира бо калом унсурҳои тафриқабандӣ менамоянд? [8 саҳ 11, 10 саҳ 17]

1. Иқтисоди бахшҳои алоҳида (иқтисоди саноат, кишоварз, сохтмон, тиҷорат, нақлиёт...), инчунин ҷойгирони ҷуғрофӣ (иқтисоди ноҳия, вилоят, шаҳр губерния, иёлат (штат), иқтисоди миллия, иқтисоди ҷаҳонӣ...).

2. Маҷмуи муносибатҳои иқтисодӣ (муносибатҳои истеҳсол, тақсим, муҳолила, истеъмол), инчунин зухури низомиҳои иқтисодӣ ва моликият (иқтисоди суннатӣ, амрӣ, капиталистӣ, бозорӣ, меъёрӣ, воқеӣ...).

3. Натиҷаи амалиёти агентҳои (намоиҳаҳо) ва субъектҳои иқтисодӣ (иқтисоди хона, оила, корхона, давлат...), инчунин кулли ҳаваҳои дониш оиди истифодаи сифру раҳам, тасвири ҳолисаҳои иқтисод ва дигар зергурӯҳу гурӯҳҳо (омор, кибернетикаи иқтисодӣ, тамсиласозии иқтисодиву риёзӣ, эконометрия, иқтисоди амалӣ, пешбинии иқтисодӣ...).

4. Ҳамаи ҷавобҳои дурустанд.

6. Дар асоси тафриқабандии замони ҳозира дар адабиёти Ғарб чанд тариқи истифодаи "ойкономиа" – "экономика" ва "экономикс" ба назар мерасад? [8 саҳ 12, 10 саҳ 18]

1. Якум, ҳамчун фаъолият оид ба хоҷагидорӣ дар мазмун ва маънии аслия.

2. Дуввум, илми иқтисод, яъне назарияи иқтисод тасаввур карда мешавад.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

7. Ба субъектҳои иқтисод кӣҳо ва чӣҳо дохил мешаванд? [8 саҳ 12, 10 саҳ 18]

1. Фардҳои, (шахсҳои алоҳида), оила, гурӯҳ, ҷомеа (коллектив), корхона, ширкат ва фирмаҳои амалкунанда, давлат ва ғайра.

2. Онҳо фишанге мебошанд, ки дар асоси он вазифа ва мақсади тақдироти истеҳсол ҳақуқ фарс карда мешавад.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

8. Дар адабиёти иқтисодӣ ба ҳайси унсурҳои асосии таркиби иқтисод, ё худ объекти иқтисод чӣқоро номбар мекунанд? [8 саҳ 13, 10 саҳ. 19]

1. Табиат ҳамчун сарчашмаи таъминкунанда бо захираҳои об, офтоб, канданиҳои фонданок, сӯзишворӣ ва ғайра, инчунин сармоя (воситаҳои истеҳсолот, биноҳо, таҷҳизот, воситаҳои иттилоот ва ғайра, бо иборан дигар восита ва ашёҳои меҳнат);

2. Инсон, одамон, восита (предмет)-ҳои истеъмоли (хӯрока, сару либос, пушидани, нушидани), инчунин воситаҳои пулӣ (асфдор, коғазҳои қиматнок, захираҳои пулу мол, қарз...);

3. Иттилоот (маълумоти мустақим ё ғайримустақим оиди кашфиёт, бозёфт, ихтироот), инчунин зербино (биноҳои ғайри-истеҳсоли, объектҳои ҳавзаи маданият, маориф, тандурустӣ, илм, маҷмааҳои истиқоматӣ...).

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

9. Таҳти мафҳуми равандҳои иқтисод чӣқо фаҳмида мешаванд? [8 саҳ 13, 10 саҳ. 19]

1. Натиҷаи амалиёти субъектҳои сиёсӣ.

2. Маҷмӯи динамикии ҳодисаҳои иқтисодӣ ё худ ҷараёни тағлид ва рушду таҳаввули ҳодисаҳои иқтисодӣ.

3. Натиҷаи амалиёти намоёнҳои (агентҳои) иқтисод.

4. Механизми бидуни намоёнҳои (агентҳои) иқтисод.

10. Андеша ва ҳикматҳои иқтисодӣ, мушаххасан аз ҷониби калом олимони ва мутафаккирон ҳидоят карда шудаанд? [8 саҳ 15, 10 саҳ. 21]

1. Ксенофонт, Афлотун (Платон) ва Арасту (Аристотел).

2. К. Маркс, П. Самуэлсон, ва Д. Рикардо.

3. А. Смит, Н. Д. Кондратӣев, ва В. Леонтьев.

4. П. Самуэлсон, В. Леонтьев, ва Р. К. Раҳимов.

11. Нақш ва мақоми асосгузори мақтаи иқтисоди сиёсӣ дар чист? [8 саҳ. 19, 10 саҳ. 25]

1. Дар он аст, ки онҳо таҳлили ҷараёни иқтисодиро аз соҳаи муомилот ба соҳаи истеҳсолот гузаронидаанд.

2. Исбот намуданд, ки меҳнат асос ва метъри кадркунӣ (ченкунӣ) нархи ҳамаи молҳо мебошад;

3. Иқтисод бояд аз ҷониби бозор, ки дорони қонунҳои худ мебошад, танзим карда шавад.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

12. Дар шароити гузариши иқтисоди бозоргонӣ иқтисод бояд аз тарафи кӣ танзим карда шавад? [8 саҳ 19, 10 саҳ 25]

1. Аз тарафи халқ ва давлат.
2. Аз тарафи бозор ва давлат.
3. Аз тарафи фурушандагон ва давлат.
4. Аз тарафи харидорон ва давлат.

13. Назарияи иқтисодии К. Маркс зиёда аз чанд сол инҷониб (бе назардошти тағйирот дар соҳаи иқтисодиёту иҷтимоӣ) дар илми иқтисод эътироф карда шуда, ҳамчун шоҳроҳи қомеаӣ хидмат намудааст? [8 саҳ 20, 10 саҳ 26]

1. Зиёда аз 50 сол.
2. Зиёда аз 70 сол.
3. Зиёда аз 90 сол.
4. Зиёда аз 100 сол.

14. Бояд мақтаи физиократҳо гоӣ муҳимтарини назарияи иқтисод дар асарҳои кадом классикони англис идома ёфтааст? [8 саҳ 22, 10 саҳ 28]

1. А. Смит ва Д. Рикардо.
2. Франсуа Кенэ ва А. Монкретейн.
3. Ч. Кейнс ва Ани Тюрго.
4. У. Митчел ва М. Вебер.

15. Дар сатҳ ва доираи микроиқтисод кадом муносибатҳо амал мекунанд? [8 саҳ 23, 10 саҳ 29]

1. Муносибатҳо оиди тарзу услуби ташкили фаъолияти истеҳсолии фирма, ҳулуқи ашёи онҳо ҳамчун намоёндани (субъекти) иқтисод (коргарон, хидматчиён, муҳандисон, менеҷерон, банкирон, соҳибони ҳавлию хона, фермерҳо, соҳибкорону талбиркорҳо, бизнесменҳо, тоҷирон ва ғайра).

2. Тарз ва услуби ташкили хоҷагидорӣ, фаъолияти тиҷоратӣ, иҷтимоӣ, молиявӣ қарзӣ ва ғайра.

3. Объекти дарк ва омӯзиши муносибатҳои иқтисодӣ дар сатҳи микроиқтисод барои ҳалли масоили чӣ бояд истеҳсол кард, чӣ қадар истеҳсол кард, барои кӣ истеҳсол кард?

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

16. Мезоиқтисод ҳамчун иқтисодиёти алоҳидаву мустақили соҳаҳои хоҷагии халқ иқтисоди кадом соҳаҳоро дарбар мегирад? [8 саҳ. 23, 10 саҳ. 29]

1. Соҳаҳои маҷмаа (комплекс)-ҳои истеҳсоли, маҷмааҳои кишоварзӣ ва саноат, сохтмон, саноат ва ҳарбӣ.
2. Иқтисодиёти ноҳия (регион) ё худ ҳавзаҳои алоҳидаи маъмурии хоҷагии халқ.
3. Минтақаҳои озоди иқтисод, иёлат (штат) ва ғайра.
4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

17. Макроиқтисод чӣ ҳоро дарбар мегирад? [8 саҳ. 23, 10 саҳ. 29]

1. Таҳлил ва тадқиқоти муносибатҳои (агентҳои) иқтисодиро бештар дар сатҳи болоии ҷомеа.
2. Кулли муносибатҳои иқтисодӣ (микроиқтисод, мезоиқтисод) дар доираи давлати миллии онди ташаккули маҳсулоту даромади миллий.
3. Мувозинати макроиқтисод, бӯҳронҳои иқтисод, суръати афзоиши рушди иқтисод, таваррум (инфлятсия), шугли аҳоли, сиёсати пулу қарз, сиёсати иҷтимоӣ, ҳазинадорӣ ва ғайра.
4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

18. Мегаиқтисод чиро ифода менамояд? [8 саҳ. 23, 10 саҳ. 29]

1. Ҳамчун иқтисодиёти ҷаҳон кулли муносибатҳои иқтисодӣ, алоқаҳои дохиливу бурунмарзиро.
2. Давлатҳои алоҳидаро онди ташаккули ва истифодаи қонуно ва қонуниятҳои иқтисодӣ.
3. Фаъолияти амалиёти иқтисодиёти халқҳои ҷаҳонро дар якҷоягӣ.
4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

Мавзӯи 2. ИСТЕҲСОЛОТ, ШАКЛ ВА ОМИЛҲОИ ОН

19. Таҳти мафҳуми раванди меҳнат чӣ фаҳмида мешавад? [8 саҳ. 24, 10 саҳ. 31, 12 саҳ. 94]

1. Равобити доимӣ ва устувори байни унсурҳои он (худӣ меҳнат, воситаҳои меҳнат, моя (предмет)-ҳои меҳнат).
2. Истифодаи захираҳои табиат ва дар ин асос ба вучуд овардани неъматҳоро қонеъ гардонидани талаботи инсон.
3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.
4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

20. Меҳнат чист? [8 саҳ. 25, 10 саҳ. 32, 12 саҳ. 94]

1. Амалиёти бошӯрона ва мақсадноки фаъолияти инсон буда, бо ёрии он одамон неъматҳои моддиро маънавия ва хадомот ба вучуд меоранд.
2. Амалиёти бошӯрона ва бемақсади фаъолияти инсон буда, бо ёрии он одамон воситаҳои истеҳсоли ба вучуд меоранд.
3. Амалиёти бошӯронаи фаъолияти инсон буда, бо ёрии он одамон моликияти давлатро тороҷ менамоянд.
4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

21. Моя (предмет)-ҳои меҳнат чист? [8 саҳ. 25, 10 саҳ. 32, 12 саҳ. 94]

1. Чизҳои мебошанд, ки одамон мустақиман ба онҳо (ба воситаи кор, фаъолият, меҳнат) таъсир мерасонанд.
2. Хосиятҳои зоҳирии онҳоро барои тавлиди неъматҳои иқтисод истифода меkunанд.
3. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.
4. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

22. Воситаҳои меҳнат чистанд? [8 саҳ. 25, 10 саҳ. 32, 12 саҳ. 94]

1. Чиз ё гурӯҳи чизҳои мебошанд, ки инсон ба воситаи онҳо (дос, болға, каланд, мошин, экскаватор) ба моя (предмет)-ҳои меҳнат (замин) таъсир расонида, неъматҳои маҳсулот ва молу хидматҳо тавлид менамояд.
2. Дар шакли чиз ё худ шакли моддаи ҳамчун воситаҳои табиӣ (хок, санг, ҳайвонҳои коркунанда, узвҳои меҳнати инсон) ифода меёбад.

3. Он ҳамчун воситаҳои техники (мошинҳои гуногун, механизмҳо, таҷхизот, лавозимот (инструмент), яъне чизҳои ба таври суғья офаридаи инсон) ифода меёбанд.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

23. Чӣҳо ҳамчун қувваҳои истеҳсолкунанда тасаввур карда мешаванд? [8 саҳ. 25, 10 саҳ. 32, 12 саҳ. 95]

1. Ягонагии алоқамандии даромад ва фоида.

2. Аз нигоҳи К. Маркс ягонагии ва алоқамандии омилҳои истеҳсолот (қувваи коргар ва воситаҳои истеҳсолот).

3. Ягонагии ва алоқамандии маҳсулоти тайёр ва маблағи пул.

4. Ягонагии ва алоқамандии андозу фоида.

24. Муносибатҳои истеҳсоли чӣ хел муносибат мебошанд? [8 саҳ. 25, 10 саҳ. 32, 12 саҳ. 95]

1. Муносибатҳои мебошанд, ки байни одамон онд ба тавлид, тақсим, мубодила ва истеъмоли неъматҳои моддӣю маънавӣ ва хидмат ба вуҷуд меоянд.

2. Муносибатҳои мебошанд, ки байни одамон онд ба тавлид, тақсим, мубодила ва истеъмоли неъматҳои моддӣю маънавӣ ва хидмат ба вуҷуд намеоянд.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

25. Истеҳсоли воситаҳои истеҳсолот кадомҳоянд? [8 саҳ. 25, 10 саҳ. 32, 12 саҳ. 95]

1. Воситаҳои, ки баъд аз истеҳсол ба ҳайси омилҳои истеҳсолот аз нав ба ҷараёни тавлидот ҷалб карда мешаванд.

2. Воситаҳои, ки дар истеҳсолот ба ҷараёни тавлидот ҷалб карда намешаванд.

3. Неъматҳои моддӣю маънавӣ, ки дар истеҳсолот ба ҷараёни тавлидот ҷалб карда мешаванд.

4. Маҳсулоте, ки дар истеҳсолот ба ҷараёни тавлидот ҷалб карда мешавад.

26. Таҳти истеҳсолоти моддӣ чӣҳо фаҳмида мешаванд? [8 саҳ. 27, 10 саҳ. 34, 12 саҳ. 95]

1. Маҷмуи муносибатҳои иқтисод онди ташкил ва истифодаи захираҳои иқтисод бо мақсади ба вуҷуд овардани молу маҳсулот.

2. Адои хидмат ва қонеъ гардонидани талаботи аҳоли.

3. Он, асосан, аз ду қисм: истеҳсоли неъматҳои иқтисодӣ гайриниқтисодӣ ва истеҳсоли хидматҳои истеҳсоли бунёд мегардад.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

27. Таҳти истеҳсолати гайримодӣ кадом соҳаҳо тасаввур карда мешавад? [8 саҳ. 27, 10 саҳ. 34, 12 саҳ. 95]

1. Гуруҳи соҳаҳои хоҷагии халқ, ки дар тавлиди маҳсулотҳои ҳолиси ҷамъият иштирок доранд.

2. Гуруҳи соҳаҳои хоҷагии халқ, ки мустақиман дар тавлиди маҳсулотҳои ҳолиси ҷамъият (даромади миллий) иштирок надоранд.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

28. Иқтисоди сиёсии марксистӣ, ки истеҳсолати ҷомеаро аз ду нуқтаи назар таҳлил менамояд, кадом аст: [8 саҳ. 28, 10 саҳ. 36, 12 саҳ. 95]

1. Ба тарзи маҳдуд – истеҳсоли неъматҳои модӣ дар як давран муайян.

2. Тарқиқи васеъ – раванди доимӣ ва пайиҳам такроршаванда.

3. Такрористеҳсоли ҷамъият, ҳамчун кулли муносибатҳои онди истеҳсол, тақсим, мубодила ва истеъмол.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

29. Соҳаи ҳадамот аз чӣ ташкил мегардад? [8 саҳ. 29, 10 саҳ. 35, 12 саҳ. 96]

1. Ҳамчун ягонагии соҳаҳои истеҳсолати модӣ ва гайримодӣ дар қисмати истеҳсоли хидматрасонии истеҳсоли.

2. Истеҳсоли хидматҳои гайриниқтисодӣ (таъмири хона, пойафзол, сарулибос, автомобил, хидматрасонӣ аз ҷониби духтурону сартарошон ва ғайра).

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

30. Талабот чист? [8 саҳ. 28, 10 саҳ. 35, 12 саҳ. 96]

1. Ҳолат ё худ вазъи қонеъ гардониданишудаи инъез ва эҳтиёҷи одамон.

2. Ҳолати барзиёд қонё гардонишани эҳтиёҷи одамон.
3. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.
4. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

31. Истеҳсол чист? [8 саҳ. 29, 10 саҳ. 36, 12 саҳ. 96]

1. Нуқтаи болотарини истеҳсолоти ҷомеа буда, ҷунбиш, ҳаракат, инкишоф ва пешрафти онро таъмин наменамояд.
2. Нуқтаи ибтидоии истеҳсолоти ҷомеа буда, ҷунбиш, ҳаракат, инкишоф ва пешрафти онро таъмин менамояд.
3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.
4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

32. Тақсим чиро ифода менамояд? [8 саҳ. 29, 10 саҳ. 36, 12 саҳ. 96]

1. Узви ҳатмӣ ва давоми истеҳсолоти ҷомеа буда, муносибатҳоро оид ба тақсими сармоя ва меҳнати дар байни соҳаҳои истеҳсолоти моддӣ, ноҳияву кишварҳо ифода менамояд.
2. Тақсими сармоя ва меҳнат, ки байни соҳаҳои истеҳсолоти моддӣ нотақсим боқӣ мемонад.
3. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.
4. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

33. Истеъмол чист? [8 саҳ. 29, 10 саҳ. 36, 12 саҳ. 96]

1. Ҷараёни истифода, нест, масраф ё худ зиёд кардани фондиҳои неъматҳои моддиро ифода наменамояд.
2. Самти муқобил ва давраи мустақилу ниҳони истеҳсолоти ҷомеа буда, ҷараёни истифода нест, масраф ё худ кам кардани фондиҳои неъматҳои моддиро ифода менамояд.
3. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.
4. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

34. Захираҳои иқтисод чӣ тавр фаҳмида мешаванд? [8 саҳ. 30, 10 саҳ. 37, 12 саҳ. 96]

1. Омилҳои, ки барои таълиди неъматҳои иқтисод, афзалиятан, истифода карда мешаванд.
2. Ба онҳо дороиҳо сарват, захираҳои табиат, захираҳои меҳнат, захираҳои молия, захираҳои интилоот дохил карда мешаванд.

3. Инчунин воситаҳои пасандозу андӯхтан аҳолия, корхонаҳо ва ҷамъият дохил карда мешаванд.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

35. Захираҳои молия аз чӣ ташаккул меёбанд? [8 саҳ. 30, 10 саҳ. 38, 12 саҳ. 97]

1. Воситаҳои пули субъектҳои иқтисод, ки барои ташаккул ва таҷдиди истеҳсолот ҷудо карда мешаванд.

2. Дар шароити бозор ҳамчун воситаҳои сармоягузорӣ, коғазҳои қиматинок, андоз, пардохти пул, заёмҳои давлат ва ғайра.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

36. Сармояи асосӣ чист? [8 саҳ. 34, 10 саҳ. 41, 12 саҳ. 97]

1. Сармояе мебошад, ки дар раванди истеҳсолот ва силсилаҳои такрори он истифода карда, қимат (арзиш)-и худро ҳисса ба ҳисса ба маҳсулот ва ҳадамот мегузаронад (бино, дастгоҳ, таҷҳизот).

2. Онҳо дар натиҷаи истифодабарӣ фарсуза шуда, аз ҳисоби ҳазина (фонд)-и истеҳлоқ (амортизатсия) ҳазина (фонд)-и андӯхт ё худ пасандози ширкат (фирма), қарзҳои берун ва ғайра подош карда мешаванд.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

Мавзӯи 3. МОЛИКИЯТ-АСОСИ НИЗОМИ ИҚТИСОД

37. Низоми иқтисод чист? [8 саҳ. 39, 10 саҳ. 46, 12 саҳ. 97]

1. Шакли махсуси низоми алоқаи байни таълидгарон ва истеъмолгарони неъматҳои моддӣю ғайримоддӣ ва хидматҳо.

2. Маҷмӯи механизм ва ниҳод (институт)-ҳое, мебошад, ки барои қабул ва амалӣ гардонидани қарорҳо онди истеҳсолот, даромад ва истеъмол дар доираи сарзамини муайян ба роҳ монда мешавад.

3. Ҳамчун маҷмӯи ниҳод (институт)-ҳо, ташкилотҳо, қонунҳо, қоида, анъана, тафаккур, кадр, рафтор ва қарору қарорлодҳое, ки мустақим ё ғайримустақим ба раванди ташаккули ахлоқ ва натиҷагари он таъсир мерасонад, сурат мегирад.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

38. Омилиҳои муайянкунандаи дараҷа ва инкишофи низомҳои иқтисод кадомҳоянд? [8 саҳ. 41, 10 саҳ. 48, 12 саҳ. 98]

1. Омилиҳои табиӣ, иҷтимоӣю маданий, истеҳсолию иқтисодӣ.

2. Омили инсонӣ, техникийю иқтисодӣ, ҳуқуқию маъмурӣ, идораю тарҳрезӣ.

3. Бурунмарзӣ, сиёсати иҷтимоӣю иқтисодӣ, фаъолияти соҳибкорӣ.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

39. Ба сифати субъекти моликият чӣҳо номбар карда мешаванд. [8 саҳ. 42, 10 саҳ. 49, 12 саҳ. 98]

1. Ба сифати субъекти моликият нафақат шахсиятҳоро ташкилотҳои мутасаддӣ, балки субъектҳои номуайян низ номбар карда мешаванд. Масалан, давлат ё худ ҷомеа ва ғайра.

2. Дар асл чизҳоро на давлату ҷомеа, балки аз номи онҳо ташкилотҳо, вазоратҳо ва анҷосони алоҳида бевосита соҳибӣ ва азони худ мекунанд.

3. Бо иборати дигар, субъектҳои моликият онҳое бояд бошанд, ки қобилият ва нерӯи объектҳои иқтисодро соҳибӣ карда тавонанд.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

40. Ба объектҳои моликият чӣҳо дохил карда мешаванд? [8 сах. 42, 10 сах. 49, 12 сах. 98]

1. Объектҳои моликият чиз ва воситаҳои мебошанд, ки мустақим ва ғайри мустақим аз ҷониби субъектҳои иқтисод азхуд карда мешаванд.

2. Аз ҷумла ашё ва воситаҳои меҳнат: замин, захираҳои табиат, ашё, мавод, қувваи барқ, молу мулк, пул.

3. Инчунин, иттилоот, коғазҳои қиматнок, қувваи коргар, маҳсули маънавия ва мадания инсон ва ғайра.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

41. Таҳти моликият чӣҳо фаҳмида мешаванд? [10 сах. 50, 8 сах. 50, 12 сах. 98]

1. Кулли муносибатҳои байни субъектҳои иқтисод оиди тарзу услуби истифода, соҳиби, дурғирӣ, азхудкунӣ ва идораи объектҳои иқтисод.

2. Кулли истеҳсоли воситаҳои истеҳсолот.

3. Кулли истеҳсоли воситаҳои истеъмолот.

4. Ҷавобҳои 2 ва 3 дурустанд.

42. Намудҳо (шаклҳо)-и моликият тибқи шакли азониҳудкунӣ кадомҳоянд? [8 сах. 44, 10 сах. 52, 12 сах. 99]

1. Моликияти инфироӣ (моликияти шахсӣ, хоҷагии ёрирасони аҳоли, хоҷагиҳо, ғайрияти инфироии меҳнат ва ғайра).

2. Моликияти ҷомеа ((коллектив) кооперативҳо, корхонаҳои ҷомеавӣ, корхонаҳои иҷора, корхонаҳои рафинҷона, ширкатҳои саҳомӣ, иттиҳодияҳо (ассосиатсияҳо), ширкатҳо (фирмаҳо) ва ғайра).

3. Моликияти давлат (умумидавлатӣ, муниципалий, федералий, ноҳия, сарзамин ва ғайра).

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

43. Намудҳо (шаклҳо)-и моликият тибқи шакли ҳуқуқи моликият кадомҳоянд? [8 сах. 45, 10 сах. 52, 12 сах. 99]

1. Моликияти хусусӣ (моликияти шахравандон, шахсиятҳои ҳуқуқи корхонаҳо, иттиҳодияҳо, ташкилотҳо ва ғайра).

2. Давлатӣ (моликияти омехтаи шахравандону корхона, корхонаву ташкилотҳо, корхонаҳои худно хоричӣ ва ғайра).

3. Моликияти алоҳида (моликияти яккахуқуқдорӣ, бурунмарзӣ ва ғайра).

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

44. Намудҳо (шаклҳо)-и моликият тибқи объект ва субъекти моликият кадомҳоянд? [8 саҳ. 52, 10 саҳ. 52, 12 саҳ. 99]

1. Тибқи объект моликият ба: маҳсулот, қувваи коргар (меҳнат), захираҳои табиат, захираҳои иқтисод, сарват, манзил, сармоя (воситаҳои истеҳсолот), воситаҳои пул ва ғайра тақсим мешавад.

2. Тибқи субъект ин моликияти шахрвандони алоҳида, ҷомеа (коллектив), гурӯҳ, оила, давлат ва ғайра.

3. Тибқи объект ва субъект ин моликияти омехтаи шахрвандон.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

45. Ҳамчун моликияти хусусӣ чӣҳо эътироф карда мешаванд? [8 саҳ. 45, 10 саҳ. 52, 12 саҳ. 99]

1. Аз нигоҳи таърих моликияти хусусӣ ҳамчун воситаи маҳдудгардонӣ аз моликияти давлат ва дигар шаклу намуди он истифода шудааст.

2. Дар шароити ҳозира ҳама гуна шаклу намуди моликияти ғайри давлат (шахрвандон, кооперативҳо, иштироки-ҳо...), хоҷагиҳои ҳавлӣ, корхонаҳои хусусӣ (хурд, миёна, калон), корхонаҳои соҳаи иқтисод ва ғайра.

3. Амалиёти шахсӣ (иҷора, монанди хона, муомилоти пулу асъор, мардикорӣ) ва ғайра.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

46. Ба моликияти давлат чӣҳо тааллуқ доранд? [8 саҳ. 45, 10 саҳ. 53, 12 саҳ. 100]

1. Захираҳои табиат, замин, об, ҷангал ва ғайра аз ибтидо то кунун.

2. Ҳама гуна шаклу намуди моликияти ғайридавлатии шахрвандон.

3. Корхона ва ташкилотҳои хусусӣ.

4. Корхонаҳои муштарақ ва хоҷагиҳои ҳавлӣ.

Мавзӯи 4. АСОСҲОИ ХОҶАГИҲОИ БОЗОР

47. Истеҳсолоти (хоҷагиҳо) мол аз хоҷагиҳои табиӣ (натуралӣ) бо чӣ фарқ мекунад? [8 саҳ. 51, 10 саҳ. 56, 12 саҳ. 100]

1. Мустақиман бо бозор сарувор дорад.
2. Ғайри мустақиман бо бозор сарувор надорад.
3. Мустақиман бо бозор сарувор надорад.
4. Ҷавобҳои 2 ва 3 дурустанд.

48. Мустақилияти иқтисод чиро имкон медиҳад? [8 саҳ. 51, 10 саҳ. 56, 12 саҳ. 100]

1. Ҳар як моли истеҳсолкунанда чанде аз унсурҳои "дастан ҳуқуқ"-ро истифода намояд.
2. Дар ин асос соҳиби моликият гардад ва нисбат ба моли тавлидкунанда худ озодона рафтор намояд.
3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.
4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

49. Тибқи ақидаи кадом олим музди кори коргар ҳамчун қисми меҳнат – маҳсулоти зарур ташкил ёфта, қисми иловагии он чун арзиши изофа сурат мегирад, ки онро капиталист муфт аз онҳо худ мекунад? [8 саҳ. 52, 10 саҳ. 57, 12 саҳ. 100]

1. Ч. М. Кейнс.
2. К. Маркс.
3. Ч. Б. Сей.
4. Р. Голдберг.

50. Мувофиқи ақидаи кадом олим инкишоф ва таҳаввули тарзи капиталистии истеҳсолот мустақиман аз андохти нбтидон сармоя (капитал) вазн мегирад? [8 саҳ. 52, 10 саҳ. 57, 12 саҳ. 101]

1. Ч. М. Кейнс.
2. Ч. Б. Сей.
3. К. Маркс.
4. Р. Голдберг.

51. Таҳти истеҳсолоти моли бозори сустбунёд асосан чиро мефаҳмед? [8 саҳ. 53, 10 саҳ. 58, 12 саҳ. 102]

1. Истеҳсолоти оддӣ мол.
2. Истеҳсолоти мураккаби мол.
3. Истеҳсолоти оддӣ бозор.
4. Истеҳсолоти маводи истеҳсол.

52. Истеҳсолоти моли бозори озод чиро мефаҳмонад? [8 сах. 53, 10 сах. 58, 12 сах. 102]

1. Истеҳсолоти моли равнақёфта дар асл ба иқтисоди бозоргонӣ мусоидат менамояд.

2. Тибқи қонуни қонуният ва механизмҳои он амал мекунад.

3. Дар ин марҳала ҳамаи маҳсулоти меҳнат, омилҳои истеҳсолот, алалхусус, қувваи коргарии инсон ба мол табдил меёбад.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

53. Нақши давлат дар иқтисод намоён буда, ба раванди бозор ҳалал намерасонад, дар ин ҳолат бозор дар қадом ҷаҳорҷуба фаъолият мебарад [8 сах. 54, 10 сах. 58, 12 сах. 102]

1. Дар ҷаҳорҷубаи «дастгоҳи намоён».

2. Дар ҷаҳорҷубаи «дастгоҳи ноён».

3. Дар ҷаҳорҷубаи «дастгоҳи давлат».

4. Дар ҷаҳорҷубаи «дастгоҳи ҳукумат».

54. Неъмат чист? [8 сах. 54, 10 сах. 59, 12 сах. 103]

1. Заминаи айнии бунёду ташаккул ва унсuri муҳимтарини банизомдарории маҳсулоти мол.

2. Дар мोजи он маҳсулот ва мол таркиб ёфта, истеҳсолоти моли оддӣю капиталистӣ густариш меёбад.

3. Мафҳуми неъмат мантиқан пеш аз ҳоҷаҳои табиӣ (натуралӣ (мол)), дар давраи низоми иқтисоди суннатӣ ба миён омада, то кунун истифода карда мешавад.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

55. Неъматҳои иқтисод ва ғайри иқтисод чистанд? [8 сах. 55, 10 сах. 61, 12 сах. 103]

1. Дар амалия шакл ва намудҳои гуногун дошта, ҳамчун ғизоидҳандаи истеҳсолоти муосири мамлакатҳо хидмат мекунад.

2. Неъматҳои фаҳмида мешаванд, ки талаботи рӯмарраи аҳолиро мустақим ё ғайримустақим қонеъ намегардонанд.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

56. Неъматҳои истеъмолот чистанд? [8 сах. 55, 10 сах. 61, 12 сах. 103]

1. Неъматҳои истеъмолот (неъматҳои зинаи поён ё худ мустақим) неъматҳои мебошанд, ки бевосита барои қонеъ гардонидани талаботи инсон истифода карда мешаванд.

2. Неъматҳои истеъмолот (неъматҳои зинаи боло ё худ ғайримустақим) захираҳои мебошанд, ки бевосита дар қараёни истеҳсолот (мошин, дастгоҳ, бино, таҷҳизот, замин...) истифода карда мешаванд.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

57. Неъматҳои истеҳсолот чистанд? [8 сах. 56, 17 сах. 61, 12 сах. 104]

1. Неъматҳои ғайри истеҳсолот (неъматҳои зинаи поён ё худ мустақим) неъматҳои мебошанд, ки бевосита барои қонеъ гардонидани талаботи инсон истифода карда мешаванд.

2. Неъматҳои истеҳсолот (неъматҳои зинаи боло ё худ ғайримустақим) захираҳои мебошанд, ки бевосита дар қараёни истеҳсолот (мошин, дастгоҳ, бино, таҷҳизот, замин ва ғайра) истеъмол (истифода) карда мешаванд.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

58. Неъматҳои ғайримолӣ чистанд? [8 сах. 57, 10 сах. 62, 12 сах. 104]

1. Неъматҳои ғайримолӣ неъматҳои ба шумор мераванд, ки дар ҳаёти ғайриистеҳсолот (илм, маориф, тандурустӣ, маданият) ба вуҷуд оварда мешаванд.

2. Неъматҳои ғайримолӣ бо фазилати худ қобилияти маънавии инсонро фароҳ ва афзун мегардонанд.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

59. Маҳсулот чун неъмат талаботи киро қонеъ мегардонад? [8 сах. 57, 10 сах. 62, 12 сах. 105]

1. Талаботи инсонро қонеъ мегардонад.

2. Мегардонад, аз ҷониби табиат ҳамчун неъматҳои тайёр (об, меваҳои ҳудудӣ...), ё худ аз ҷониби одамон офарида шаванд.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

60. Маҳсулот чист? [8 сах. 57, 10 сах. 63, 12 сах. 105]

1. Ҳамаи он чиз (неъмат)-ҳое, ки барои инсон манфиатнок мебошанд ва одамон онро барои қонеъ гардонидани ниёз ва эҳтиёҷи худ истифода мекунанд.

2. Он метавонад маҳсули (натича) меҳнат бошад ва билуни мубодила талаботи инсонро қонеъ гардонад.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

61. Мол чист? [8 сах. 57, 10 сах. 63, 12 сах. 105]

1. Мол маҳсули меҳнати инсон буда, на барои истеъмоли худ, балки барои фурӯш ба бозор бароварда мешавад ва талаботи инсонро қонеъ мегардонад.

2. Мол неъмат ё худ маҳсулотест, ки бо меҳнати тавлидгарон офарида шуда, барои мубодила (харидаи фурӯш) ва қонеъ гардонидани талаби истеъмолгарон пешкаш (баррасӣ) карда мешавад.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

62. Мутафаккирони олами иқтисод дар мол чанд ҷанба (хусусият)-и асосиро фарқ мекунанд? [8 сах. 58, 10 сах. 63, 12 сах. 106]

1. Қобилияти ин ё он талаби инсонро қонеъ гардондан-арзиши истеъмолот.

2. Омодагӣ барои мубодила (натичаи меҳнат будан) – андозаи арзиши мол, ё худ арзиши ивазшавандаи доштан.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

63. Хусусиятҳои духелани мол, ки дар иқтисоди сиёсии марксистӣ ҳамчун ихтироот ё худ яке аз ҷузъиёти табодулоати инқилобии К. Маркс эътироф карда мешавад, кадом аст? [8 сах. 58, 10 сах. 63, 12 сах. 106]

1. Арзиши истеъмоли ва арзиш.

2. Арзиши истеҳсол ва арзиш.

3. Арзиши мол ва арзиш.

4. Арзиши мол ва нарх.

64. Қонуни муомилоти пул ба таври комил аз ҷониби кадом олим таҳлил ва таҳқиқ карда шудааст. [8 саҳ. 61, 10 саҳ. 65, 12 саҳ. 106]

1. Д. Рекардо.
2. Ч. М. Кейнс.
3. К. Маркс.
4. Ч. Б. Сей.

65. Чавҳари бозорро чӣ ташкил медиҳад. [10 саҳ. 65, 12 саҳ. 106]

1. Истеъмолоти мол.
2. Истеҳсолоти мол.
3. Истеъмолоти асъор.
4. Истеҳсолоти асъор.

66. Дар кадом адабиёт бозор ҳамчун шакли муомилоти мол ва мубодилаи молу пул тасаввур карда мешавад? [10 саҳ. 66, 12 саҳ. 106]

1. Дар адабиёти марксистӣ.
2. Дар адабиёти меркантилистӣ.
3. Чавобҳои 1 ва 2 дурустанд.
4. Чавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

67. Бозор бидуни кадом омилҳо ташкил ёфтааст? [10 с. 66, 12 саҳ. 106]

1. Омилҳои дохил ва ҳам берун.
2. Омилҳои дохил.
3. Омилҳои берун.
4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

68. Бозори муосир чӣ хел сират дорад? [10 саҳ. 66, 12 саҳ. 106]

1. Сирати умумӣ.
2. Сирати ҷаҳон.
3. Сирати берун.
4. Ҳамаи ҷавобҳо нодурустанд.

69. Бозор чиро имкон медиҳад? [10 саҳ. 67, 12 саҳ. 107]

1. Ҳар як субъекти иқтисод, тибқи имкон ва дархост худро ба ҷаҳони иқтисоди бозор пешбарӣ намояд.

2. Озодии иқтисод, ҳаққи ҳуқуқи яххелан бо ҳам фаъолият бурдани субъектҳои иқтисодро бо шаклу намудҳои гуногуни моликият таъмин менамояд.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

70. Бозор дар кадом шароити гузариш меёбад? [10 саҳ. 67, 12 саҳ. 107]

1. Нархмуқарраркунӣ озод.

2. Тамсилаи хоҷагидорӣ озод.

3. Набудани тақлифоти талаботи муқаррар.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

71. Бозор ва муносибатҳои он дар кадом шароит ба роҳ монда мешаванд? [10 саҳ. 67, 12 саҳ. 107]

1. Танзими нафти фаъолияти соҳибдорӣ.

2. Худтанзимкунӣ фаъолияти хоҷагидорӣ.

3. Танзими нафти фаъолияти ҳавлӣ ва фирма.

4. Танзими нафти нақшаи пешбинияшудаи ҳукуматҳои маҳаллӣ.

72. Дар кадом шакл бозор ва иқтисоди он дар як маъно тасаввур карда мешаванд? [10 саҳ. 67, 12 саҳ. 107]

1. Номуқаррар.

2. Муқаррар.

3. Номукамал.

4. Мукамал.

73. Кулли ивиҷи иқтисоди бозорро чӣ ташкил медиҳад? [10 саҳ. 67, 12 саҳ. 107]

1. Муносибатҳои бозор.

2. Муносибатҳои иҷтимоӣ.

3. Муносибатҳои сифат.

4. Муносибатҳои тарафайн.

74. Шарҳҳои ташкили бозор кадомҳоянд? [10 саҳ. 68, 12 саҳ. 107]

1. Озодии иқтисод, худтанзимкунӣ.

2. Нархмуқарраркунӣ озод, худмаблағгузорӣ ва худтаъминкунӣ.

3. Ҷавобгарии модӣ, хусусиятҳои умумӣ ва шартномавӣ.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

75. Ба сифати фурӯшанда давлат чӣ тавр баромад мекунад? [10 сах. 68, 12 сах. 107]

1. Ҳамчун фурӯшандаи ҳадамот, замин, захираҳои табиат.
2. Ҳамчун фурӯшандаи ашё, манзил, маҳсулоти корхонаҳои давлат ва ғайра.
3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.
4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

76. Вазифаҳои бозор кадомҳоянд? [10 сах. 71, 12 сах. 109]

1. Ҳавасмандгардонӣ, танзим ва нархмуқарраркунӣ.
2. Тафриқасозии истеҳсолкунандагон ва манфиатнокия.
3. Иттилоот, иттисоли истеҳсолкунанда ва истеъмолкунанда, таъмини мувозинӣ ва мутаносиби иқтисодиёт.
4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

77. Вазифаи ҳавасмандгардонӣ дар бозор аз ҷиҳи иборат аст? [10 сах. 71, 12 сах. 109]

1. Ин вазифа асосан ҳангоми пасту баланд шудани нарх ва пайваста ба ин танзими миқдори молҳои ба бозор воридшаванда назаррас мебошад.
2. Ин вазифа асосан ҳангоми ворид нашудани мол ба бозор назаррас мебошад.
3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.
4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

78. Вазифаи нархмуқарраркунӣ дар бозор аз ҷиҳи иборат аст? [10 сах. 72, 12 сах. 109]

1. Нархи воқеӣ дар бозор таҳти тақозои арза ташаккул меёбад.
2. Нархи воқеӣ дар бозор таҳти тақозои арза ташаккул намеёбад.
3. Нарх дар бозор аз рӯи нақша ташаккул меёбад.
4. Нарх таҳти каловишҳои худ объектҳои бозорро тарҳ менамояд.

79. Вазифаи ба ҳам пайваст намудани истеҳсолкунандаю истеъмолкунанда дар бозор чӣ гуна аст? [10 сах. 72, 12 сах. 109]

1. Ҳоҳ ноҳоҳ ҳар як иштирокчии бозор дар нақшаи харидор ё нақшаи фурӯшанда ширкат меварзад.

2. Онҳо ҳамчун субъекти бозор барои худ ё барои ташкил кардани фаъолияти истеҳсолот тиҷорат (бизнесу соҳибкорӣ) ба кор мурочиҷат мекунанд.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

80. Бозор аҳволи худро ба муҳлисонаш ба воситаи кадом агентҳо хабардор мекунад? [10 саҳ. 73, 12 саҳ. 110]

1. Биржа, музоада ва савдо.

2. Радио, телевизор ва низоми бисёрҷанбаи алоқа.

3. Рӯзномаю маҷалла, таблиғ (реклам) ва ғайра.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

81. Ташаққули бозор нисбати шакли моликият чиро ифода меёбад? [10 саҳ. 75, 12 саҳ. 110]

1. Бозори давлат.

2. Хусусӣ.

3. Кооперативӣ.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

82. Ташаққули бозор ҳамчун субъект барои кӣҳо сурат мегирад? [10 саҳ. 75, 12 саҳ. 111]

1. Барои харидорон ва фурӯшандагон.

2. Барои миёнаравон ва ташкилотҳои давлат.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

83. Ташаққули бозор аз рӯи тақсими ҷамъиятии меҳнат, ё худ миқдори ҷуғрофия, яъне аломати ҷойгиронӣ чӣ гуна аст? [10 саҳ. 75, 12 саҳ. 111]

1. Бозори маҳаллӣ.

2. Бозори ноҳия ва миллий.

3. Бозори байналхалқӣ ва ҷаҳоншумул.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

84. Ташаққули бозор тибқи ҳел ва наъми молҳо чиро ифода менамояд? [10 саҳ. 75, 12 саҳ. 111]

1. Бозори баста.

2. Бозори омехта.

3. Бозори фаровон.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

85. Ташаккули бозор тибқи хел ва навъи савдо дар чӣ ифода мегардад? [10 саҳ. 75, 12 саҳ. 111]

1. Бозори фурӯши мустақим ва фурӯши ғайринақд.
2. Чакана ва яклухт.
3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.
4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

86. Ташаккули бозор тибқи таъминот чиро мефаҳмонад? [10 саҳ. 75, 12 саҳ. 112]

1. Бозори мувозин.
2. Бозори касод (дефитсит).
3. Бозори барзиёд.
4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

87. Ташаккули бозор тибқи дараҷаи танзим чиро ифода менамояд? [10 саҳ. 75, 12 саҳ. 112]

1. Бозори танзимшаванда.
2. Бозори танзимнашаванда.
3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.
4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

88. Ташаккули бозор тибқи меъёр ва қонунҳои амалкунанда дар чӣ зоҳир мешавад? [10 саҳ. 75, 12 саҳ. 112]

1. Бозори кушод (боз).
2. Ниҳой (мавқуфгузошта).
3. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.
4. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

89. Шаклҳои муҳимтарини бозори молҳои истеъмол ва хадомат кадомҳоянд? [10 саҳ. 76, 12 саҳ. 112]

1. Бозори молҳои истеъмол.
2. Молҳои ғайриистеъмол.
3. Бозори хадомат.
4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

90. Намудҳои бозори омилҳои истеҳсолот кадомҳоянд? [10 саҳ. 76, 12 саҳ. 112]

1. Бозори сармоя (воситаҳои истеҳсолот).
2. Меҳнат, замин ва ашё.
3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.
4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

91. Бозорҳои молӣ кадомҳоянд? [10 саҳ. 76, 12 саҳ. 112]

1. Бозори хазина (фондӣ) ё худ пул.
2. Бозори фючерс ё худ бозори қарордодҳои бамӯҳлат.
3. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.
4. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

92. Шаклҳои бозори иттилоот кадомҳоянд? [10 саҳ. 76, 12 саҳ. 112]

1. Бозори маҳсули маънавият ва ақлонӣ.
2. Бозори пул ва мол.
3. Бозори маҳсулоти сохтмон.
4. Бозори маҳсулоти ҳуруқворӣ.

93. Бозори молҳои истеъмолат ба кадом гурӯҳи бозор дохил мешавад? [10 саҳ. 76, 12 саҳ. 113]

1. Бозоре мебошад, ки дар он хариду фурӯши молҳои истеъмолат ба роҳ монда мешавад.
2. Он дар ду шакл: бозори молҳои озуқа ва молҳои саноат баромад мекунад.
3. Онҳо метавонанд, ҳамчун бозорҳои мушаххас – бозори мева, сабзавот, ғишг, шир, нон, моҳӣ ва ғайра ташкил гарданд.
4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

94. Бозори молҳои саноат (ғайринистеъмолат) ба кадом гурӯҳи бозор дохил мешавад? [10 саҳ. 77, 12 саҳ. 113]

1. Бозоре мебошад, ки ҳамчун фурӯши бисёрҷанбаи гурӯҳи молҳои истеъмоли аҳоли – либос, пойафзол, каллапӯш, атриёт, чизҳои рӯзгор ва ҳоҷагӣ, мебел, китоб, дафтар ва ғайра.
2. Ҳамчун фурӯши гурӯҳи молҳои воситаҳои нақлиёт, сохтмон ва ғайра.
3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.
4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

95. Бозори хизмат ба кадом гурӯҳи бозор дохил мешавад? [10 саҳ. 77, 12 саҳ. 113]

1. Бозоре мебошад, ки ҳамчун ягонагии хизматрасонии аҳоли, либос (ҷомашӯйхона, сартарошхона, ҳаммом, таъмири нақлиёт, алоқа, посбонӣ...) амал менамояд.
2. Рифоҳӣ (коммуналия)-и маишӣ (таъминот бо об, гармӣ, газ, барқ, нигоҳдории лифт, нигоҳубини хонаю ҷой, таъмири хонаҳо).

3. Иттилоот, маълумотдиҳӣ ва реклом (таблиғ), паҳнкунии ахборот, мусоҳиба (машварат), хабаррасонӣ, таълими пешакӣ ва ғайра.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

96. Бозори замин ба кадом гурӯҳи бозор дохил мешавад? [10 сах. 77, 12 сах. 114]

1. Дар мамлакатҳои тараққикардаи Ғарб тибқи анъана, қонуни механизми бозор, тақозою арза, нархномаҳо ва ғайра ташкил карда мешавад.

2. Дар мамлакати мо ҳоло замин ҳамчун моликияти умумихалқии давлат хариду фурӯш карда намешавад, бино бар ин, чунин намуни бозор вуҷуд надорад.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

97. Бозори сармоя (капитал) ба кадом гурӯҳи бозор дохил мешавад? [10 сах. 77, 12 сах. 114]

1. Шакли махсуси бозор мебошад, ки дар он ба сифати мол маълумоти фаврии номгӯи онҳо пешкаш карда мешавад.

2. Бозори воситаҳои истеҳсолот (шайъ (предмет) ва воситаҳои меҳнат – бино, таҷҳизот, мошин, дастгоҳ ва ҳоказо), ки таҳти қонуни тақозою арза, рақобат, нарх ва ғайра пешкаш карда мешавад.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

98. Бозори меҳнат (қувваи коргар) ба кадом гурӯҳи бозор дохил мешавад? [10 сах. 77, 12 сах. 114]

1. Бозори махсусе мебошад, ки бидуни амалиёти хариду фурӯши мол, ҳамчун фурӯши озоди қобилияти ба меҳнатдоштан инсон ва озодона киро кардани он ташкил карда мешавад.

2. Бозори ҷаҳон мебошад, ки бидуни амалиёти хариду фурӯши пулу мол, ҳамчун фурӯши озоди ташкил карда мешавад.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

99. Бозори иттилоот ба кадом гурӯҳи бозор дохил мешавад? [10 саҳ. 78, 12 саҳ. 114]

1. Шакли маҳсуси бозор мебошад, ки дар он ба сифати мол маҳсулоти маҳсус – иттилоот пешкаш карда мешавад.

2. Шакли маҳсуси бозор мебошад, ки дар он ба сифати пул ивази ашёи он пешкаш карда мешавад.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

100. Механизми бозор чист? [10 саҳ. 78, 12 саҳ. 115]

1. Восита, олот ё худ фишанги иқтисодие мебошад, ки ба воситаи он унсур (шаклу намуд) ва сегментҳои бозор ба ҳам пайваست карда мешаванд.

2. Одатан восита, олот ё худ фишанги иқтимоие мебошад, ки ба воситаи он унсур (шаклу намуд) ва сегментҳои бозор ба ҳам пайваст карда мешаванд.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

101. Ҷабҳаҳои механизми бозор аз чӣ ҷиҳат иборатанд? [10 саҳ. 78, 12 саҳ. 115]

1. Ҷабҳаҳои муҳимтарину муайянкунандаи ҳар бозори алоҳида аз алоқамандӣ ва ба ҳам пайваستшавии унсурҳои асосии он иборатаанд.

2. Ҳамаи бозорҳо аз индият ё ин ки дар алоҳидагӣ ба унсурҳои асосии он иборат мебошанд.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

102. Хусусиятҳои механизми бозор аз чӣ ҷиҳат иборатанд? [10 саҳ. 79, 12 саҳ. 115]

1. Ҳар як унсuri он бо соҳаҳои гайриистеҳсоли пайваст амал карда, ба раванди тақозою арза таъсир мерасонад.

2. Хусусиятҳои механизми бозор дар он аст, ки ҳар як унсuri он бо нарх пайваст амал карда, ба раванди тақозою арза таъсир мерасонанд.

3. Хусусиятҳои механизми бозор дар он аст, ки ҳар як унсuri он бо омилҳои истеҳсоли пайваст амал карда, ба раванди тақозою арза таъсир мерасонанд.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

103. Бозор кадом масъалаҳоро ҳаллу фасл карда наметавонад? [10 сах. 80, 12 сах. 115]

1. Бозор кулли масъалаҳои иқтисодию иҷтимоиро ҳаллу фасл карда наметавонад.

2. Вазифан бозор бидуни масоили иҷтимоӣ сурат мегирад.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

104. Бо тақозои бозор кӣҳо ва чӣҳо ғайбӣ мекунанд? [10 сах. 80, 12 сах. 115]

1. Бо тақозои бозор доро ва тавоно, ғайбӣ рақобату соҳибӣ даромад ғайбӣ мекунанд.

2. Бо тақозои бозор доро ва тавоно, ғайбӣ рақобату соҳибӣ даромад ғайбӣ намекунад.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

105. Бозор кадом принцип (асос, усул, шарт)-ро тарафдорӣ менамояд? [10 сах. 80, 12 сах. 116]

1. Бозор принципи одилонаро тарафдорӣ менамояд.

2. Бозор принципи боинсофиро тарафдорӣ менамояд.

3. Бозор принципи адолатхоҳонаро тарафдорӣ менамояд.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

**Мавзун 5. ШИРКАТ (ФИРМА) ВА ШАКЛҲОИ ТАШКИЛИЮ
ҲУҚУҚИИ ХОҶАГИДОРӢ ДАР ШАРОИТИ БОЗОР**

106. Ба вуҷуд омадани фирма аз кадом давра оғоз ёфтааст? [8 сах. 64, 10 сах. 83, 12 сах. 116]

1. Ба вуҷуд омадани фирма баъди ба қайд гирифтани он аз тарафи соҳибкор оғоз ёфтааст.

2. Ба вуҷуд омадани фирма аз давраи андӯшти ибтидоии сармоя оғоз ёфта, барои ташкил гардидани фаъолияти соҳибкорӣ таҳкурсия гузоштааст.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

107. Фирма аз кадом вожа гирифта шуда, маънояш чист? [8 сах. 64, 10 сах. 83, 12 сах. 116]

1. Фирма аз вожаи латинии «firma» гирифта шуда, маънои имзо, мавсуми савдогар ё худ тоҷирро ифода мекунад.

2. Фирма аз вожаи юнонии «firma» гирифта шуда, маънои имзо, мавсуми савдогар ё худ тоҷирро ифода мекунад.

3. Фирма аз вожаи итолиёвии «firma» гирифта шуда, маънои имзо, мавсуми савдогар ё худ тоҷирро ифода мекунад.

4. Фирма аз вожаи фаронсавии «firma» гирифта шуда, маънои имзо, мавсуми савдогар ё худ тоҷирро ифода мекунад.

108. Аз ҷиҳати баъзе аз олимони иқтисоддон фирма чиро ифода менамояд? [8 сах. 64, 10 сах. 83, 12 сах. 117]

1. Шақли мушаххаси ташкили истеҳсолот.

2. Субъекти мустақили иқтисод ва ҳуқуқ, ки бо фаъолияти соҳибкорӣ банд мебошад.

3. Масоили хоҷагидориро дар ҷаҳорҷубан ҳалли масъалаҳои асосии иқтисод: чӣ?, чӣ хел?, барои кӣ истеҳсол намуд?, дар куҷо?, барои кӣ?, бо кадом нарх онро фурӯхт? ва ғайра ба роҳ меонад.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

109. Рушди корхонаҳо аз ҳисоби кадом сарчашмаҳо ташкил хоҳад шуд? [8 сах. 65, 10 сах. 84, 12 сах. 117]

1. Аз ҳисоби сарчашмаҳои дохилӣ; қисми фонди тақсим нашуда; дар корхона боқимонда; барориши саҳмияҳо; воситаҳои пули аз бонк қарз гирифташуда ва ғайра.

2. Аз ҳисоби сарчашмаҳои беруни: ба ҳам иттисол гардидаи як ё якчанд корхонаҳо ё худ иттиҳодияҳо; ба ҳам пайваст ё худ муттаҳид гардидаи фирмаҳо бо воситаи харида гирифтани пакети соҳмийи корхонаҳо ва ғайра.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

110. Сарогози таърифи классикин фирма аз ҷониби кадом олим тавсиф карда шудааст? [8 саҳ. 65, 10 саҳ. 84, 12 саҳ. 118]

1. Таърифи классикин фирма сарогоз аз ҷониби А.Смит ва минбаъд аз тарафи К. Маркс тавсиф карда шудааст.

2. Таърифи классикин фирма сарогоз аз ҷониби Д. Рикардо ва минбаъд аз тарафи А. Смит тавсиф карда шудааст.

3. Таърифи классикин фирма сарогоз аз ҷониби Ч.М. Кейнс ва минбаъд аз тарафи А. Смит тавсиф карда шудааст.

4. Таърифи классикин фирма сарогоз аз ҷониби Малтус ва минбаъд аз тарафи А. Смит тавсиф карда шудааст.

111. Иқтисодчии амрикой Ф. Найт дар бораи фирма чӣ гумон дорад? [8 саҳ. 65, 10 саҳ. 84, 12 саҳ. 118]

1. Иқтисодчии амрикой Ф. Найт гумон дорад, ки фирма дар натиҷаи ҷидду ҷаҳди агентҳои бозор ба ҳаққи ақал расонидани хавф (таваккал) ва номалъумиҳо ба миён меояд.

2. Чӣ қадаре, ки номалъумиҳо мураккаб бошанд, ҳамон андоза афзалияти фирма низ нисбат ба бозор бештар мегардад.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

112. Фаъолияти соҳибкори инфиродӣ кадом вақт қонуний ҳисобида мешавад? [8 саҳ. 66, 10 саҳ. 85, 12 саҳ. 119]

1. Баъди ба қайд гирифта шудани корхона.

2. Баъди гирифтани шаҳодатнома дар хусуси фаъолияти соҳибкорӣ (лицензия, патент).

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

113. Фаъолияти фирма тибқи ақидаи Камаев В. Д. дар чанд ҷаҳорҷуба сурат мегирад. [8 саҳ. 66, 10 саҳ. 85, 12 саҳ. 119]

1. Дар 6 ҷаҳорҷуба.

2. Дар 7 ҷаҳорҷуба.

3. Дар 4 ҷаҳорҷуба.

4. Дар 5 ҷаҳорҷуба.

114. Меҳвари асосии фаъолияти корхонаро чӣ ташкил медиҳад? [8 саҳ. 68, 10 саҳ. 87, 12 саҳ. 120]

1. Муҳити дохила.
2. Муҳити беруна.
3. Муҳити дохил ва ҳам беруна.
4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

115. Дар шароити бозор корхонаҳо дар асоси кадом принцип кор хоҳанд кард? [8 саҳ. 70, 10 саҳ. 89, 12 саҳ. 120]

1. Принципи ҳисоби бетараф.
2. Принципи ҳисоби банк.
3. Принципи ҳисоби тиҷорат.
4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

116. Масъулият ва ҷавобгарии корхона бо кадом уҳдадорӣ зуҳур меёбад? [8 саҳ. 71, 10 саҳ. 90, 12 саҳ. 121]

1. Ҳамчун уҳдадории корхона (нисбат бо ҷамоа, рақибон, ҷомеа, давлат ва ғайра) зуҳур намеёбад.
2. Ҳамчун уҳдадории корхона (нисбат бо ҷамоа, рақибон, ҷомеа, давлат ва ғайра) зуҳур меёбад.
3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.
4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

117. Ҷамоати меҳнатӣ чӣ тавр ташкил карда мешаванд? [8 саҳ. 71, 10 саҳ. 90, 12 саҳ. 121]

1. Ҳамчун шахсияти алоҳида, ки дорои қобилияти меҳнат ва дар фаъолияти корхонаҳо (объектҳои иқтисодӣ) саҳмигузор аст.
2. Ҳамчун гурӯҳи одамон, ки дорои қобилияти меҳнатанд ва дар фаъолияти корхонаҳо (субъектҳои иқтисодӣ) саҳмигузоранд.
3. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.
4. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

118. Вазифаи асосии ҷамоати меҳнатӣ аз чӣ иборат аст? [8 саҳ. 71, 10 саҳ. 90, 12 саҳ. 121]

1. Вазифаи асосии ҷамоатҳои меҳнатӣ бо ҳарҷи бисёр истеҳсол намудани молу ҳадамот, нагирифтани даромад, таъмини нақардани дараҷаи баланди даромаднокии корхона ба манфиати коргарон мебошад.

2. Вазифаи асосии ҷамоати меҳнатӣ бо харҷи кам истеҳсол намунаи молу хизмат, гирифтани даромад, таъмини дараҷаи баланди даромаднокӣи корхона ба маънафи коргарон мебошад.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

119. Шартномаҳои ҷамоатӣ дар чанд сол тартиб дода мешаванд? [8 саҳ. 71, 10 саҳ. 91, 12 саҳ. 121]

1. Аз 1 то 3 сол бо таври ихтиёрӣ.

2. Аз 1 то 4 сол бо таври ихтиёрӣ.

3. Аз 1 то 5 сол бо таври ихтиёрӣ.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

120. Корхонаҳои давлат дар асоси кадом низомҳо ташкил мегардиданд? [8 саҳ. 73, 10 саҳ. 92, 12 саҳ. 122]

1. Корхонаҳои давлат, ки асосан тибқи сирати низомҳои иқтисод, моликият ва соҳибно истифода ташкил мегардиданд.

2. Корхонаҳои давлат, ки асосан тибқи сирати ғайри низомҳои иқтисод, моликият ва соҳибно истифода ташкил мегардиданд.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

121. Корхонаҳои муитсипиялӣ чӣ хел корхонаанд? [8 саҳ. 73, 10 саҳ. 93, 12 саҳ. 122]

1. Корхонаҳои муитсипиялӣ корхонае мебошанд, ки онҳо барои истифода дар асоси принципҳои худидоракунии ба ихтиёри субъектҳои иқтисод гузошта мешаванд.

2. Онҳо ба монанди корхонаҳои давлат таъсис ёфта, на ба ташкилоти давлат, балки ба ташкилоти муитсипиялӣ тааллуқ доранд.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

122. Чӣ хел корхонаҳо хусусӣ дониста мешаванд? [8 саҳ. 73, 10 саҳ. 93, 12 саҳ. 122]

1. Корхонаҳои хусусӣ шакли оддитарини хоҷагдорӣи инфириялӣ (шахсӣ) ва оилавӣ дониста мешаванд.

2. Он, одатан, дар шакли корхонаҳои хурду миёна дар соҳаҳои тавлиду тиҷорат, дар асоси моликияти шахсии фардӣ

алоҳида ё худ онлаво гурӯҳи алоҳидан соҳибкорон, қисми даромад ва молу амволи якҷояи онҳо ташкил карда мешавад.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

123. Ҷомеаи дорон масъулиятиаш маҳдуд гуфта ҷа хел ҷомеа дар назар дошта мешавад? [8 саҳ. 74, 10 саҳ. 93, 12 саҳ. 122]

1. Ҷомеае дар назар дошта мешавад, ки аз ҷониби як ё якчанд шахсони алоҳида таъсис дода шуда бошад.

2. Сармояи ошинуабини онҳо ба андозаи муайянкардаи сармояи созмондихандагон тибқи шартнома ташкил карда мешавад.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

124. Ҷомеа (ширкат)-и саҳҳомӣ ҷа гуна шакли иттиҳодия эътироф карда мешавад? [8 саҳ. 74, 10 саҳ. 93, 12 саҳ. 123]

1. Ҷомеа (ширкат)-и саҳҳомӣ яке аз шаклҳои иттиҳоди хоҷагидорӣ эътироф намуа, аз ҳисоби муттаҳид кардани ҳиссагузориҳои аъзоӣи ҷамъият ташкил карда мешавад.

2. Он ба сифати ширкат (ҷамъият)-и дорон масъулияти комил баромад мекунад. Ҷавобгарияш он дар доираи истифодаи сармояи худӣ сурат мегирад.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

125. Консернҳо ҷа хел корхонаҳо ҳастанд? [8 саҳ. 75, 10 саҳ. 94, 12 саҳ. 123]

1. Консернҳо ҳамчун шакли корхонаҳои бузургтарини монополия дар асоси шартнома ташкил карда шудаанд.

2. Ҳамчун шакли корхонаҳои хурдтарини монополия дар асоси шартнома ташкил карда шудаанд.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

126. Картел ҷа хел шакли иттиҳодия аст? [8 саҳ. 75, 10 саҳ. 94, 12 саҳ. 123]

1. Картел шакли иттиҳоди корхонаҳои мебошад, ки дар асоси шартнома, тибқи саҳми ҳаҷми маҳсулот, нарху шароити фурӯш, маҳдудгардонии бозори фурӯши маҳсулот дар асоси қарордодҳои байналхалқӣ ташкил карда мешавад.

2. Картел шакли иттиҳоди корхонаҳое мебошад, ки дар асоси шартнома, тибқи саҳми ҳаҷми маҳсулот, нарху шароити фурӯш, маҳдудгардонии бозори фурӯши маҳсулот дар асоси қарордодҳои байниҳамдигарӣ ташкил карда мешавад.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

127. Синдикат чӣ хел шакли иттиҳоди корхонаҳо мебошад? [8 саҳ. 75, 10 саҳ. 94, 12 саҳ. 123]

1. Синдикат шакли иттиҳоди корхонае мебошад, ки таъминот дар доираи он ба таври марказонида ба роҳ монда шудааст.

2. Рақобат онд ба хариду фурӯш дар доираи иттифоқ аз миёни бардошта, ширкати дорони масъулияти маҳдуд ташкил карда мешавад.

3. Дар акси ҳол идора ба яке аз иштирокчиёни аъзоёни шартномаи иттиҳод супорида мешавад.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

128. Трест кадом шакли иттифоқи корхонаҳо аст? [8 саҳ. 75, 10 саҳ. 94, 12 саҳ. 124]

1. Трест шакли иттифоқи монополистии корхонаҳое мебошад, ки иштирокчиёни он мустақилияти истеҳсоли, тоҷирӣ, ҳуқуқиро аз даст дода, ба тобеияти ягонаи идора ворид мегарданд.

2. Трест шакли иттифоқи монополистии корхонаҳое мебошад, ки иштирокчиёни он мустақилияти истеъмоли, тоҷирӣ, ҳуқуқиро аз даст надида, ба тобеияти ягонаи идора ворид намегарданд.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

Мавзун 6. ДАВРА ВА САРЧАШМАҲОИ ТАШАККУЛИ
ХАЗИНА (ФОНД)-ҲОИ КОРХОНА

129. Такрористеҳсоли инфиродии корхона чист? [8 сах. 76, 10 сах. 96, 12 сах. 124]

1. Ҷараёни паиҳам, доимӣ ва мунтазам ташкил карда шудани тавлидот дар доираи фаъолияти субъектҳои иқтисодиро такрористеҳсоли инфиродии корхона меноманд.

2. Раванди бомаҳсул бо ҳам пайваст ва истифода карда шудани омилҳои истеҳсолот, ба мақсади тавлиди неъматҳову хадомот, гирифтани даромад ва дар ин асос қонеъ гардонидани тақозои инсонро такрористеҳсоли инфиродии корхона меноманд.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

130. Сармоя одатан дар ду шакл вуҷуд дошта метавонад, онҳо кадомҳоянд? [8 сах. 76, 10 сах. 97, 12 сах. 124]

1. Дар шакли моддӣ (натуралӣ) ва шакли пул.

2. Дар шакли бозор ва шакли пул.

3. Дар шакли оддӣ ва шакли хоҷагидорӣ.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

131. Дар шакли моддӣ (натуралӣ) сармоя бо кадом намуд ба назар мерасад? [8 сах. 77, 10 сах. 97, 12 сах. 124]

1. Ҳамчун воҳиди асосии омилҳои истеҳсолот, амсоли дастгоҳ, таҷҳизот ва ғайра.

2. Ҳамчун воҳиди асосии омилҳои истеҳсолот, амсоли бино, иншоот, ашё, мавод, нимфабрикат ва ғайра.

3. Он бевосита дар бозори сармоя тахти тақозо ва арзиш бозор ба даст оварда мешавад.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

132. Воситаҳои корхона ба чанд қисм тақсим мешаванд? [8 сах. 77, 10 сах. 97, 12 сах. 124]

1. Ба ҷаҳор қисм.

2. Ба се қисм.

3. Ба ду қисм.

4. Ба якчанд қисмҳо.

133. Воситаҳои корхона ба кадом намуни воситаҳо тақсим карда мешавад? [8 саҳ. 77, 10 саҳ. 97, 12 саҳ. 125]

1. Воситаҳои асосӣ.
2. Воситаҳои гардон.
3. Воситаҳои гирдгардон.
4. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

134. Воситаҳои асосии корхона ба кадом намуни хазина (фонд)-ҳо тақсим карда мешаванд? [8 саҳ. 77, 10 саҳ. 97, 12 саҳ. 125]

1. Хазина (фонд)-ҳои асосии истеҳсолия.
2. Хазина (фонд)-ҳои ҳои ғайриистеҳсолия.
3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.
4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

135. Воситаҳои гардони корхона ба кадом намуни хазина (фонд)-ҳо тақсим карда мешаванд? [8 саҳ. 77, 10 саҳ. 97, 12 саҳ. 125]

1. Хазина (фонд)-ҳои гардони истеҳсолия.
2. Хазина (фонд)-ҳои муомилот.
3. Хазинаҳои тоистеҳсолия.
4. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

136. Хазина (фонд)-ҳои истеҳсолии корхонаро чиҳо тапқил медиҳанд? [8 саҳ. 78, 10 саҳ. 98, 12 саҳ. 125]

1. Воситаҳои истеҳсолия ва захираҳои сармоягузорӣ.
2. Воситаҳои гардон ва захираҳои нархгузорӣ.
3. Воситаҳои гардон ва захираҳои изофагӣ.
4. Воситаҳои истеҳсолия ва захираҳои арзиш.

137. Тамсила (модел)-и пурраи гирдгардиши сармоя аз ҷониби кадом олим пешниҳод шудааст? [8 саҳ. 78, 10 саҳ. 98, 12 саҳ. 125]

1. К. Маркс.
2. Ч. М. Кейнс.
3. Ч. Батис Сей.
4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

138. Қисми сармояи маҳсулдеҳи корхона кадом аст? [8 саҳ. 80, 10 саҳ. 100, 12 саҳ. 125]

1. Сармояи гардон (хазина (фонд)-ҳои гардон).
2. Сармояи иловагӣ (хазина (фонд)-ҳои иловагӣ).

3. Сармояи асосӣ (ҳазина (фонд)-ҳои асосӣ).
4. Сармояи модӣ (ҳазина (фонд)-ҳои модӣ).

139. Сармоя аз ду нуқтаи назар ҳисобу китоб карда мешавад, онҳо кадомҳоянд? [8 саҳ. 81, 10 саҳ. 100, 12 саҳ. 125]

1. Арзиш (пул) ва шакли модӣ (натуралӣ).
2. Арзиш (аслӣ) ва шакли асл.
3. Арзиш (изофа) ва шакли изофа.
4. Арзиш (андоз) ва шакли андоз.

140. Ба сармоя (ҳазина (фонд)-ҳои истеҳсоли чӣ дохил мешаванд? [8 саҳ. 101, 10 саҳ. 101, 12 саҳ. 126]

1. Сармоя (ҳазина (фонд)-ҳои асосӣ).
2. Сармоя (ҳазина (фонд)-ҳои гардон.
3. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.
4. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

141. Ба сармоя (ҳазина (фонд)-ҳои асосӣ) чӣ дохил мешаванд? [8 саҳ. 101, 10 саҳ. 101, 12 саҳ. 126]

1. Замин, бино, иншоот, мошинҳо, таҷҳизот.
2. Воситаҳои воғузор, нақлиёт ва намунаҳои дигари сармояи асосӣ.
3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.
4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

142. Ба сармоя ҳазина (фонд)-ҳои гардон чӣ дохил мешаванд? [8 саҳ. 101, 10 саҳ. 101, 12 саҳ. 126]

1. Ашё, сӯзишворӣ, қувваи барқ, маҳсулоти нимфабрикатҳо.
2. Истеҳсолоти нотамои, нимфабрикатҳои истеҳсоли дохилӣ.
3. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.
4. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

143. Чӣ ба ҳазина (фонд)-ҳои фаъол дохил мешаванд? [8 саҳ. 101, 10 саҳ. 101, 12 саҳ. 126]

1. Қисми олотӣ меҳнат: мошинҳои кор, таҷҳизот, асбобҳо, ки мустақиман дар раванди таълим фаъолони иштирок менамоянд.
2. Қисми олотӣ меҳнате, ки ба самаранокӣ истеҳсолоти таъсири мусбат мерасонад.
3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.
4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

144. Ҳазина (фонд)-ҳои муомилот аз ҷиҳи иборатанд? [8 сах. 82, 10 сах. 102, 12 сах. 126]

1. Аз маблағҳои умумии пул ва молҳое, ки барои фурӯш пешниҳод карда мешаванд.

2. Аз захираҳое, ки барои истеҳсолот истифода бурда мешаванд, яъне ашёи хом, қисмҳои эҳтиётӣ барои таъмири ҷорӣ, сӯзишворӣ ва ғайра ташкил меёбанд.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

145. Ҳароҷоти асосӣ чист? [8 сах. 82, 10 сах. 102, 12 сах. 126]

1. Ҳароҷоте мебошад, ки ба ҳаҷми истеҳсоли маҳсулот вобастагӣ надорад: пардохти рента, иҷорагулӣ, қисми пардохти фарсудаашавӣ (истеҳлок)-и биною иншоот, пардохти сугурта.

2. Ҳароҷоте мебошанд, ки ба ҳаҷми истеҳсоли маҳсулот вобастагӣ надорад: ҳаққи меҳнати маъмурияти корхона ва мутахассисони фирма, фонзи қарз ва ғайра.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

146. Ҳароҷоти тағйирёбанда чист? [8 сах. 82, 10 сах. 102, 12 сах. 127]

1. Ҳароҷотҳои тағйирёбанда масрифоте мебошад, ки баробари дигар шудани миқдори маҳсулоти тавлидшуда тағйир меёбад.

2. Ба ҳароҷоти тағйирёбанда ашё, сӯзишворӣ, нерӯ (энергия), нақлиёт ва ғайра дохил мешаванд.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

147. Фарқи байни сармояи кор аз воситаҳои гардон дар чист? [8 сах. 82, 10 сах. 102, 12 сах. 127]

1. Сармояи кор ва воситаҳои гардон қариб дар як мазмун фаҳмида мешаванд.

2. Сармояи кор ва воситаҳои гардон мунтазам аз доираи истеҳсолот ба ҳазинаи муомилот гузашта, гардиши пайдарҳамии захираҳо мебошанд.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

148. Воситаҳои гардон чист? [8 сах. 82, 10 сах. 103, 12 сах. 127]

1. Воситае мебошад, ки барои аз нав барқарор кардани раванди гирдгирдиши хазина (фонд)-ҳо ва дар шакли пул пурра таъкил кардани ҳар як давраи истеҳсоли истифода карда мешавад.

2. Воситае мебошад, ки барои аз нав барқарор кардани раванди гирдгирдиши хазина (фонд)-ҳо ва дар шакли пул пурра таъкил кардани ҳар як давраи истеҳсоли истифода карда намешавад.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

149. Хазина (фонд)-ҳои асосӣ аз ҷиҳати сохт, таркиб, имконияти ҷисмонӣ чанд сол хидмат мекунад? [8 сах. 83, 10 сах. 103, 12 сах. 127]

1. Аз 1 то 50 сол ва аз он зиёдтар.

2. Аз 1 то 30 сол ва аз он зиёдтар.

3. Аз 1 то 20 сол ва аз он зиёдтар.

4. Аз 1 то 10 сол ва аз он зиёдтар.

150. Фарсиши ҷисмонӣ (модӣ) чист? [8 сах. 83, 10 сах. 103, 12 сах. 128]

1. Раванде мебошад, ки хазина (фонд)-ҳо дар давоми муҳлати хидмати худ хурда шуда, барои истифодаи минбаъда нодаркор мегарданд ва арзиши истеъмолиашонро гум мекунад.

2. Раванде мебошад, ки хазина (фонд)-ҳо дар давоми муҳлати хидмати худ хурда нашуда, барои истифодаи минбаъда даркор мегарданд ва арзиши истеъмолиашонро гум намекунад.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

151. Фарсиши маънавӣ чист? [8 сах. 84, 10 сах. 104, 12 сах. 128]

1. Раванди арзон шудани хазина (фонд)-ҳои асосӣ дар натиҷаи баланд гардидани ҳосилонокӣ ва шиддатнокии меҳнат.

2. Паст гардидани арзиши воситаҳои меҳнат ва пайдо шудани воситаҳои наватрину бонқидортарини меҳнат нисбат ба олатҳои мавҷуда.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

Мавзӯи 7. МУНОСИБАТҲОИ КИШОВАРЗӢ ВА ИНКИШОФИ МАЧМААИ КИШОВАРЗИЮ САНОАТӢ

152. Мезониктисод ба маънои «баъд», «пас аз, ё худ баъд аз» ҳодисаеро ифода мекунад, он аз кадом вожа гирифта шудааст? [8 саҳ. 97, 10 саҳ. 118, 12 саҳ. 132]

1. Аз вожаи лотинӣ.
2. Аз вожаи олмонӣ.
3. Аз вожаи юнонӣ.
4. Аз вожаи фронсавӣ.

153. Ба сифати ҷанбаҳои муҳимтарини мезониктисод ҷиҳе мавриди таҳлил ва таҳқиқ қарор дода мешаванд? [8 саҳ. 97, 10 саҳ. 118, 12 саҳ. 133]

1. МКС (мачмааи кишоварзу саноат), МАС (мачмааи артишу саноат), иқтисодиёти сохтмон.
2. Савдо, нақлиёт, маориф, зерсохтор (инфрасохтор)-и соҳаҳои алоҳидаи ҳоҷатини халқ ва мақоми онҳо дар иқтисоди миллӣ.
3. Иқтисоди ноҳия, шаҳр, соҳа ва ғайра.
4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

154. Соҳаи кишоварзӣ ҳамчун узви пайвасти иқтисоди миллӣ бо кадом соҳаҳои пайвасти ривож меёбад? [8 саҳ. 97, 10 саҳ. 118, 12 саҳ. 133]

1. Бо соҳаҳои саноат, нақлиёт, савдо, сохтмон ва ғайра.
2. Бо соҳаҳои маориф, маданият, тандурустӣ ва ғайра.
3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.
4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

155. Ташаккули муносибатҳои кишоварзӣ аз даврани тағйир ва дигаргунсозии ашёҳои табиат сар карда, кадом қорҳоро иҷро карда, то ба кадом дараҷа расидааст? [8 саҳ. 98, 10 саҳ. 119, 12 саҳ. 133]

1. Аз даврани гуи қардани ғалладона, кишт қардану гирифтани ҳосил, ром қардани ҳайвонҳо оғоз ёфта, то ба дараҷаи инкишофи саноати муосир расидааст.
2. Аз даврани тағйир ва дигаргунсозии ашёҳои табиат ва ба вуҷуд омадани соҳаҳои махсуси истеҳсоли ҷамъият (заминдорӣ, қорводорӣ, ҳунармандӣ, боғдорӣю тоқпарварӣ) оғоз ёфта, то ба дараҷаи инкишофи саноати муосир расидааст.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.
4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

156. Замин, ҳамчун мол, ба кадом объект таъдир хоҳад ёфт? [8 саҳ. 99, 10 саҳ. 120, 12 саҳ. 134]

1. Ба объекти хариду фурӯш таъдир хоҳад ёфт.
2. Ба объекти хариду фурӯш таъдир нахоҳад ёфт.
3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.
4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

157. Муносибатҳои кишоварзӣ, пеш аз ҳама, муносибат ба чӣ мебошанд? [8 саҳ. 100, 10 саҳ. 121, 12 саҳ. 134]

1. Муносибатҳои кишоварзӣ, пеш аз ҳама, муносибат ба сардиро сармо мебошанд.
2. Муносибатҳои кишоварзӣ, пеш аз ҳама, муносибат ба обу ҳаво мебошанд.
3. Муносибатҳои кишоварзӣ, пеш аз ҳама, муносибат ба замин мебошанд.
4. Муносибатҳои кишоварзӣ, пеш аз ҳама, муносибат ба молу мулк мебошанд.

158. Дар китоби муқаддаси «Авасто» марбут ба сарчашмаи ҳаёт чӣҳо қайд карда мешаванд? [8 саҳ. 100, 10 саҳ. 121, 12 саҳ. 134]

1. Замин – сарчашмаи ҳаёт ва давомдиҳандаи он.
2. Об – сарчашмаи ҳаёт ва давомдиҳандаи он.
3. Ҳаво – сарчашмаи ҳаёт ва давомдиҳандаи он.
4. Иқлим – сарчашмаи ҳаёт ва давомдиҳандаи он.

159. Замин чист? [8 саҳ. 100, 10 саҳ. 121, 12 саҳ. 134]

1. Замин предмет (шайъа; ҷисм)-и меҳнат мебошад, ки инсон ба он тавассути ҳудуди меҳнат ва олотҳои он таъсир мерасонад.
2. Захираҳои оғро инсон барои қонеъ гардонидани талаботи худ истифода мекунад.
3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.
4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

160. Замин ҳамчун ҷисми бечон аз нав такрористеҳсол карда мешавад ё не? [8 саҳ. 100, 10 саҳ. 121, 12 саҳ. 135]

1. Замин ҳамчун ҷисми бечон аз нав такрористеҳсол карда намешавад.

2. Замин ҳамчун ҷисми бечон аз нав тақрористеҳсол карда мешавад.

3. Замин ҳамчун ҷисми бечон аз нав киштукор карда мешавад.

4. Замин ҳамчун ҷисми бечон аз нав обёрӣ карда мешавад.

161. Кадом намуни моликият ба замин нисбат ба дигар шакли намуни он дертар ба вуҷӯъ мепайвандад? [8 саҳ. 100, 10 саҳ. 121, 12 саҳ. 135]

1. Моликияти ҷамъият.

2. Моликияти хусусӣ.

3. Моликияти давлат.

4. Моликияти кооперативи колхоз.

162. Моликияти хусусӣ ба замин бо кадом роҳҳо ба вуҷӯд меояд? [8 саҳ. 101, 10 саҳ. 122, 12 саҳ. 135]

1. Ғорат ва тақсим кардани замин байни ғолибони ҷанг (немисҳо, франкҳо, келтҳо), қисман харида гирифтани моликияти хусусӣ аз ҷониби соҳибони пештараи замин.

2. Харида гирифтани замин аз моликони асосиаш, ба иҷора (барои муваққатан истифода кардан) додани замин.

3. Бепул тақсим карда додани замин ва ба ивази он танҳо гирифтани андоз, инчунин ба ивази хидматҳои шоён бепул додани замин ва ғайра.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

163. Ҳамгирони кишоварзу саноат дар асл кадом мазмуниро ифода менамояд? [8 саҳ. 103, 10 саҳ. 124, 12 саҳ. 135]

1. Мазмуни ташаккули раванди инкишофи ҳуқуқи соҳаҳои ғайриистеҳсолиро таҷассум мекунад.

2. Мазмуни ташаккули раванди инкишофи ҳоҷати ҳуқуқи маҷмаи кишоварзу саноатро (МКС) таҷассум мекунад.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

164. Маҷмаи кишоварзу саноат (МКС), ки барои ҳоҷати кишлоқ воситаҳои истеҳсолот тавлид менамояд, аз кадом ҳамаҳо иборат аст? [8 саҳ. 104, 10 саҳ. 125, 12 саҳ. 136]

1. Ҳавзаи 1 – истеҳсолоти худӣ ҳоҷати кишлоқ.

2. Ҳавзаи 2 – соҳаҳои коркардабароӣ ва тилину фуруши ашёву аз он истеҳсол карда шудани маҳсулоти хоҷагии қишлоқ.

3. Ҳавзаи 3 – соҳаҳои зерсохт (инфрасохтор)-и истеҳсоли ва иҷтимоие, ки бевосита ба таълиқи он маҳсулот таъсир мерасонад.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

165. Мафҳуми агробизнес аввалин маротиба кадом сол ва аз ҷониби кадом иқтисодчӣ истифода шудааст? [8 саҳ. 105, 10 саҳ. 126, 12 саҳ. 136]

1. Соли 1958. аз ҷониби иқтисодчиёни амрикоӣ Ч.Дэвис ва Р. Голдберг.

2. Соли 1968 аз ҷониби иқтисодчии англис А.Маршалл.

3. Соли 1978 аз ҷониби иқтисодчӣ ва риёзиётшиноси франсуз О. Курно.

4. Соли 1988 аз ҷониби иқтисодчиёни номдор Пол Э. Самуэлсон ва К. Маркс.

166. Хоҷагии фермерӣ ҳамчун субъект дар кадом ҳавзаи рақобат ҷойгиранд? [8 саҳ. 106, 10 саҳ. 127, 12 саҳ. 136]

1. Хоҷагии фермерӣ (деҳқонӣ) ҳамчун субъекти муносибатҳои ишғолкардашон ҳамеша дар ҳавзаи рақобат ҷойгиранд.

2. Хоҷагии фермерӣ (деҳқонӣ) ҳамчун субъекти муносибатҳои бозор, ҳамеша дар ҳавзаи рақобати озод ҷойгиранд.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

167. Хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ) чӣ хел хоҷагӣ мебошад? [8 саҳ. 106, 10 саҳ. 127, 12 саҳ. 136]

1. Хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ) хоҷагӣ мебошад, ки мустақилона амал ва маҳсулот истеҳсол карда, онро бо нархи дилхоҳи бозор мубодила менамояд.

2. Он дар асоси принципҳои ҳисоби тиҷорат (мустақилият, худидоракунии, худмаблағгузорӣ, худтаъминкунии ва ғайра) амал мекунад.

3. Ба иҷора гирифтани заминӣ давлат ё худ моликияти шахсии каси дигар ва дар ин асос ташкил кардани хоҷагии

деҳқонӣ (фермерӣ)-и шахсӣ, оилавӣ қомеа ба роҳ монда мешавад.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

168. Таҳлили илми рента саргоз аз ҷониби кадом асосгузори охири асри XVIII ибтидои асри XIX амалӣ шуда буд? [8 саҳ. 116, 10 саҳ. 137, 12 саҳ. 137]

1. Иқтисоддони англис А. Маршалл.
2. Асосгузори англис А. Смит ва Д. Рикардо.
3. Иқтисодчиёни амрикоӣ Ч. Дэвис ва Р. Голдберг.
4. Иқтисоддон ва риёзиётшиноси франсуз О. Курно.

169. Тибқи ақидаи Д. Рикардо рента дар кадом шакл сурат мегирад? [8 саҳ. 116, 10 саҳ. 137, 12 саҳ. 137]

1. Тибқи ақидаи Д. Рикардо рента ҳамчун шакли махсуси даромад сурат мегирад.
2. Дар натиҷаи тақсими маҳсулоти ҷамъият соҳиби замин онро аз он худ мекунад.
3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.
4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

170. Мувофиқи гуфтаи Д. Рикардо ва К. Маркс рента муносибатҳои байни се субъекти иқтисодро ифода мекунад, он кадомҳояст? [8 саҳ. 116, 10 саҳ. 137, 12 саҳ. 137]

1. Молики замин.
2. Фермер.
3. Корғари кироӣ хоҷагии кишлоқ.
4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

171. Таҳти мафҳуми рента дар шароити ҳозира чӣ фаҳмида мешавад? [8 саҳ. 120, 10 саҳ. 141, 12 саҳ. 140]

1. Дар шароити ҳозира ба маънои рента хусусияти ҳоси ҳар як истеҳсолкунандаи маҳсулоти хоҷагии кишлоқ фаҳмида мешавад.
2. Дар шароити ҳозира ба маънои рента даромад аз истифодаи замин ҳамчун натиҷаи хидматрасонӣ (ба қатори омилҳои меҳнат, сармоя) фаҳмида мешавад.
3. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.
4. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

Мавзӯи 8. ИҚТИСОДИ НОҲИЯ ВА СИЁСАТИ ОН

172. Маънои ноҳия чист? [9 саҳ. 13, 10 саҳ. 145, 12 саҳ. 141]

1. Ноҳия (регион) аз вожаи латинии regio (ҳавза, соҳа, вилоят, мамлакат, район) гирифта шудааст.

2. Ҳамчун воҳиди бузурги территориявӣ, табиӣю ҷуғрофӣ, иқтисомӣю иқтисодӣ, маданиятӣю сиёсӣ тасаввур карда мешавад.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

173. Ба вуҷуд омадани ноҳия, ҳамчун зеринзоми иқтисод, чиро дарбар мегирад? [9 саҳ. 13, 10 саҳ. 145, 12 саҳ. 141]

1. Ба вуҷуд омадани ноҳия, ҳамчун зеринзоми иқтисод, дараи дурударозии таърихӣю инкишоф ва таҳаввули иттиҳодияҳои хоҷагидорӣю маҳаллиро дарбар мегирад.

2. Инчунин, ворида гирифтани онҳоро ба фазои ягонаи иқтисод дарбар мегирад.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

174. Агар дар ноҳия хароҷоти соҳаи истеҳсолот нисбат ба даромадаш зиёд бошад, он ба чӣ ниёз хоҳад дошт? [9 саҳ. 14, 10 саҳ. 146, 12 саҳ. 141]

1. Дар ин ҳолат ноҳия эҳтиёҷманд ба маҳсулот мебошад.

2. Дар ин ҳолат ноҳия эҳтиёҷманд ба мол мебошад.

3. Дар ин ҳолат ноҳия эҳтиёҷманд ба маҳсулоти ҷорводорӣю мебошад.

4. Дар ин ҳолат ноҳия эҳтиёҷманд ба маблағ (дотатсияталаб) шуморида мешавад.

175. Агар дар соҳаи истеҳсолоти ноҳия хароҷоту даромад баробар бошад, он ба қучо майл мекунад? [9 саҳ. 14, 10 саҳ. 146, 12 саҳ. 141]

1. Он гоҳ талаби ноҳия ҳамчун эътидолия (дараҷаи миёна, муътадил) доништа мешавад.

2. Он гоҳ талаби ноҳия ҳамчун пастравӣю доништа мешавад.

3. Он гоҳ талаби ноҳия ҳамчун болоравӣю доништа мешавад.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

176. Агар маблағи умумии даромад нисбат ба хароҷот ва сармоягузорӣ бештар бошад, он чӣ ҳел ноҳия доништа мешавад? [9 саҳ. 14, 10 саҳ. 146, 12 саҳ. 141]

1. Ноҳияи даромаднок ба ҳисоб меравад.
2. Вай имкони таъминия на танҳо ноҳияи худ, ҳатто ноҳияи дигарро низ бо сармоя пайдо мекунад.
3. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.
4. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

177. Дар адабиёти иқтисоди муосир кадом вазифа (функсия) ҳан ноҳия номбар карда шудаанд? [9 саҳ. 14, 10 саҳ. 146, 12 саҳ. 142]

1. Вазифаҳо дар ҳавзаҳои тавлиҷот, ва тақсимот.
2. Вазифаҳо дар ҳавзаҳои муомилот, истеъмоли ва нархгузорӣ.
3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.
4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

178. Вазифаи ноҳия дар ҳавзаи тавлиҷот аз чӣ иборат аст? [9 саҳ. 14, 10 саҳ. 146, 12 саҳ. 142]

1. Истеҳсоли маҳсулот ва адои ҳадамот тибқи барномаҳои ноҳия, барои бозори дохилӣ ва бурунмарзӣ.
2. Тавлиди молҳои ҷамъият (сохтмони фурудгоҳҳо, роҳҳои оҳану автомобилгард, иншооти кабудизоркунӣ).
3. Хидматрасонии ҷамъият (сайёҳӣ, маориф, тандурустӣ, манзил), талбирҳои мадания.
4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

179. Вазифаи ноҳия дар ҳавзаи тақсимот аз чӣ иборат аст? [9 саҳ. 14, 10 саҳ. 146, 12 саҳ. 142]

1. Ба роҳи мондани тақсими оқилонаи соҳаҳои ҳадамот ва минбаъда тақмил додани он дар доираи ноҳия ва гайра.
2. Таъминии дараҷаи оқилонаи истеъмоли захираҳо, неъматҳо, ҳадамоти тавлиҷгардида ва гайра.
3. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.
4. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

180. Вазифаи ноҳия дар ҳавзаи нархгузорӣ аз чӣ иборат аст? [9 саҳ. 14, 10 саҳ. 146, 12 саҳ. 142]

1. Танзими нарх ва тарафаҳо, коркардабароии метёрҳои гузориши имтиёз ва гайра.

2. Ситонидани ҷарима, муайян кардани сиемати андуз, сугурта, қарз ва ғайра.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

181. Дар адабиёти илми шӯравӣ якумин маротиба вожаи регион (ноҳия) аз ҷониби кадом академик ҷорӣ ва истифода карда шудааст? [9 саҳ. 15, 10 саҳ. 147, 12 саҳ. 142]

1. Некрасов Н. Н.

2. Пробст А. Е.

3. Раҳимов Р. К.

4. Сандмуродов Ҳ. М.

182. Дар адабиёти муосири иқтисод мазмун ва мушарриҳи ноҳия чӣ хел тавсиф карда мешавад? [9 саҳ. 15, 10 саҳ. 147, 12 саҳ. 143]

1. Якум, иқтисоди ноҳия соҳаи махсуси илми иқтисод буда, бунёд ва ташкили территориявии истеҳсолотро инъикос менамояд.

2. Дуввум, ноҳия ҳавзаи махсуси иҷтимоӣ ва иқтисодие мебошад, ки ба он сохтори муайяни истеҳсолот, моликият, мутамаркази аҳолий, шугли аҳолий, шароити маънавияти ҳаёти инсон ва тарҳрезии территориявӣ хос мебошад.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

183. Ҳаллу фасли вазифаҳои ноҳия дар ҳавзаи иқтисод аз чӣ иборат аст? [9 саҳ. 16, 10 саҳ. 148, 12 саҳ. 143]

1. Оқилона истифода бурдани захираҳои иқтисод ва дар ин асос баланд бардоштани дараҷаи неқъаҳлоӣ, инчунин иштирок ва ҳиссагузори дар раванди эҳё.

2. Дастгирии тағйироти таркибии пешқадам ва бартарарф кардани ҳолати бӯҳрон ва касодӣ дар ноҳия.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

184. Ҳаллу фасли вазифаҳои ноҳия дар ҳавзаи иҷтимоӣ аз чӣ иборат аст? [9 саҳ. 16, 10 саҳ. 148, 12 саҳ. 143]

1. Таъмин кардани шароити мубтадилӣ ҳадаи ақали зистӣ аҳолий, ба қадри имкон дар як сатҳи муайян нигоҳ доштани таъаррум, шугли аҳолий ва роҳ налодан ба афзоиши бекорӣ.

2. Дар амал татбиқ намудани сиёсати иҷтимоии давлат ва ҳиссагузорӣ ба хазина (фонд)-и мутамаркази иҷтимоии умумидавлатӣ.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

185. Ҳалли фасли вазифаҳои ноҳия дар ҳавзаи ҳифзи муҳити зист аз чӣ иборат аст? [9 саҳ. 16, 10 саҳ. 148, 12 саҳ. 143]

1. Тоza нигоҳ доштани табиат – обу ҳаво, замин аз ифлосшавии партовҳо, ахлот, газу нафт ва дигар воситаҳои зараррасон.

2. Бартараф кардани бодлес (карозияҳо, ҳурдашавӣ)-и замин, оқибатҳои табиии сел, хушкӣ, сармо, яъне садама (катастрофа)-и экологӣ.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

186. Кадом ноҳияро инкишофёфта меноманд? [9 саҳ. 16, 10 саҳ. 148, 12 саҳ. 144]

1. Ноҳияҳои инкишофёфта, онҳое ба шумор мераванд, ки дар доираашон онҳо шаҳрҳо, ё худ марказҳои саноат вучуд дошта бошанд.

2. Ноҳияҳо аз ҷиҳати истехсоли маҳсулоти ҷамъият, саноат, кишоварзӣ ва дигар соҳаҳо бартарӣ дошта бошанд.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

187. Аксар ноҳияҳои Тоҷикистон аз кадом ҷиҳат узви ҷудонашаванда қарор мегирад? [9 саҳ. 22, 10 саҳ. 154, 12 саҳ. 144]

1. Аз ҷиҳати маҷмааи кишоварзу саноат.

2. Аз ҷиҳати маҷмааи рифоҳӣ (коммуналия).

3. Аз ҷиҳати маҷмааи захира.

4. Аз ҷиҳати маҷмааи саноат.

Мавзӯи 9. ИҚТИСОДИ МИЛЛӢ ВА САМАРАИ ОН

188. Ба худ хос сабабу шароитҳои аинӣ ва субъективӣ ҷудошавии назарияи иқтисодӣ ба ду қисми мустақил кадомҳоянд? [9 саҳ. 25, 10 саҳ. 158, 11 саҳ. 24]

1. Микро- ва макроиқтисод.
2. Микро- ва мезоиқтисод.
3. Макроиқтисод ва мегоиқтисод.
4. Мезоиқтисод ва макроиқтисод.

189. Вазифаи макроиқтисод аз чӣ иборат? [9 саҳ. 26, 10 саҳ. 158, 11 саҳ. 24]

1. Таҳлил ва алқамандии субъект ва агентҳои иқтисодӣ дар ҳавзаи алоҳидаи тавлидот ва бозор.
2. Дарк ва омӯзиши ҳоҷагӣ ҳамчун қисми бутуни ҳоҷагидорӣ: таҳлилу тадқиқот ва қонуниятҳои ташаккули раванҷҳои иқтисодӣ дар миқёси иқтисодиёти миллий.
3. Таҳлили омӯзиши ҳоҷагӣ ҳамчун ташаккули раванҷҳои иқтисодӣ.
4. Ҳаман ҷавобҳо нодурустанд.

190. Мақсади тадқиқоти макроиқтисодӣ аз чӣ иборат аст? [9 саҳ. 25, 10 саҳ. 157, 11 саҳ. 24]

1. Макроиқтисод давом ва ҷузы таркибии назарияи иқтисод (иқтисодӣ сиёсӣ, экономика) буда, чӣ гуна, бо кадом роҳ, мақсад ва тарзу услуби низоми иқтисодӣ (иқтисоди миллий)-ро илмӣ менамояд.
2. Маҷмӯи муносибатҳои иқтисодии (муносибатҳо онди истеҳсол, тақсим, мубодила ва истеъмоли неъматҳои ҳадамот) субъектҳо (фард, коллектив, корхона...) ва агентҳо (намояндаҳо)-и иқтисодӣ дар алоқамандӣ ва ҳамгироии байни ҳамдигарро дар як давраи муайян мефаҳмонад.
3. Макроиқтисод ҳамчун фасли махсуси илми умумииқтисод, перомуни низоми ҳоҷагидорӣи муайян, равобити мутақобилаи раванҷҳои мустақили иқтисодӣ, таҳлилу тадқиқи қонуни қонуниятҳои ҳодисаҳои кулли ҷамъият ва дарёб кардани механизми кулайтарину муносибтарини танзими иқтисоди миллий сурат мегирад.
4. Ҳаман ҷавобҳо дурустанд.

191. Намояндагони макроиқтисод кироҷанд? [9 саҳ. 26, 10 саҳ. 158, 11 саҳ. 25]

1. М. Алле, Л. Валрас, Ч. Кейнс, В. Леонтев, Л. Мизес, С. Мюрдалл, И. Фишер, П. Самуэлсон, Я. Тинберген, Ф. Хайек.

2. Ч. Кларк, Р. Коуз, С. Кузнец, А. Курно, А. Маршалл, А. Оукен, Ч. Робинсон, Г. Саймон.

3. Ч. Кейнс, В. Леонтев, Л. Мизес, А. Маршалл, А. Оукен, Ч. Робинсон, Г. Саймон, Ф. Хайек.

4. Ҳамаи ҷавобҳо нодурустанд.

192. Ақидаи Ч. Кейнс нисбати бозор ва фишангҳои он (нарих, тақозо, пешниҳод, рақобат), инчунин даҳлати давлат ба иқтисодиёт ва танзими он чӣ гуна аст. [9 саҳ. 26, 10 саҳ. 159, 11 саҳ. 25]

1. Фишангҳои бозор худ аз худ иқтисодро аз вартан даҳлат ва ҳалокати бӯҳронҳои иқтисодӣ бароварда наметавонанд.

2. Дар навбати аввал ҳаҷми тавлидоти неъматҳои хадмот зиёд карда шавад.

3. Ин талбирҳои имкон медиҳанд, ки миқдори умумии молу маҳсулот боло бурда, ҳаҷми тавлидоти зиёд ба иқтисод ба ҳаракат дароварда шавад.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

193. Ба маҷмӯи маҳсулоти ҷамъияти (ММЧ) чӣ ҳаҷми қимат карда мешуд? [9 саҳ. 31, 10 саҳ. 163, 11 саҳ. 25]

1. Қилли неъматҳои моддӣ аз ҷониби соҳаҳои истеҳсолоти моддӣ (саноат, хоҷагии қишлоқ, сохтмон, алоқа, нақлиёт, савдо...) истеҳсолкарда шуда, дар асоси ҳисоби китоб, ки ба он ҳамаи намунаҳои молу маҳсулоти тавлидгардида (фурӯхта шудааст ё не).

2. Ҳамаи намунаҳои маҳсулоти тавлидгардидаи фурӯхташуда.

3. Ҳамаи неъматҳои моддӣ, ки аз ҷониби соҳаҳои сохтмон, нақлиёт ва савдо истеҳсол карда шудааст.

4. Ҳамаи ҷавобҳо нодурустанд.

194. Ба маҳсулоти умумии миллия (МУМ) дохил карда мешавад: [9 саҳ. 31, 10 саҳ. 163, 11 саҳ. 25]

1. Арзиши бозори ниҳони мол ва хадомоте мебошад, ки дар доираи иқтисоди миллия дар як давраи муайян (1сол) ба вуҷуд оварда мешавад.

2. Ба он арзиши чизҳои истеъмолия ва воситаҳои истеҳсолоте, ки бо ёрии омилҳои истеҳсолот, аз ҷониби субъект ва агентҳои иқтисодӣ, ки дар давраи муайяни ба онҳо молик будан ба вуҷуд оварда шудаанд.

3. Ба онҳо қисми даромадҳое, ки пас аз адои андоз ва пардохтҳои ҳатмин дигар, аз ҳисоби омилҳои истеҳсолот аз ҷониби намоёндаҳои иқтисодӣ, берун аз марзи мамлакат (корхона, ширкат, ба филиал ё худ корхонаҳои дар хориҷа буда) ба вуҷуд оварда мешаванд.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

195. Таҷрибаи мамлакатҳои Ғарб нишон медиҳад, ки МУМ дар асоси ду усул андозагирӣ карда мешавад, онҳо кадомҳоянд? [9 саҳ. 31, 10 саҳ. 163, 11 саҳ. 26]

1. Андозагирӣ аз нигоҳи арзиши изофа ва даромад.

2. Андозагирӣ аз нигоҳи ҳамаи андозҳои давлатӣ ба ғайр аз даромад.

3. Андозагирӣ аз нигоҳи андози арзиши изофа ва даромад.

4. Андозагирӣ аз нигоҳи хароҷот (масраф) ва даромад.

196. Маҳсулоти ҳолиси миллия (МХМ) ё худ маҳсулоти умумии дохилия (МУД) ни: [9 саҳ. 32, 10 саҳ. 164, 11 саҳ. 26]

1. Ифодаи маҳсулоти умумии миллия, ки барои таҳлили иқтисод истифода карда мешавад.

2. Як қисми маҳсулоти умумии миллия буда, мустақиман барои ифодаи раванди рушди иқтисоди миллия истифода карда мешавад.

3. Ҳамаи маҳсулоти умумии миллия буда, барои раванди рушди иқтисоди миллия истифода карда мешавад.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

197. Маҳсулоти умумии миллий (МУМ), асосан, кадом даромадҳои миллиро дарбар мегирад? [9 саҳ. 33, 10 саҳ. 165, 11 саҳ. 26]

1. Подошти меҳнати коргарони кироя (музди кор, ҳаққи меҳнат, мукофотпулиҳо), аз он ҷумла даромад аз шаклҳои моликият (даромади молӣ, даромади корхонаҳои ғайриширкати (ғайрикорпоративӣ), мағозаҳои хурд, фирмаҳо, ширкатҳои рафиқона).

2. Даромади рентавӣ (даромад аз ҳама гуна шаклҳои рента: тафриқавӣ, иқтисодӣ, иҷорапулӣ, мутлақ, соҳаҳои истихроҷ, коркардабарой ва ғайра).

3. Фонди ширкатҳо (фонди баъди адои музди кор ва фонди қарзи боқимонда); дар он даромадҳои дар шакли дивиденд, ки ба даромади шахсияҳо дода мешавад, қисми фонди тақсинашудан корхона, ки барои инкишоф додани сармояи фирма истифода бурда мешавад.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

198. Иқтисоди ниҳонӣ яке аз унсурҳои иқтисоди бозори буда, кадом фаъолиятро дарбар мегирад? [9 саҳ. 34, 10 саҳ. 166, 11 саҳ. 27]

1. Дараҷаи баланди даромадро таъмин карда, имконияти пинҳон нигоҳ доштани онро дорад.

2. Дараҷаи пасти даромадро таъмин карда, имконияти кушод нигоҳ доштани онро дорад.

3. Дараҷаи миёнаи даромадро таъмин карда, имконияти пинҳон нигоҳ доштани онро дорад.

4. Ҳамаи ҷавобҳо нодуруст аст.

199. Иқтисоди ниҳонӣ асосан, ду ҷанба (тараф)-ро дарбар мегирад, онҳо кадомҳоянд: [9 саҳ. 34, 10 саҳ. 166, 11 саҳ. 27]

1. Фаъолияти истеҳсоли ва фурӯшро дарбар мегирад.

2. Фаъолияти хариду фурӯшро дарбар мегирад.

3. Фаъолияти ғайрилегалӣ (пинҳонӣ) ва легалӣ (кушод)-ро дарбар мегирад.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дуруст аст.

200. Фаъолияти гайрилегалия кадом шакли фаъолият аст? [9 саҳ. 34, 10 саҳ. 166, 11 саҳ. 27]

1. Фаъолият мебошад, ки тибқи қонун ва қонунгузориҳои давлати иҷозат дода шудааст.

2. Фаъолият мебошад, ки тибқи қонун ва қонунгузориҳои давлати манъ карда шудааст (масалан, истеҳсол ва фурӯши маводҳои муҳофиза, бе иҷозати махсус истеҳсоли спиртӣ ва ғайра).

3. Фаъолият мебошад, ки иҷозат гирифта шудаасту лекин истеҳсол карда нашудааст.

4. Ҳамаи ҷавобҳо нодурустанд.

201. Фаъолияти легалия кадом шакли фаъолиятро дарбар мегирад? [9 саҳ. 34, 10 саҳ. 166, 11 саҳ. 27]

1. Фаъолият доништа мешавад, ки қонуан барои озодона амал кардани намоиядагони бозор иҷозат дода шудааст, вале онҳо қисми даромади худро ба роҳҳои гуногун аз ташкилотҳои молиявӣ қарзӣ ғайриқонуна намуда, онро ҳамчун пули муфти аз онҳо худ мекунанд.

2. Фаъолият доништа мешавад, ки даромади худро аз ташкилотҳои молиявӣ қарзӣ ғайриқонуна намекунанд.

3. Фаъолият доништа мешавад, ки намоиядагони бозор онро худ истеҳсол менамоянд.

4. Ҳамаи ҷавобҳо нодурустанд.

202. Иқтисоди қалбаки кадом намуни фаъолият доништа мешавад? [9 саҳ. 35, 10 саҳ. 167, 11 саҳ. 27]

1. Иштирокчиёни он дар доираи иқтисод даст ба дуздии моликияти давлатӣ намекунанд.

2. Иштирокчиёни он дар доираи иқтисоди расмӣ шугул мекунанд, даст ба дуздии моликияти давлатӣ, корхонаву муассиса ва ташкилотҳои меҳнатӣ ва дар доираи он муфтиҳури, порагирӣ, вазирафшӯри авҷ мегирад.

3. Дар доираи он муфтиҳури, порагирӣ, вазирафшӯри авҷ намегирад.

4. Ҳамаи ҷавобҳо нодурустанд.

203. Иқтисоди гайрирасмӣ дар доираи иқтисоди расмӣ ба кадом намуни фаъолият машғуланд? [9 саҳ. 35, 10 саҳ. 167, 11 саҳ. 28]

1. Иштирокчиёни он ба фаъолияти соҳибдорӣ ва корчалоӣ шугул мекунанд, молу ҳадамот таъин менамоянд, вале на-

тиҷа (маҳсул)-и онҳо бидуни ҳисобгирӣи оморӣ ва ташкилот-ҳои андозу гумрук сурат мегирад. (массалан, истеҳсоли арақ, шарбат, равған, пойафзол, маводҳои ҳуҷра, пушидани ва ғайра).

2. Фаъолияти соҳибкорӣ ва корчаллонӣ, ки молу ҳадамот тавлид менамоянд.

3. Фаъолияти соҳибкорӣ ва корчаллоне, ки молу ҳадамот тавлид менамоянд, вале натиҷа (маҳсул)-и онҳо дар ҳисобгирӣи оморӣ ва ташкилотҳои андозу гумрук сурат мегирад.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

204. Мувозирӣи макрониктисод чиро мефаҳмонад? [9 саҳ. 37, 10 саҳ. 169, 11 саҳ. 28]

1. Мувозирӣ яке аз усулҳои маъмули тадқиқ ва таҳлили илми иқтисод мебошад. Вобаста ба мавқеи онҳо дар ҳамаи макрониктисод, он ҳамчун таносуби байни тақозо ва арза бозори алоҳида ва бозори омилҳои истеҳсолот дар сатҳи бозорҳои молӣ, меҳнатӣ, сармоя, молия ташкил меёбад.

2. Мувозирӣ ҳамчун масоили марказии илми макрониктисод ва сиёсати иқтисодӣ баромад карда, раванҳои ташаққули мунтазамӣ ва мутаносибии иқтисод, истеҳсол ва истеъмол, тақозо ва арза, анбӯҳи ҷишҳои моддию воситаҳои молиявӣ ва ғайраро мавриди таҳлил қарор медиҳад.

3. Дар доираи иқтисоди миалӣ, ҳолати доимӣ устувори мутаносубии байни захираҳои маҳдуди ҷамъият, яъне таносуби оқилонаи қобилияти фардҳо ва имконияти дар амал татбиқ гардонидани онҳо фаҳмида мешавад.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

205. Мувозирӣи идеалӣ чист? [9 саҳ. 38, 10 саҳ. 170, 11 саҳ. 28]

1. Тавазирӣи иқтисодӣ, ки тибқи субъектҳои иқтисодӣ дар амал татбиқ нагашта ҳалқаи хоҷагии халқ, аз ҷумла хоҷагиҳои хонавода ва фирма таъмин карда намешавад.

2. Ваъз ва ҳолате мебошад, ки тавазирӣи иқтисод тибқи дархосту эҳтиёҷи субъектҳои иқтисодӣ ва ҳавасмандии онҳо дар кулли низом ва ҳалқаи хоҷагии халқ - хоҷагиҳои хонавода, фирма, соҳа, ноҳия ва ғайра таъмин карда шавад.

3. Ҳавасмандӣ, ки субъектҳои иқтисодӣ мувозирӣи идеалӣро дар амал орзу менамоянд.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

206. Мувозинии воқея кадом ҳолати иқтисодро муайян менамояд? [9 саҳ. 38, 10 саҳ. 170, 11 саҳ. 29]

1. Ҳолати мувозиние, ки дар вақти хариду фурӯш ба миён омада, омилҳои дохилро муайян менамояд.

2. Ҳолати мувозиние, ки фақат дар шаронти рақобати берунаи комил сурат мегирад.

3. Ҳолати мувозиние, ки дар иқтисод, дар шаронти ҳукмрон будани муносибатҳои рақобати комил сурат мегирад. Он на фақат таъти таъсири омилҳои дохилӣ, балки омилҳои беруна низ таъкил меёбад.

4. Ҳамаи ҷавобҳо нодурустанд.

207. Мувозинии идеали ва воқея ҳамчун мувозинии ҷузь таъкил меёбад, таърифи дурусти мувозинии ҷузьро муайян намоед. [9 саҳ. 39, 10 саҳ. 171, 11 саҳ. 29]

1. Мувозинатие мебошад, ки байни ҳодиса ва равандиҳои алоҳида-бозорҳои алоҳида, субъект ва намоёндагонии ҷудогонии иқтисодӣ ва ғайра таъкил ва таъаккул меёбад.

2. Мувозинатие мебошад, ки байни ҳодиса ва раванди бозорҳои алоҳида, субъектҳои микроиқтисод таъаккул меёбад.

3. Мувозинатие мебошад, ки раванди иқтисод дар бозор амал мекунад.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

208. Мувозинии идеали ва воқея ҳамчун мувозинии кулӣ таъкил меёбад, таърифи дурусти мувозинии кулӣро муайян намоед? [9 саҳ. 39, 10 саҳ. 171, 11 саҳ. 29]

1. Вазъ ва ҳолати воқеии микроиқтисодие дар назар дошта мешавад, ки дар он таносубии муайяни байни бозорҳои алоҳида, бозори омилҳо, хусусияти низоми дар шакли томи ифода наёфтааст.

2. Вазъ ва ҳолати воқеии макроиқтисодие дар назар дошта мешавад, ки дар он таносубии муайяни байни бозорҳои алоҳида, бозори омилҳо, хусусияти низоми дар шакли томи ифода ёфтааст.

3. Ҳолати воқеии микроиқтисодие, ки дар он таносубии бозори омилҳо, дар шакли томи ифода ёфтааст.

4. Ҳамаи ҷавобҳо нодурустанд.

209. Таърифи дурусти арзаи кулро интихоб намоед. [9 саҳ, 41, 10 саҳ, 173, 11 саҳ, 29]

1. Арзаи кул миқдори умумии ниҳони молу маҳсулоте мебошад, ки (дар шакли арзишӣ, пулӣ) дар доираи иқтисоди миллӣ тавлид карда шудааст.

2. Он расман ҳамчун ҳамрадифи маҳсулоти умумии (ё худ дохилӣ) миллӣ қадршиносия карда мешавад.

3. Арзаи кул (АС) ҳамчун дараҷаи воқеии ҳаҷми тавлидот дар мамлакат, ки дар шароити имконпазирӣ гуногунии нархҳо ташаққул меёбад, фаҳмида мешавад.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

210. Силсилаи иқтисодӣ аввалин маротиба бо таври амиқ аз ҷониби кӣ таҳлил карда шудааст. [9 саҳ, 52, 10 саҳ, 184, 11 саҳ, 30]

1. Аввалин маротиба ба таври амиқ таҳлили доманадору ҳамачонибаи силсилаи иқтисодӣ аз ҷониби К. Маркс (дар китоби "Капитал") ҳамчун қараёни силсилаи саноатӣ сурат гирифт. Тибқи ақидаи ӯ силсилаи саноатӣ аз чаҳор давра (фаза): бӯҳрон, руқуд (депрессия), ҷунбиш (қоннокшавӣ) ва равиш ба ҷабҳаи ғайриҷабҳаи мебошад.

2. Аввалин маротиба силсилаи иқтисодӣ аз ҷониби Ч. Кларк, Р. Коуз, С. Кузней ва А. Курно таҳлил карда шудааст.

3. Аввалин маротиба силсилаи иқтисодӣ аз ҷониби Ч. Кейнс, А. Маршалл ва А. Оукен таҳлил карда шудааст.

4. Ҳамаи ҷавобҳо нодурустанд.

211. Бӯҳрон (кризис) дар кадом ҳавзаҳои иқтисодиёт оғоз меёбад? [9 саҳ, 53, 10 саҳ, 185, 11 саҳ, 30]

1. Бӯҳрон (кризис), асосан, аз ҳавзаи ҳадамот оғоз ёфта, аломатҳои муҳимтарини он ба фурӯш рафтани ҳаҷми зиёди маҳсулот аст.

2. Бӯҳрон (кризис), асосан, аз ҳавзаи муомилот оғоз меёбад. Аломатҳои муҳимтарини он дар ҷунин ҳолатҳо зоҳур меёбанд: ба фурӯш нарафтани ҳаҷми зиёди маҳсулот, кам шудани ҳаҷми қарз (кредит), баланд шудани фоизи қарз, кам шудани дивиденд, арзон шудани сармоя, боздории фатъияти соҳибдорӣ, кам шудани даромади корхона ва пардохтаи натавонистани фоизи қарзи бонк, адои қарз бо дигар корхонаҳо ва ғайра.

3. Бӯҳрон (кризис), асосан, дар соҳаҳои ғайриистеҳсоли оғоз ёфта, аломатҳои муҳимтарини он қонё гардидаи талаботи рӯзафзун инсон аст.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

212. Рукуд кадом нуктаи бӯҳрон мебошад? [9 саҳ. 53, 10 саҳ. 185, 11 саҳ. 30]

1. Рукуд нуктаи ниҳони бӯҳрон буда, қатъ гардидаи пастравии тавлидот, дар як сатҳ ва дараҷа қарор гирифтани ва дар давраи муҳлати муайян бетағйир мондани онро тасвир мекунад. Дар ин зина: тамоили пастравии истеҳсолоти ҷамъиятӣ боздошта мешавад, вале имконияти қудрати боло рафтани надорад.

2. Рукуд нуктаи болои бӯҳрон буда, пастравии истеҳсолот боз дошта мешавад. Дар ин зина: тамоили пешравии истеҳсолоти ҷамъиятӣ дида мешавад.

3. Рукуд нуктаи фосилавии бӯҳрон буда, дар муҳлати номуайян истеҳсолоти ҷамъиятӣ рушд меёбад.

4. Ҳамаи ҷавобҳо нодурустанд.

213. Ҷунбиш кадом давраро дарбар мегирад? [9 саҳ. 54, 10 саҳ. 186, 11 саҳ. 30]

1. Ҷунбиш давраи мебошад, ки дар давоми он иқтисод аз ҳолати касодӣ ба давраи ҷунбиш даромада, бозори миллиро бо намудҳои молу хизматҳои нав пурра намуда, барои гузаштани ба давраи нав-равнақ замина тайёр мекунад.

2. Ҷунбиш, новобаста ба вазъи рукуд, дар яке аз нуқтаҳои иқтисод имконияти рушд пайдо мекунад.

3. Ҷунбиш ҳамчун афзоиши молу хизматҳои нав, яъне сармоя ё худ маҳсулоте, ки амсолаш дар ғуруҳи набошад, ё ба он талабот ҳамаҷон қонё гардидаи нашоуда бошад, сурат мегирад.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

214. Давраи ниҳони силсилаи иқтисод чист? [9 саҳ. 54, 10 саҳ. 186, 11 саҳ. 31]

1. Равнақ давраи ниҳони силсилаи иқтисодӣ буда, вазъи иқтисодии пас аз давраи рукуд ва эҳд бунёд гашта, то ба қудрат ва иқтисодии пеш аз давраи бӯҳрон ҷой дошта расондан, рушди минбаъдаи онро таъмин намудан хизмат мекунад.

2. Давраи раванқ ҳамаҷониба ва бо суръати баланд нафоси сармояи асосӣ аз ҷониби соҳибдорон, афзунгардонии

иқтидорҳои истеҳсолий, баланд шудани тақозо ба сармоягузорӣ, боло рафтани тақозои истеъмолий мебошад.

3. Давраи равнақ ин зиёд гаштани ҳаҷми даромади миллий, ба ҳадди ақал расондани бекорӣ, баланд шудани нархҳо ва воҳидҳои қарзи бонкҳо ва омишҳои равнақ ин баланд гаштани қурби коғазҳои қиматнок, густаришҳои фазолияти бурунмарзӣ, ҳаҷми даромад, фонда ва ғайра.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

215. Хидмати шоёни иқтисодчии рус Н. Д. Кондратиев дар илми иқтисод чист? [9 саҳ. 56, 10 саҳ. 188, 11 саҳ. 31]

1. Методологияи пешбинии дарозмӯҳлати тамоили тараққиёти ҷаҳони капиталистиро пешниҳод намуд, ки он аз қудрат ва тавоногии капитализм гувоҳӣ медиҳад.

2. Якумин шуда идеяи (гояи) нақшаи дурбиниро, ки кунун тахти тарҳрезии индикативӣ, яъне нақшаи пешбинӣ (план-прогноз) маъмул гаштааст, пешбарӣ намудааст.

3. Ба илми иқтисод усули таҳлили ҷории конъюнктурӣ, яъне баҳодихии ҷории тағйирёбии нархҳо ва сабаби истеъмолиро ҷорӣ карда, назарияи таносуби иқтисодиро иҷтимоии рушди иқтисодиро, ки тули даҳсолаҳо эътироф карда нашуда буданд, пешниҳод намуд.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

Мавзӯи 10. ИСТЕЪМОЛ ВА ПАСАНДОЗ

216. Нақл ва мақоми истеҳсолот дар чӣ зоҳир мегардад? [9 саҳ. 62, 10 саҳ. 194, 11 саҳ. 32]

1. Истеҳсолот раванди мураккабу бисёрҷанба буда, ҳамчун низоми ягонаи истеҳсол, тақсим, мубодила ва истеъмоли сурат мегардад.

2. Истеҳсол нуктаи ибтидоӣ ва истеъмоли нуктаи ниҳон (охирон)-и истеҳсолоти ҷамъиятӣ мебошад.

3. Истеҳсол ҳамчун раванди баҳампайвастишавии омилҳои истеҳсолот (сармоя, меҳнат, замин, қобилияти соҳибкорӣ, технология...) оид ба истифодаи захираҳои маҳдуди ҷомеа ва дар ин асос барои истеъмоли ашъёи мавод (маҳсулот) пешниҳод намуда, тарзу услуби истеъмоли, шакл, доира ва мақсади истифодаи ниҳони истеҳсолро муайян мекунад.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

217. Маъқеи истеҳсолот ва истеъмоли истеҳсолоти ҷамъиятӣ дар чӣ зоҳир мегардад? [9 саҳ. 62, 10 саҳ. 194, 11 саҳ. 32]

1. Маҳз ба тӯфайли истеҳсолоти истеъмоли ба вуқӯъ мепайвандад.

2. Истеҳсолот барои истеъмоли ашъёи мавод (маҳсулот) пешниҳод намуда, тарзу услуби истеъмоли, сират, шакл, доира ва мақсади истифодаи ниҳони истеҳсолро муайян мекунад.

3. Истеҳсолот барои истеҳсоли молҳои оянда ҳавасмандии истеҳсолгаронро аз нав пайдо ва афзун мегардонад ва дар навбати худ истеҳсоли онҳо (маҳсулот, ҳадамот)-ро қабул ва маъқул ё номатқул доништа, ҷиҳзҳои пешниҳодкардаи истеҳсолотро барои минбаъдаи истеҳсол кардан водор месозад.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

218. Истеъмоли ҷиҳз? [9 саҳ. 63, 10 саҳ. 195, 11 саҳ. 33]

1. Истеъмоли унсурҳои асосӣ ва даврании ниҳони истеҳсолоти ҷамъиятӣ буда, он тибқи сатҳ ва тақомули афзониши истеҳсолоти муайян карда мешавад.

2. Он на танҳо бо сатҳ ва дараҷаи пешрафти истеҳсолоти, балки хусусиятҳои тақсирот, сиёсати иқтисодии давлат, метёру қонунигузориҳои ҳуқуқӣ низ ба роҳ монда мешавад.

3. Таркиб ва дараҷаи истеъмоли дар доираи хоҷагиҳои хонавода, хоҷагиҳои инфиродӣ, фирмаю ширкатҳо, соҳаю

ноҳияҳо, давлатҳои алоҳидаҳо хоҷагии ҷаҳонӣ ҳарҳела ташкил меёбад.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

219. Шаклҳои муайяншунандаи истеъмолиро номбар кунед. [9 саҳ. 64, 10 саҳ. 196, 11 саҳ. 33]

1. Аз нигоҳи истифодаи неъматҳо истеъмоли ҳамчун истеъмоли неъматҳои модӣ ва истеъмоли ҳадамот сурат мегирад.

2. Аз нуктаи назари тарзи истифода (тарзи қонунгардонидани талабот) он ҳамчун истеъмоли фардӣ ва коллективӣ (гурӯҳӣ) баромал мекунад.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

220. Пасандоз чист? [9 саҳ. 67, 10 саҳ. 199, 11 саҳ. 33]

1. Пасандоз ҳамчун маҷмӯи даромадҳои, ки баъд аз рӯиш кардани хароҷоти истеҳсоли дар ихтиёри субъектҳои иқтисодӣ боқӣ мемонад.

2. Пасандоз, ҳамчун маҷмӯи даромадҳои, ки пеш аз рӯиш кардани хароҷоти истеҳсоли дар ихтиёри субъектҳои иқтисодӣ боқӣ мемонад.

3. Пасандоз ҳамчун маҷмӯи даромадҳои, ки баъди фурӯши маҳсулот дар ихтиёри субъектҳои иқтисодӣ боқӣ мемонад.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

221. Шаклҳои пасандози субъектҳои иқтисодиро номбар намоед. [9 саҳ. 67, 10 саҳ. 199, 11 саҳ. 33]

1. Дар шакли даромад аз участкаҳои наздиҳавлӣ боқӣ монда, шаклан фақат пасандози аҳоли мебошад.

2. Пасандози субъектҳои иқтисодӣ дар шаклҳои гуногун: пули нақд, пули ғайринақдӣ дар сарҳисобҳои корхонаҳо муассисаҳо, заёмҳо, саҳмия, дивиденд, чекҳо, банкнотҳо, варақа (карточка)-ҳои қарзӣ ва ғайра ҷой дошта, дар шакли пасандози аҳоли, пасандози корхонаҳо ва пасандози ҷамъиятӣ (давлатӣ) боқӣ мемонанд.

3. Ҳамчун шакли пасандози коргарон буда, шаклан фақат ба коллективӣ корхона тааллуқ дорад.

4. Ҳамаи ҷавобҳо нодурустанд.

222. Пасандозҳои аҳолиро номбар кунед. [9 саҳ. 67, 10 саҳ. 199, 11 саҳ. 34]

1. Қисми даромаде, ки бидуни истеъмол фақат барои андӯхт истифода карда мешавад.

2. Қисми даромаде, ки бидуни андӯхт фақат барои истеъмол истифода карда мешавад.

3. Қисми даромад (ҳаққи меҳнат, музди кор, ҳаққи қалам, фонда аз ғайрияти соҳиброкию корчаллонӣ, дивиденд ва ғайра), ки онҳо метавонанд қисман ба мақсади истеъмол ё худ андӯхт (васеъ кардани доираи ғайрияти) истифода баранд.

4. Ҳамаи ҷавобҳо нодурустанд.

223. Ба пасандози корхонаҳо чӣ дохил мешавад? [9 саҳ. 68, 10 саҳ. 200, 11 саҳ. 34]

1. Қисми даромад (фонда), ки аз ғайрияти соҳибкорӣ дар шакли ғайринақдӣ ва нақдӣ, яъне сармоягузорӣ ба мақсади васеъгардонии доираи истеҳсолот (харидани воситаҳои истеҳсолот—мошинҳои корӣ, дастгоҳ, таҷҳизот ва ғайра) истифода карда мешавад ва он, асосан, дар шакли андӯхти истеҳсоли сурат мегирад.

2. Қисми даромаде, ки фақат аз гирифтани дивиденд ба амал меояд.

3. Қисми даромаде, ки фақат аз ҳисоби насупоридани андозҳои моҳона, симоҳа ва солона боқӣ мемонад.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

224. Сарчашмаи пасандози ҷамъиятӣ (давлатӣ)-ро номбар кунед. [9 саҳ. 68, 10 саҳ. 200, 11 саҳ. 24]

1. Маҷмӯи ҳамаи пасандозҳои мавҷуда, яъне қисми даромади миллие, ки барои захира ва қонеъ гардондани эҳтиёҷи ояндаи иқтисоди миллий ташкил карда мешавад.

2. Он ҳамаи даромади буҷет сурат гирифта, ба мақсади рушди нумӯи ҳавзаҳои ғайриистеҳсоли ва қисман истеҳсолоти моддӣ истифода карда мешавад.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

225. Функсияи истеъмол чист? [9 саҳ. 69, 10 саҳ. 201, 11 саҳ. 34]

1. Истеъмоли неғматҳои моддӣ нисбати ҳаққи меҳнати ба даст оварда функсияи истеъмол ном дорад.

2. Рабобити байни даромади дар ихтиёрдошта ва истеъмол функцияи истеъмол ном дорад.
3. Истеъмоли маҳсулоти аз бозор харидашуда дар асоси даромади оила функцияи истеъмол ном дорад.
4. Ҳамаи ҷавобҳо нодурустанд.

226. Функцияи пасандоз чист? [9 саҳ. 69, 10 саҳ. 201, 11 саҳ. 34]

1. Вобастагии пасандоз аз даромади дар ихтиёр дошта функцияи пасандоз ном дорад.
2. Даромади дар ихтиёрдошта дар асоси гирифтани қарзи пулӣ аз бонк функцияи пасандоз ном дорад.
3. Даромад аз меросе, ки дар ихтиёри оила мондааст, функцияи пасандоз ном дорад.
4. Ҳамаи ҷавобҳо нодурустанд.

227. Ба ҳамбастагии истеъмол ва пасандоз кадом омилҳо таъсир мерасонанд? [9 саҳ. 71, 10 саҳ. 203, 11 саҳ. 35]

1. Ба ҳамбастагии истеъмол ва пасандоз на танҳо ҳаҷм ва меъёри даромад (пас аз пардохти андозҳо), балки омилҳои дигар низ, ба монанди сарват, дараҷаи нарх, инфлясия, қарзи истеъмолия, андозбандӣ ва ғайра таъсир мерасонанд.
2. Ба ҳамбастагии истеъмол ва пасандоз на танҳо меъёри даромад (пас аз пардохти андозҳо), балки омилҳои дигар низ таъсир мерасонанд.
3. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.
4. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

228. Ба сарват (боигарӣ), ҳамчун ҳамбастагии истеъмол ва пасандоз чӣҳо дохил карда мешавад? [9 саҳ. 71, 10 саҳ. 203, 11 саҳ. 35]

1. Ба сарват (боигарӣ) ҳамаи он чизҳое, ки ба ғайр аз маҳсули меҳнати оила ба даст оварда шудааст дохил карда мешавад.
2. Сарват (боигарӣ) сарчашмаи муҳимтарини ташаккули даромад (истеъмол, пасандоз, андохт...) буда, ҳамчун кулли восита ва ашёҳои меҳнат (бино, иншоот, мошин, таҷҳизот...), воситаҳои пулӣ ва молиявӣ (пули нақд, пасандоз дар бонкҳо, саҳмия, дивиденд, облигатсияҳо, нафақа, идрорпулӣ, сугуртан иҷтимоӣ ва ғайра) андохта мешавад.
3. Ба сарват (боигарӣ) ҳамчун ҳамбастагии истеъмол ва пасандоз дар бонкҳо, саҳмия, дивиденд, облигатсияҳо, нафақа,

идрорнулия, сугуртан иҷтимоӣ ва ғайра) гирифта шудааст андухта мешавад.

4. Ҳаман ҷавобҳо дурустанд.

229. Дараҷаи болоравӣ ва пастравии нарх ба истеъмол ва пасандоз чӣ таъсир мерасонад? [9 саҳ. 71, 10 саҳ. 203, 11 саҳ. 35]

1. Муайян карда шудааст, ки болоравии дараҷаи нарх ботадриҷ қадвали истеъмолиро рӯ ба фуруд (поён) ва пастравии нархро рӯ ба боло бурда мерасонад.

2. Муайян карда шудааст, ки болоравии дараҷаи нарх ба истеъмол ва пасандоз таъсир намерасонад.

3. Муайян карда шудааст, ки болоравии дараҷаи нарх ба истеъмол ва пасандоз таъсири мусба мерасонад.

4. Ҷавобҳои 2 ва 3 дурустанд.

Мавзӯи 11. САРМОЯГУЗОРӢ ВА АНДӢХТ

230. Андӯхти истеҳсоли чист? [9 саҳ. 75, 10 саҳ. 207, 11 саҳ. 37]

1. Қисми даромад ё худ пасандози субъектҳои иқтисодие мебошад, ки мустақиман барои васеъ гардонидан ва тақмил додани раванди тавлидоти истифода карда мешавад.

2. Раванд ва фонди андӯхти истеҳсолие, ки ҳамчун раванди доимӣ устуворӣ пайиҳам пайвасти гардишҳои омилҳои истеҳсолот ва дар ҷаъ асос ба вуҷуд овардани маҳсулоти илофа (даромад, пасандоз, фонди), ки қолдир бошад аз нав раванди тавлидро барқарор намояд, тасаввур карда мешавад.

3. Таҳли фонди андӯхти истеҳсоли, он қисми даромадҳои субъектҳои иқтисодӣ (ҳоҷагиҳои инфиродӣ, корхона, давлат ва ғайра), ки дар шакли сармоягузори ба мақсади афзун гардонидани фондиҳои асосӣ ва гардон истифода карда мешавад, фаҳмида мешавад.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

231. Андӯхти ғайриистеҳсоли чист? [9 саҳ. 76, 10 саҳ. 208, 11 саҳ. 37]

1. Маблағгузориҳои хусусӣ ё худ марказонишӣ, ки ба мақсади инкишоф ва таҳаввули соҳаҳои ғайриистеҳсоли ва иҷтимоӣ (илм, маориф, тансиҳатӣ, мулофиа, идора, иҷтимоӣ) истифода карда мешаванд.

2. Маблағгузориҳои хусусие, ки ба мақсади инкишоф ва таҳаввули оила ва аиллод, аиллохусус омилҳои пешравӣ истифода карда мешаванд.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

232. Андӯхти исми ва воқеӣ чист? [9 саҳ. 77, 10 саҳ. 209, 11 саҳ. 37]

1. Вобаста ба сифати ташаккули раванди андӯхт ва фонди андӯхт он ба ду гуруҳи мустақил: андӯхти исми (пули, аришӣ) ва андӯхти воқеӣ (маҳсулоте ё худ истеҳсоли) ҷудо карда мешавад.

2. Андӯхти исми фонди пули андӯхти корхона, давлат ва дигар субъектҳои иқтисодие мебошад, ки бевосита барои васеъ кардани истеҳсолоти истифода карда мешавад.

3. Андӯхти воқея ҳамчун раванди аслии афзоиши моддию натуралӣи шакли воситаҳои истеҳсолот ва ҷизҳои истеъмолиро ифода мекунад.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

233. Андӯхти марказонида ва гайримарказонидашуда чиро мефаҳмонанд? [9 саҳ. 78, 10 саҳ. 209, 11 саҳ. 38]

1. Андӯхтҳои марказонидашуда, асосан, аз ҷониби вазоратҳо, бонкҳо, ноҳияҳо ва танисубан буҷетҳои ҷумҳуриявӣ, ноҳиявӣ, минтақавӣ, вилояту губернияҳо, иёлот (штатҳо), буҷети маҳаллӣ ва гайра ба роҳ монда мешавад.

2. Он сарчашмаи асоситарини такрористеҳсоли инфиродӣ, яъне корхонаву ширкатҳо ба шумор меравад.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

234. Маблағгузорӣ ё худ сармоягузорӣ чист? [9 саҳ. 80, 10 саҳ. 212, 11 саҳ. 38]

1. Аз ин нигоҳ воситаҳои, ки ба иқтисод, ба лоиҳаю объектҳои иқтисодӣ ва мақсади таъмин кардани ҷараёни истеҳсолот, барои давраи ояндаи наздик истифода карда мешавад, маблағгузорӣ ё худ сармоягузорӣ номида мешавад.

2. Аз ин нигоҳ ба лоиҳаю омилҳои шахсӣ ва оилавӣ, инчунин объектҳои иқтисодии оила бо мақсади баланд кардани ҳолати иқтимоии оила барои давраи ояндаи наздик истифода карда мешавад, маблағгузорӣ ё худ сармоягузорӣ номида мешавад.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

235. Маблағгузорӣ чист? [9 саҳ. 81, 10 саҳ. 213, 11 саҳ. 38]

1. Маблағгузорӣ, асосан, дар адабиёти давраи сотсиалистӣ ба таври васеъ истифода шуда, он ҳамчун ҳароҷоте, ки барои барқарор ва подош кардани фондҳои асосии истеҳсоли истифода мебаранд фаҳмида мешавад.

2. Ба маблағгузорӣ ҳамаи намудҳои масрафе, ки ба мақсади истифодаи захираҳо ва минбаъда табдил додани он ба омилҳои истеҳсолот истифода мегарданд, дохил карда мешавад.

3. Маблағгузори ҳамчун унсур ё худ қисми сармоягузори нисбатан маҳдуд буда, ба мақсади аниқ ва мушаххас истифода карда мешавад.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

236. Сармоягузори чист? [9 сах. 81, 10 сах. 213, 11 сах. 39]

1. Сармоягузори ба мақсади масрафи ҳозира ва ба даст овардани самарои муайян (фонда) барои давраи оянда ба амал бароварда мешавад.

2. Он ҳамчун сармоягузори барои барқарор намудани сармоя (фондох)-и асосии истеҳсоли захираҳои моддию меҳнати хароҷоти дигари молиявӣ истифода карда мешавад.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

237. Сармоягузори молиявӣ асосан дар кадом шакл вучуд дорад? [9 сах. 82, 10 сах. 214, 11 сах. 39]

1. Маблағгузориҳо дар шакли моликият.

2. Маблағгузориҳо дар шакли коғазҳои қиматнок.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

238. Сармоягузори воқеӣ чист? [9 сах. 82, 10 сах. 214, 11 сах. 39]

1. Маблағгузориҳо ба олоғи меҳнат.

2. Маблағгузориҳо ба фондохон гардишкунанда.

3. Маблағгузориҳои мустақим ба воситаҳои истеҳсолат (фондохон асосии истеҳсоли), яъне сармоягузориҳо ба ғайрҳои воқеӣ.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

239. Сармоягузори давлатӣ аз кадом ҳисоб ташкил карда мешавад? [9 сах. 82, 10 сах. 214, 11 сах. 39]

1. Сармоягузориҳо, ки бевосита аз суратҳисоби корхонаҳои давлатӣ ташкил карда мешаванд.

2. Сармоягузориҳо, ки бевосита аз суратҳисоби корхонаҳои хусусӣ ташкил карда мешаванд.

3. Сармоягузориҳо, ки бевосита аз ҳисоби буҷети давлатӣ (маҳаллӣ, федералӣ, муитсионалӣ) ташкил карда мешаванд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

240. Манбаъҳои сармоягузори хусусӣ кадомҳоянд? [9 саҳ. 82, 10 саҳ. 214, 11 саҳ. 40]

1. Аз ҳисоби сарҷашмаҳои дохилии фирмаҳо ва ширкатҳо ташкил меёбад.
2. Аз ҳисоби буҷети давлатӣ ташкил дода мешавад.
3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.
4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

241. Сармоягузори хориҷӣ чист? [9 саҳ. 82, 10 саҳ. 214, 11 саҳ. 40]

1. Маблағгузориҳое, ки бевосита аз ҷониби сармоягузори хориҷӣ (банкҳо, корхонаҳо, давлат, ашхосони алоҳида...) ба амал расонида мешавад.
2. Маблағгузориҳое, ки бевосита аз ҷониби сармоягузори дохилӣ ба амал расонида мешавад.
3. Маблағгузориҳое, ки бевосита аз ҷониби сармоягузори банкҳо ва корхонаҳои дохилӣ ба амал расонида мешавад.
4. Ҷавобҳои 2 ва 3 дурустанд.

242. Сармоягузори истеҳсоли чист? [9 саҳ. 82, 10 саҳ. 214, 11 саҳ. 40]

1. Миқдори маблағҳое, ки аз ҳисоби насупоридани андозҳо ба истеҳсолот равона карда мешавад.
2. Сарфиатҳое, ки аз ҷониби субъектҳои иқтисодӣ бо мақсади ташкил ва ривожу равнақ додани истеҳсолот, сохтмон, ва ғайра истифода карда мешавад.
3. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.
4. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

243. Сармоягузори ақлонӣ (интеллектуалӣ, зеҳнӣ) чист? [9 саҳ. 82, 10 саҳ. 214, 11 саҳ. 40]

1. Сармоягузори коргарони истеҳсоли, ки аз ҳисоби нагирифтани маош пешниҳод карда мешавад.
2. Сармоягузори роҳбарияти идоракунии корхона, ки аз ҳисоби нагифтани дивиденд пешниҳод карда мешавад.
3. Хароҷоти соҳибкорон ва давлат бо мақсади ба вуҷуд овардани маҳсулоти ақлонӣ (харидани патентҳо, лицензияҳо, ташкили Ноу-Хау ва ғайра) истифода мешавад.
4. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

244. Манбаъҳои муҳимтарини дохилии сармоягузори кадомҳоянд? [9 саҳ. 82, 10 саҳ. 215, 11 саҳ. 40]

1. Яке аз манбаъҳои муҳимтарини дохилии сармоягузори паромад, маблағҳои буҷети маҳаллӣ, ноҳия, вилоятӣ, шаҳр ва ҷумҳурия, ки бо воситаи андозситониҳо аз субъектҳои иқтисодӣ (фирма, аҳоли, соҳибкорон ва ғайра) ҷамъ оварда шудаанд, ба ҳисоб меравад.

2. Давлат ба ғайр аз ҷамъовариҳои андозҳо аз истифодаи дигар маблағу пардохтҳо (пардохтҳои ҳатмӣ (маҷбурия), ҷамъовариҳои мақсаднок), фонди аз фаъолияти бурунимарзи корхона ва ғайра низ даст намекашад.

3. Давлат баъзан воситаҳои сармоягузори худро аз ҳисоби фурӯштани облигатсияҳо (зайёмҳо)-и давлатӣ лоторея, лото, спринт ғайи мегардонад.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

245. Ҳангоми истифодаи лоиҳаҳои сармоягузори кадом шаклҳои сармоягузори истифода карда мешаванд? [9 саҳ. 84, 10 саҳ. 216, 11 саҳ. 41]

1. Воситаҳои пулӣ ва муодули (эквиваленти) онҳо (пулгузориҳои мақсаднок, воситаҳои гардон, коғазҳои қиматнок ва ғайра).

2. Бино, таҷҳизот, мошинҳо, иншоотҳо, асбобу ағҷҳои ҷенкунанда, дастгоҳҳо ва дигар чизҳои бозоргир.

3. Ҳуқуқи амлоқӣ, ки дар шакли пулӣ ҳамчун эквиваленти пулӣ (сиру асрори корхона, литсензия, сертификатҳо, патентҳо барои ихтироот, намуна, тамғаи молӣ) сурат мегирад.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

Мавзӯи 12. РУШДИ ИҚТИСОД, ОМИЛ ВА ТАМСИЛАҲОИ ОН

246. Рушди иқтисод (ҳамчун нишондиҳандаи микро- ва макро-иқтисод) кадом ҷанбаҳоро дарбар мегирад? [9 саҳ. 85, 10 саҳ. 217, 11 саҳ. 41]

1. Рушди иқтисод (ҷа аз нигоҳи нишондиҳандаи микро- ва ҷа макронқтисод) нишондиҳандаи нисбатан мураккаб буда, ҷанбаҳои гуногуни иқтисод, иқтимоӣ, сибат, қонунгузории давлатдорӣ ва омилҳои психологию иқтимоиро дарбар мегирад.

2. Рушди иқтисод нишондиҳандаи нисбатан мураккаб набуда, ҷанбаҳои гуногуни насли инсониро дарбар мегирад.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

247. Рушди иқтисод ҳамчун натиҷаи ниҳони муносибатҳои иқтисодӣ дар кадом давра сурат мегирад? [9 саҳ. 86, 10 саҳ. 218, 11 саҳ. 41]

1. Рушди иқтисод ҳамчун натиҷаи ниҳони кулли иштирокчиёни муносибатҳои иқтисодӣ дар як давраи муайян сурат мегирад.

2. Рушди иқтисод ҳамчун раванди мувозин ва ботафсиلى ташкил ва ташаккули даромади воқеӣ дар иқтисод (ҳаҷми умумии маҳсулоти соҳаҳои алоҳидаи хоҷагии халқ, даромади аҳоли, маҳсулоти умумии миллий, маҳсулоти умумии дохилӣ, даромади миллий...) тасаввур карда мешавад.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

248. Рушди иқтисоди воқеӣ ҷа тавр ташкил ва сурат мегирад? [9 саҳ. 87, 10 саҳ. 219, 11 саҳ. 42]

1. Асоси онро масоили зиддияти асосии иқтисодии бозоргонӣ – зиддияти байни захираҳои маҳдудии истеҳсоли (иқтисодӣ) ва тақозои беинтиҳон ҷамъият ташкил медиҳад.

2. Он ҳамчун раванди афзун гардидани имконияти истеҳсоли, баланд шудани самаранокию тақозои беинтиҳон субъектҳои иқтисод сурат мегирад.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

249. Рушди ҷисмонӣ чӣ тавр муайян карда мешавад? [9 саҳ. 87, 10 саҳ. 219, 11 саҳ. 42]

1. Ҳамчун шакли афзоиши миқдорин неъматҳоро хизматҳои дар давоми вақти муайян (моҳ, сол) таъмингардида муайян карда мешавад.

2. Дар тасвиби нархҳои воқеии солҳои пештара ва аз нуқсонҳои таваррум (инфлятсия) «тоза» карда, баромад мекунад.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

250. Рушди арзиши чӣ тавр муайян карда мешавад? [9 саҳ. 87, 10 саҳ. 219, 11 саҳ. 42]

1. Ҳамчун рушди ҷисмӣ ба эътибор гирифташуда, дар асоси индекс (шоҳис) -ҳои афзоиши нарх муайян карда мешавад.

2. Ҳамчун рушди иқтисодӣ дар асоси афзоиши пулӣ муайян карда мешавад.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

251. Кадом ҳолатро иқтисодӣ ривҷёбанди фаҳмида мешавад? [9 саҳ. 89, 10 саҳ. 221, 11 саҳ. 42]

1. Ҳамон вақт ва ҳолати иқтисодӣ, ки он қобилияти бештари қонеъ нагардонидани тақозои пастрофтаи сода ва имконияти ноҳалли масоили иқтисодӣро иҷтимоии дохилӣ ва бурун-марзиро дошта бошад.

2. Ҳамон вақт ва ҳолати иқтисодӣ, ки он қобилияти бештари қонеъ нагардонидани тақозои афзудани сода ва имконияти ҳалли фасли масоили иқтисодӣро иҷтимоии дохилӣ ва бурун-марзиро дошта бошад.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

252. Омилҳои мустақим кадомҳоянд? [9 саҳ. 90, 10 саҳ. 222, 11 саҳ. 42]

1. Омилҳои мебошанд, ки бевосита қобилияти ҷисмӣ ҳодиса ва равандҳои иқтисодиро онди таъмин кардани рушди иқтисод тасвир менамоянд.

2. Онҳо қобилият ва қудратро доро мебошанд, ки дар як давра ва муҳлати муайян доираи амали рушдро насб ё худ маҳдуд мегардонанд.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.
4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

253. Инқилоби илму техника (ИИТ) чиро тасвир мекунад? [9 саҳ. 90, 10 саҳ. 222, 11 саҳ. 43]

1. Раванди босуръат ба вучуд овардани намудҳои навтарини техникаю технология ва истифодаи онҳо дар истеҳсолот, баланд бардоштани сифати маҳсулот ва истифодаи навоарию ихтироотро.

2. Раванди ба вучуд овардани намудҳои нави номгуи маҳсулоти истеъмолро.

3. Миқдори маҳсулоти дар вақти муайян истеҳсол кардашударо.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

254. Рӯшди экстенсивӣ (мунбасит) чист? [9 саҳ. 90, 10 саҳ. 224, 11 саҳ. 43]

1. Вазъ ва ҳолати ҳолиса ва раванди иқтисодие мебошад, ки он аз ҳисоби омилҳои миқдорӣ ё худ ҳаҷман афзудани онҳо ба роҳ монда мешавад.

2. Он дар шароити истифодаи захираҳои илова (сармоя, меҳнат, молуя) ва ба даст овардани маҳсулоти илофа амал мекунад.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

255. Рӯшди интенсивӣ чист? [9 саҳ. 90, 10 саҳ. 224, 11 саҳ. 43]

1. Алоқамандии омилҳои беҳтарину тақмилёфтаи истеҳсолот ва технологияи муосир, миқдори зиёдатини маҳсулотҳоро, ки аз ҳисоби нишондиҳандаҳои сифатии истеҳсолот ба даст оварда мешавад, инъикос менамояд.

2. Алоқамандии омилҳои баҳтарину тақмилноёфтаи истеҳсолот ва технологияи муосир, миқдори камтарини маҳсулотҳоро, ки аз ҳисоби норасоии нишондиҳандаҳои истеҳсолот ба даст оварда нашудааст, инъикос менамояд.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

256. Омилҳои рушди иқтисодии экстенсивӣ кадомҳоянд? [9 саҳ. 93, 10 саҳ. 225, 11 саҳ. 43]

1. Афзоиши сармоя.
2. Афзоиши қувваи коргарӣ.
3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.
4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

257. Омилҳои рушди иқтисодии интенсивӣ кадомҳоянд? [9 саҳ. 93, 10 саҳ. 225, 11 саҳ. 43]

1. Баланд бардоштани сифати захираҳои истифодашаванда.
2. Беҳтар гардишдани тарзи истифодаи захираҳо.
3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.
4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

258. Танзими пулиро қарзини давлат чӣ тавр ба амал бароварда мешавад? [9 саҳ. 101, 10 саҳ. 233, 11 саҳ. 45]

1. Танзими пулиро қарзини давлат яке аз муҳимтарини методҳои танзими давлатии иқтисод буда, он бо воситаи фишангҳои ба метёрдоронии захираҳои бонкӣ, танзими воҳиди фонзи бонк ба амал бароварда мешавад.

2. Танзими пулиро қарзини давлат ин гузаронидани амалиётҳои пулӣ дар бозори асъор, назорат ба ҳаҷм ва суръати гардиши пул ба амал бароварда мешавад.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.
4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

259. Танзими андоз чӣ тавр ба амал бароварда мешавад? [9 саҳ. 101, 10 саҳ. 233, 11 саҳ. 45]

1. Фишанги эътимодноки баланд бардоштани дараҷаи самаранокии рушди иқтисод мебошад.

2. Он имкон медиҳад, ки дигаргунсозҳои иқтисодӣ, таркиби истеҳсолоти ҷамъиятӣ ва таносуби оқилонаи тақозо ва арзиш кул таъмин карда шавад.

3. Ғайримувозинии макроиқтисод, алаҳхусус ғайританосубии байни захираҳои маҳдуди ҷамъият ва тақозои беинтиҳои инсон, бӯхронҳои иқтисодӣ, дараҷаи баланди таваррум, бекорӣ ва ғайра бояд аз байн бурда шавад.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

260. Таъзими буҷетии давлат бо кадом роҳ ба тартиб дароварда мешавад? [9 сах. 102, 10 сах. 234, 11 сах. 46]

1. Асосан бо роҳи батартибдорории хароҷоти давлат.
2. Интишори заёмҳои давлатӣ вомбарг (облигацияҳо) ва харидкунии давлатӣ.
3. Дастгирии соҳибкории давлатӣ ва ғайра.
4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

261. Сиёсати бурунмарзии иқтисодии давлат дар кадом истифодаи фишангҳо бештар зухур мегардад? [9 сах. 106, 10 сах. 239, 11 сах. 47]

1. Фишангҳои моливи пулӣ, қарзӣ, асъор.
2. Сармоягузорӣ, нархмуқарраркунӣ, содирот ва воридоти молу ҷизҳо.
3. Лицензияю патентҳо, муҳочирати аҳоли ва ғайра.
4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

Мавзӯи 13. ҲАВЗАИ ИҶТИМОИИ ИҚТИСОДИЁТ ВА СИЁСАТИ ИҶТИМОИИ ДАВЛАТ

262. Ҳавзаи иҷтимоии иқтисодиёт чист? [9 саҳ. 109, 10 саҳ. 241, 11 саҳ. 47]

1. Яке аз унсурҳои муҳимтарини иқтисод (объект, ҳодиса ва равандҳои иқтисодӣ).

2. Қулли алоқа ва муносибатҳо онҳи эҳёи ташаккули ҳаёти инсон, эҳтиёҷи дархостҳои онҳо ба молу маҳсулот, неъматҳоро ҳадамот.

3. Неъматҳои моддӣ ва маънавӣ, даромаду тақсими он, қонеъ гардондани тақозои бениғиҳо ва ниҳони аъзоҳои ҷамъият.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

263. Ба ҳавзаи иҷтимоии иқтисод кадом соҳаҳо дохил карда мешаванд? [9 саҳ. 109, 10 саҳ. 242, 11 саҳ. 48]

1. Ҳамаи он соҳаҳои иқтисодӣ, ки ба ҳаёти иҷтимоии одамон алоқаманд мебошад, ё худ талаботи онҳоро қонеъ мегардонанд.

2. Алалхусус, фароияти таълимоти соҳаҳои истеҳсолоти моддӣ, саноат, кишоварзӣ, сохтмон, алоқа, нақлиёт, савдо.

3. Хӯроки умумӣ ва соҳаҳои ғайримоддӣ ҳадамот.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

264. Ба соҳаҳои саноат дохил мешавад: [9 саҳ. 110, 10 саҳ. 242, 11 саҳ. 48]

1. Он ҷаи ки талаботи рӯзафзунӣ инсонро ба ҷизҳои ғушаданӣ, озуқа ва озуқаворӣ, асбобу анҷоми рӯзгор таъмин менамояд.

2. Воситаҳои хурди коркарди хоҷагӣ, яхдонҳои онҳи нилгун, радио, мебел, манзил ва ғайра таъмин менамояд.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

265. Ба соҳаи кишоварзӣ дохил мешавад: [9 саҳ. 110, 10 саҳ. 242, 11 саҳ. 48]

1. Ҳамаи онҳи, ки ҳамчун узви асосии комплекси аграрӣ саноатӣ (КАС) барои қонеъ гардондани талаботи инсон равона карда шудааст.

2. Маҳсулоти хӯрока – ғушту, рағман, сабзавот ва маводе, ки саноатро ба ашён ҳам қонеъ мегардонанд.

3. Аз дараҷа ва сатҳи индустрии он рушду нумӯи дигар ҳавзаҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ вобаста мебошад.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

266. Ба соҳаи маданият дохил мешавад: [9 саҳ. 111, 10 саҳ. 243, 11 саҳ. 49]

1. Кино, театр, музей, китобхона, намоншгоҳҳо, толорҳои концертӣ, қасрҳои маданият, клубҳо ва ғайра.

2. Маънавият, фарҳанг, санъат, мусиқа ва санъати тасвирӣ.

3. Дараҷа ва сатҳи маданияти аъзоёни ҷамъиятро боз ҳам болотар бароварда, анъана ва ёдгориҳои таърихиро солим нигоҳ медоранд.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

267. Ба соҳаи маориф дохил мешавад: [9 саҳ. 111, 10 саҳ. 243, 11 саҳ. 49]

1. Мактабҳои ҳамагонӣ, коллеҷҳо, гимназия, омӯзишгоҳҳо, мактабҳои олии, муассисаҳои илмӣ (тадқиқотӣ), ки ба мақсади баланд бардоштани сатҳ ва дараҷаи дониш хидмат мекунанд.

2. Қонеъ гардондани талаботи маънавии одамон бо дониш.

3. Тайёру аз нав тайёр кардани мутахассисонро дар худ таҷассум мекунанд.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

268. Мақсади соҳаи тандурустӣ аз чӣ иборат аст? [9 саҳ. 111, 10 саҳ. 244, 11 саҳ. 49]

1. Мақсади ҳифзи саломатии инсон, пешгирии касалиҳо, муайян ва муолиҷа кардани онҳо, расондани ёрин таъҷили, таъмин кардан бо доруҳо, дорувориҳо, барқарор кардани саломатӣ ва ғайра нигаронида шудааст.

2. Мақсад бо воситаи риштаҳои гуногун – беморхона, дармонгоҳ, табобатхона, марказҳои тахассус ва муолиҷа, амбулатория, дорухона, диспансер, таваллудхонаҳо ва ғайра дар доираи шаклҳои гуногуни моликият ташкил карда мешавад.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

269. Кадом мақсади сиёсати иҷтимоӣ дар шаронти бозор аз тарафи давлат бештар таъсир карда мешавад: [9 саҳ. 113, 10 саҳ. 245, 11 саҳ. 50]

1. Таъмин кардани ҳар як аъзои ҷамъият бо ҳуқуқ ва додани озодӣ дар интихоби фаъолият: фаъолияти меҳнатӣ, иҷтимоӣ, таълимӣ, истеъмолий.

2. Таъмин кардани кафолати ҳифзи иҷтимоии табақаҳое, ки мустақилан аз ӯҳдан таҷдид кардани қобилияти меҳнатӣ намебароянд ва кафолат ба зиндагӣ надоранд.

3. Таъмин кардани дараҷаи ҳадди ақалли зист ва шароит ба ашхосоне, ки қобилияти худтаъминкунӣ бештар доранд.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

270. Сабади истеъмолиро чӣ тавр муайян кардан мумкин аст? [9 саҳ. 117, 10 саҳ. 250, 11 саҳ. 50]

1. Ҳаҷми оқилонаи хароҷоти оиларо дар як давраи муайян ифода мекунад.

2. Нигоҳи даромад ҳархела (ҳадди ақал (минималӣ), миёна) тақсимбандӣ карда мешавад.

3. Азбаски суръати рушди қарордоштан таъсирҳои кашифиёти илму техника бозорро бо ҳелҳои ҳархелани ҷизҳои истеъмолий ва дурушароз хидматкунанда сероб мегардонанд, бино бар ин, таркиби сабади истеъмолий дар давраи муайян низ зуд тағйир ёфта меистад.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

271. Шаклҳои ба ҳамагон маълуми таъминоти иҷтимоӣ – таъминот бо нафақа (нафақаи иҷтимоӣ) мебошад, ки дар асоси он ҳамаи ҳудуд, меъёр ва синну соли ба нафақа баромадан тибқи қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон чӣ хел муайян карда шудааст? [9 саҳ. 118, 10 саҳ. 251, 11 саҳ. 51]

1. Занҳо аз синни 58 ва мардҳо аз синни 63-солагӣ ҳаққи ҳуқуқи ба нафақа баромадан доранд.

2. Занҳо аз синни 55 ва мардҳо аз синни 58-солагӣ ҳаққи ҳуқуқи ба нафақа баромадан доранд.

3. Занҳо аз синни 56 ва мардҳо аз синни 60-солагӣ ҳаққи ҳуқуқи ба нафақа баромадан доранд.

4. Занҳо аз синни 60 ва мардҳо аз синни 65-солагӣ ҳаққи ҳуқуқи ба нафақа баромадан доранд.

Мавзӯи 14. СИЁСАТИ ПУЛӢ ВА ҚАРЗИИ ДАВЛАТ ДАР ШАРОИТИ БОЗОР

272. Воҳидҳои пулӣ чист? [9 саҳ. 124, 10 саҳ. 256, 11 саҳ. 51]

1. Аломатҳои қонуни муқарраргардидаи давлат мебошанд, ки барои андоза (чен) кардан ва ифода намудани нархи молҳо истифода карда мешаванд.

2. Он, одатан, бо воситаи қисматкуниҳо (1 доллар ба 100 сент, 1 рубл ба 100 копейка, 1 сомонӣ ба 100 дирам) тасвир карда мешавад.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

273. Миқёси нарх чӣ тавр ифода карда мешавад? [9 саҳ. 124, 10 саҳ. 256, 11 саҳ. 51]

1. Миқёси нарх ҳамчун ифодаи пулӣи арзиши мол буда, ба сифати вазифаи «техникии» пул хидмат мекунад;

2. Дар шароити дар муомилот ҳузур доштани пулҳои металлӣ моли пулӣ (тило, нуқра) ҳаман вазифаҳои пулро иҷро мекунад.

3. Миқдор, ҳаҷм ва вазни онро давлат (банкҳо) муайян мекунад.

4. Ҳаман ҷавобҳо дурустанд.

274. Шакл ва намуни тамғаҳои пулӣро кӣ муайян менамояд? [9 саҳ. 124, 10 саҳ. 256, 11 саҳ. 51]

1. Аз ҷониби соҳибқирони инфиродӣ муайян карда мешавад.

2. Аз ҷониби давлат муайян карда мешавад.

3. Аз ҷониби қирмандони қорхонаҳои муштарақ муайян карда мешавад.

4. Аз ҷониби ҳукуматҳои маҳаллӣ муайян карда мешавад.

275. Ҳаҷм ва меъёри банкнотҳои доллар, ки ҳамчун тамға (аломат)-ҳои махсуси пулӣ ва воситаи қонунии пардохт аз номи банки марказии ИМА, махсус интишор карда мешаванд қадомҳоянд? [9 саҳ. 124, 10 саҳ. 256, 11 саҳ. 52]

1. Банкнотҳо ба андозаи 1, 2, 5, 10, 20, 50, 100 доллар.

2. Банкнотҳо ба андозаи 1, 3, 10, 20, 50, 100 доллар.

3. Банкнотҳо ба андозаи 1, 5, 10, 30, 50, 100 доллар.

4. Банкнотҳо ба андозаи 1, 5, 10, 20, 60, 100 доллар.

276. Ҳаҷм ва меъёри бонкнотҳои рубл, ки ҳамаҷун тамға (аломат)-ҳои махсуси пулӣ ва воситаи қонунии пардохт аз номи бонки марказии Руссия, махсус интишор карда мешаванд кадомҳоянд: [9 саҳ. 124, 10 саҳ. 256, 11 саҳ. 52]

1. Бонкнотҳо ба андозаи 5, 15, 50, 100, 500, 1000 рубл.
2. Бонкнотҳо ба андозаи 5, 10, 50, 100, 500, 1000, 5000 рубл.
3. Бонкнотҳо ба андозаи 10, 20, 50, 100, 500, 1000, 5000 рубл.
4. Бонкнотҳо ба андозаи 3, 10, 50, 100, 500, 1000 рубл.

277. Ҳаҷм ва меъёри бонкнотҳои сомонӣ, ки ҳамаҷун тамға (аломат)-ҳои махсуси пулӣ ва воситаи қонунии пардохт аз номи бонки миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон, махсус интишор карда мешаванд кадомҳоянд: [9 саҳ. 124, 10 саҳ. 256, 11 саҳ. 52]

1. Бонкнотҳо ба андозаи 1, 5, 10, 20, 50, 100, 500 сомонӣ.
2. Бонкнотҳо ба андозаи 1, 3, 5, 10, 20, 50, 100, 200, 500 сомонӣ.
3. Бонкнотҳо ба андозаи 1, 2, 3, 5, 10, 20, 50, 100 сомонӣ.
4. Бонкнотҳо ба андозаи 1, 5, 10, 20, 50, 100 сомонӣ.

278. Танзими пул бо кадом тадбирҳо баромад мекунад? [9 саҳ. 125, 10 саҳ. 257, 11 саҳ. 52]

1. Ҳамаҷун кули тадбир ва амалҳои давлат (ҳукумат, вазорат, бонкҳо) перомун танзими воҳидҳои пулӣ, миқёси нарх, муомилоти пул баромад мекунад.
2. Суръати гардиши пул, ҳаҷми пул, бозори пул, тақозои арзаи пул ва таъсири онҳо ба раванди иқтисодии миллий баромад мекунад.
3. Ҳамаҷун баланд бардоштани сатҳи дараҷаи зиндагии оммаи меҳнаткешон баромад мекунад.
4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

279. Монометализм чист? [9 саҳ. 125, 10 саҳ. 257, 11 саҳ. 52]

1. Низомии пулие мебошад, ки ба муомилот ба сифати эквивалент 1 металл (тилло ё нуҳра) бароварда мешавад.
2. Ба қатори онҳо дар мубодила дигар тамғаҳои арзиш (бонкнотҳо, билетҳои ҳазинавӣ) боқӣ монда, иваз кардани онҳо ба тилло давом дода мешавад.
3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.
4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

280. Биметаллизм чист? [9 саҳ. 125, 10 саҳ. 257, 11 саҳ. 53]

1. Низоми пулие мебошад, ки дар он давлат ба таври расмӣ нақши эквиваленти умумиро ба ду металл (тилло ва нуқра) мустаҳкам намуда, барои сикка задан иҷозат медиҳад.

2. Воҳиди пулие мебошад, ки дар он соҳибкорон ба таври мубодилавӣ маблағи пулни худро бо ду металл (тилло ва нуқра) иваз менамоянд.

3. Миқдори пулие мебошад, ки хоҳишмандон ба таври мубодилавӣ маблағи пулни худро бо тиллою нуқра иваз менамоянд.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

281. Муомилоти пул ба кадом мақсад нигаронида мешавад? [9 саҳ. 127, 10 саҳ. 259, 11 саҳ. 53]

1. Ба мақсади истиқрори ғарбӣи фондҳои хоҷагӣ (фирма), таъмини раванди хоҷагидорӣ, тақозоя арза дар бозори молия нигаронида мешавад.

2. Пешгирии бӯҳронҳои иқтисодӣ ва касодии иқтисодиёт, бартараф кардани каср (камбуд, дефицит)-и молия нигаронида мешавад.

3. Ба эътидол даровардани ҳаҷми пул, нарх, таваррум, пардохти музди кор, сармоягузорӣ, пасандозу андухт нигаронида мешавад.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

282. Арзаи пул ба чӣ баробар аст? [9 саҳ. 128, 10 саҳ. 260, 11 саҳ. 53]

1. Кулли пули нақд ё ғайринақдӣ, ки дар ихтиёри хонавода, тиҷорат ва давлат буда, ба мақсади таъминот ё ҳамамот истифода карда мешавад, баробар мебошанд.

2. Он, асосан, ба ҳаҷми як пуле, ки аз ҷониби бонкҳо ба муомилот ба бозор бароварда мешавад, баробар мебошанд.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

283. Институтҳои қарзӣ чӣ хел муассиса ё ташкилот мебошад? [9 саҳ. 131, 10 саҳ. 262, 11 саҳ. 53]

1. Институтҳои қарзӣ муассиса ё худ ташкилотҳое мебошанд, ки ҳамчун субъекти ҳуқуқӣ барои ба даст овардани фон-

да, иҷро ва амалия гардондани чунин амалиётҳои бонкӣ (пурра ё қисман) омода мебошанд.

2. Институтҳои қарзӣ муассиса ё худ ташкилотҳои мебошанд, ки ҳамчун субъекти ҳуқуқӣ барои ба даст овардани фоида, дар амалиётҳои ғайрибонкӣ омода мебошанд.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

284. Зинаҳои сохтори андозбандиро мувофиқи Кодекси андозӣ ҚТ номбар намоед: [9 саҳ. 131, 10 саҳ. 263, 11 саҳ. 54]

1. Се зинаи андоз – андози умумидавлатӣ, федералӣ ва андози маҳаллӣ.

2. Ду зинаи андоз – андози умумидавлатӣ ва андози маҳаллӣ.

3. Ду намуди андоз–андози мунитсипалӣ ва умумидавлатӣ.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

285. Миқдори шумораи андозҳои умумидавлатиро мувофиқи Кодекси андозӣ ҚТ номбар намоед: [9 саҳ. 131, 10 саҳ. 263, 11 саҳ. 54]

1. Миқдори он ба чордаҳ баробар аст.

2. Миқдори он ба понздаҳ баробар аст.

3. Миқдори он ба шонздаҳ баробар аст.

4. Миқдори он ба ҳабдаҳ баробар аст.

286. Миқдори шумораи андозҳои маҳаллӣро мувофиқи Кодекси андозӣ ҚТ номбар намоед: [9 саҳ. 131, 10 саҳ. 263, 11 саҳ. 54]

1. Миқдори он ба панҷ баробар аст.

2. Миқдори он ба се баробар аст.

3. Миқдори он ба чор баробар аст.

4. Миқдори он ба шаш баробар аст.

287. Номгуи андозҳои маҳаллӣро мувофиқи Кодекси андозӣ ҚТ номбар намоед: [9 саҳ. 132, 10 саҳ. 264, 11 саҳ. 54]

1. Андоз аз амволи ғайриманқул ва андоз аз соҳибони воситаҳои нақлиёт.

2. Андоз аз фурӯши чакана ва дигар пардохтҳои ҳатмин маҳаллӣ.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

288. Номгуи андозҳои умумидавлатиро мувофиқи Кодекси андози ҚТ номбар намоед: [9 саҳ. 132, 10 саҳ. 264, 11 саҳ. 54]

1. Андози даромад аз шахсони воқеӣ (андоз аз даромади шахсони воқеӣ), андоз аз фонди шахсони ҳуқуқӣ, андоз аз арзиши иловашуда, аксизҳо, андози иҷтимоӣ ва андози иҷтимоӣ.

2. Андози замин, андозҳо аз истифодабарандагони қарӣ замин, андоз аз истифодабарандагони роҳҳои автомобилгард, андозе, ки тибқи низоми содда карда шуда пардохта мешавад ва андози ягона барои истеҳсолкунандагони маҳсулоти кишоварзӣ.

3. Бочӣ гумрукӣ ва дигар пардохтҳои гумрукӣ, бочӣ давлатӣ, андози аз фурӯши (нахи пахта ва алюминийи аввалия), андози ҳаҷи ақали аз даромади корхонаҳо, андоз аз коркарди маҳсулоти молҳо, роялти барои об ва дигар пардохтҳои ҳатмин умумичумхуриявӣ.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

289. Қарзи тиҷорати чӣ хел аст? [9 саҳ. 133, 10 саҳ. 265, 11 саҳ. 55]

1. Қарзе мебошад, ки байни корхонаҳои амалкунанда дар шакли натура (молу маҳсулот) ва ҳадамот тақдир карда мешавад.

2. Он барои хидматрасонӣ ба раванди гирдгирдиши сармояи саноатӣ, тезондани ҳаракати истеҳсоли молу маҳсулот ва интиқоли онҳо хидмат мерасонад.

3. Аз доираи истеҳсол ба доираи муомилот, тезтар фурӯштани молҳо ва тақдир додани пул ба сармоя нақш ва мақоми беназир мебошад.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

290. Қарзи бонк чӣ хел аст? [9 саҳ. 133, 10 саҳ. 265, 11 саҳ. 55]

1. Қарзе мебошад, ки аз ҷониби бонкҳо ё худ инсти-тутҳои молиявӣ қарзӣ ба субъектҳо (воҳидҳо)-и ҳуқуқӣ (шир-катҳои саноатӣ, савдо, нақлиёт, аҳоли, давлат ва ғайра) дар шакли пул пешниҳод карда мешавад.

2. Қарзе мебошад, ки аз ҷониби шахсони алоҳида ё худ гурӯҳҳо, ки муносибатҳои молиявӣ пулӣ ва қарзиро мефаҳ-манд ба ширкатҳои саноат, савдо, нақлиёт, аҳоли ва ғайра дар шакли пул пешниҳод карда мешавад.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.
4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

291. Қарзи гаравӣ (кафолатнок) барои чӣ ҷудо карда мешавад? [9 саҳ. 133, 10 саҳ. 265, 11 саҳ. 55]

1. Аз ҷониби бонкҳо дар шакли кафолат барои харидани воситаҳои ғайриманқул (беҳаракат) – замин, биноҳои истиқоматӣ, ҳавлияи иншооти дигари сохтмон ба муҳлати дароз ҷудо карда мешавад.

2. Аз ҷониби волидайн барои харидани замин, биноҳои истиқоматӣ, ҳавлияи иншоот дода мешавад.

3. Аз ҷониби ёру дӯстон бо мақсади қонеъ гардонидани талаботи оилавӣ барои харидани воситаҳои истеҳсоли истеъмоли бемуҳлат дода мешавад.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

292. Қарзи киповарзӣ барои чӣ ҷудо карда мешавад? [9 саҳ. 133, 10 саҳ. 266, 11 саҳ. 55]

1. Барои инкишоф ва пешрафти соҳаҳои алоқа ва ҳадамот ба ҳайси қарзи дарозмуҳлат ҷудо карда мешавад.

2. Барои инкишоф ва пешрафти соҳаҳои комплексӣ (мачмаан) аграрӣю саноатӣ, алаҳусус ҳоҷагии қишлоқ ба ҳайси қарзи кӯтоҳмуҳлат (то 1 сол) ҷудо карда мешавад.

3. Барои инкишоф ва пешрафти соҳаҳои маориф, маданият, алаҳусус тантуристӣ ба ҳайси қарзи кӯтоҳмуҳлат (то 1 сол), ҷудо карда мешавад.

4. Ҷавобҳои 1) ва 3) дурустанд.

293. Қарзи байналхалқӣ аз ҷониби кадом бонкҳо дода мешавад? [9 саҳ. 133, 10 саҳ. 266, 11 саҳ. 55]

1. Қарзе мебошад, ки аз ҷониби бонкҳои марказию тижоратии давлатҳо, ташкилотҳо (ҳазина, сандуқҳо)-и байналхалқӣ, ширкатҳои хусусию байналмиллалӣ дар шакли асъор дода мешавад.

2. Захираҳои пулӣ ва молие, ки аз тарафи ташкилотҳои байналхалқӣ, ба муҳлати муайян, дар асоси услуби бозгашт, бамузл, мақсаднок пешниҳод карда мешавад.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

294. Амалиёти ғайрифатолии бонкро бо таври зайл чӣ тавр баён кардан мумкин аст? [9 саҳ. 135, 10 саҳ. 267, 11 саҳ. 56]

1. Амалиёти депозитивӣ ва пулгузориҳои амонатӣ.
2. Интишори вомбаргҳо (облигацияҳо) ва маблағ-ҷалб-куниҳо бо воситаи қарз (қарзгирӣ аз бонкҳои дигар) ва ғайра.
3. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.
4. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

295. Амалиёти фатоли бонкро чӣ тавр баён кардан мумкин аст? [9 саҳ. 135, 10 саҳ. 267, 11 саҳ. 56]

1. Амалиёте мебошад, ки аз ҷониби бонкҳо барои ташкил кардани захираҳои молиявӣ ва ба мақсади ба даст овардани фонди истифода карда мешаванд.
2. Амалиёте мебошад, ки зиёда аз 100 амалиётҳои хидматрасониро ба сомон мерасонанд.
3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.
4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

296. Сиёсати пулию қарзӣ чиро муайян менамояд? [9 саҳ. 137, 10 саҳ. 269, 11 саҳ. 56]

1. Ҷузъи муҳимтарини сиёсати макроектисод буда, майл ба он дорад, ки иқтисод на танҳо дар моҳи истифодаи усули танзими монетарӣ (пулгароӣ), балки истифодаи фишангҳои муҳимтарини танзим ва истиқрори он низ қарор дошта бошад.
2. Таҳти сиёсати пулию қарзӣ кулли тадбир ва амалиётҳои, ки дар ҳавзаи муносибатҳои пулию қарзӣ онд ба танзиму истиқрор амалӣ мегардад, муайян карда мешавад.
3. Сиёсати пулию қарзӣ ба эътидол овардани иқтисод (аз ҷониби бонкҳо, муассисаҳои қарзӣ молиявӣ, ташкилотҳои давлатӣ ва дигар институтҳои қарзӣ бонкӣ) андешида мешаванд, фаҳмида мешавад.
4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

297. Бонкҳоро аз нигоҳи нақш ва мақом дар раванди тақрор-истеҳсоли васеи ҷамъиятӣ чӣ ҳел тамсилабандӣ менамояд? [9 саҳ. 135, 10 саҳ. 267, 11 саҳ. 56]

1. Тибқи молият-бонкҳои давлатӣ, хусусӣ, саҳҳомӣ, кооперативӣ, муниципалӣ, мухталат (шакли омехтаи бонкҳои давлатӣ хусусӣ, байнидавлатӣ) ва ғайра.

2. Тибқи фаволият (амалиёт) – бонкҳои эмиссионӣ, тижоратӣ, сармоягузор, гаравӣ (кафолат), сутурта (бима)-вӣ, истеъмолий (матлуботӣ), соҳавӣ, бонкҳои аграрӣ (замин), бонкҳои депозитивӣ ва ғайра.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

298. Бонкҳои марказӣ (миллӣ) ба воситаи кадом фишанго вазифа ва мақсади сиёсати пулию қарзии давлатро ба анҷом мерасонанд? [9 саҳ. 137, 10 саҳ. 269, 11 саҳ. 57]

1. Сиёсати пулию қарзии давлатро дар шакли якум – сиёсати қатъии монетарӣ (пулгарой), яъне нигоҳ доштани ҳаҷми пул дар сатҳи яххела ба анҷом мерасонад.

2. Сиёсати пулию қарзии давлатро дар шакли дуум – сиёсати ҷандири пулгарой, яъне бо таври собит дар як сатҳ ва дараҷа нигоҳ доштани воҳидҳои фонз ба анҷом мерасонад.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

299. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тайи солҳои 1994–2000 чанд маротиба ислоҳотҳои пулӣ гузаронида шуд? [9 саҳ. 137, 10 саҳ. 269, 11 саҳ. 57]

1. Се маротиба.

2. Чаҳор маротиба.

3. Ду маротиба.

4. Гузаронида нашуд.

300. Давраи якуми ислоҳотҳои пулӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон кадом солҳоро дарбар мегирифт ва ба кадом мақсад равона карда шуда буд? [9 саҳ. 137, 10 саҳ. 269, 11 саҳ. 57]

1. Давраи якум – аввалҳои соли 1994 ба муомилот тамғаҳои пулини русиягии солҳои 1993 бароварда шуданд.

2. Ин ислоҳот ба умеди минбаъд нигоҳ доштани алоқаҳои хоҷагидорӣ байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Русия анҷом дода шуда буд.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

301. Давраи дуҷоми ислоҳотҳои пулӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон кадом сол ва моҳро дарбар гирифт, инчунин ба муомилот кадом намуни пул бароварда шуд? [9 саҳ. 137, 10 саҳ. 270, 11 саҳ. 58]

1. 10 майи соли 1995, ба муомилот пулҳои нав – «рублҳои тоҷикӣ» бароварда шуданд.

2. 20 майи соли 1994, ба муомилот пулҳои нав – «рублҳои тоҷикӣ» бароварда шуданд.

3. 10 майи соли 1996, ба муомилот пулҳои нав – «рублҳои тоҷикӣ» бароварда шуданд.

4. 01 июни соли 1995, ба муомилот пулҳои нав – «рублҳои тоҷикӣ» бароварда шуданд.

302. Дар давраи дуҷоми ислоҳотҳои пулӣ, ки ба муомилот пулҳои нав – «рублҳои тоҷикӣ» бароварда шуданд, тибқи дархости ислоҳоти мазкур пулҳо бо кадом таносуб иваз карда шуданд? [9 саҳ. 137, 10 саҳ. 270, 11 саҳ. 58]

1. Тибқи ислоҳот ҳамчун таносуби 1 ба 500 ё 1 ба 600 ва пулҳои нақдӣ 1 ба 50 иваз карда шуданд.

2. Тибқи дархости ислоҳоти мазкур пулҳои ғайринақдӣ пештара ҳамчун таносуби 1 ба 1000 ё 1 ба 1200 ва пулҳои нақдӣ 1 ба 100 иваз карда шуданд.

3. Тибқи ислоҳот ҳамчун таносуби 1 ба 10000 ё 1 ба 12000 ва пулҳои нақдӣ 1 ба 1000 иваз карда шуданд.

4. Тибқи ислоҳот ҳамчун таносуби 1 ба 5000 ё 1 ба 6000 ва пулҳои нақдӣ 1 ба 500 иваз карда шуданд.

303. Давраи сеҷоми ислоҳотҳои пулӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон кадом сол ва моҳро дарбар гирифт, инчунин ба муомилот кадом намуни пул бароварда шуд? [9 саҳ. 137, 10 саҳ. 271, 11 саҳ. 58]

1. Ноябри соли 2000 ба муомилот пулҳои нав – «сомонӣ» бароварда шуд.

2. Октябри соли 1999 ба муомилот пулҳои нав – «сомонӣ» бароварда шуд.

3. Ноябри соли 2001 ба муомилот пулҳои нав – «сомонӣ» бароварда шуд.

4. Октябри соли 1998 ба муомилот пулҳои нав – «сомонӣ» бароварда шуд.

304. Дар давраи сеюми ислохотҳои пулия, ки ба муомилот пулҳои нав – «сомонӣ» бароварда шуданд, тибқи дархости ислохоти мазкур пулҳо кадом таносубро ташкил намуданд? [9 саҳ. 137, 10 саҳ. 269, 11 саҳ. 58]

1. Таносуби он 1:500-ро ташкил намуд.
2. Тибқи дархости ислохоти мазкур таносуби он 1:1000-ро ташкил намуд.
3. Таносуби он 1:10000-ро ташкил намуд.
4. Таносуби он 1:100-ро ташкил намуд.

Мавзӯи 15. БОЗОРИ МОЛИЯ, АНДОЗ, БУЌЕТ ВА СИЁСАТИ ХАЗИНАДОРИИ ДАВЛАТ ДАР ШАРОИТИ БОЗОР

305. Молия чист ва кадом вазифаро иҷро менамояд? [9 саҳ. 140, 10 саҳ. 273, 11 саҳ. 58]

1. Молия ҳамчун шакли зуҳури низоми муносибатҳои иқтисодӣ, вобаста ба давраҳои рушди низоми иқтисодӣ (низоми суннатӣ, бозорӣ, амрӣ, мухталаф) бунёд гардидааст.

2. Молия шакл ва намудҳои гуногун гирифта, кунун ба яке аз фишанг ва механизми мураккабу бисёрҷанбаи ҳаракатдиҳандаи иқтисод (ноҳиявӣ, минтақавӣ, миллий, ҷаҳонӣ...) табдил ёфтааст.

3. Молия яке аз вазифаҳои асосии давлат онди изнавақсимкунии неъматҳо дар байни субъектҳои иқтисодӣ мебошанд.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

306. Вазифа (функсия)-ҳои муҳимтарини молияро номбар намоед: [9 саҳ. 141, 10 саҳ. 274, 11 саҳ. 59]

1. Тақсим.

2. Назорат.

3. Танзим.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

307. Буҷет ба ду қисм ҷудо мешавад, кадомҳо? [9 саҳ. 144, 10 саҳ. 277, 11 саҳ. 59]

1. Даромад ва фурӯш.

2. Даромад ва гунакуни.

3. Даромад ва хароҷот.

4. Хароҷот ва сарфа.

308. Дар адабиёти иқтисодӣ кадом қисмҳои андоз фарқ карда мешаванд? [9 саҳ. 146, 10 саҳ. 280, 11 саҳ. 59]

1. Манбаи андоз, воҳидҳои андоз ва оклади андоз.
2. Имтиёзи андоз ва ҳуқуқи андоз.
3. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.
4. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

309. Манбаи андоз чӣ тавр муайян карда мешавад? [9 саҳ. 146, 10 саҳ. 280, 11 саҳ. 59]

1. Даромади субъекти андоз, ки аз ҳисоби он андоз ҷудо карда мешавад.
2. Даромади гайри субъекти андоз, ки аз ҳисоби он андоз ҷудо карда намешавад.
3. Даромади объекти андоз, ки аз ҳисоби он андоз ҷудо карда мешавад.
4. Даромади объекти андоз, ки аз ҳисоби он андоз тамоман ҷудо намешавад.

310. Воҳидҳои андоз чӣ тавр муайян карда мешаванд? [9 саҳ. 146, 10 саҳ. 280, 11 саҳ. 59]

1. Аз ҳаҷми андози аз ҳар шахс ситонидашаванда.
2. Аз ҳаҷми андози аз ҳар воҳид ситонидашаванда.
3. Аз ҳаҷми андози аз ҳар фурушанда ситонидашаванда.
4. Аз ҳаҷми андози аз ҳар корчандон ситонидашаванда.

311. Оклад (муз)-и андоз чӣ тавр муайян карда шудааст? [9 саҳ. 146, 10 саҳ. 280, 11 саҳ. 59]

1. Сумма (ҷамъ)-и андозе, ки барои муҳлати муқарраршуда барои ҳар як фирма алоҳида муайян карда шудааст.
2. Сумма (ҷамъ)-и андозе, ки барои муҳлати муқарраршуда барои ҳар як корхонаи хусусӣ алоҳида муайян карда шудааст.
3. Сумма (ҷамъ)-и андозе, ки барои муҳлати муқарраршуда барои ҳар як объект муайян карда шудааст.
4. Сумма (ҷамъ)-и андозе, ки барои муҳлати муқарраршуда барои ҳамаи одамон муайян карда шудааст.

312. Имтиёзи андоз чӣ тавр муайян карда мешавад? [9 саҳ. 147, 10 саҳ. 280, 11 саҳ. 60]

1. Тибқи қонуну қарорҳои зидд кардани воҳиди андоз барои баъзе субъектҳои андоз.

2. Тибқи қонуну қарордод нагирифтани ҳаман намудҳои андоз аз баъзе субъектҳои андоз.

3. Тибқи қонуну қарордод ду карата ситонидани андоз аз баъзе субъектҳои андоз.

4. Тибқи қонуну қарордод кам кардани воҳиди андоз барои баъзе субъектҳои андоз.

313. Ҳуқуқи андоз чӣ тавр муайян карда мешавад? [9 саҳ, 147, 10 саҳ, 280, 11 саҳ, 60]

1. Аз кулли меъёрҳои ҳуқуқӣ, ки тибқи комплекси андоз муайян карда шудааст.

2. Аз ҳуҷҷатҳои ҳуқуқӣ, шаклу намуни андоз, тарзу услуби муқаррарӣ муайян карда мешавад.

3. Аз ситондани андоз, таъкилӣ тақсим ва танзими он муайян карда мешавад.

4. Ҳаман ҷавобҳо дурустанд.

314. Вазифаи хазинадорони давлат дар чӣ зухур меёбад? [9 саҳ, 147, 10 саҳ, 281, 11 саҳ, 60]

1. Дар ҷамъоварии пардохтҳо аз ҳисоби субъектҳои андозсупуря ва ба хазинаи давлатӣ ворид намудани онҳо.

2. Он ҳамчун муносибатҳои ҳуқуқӣ ё худ ӯҳдадорӣҳои байни давлат ва воҳидҳои андозсупур оиди тарзу услуби пардохти андоз зухур меёбад.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

Мавзӯи 16. ТАВАРРУМ ВА ТАНЗИМИ ЗИДДИ ТАВАРРУМИ ДАВЛАТ

315. Сиёсати зидди таварруми давлат аз чӣ иборат аст? [9 саҳ. 160, 10 саҳ. 294, 11 саҳ. 60]

1. Кулли тарз ва услубҳои дарк, пешгирӣ, боздоштан ва ба ҳаққи ақали расонидани таваррум ва кам кардани таъсири он ба ҳаёти иқтисодию иҷтимоӣ.

2. Ба роҳ мондани сиёсати зидди таваррумӣ, тибқи тақозои сиёсати иқтисодии давлат ва барномаҳои соҳим-гардонии иқтисодиёт.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

316. Сиёсати мутобиқгардонии таваррум чӣ хел аст? [9 саҳ. 160, 10 саҳ. 295, 11 саҳ. 60]

1. Сиёсате мебошад, ки мувофиқи он субъектҳои иқтисодӣ (субъектҳои бозор) дар амалиётҳои худ пасту баландшавии таваррум ва ҳаҷми зарари аз ҳисоби паст шудани қобилиятипазирии пул бавучудомадаро сари вақт ба эътибор мегиранд.

2. Вай аксар вақт бо воситаи индексатсияи (воҳиди фонз), яъне биланд бардоштани воҳиди фонз, ба ҳаҷми афзудани таваррум, муайян карда мешавад.

3. Баъзан он бо роҳи индексатсияи маблағи ибтидоии сармоя гузошта шуда, сари аз нав дида баромада мешавад.

4. Ҳаман ҷавобҳо дурустанд.

317. Тадбирҳои зидди таварруми давлат аз ҷиҳати иборат мебошанд? [9 саҳ. 161, 10 саҳ. 295, 11 саҳ. 61]

1. Сиёсатест, ки дар шароити саросар паҳн ва ҳукмрон гардидани таваррум дар иқтисод, бо воситаи гузаронидани тадбирҳои мушаххаси судбахш, пешӣ роҳи болоравии он (таваррум) боз дошта мешавад.

2. Ин тадбирҳо ҳамчун барномаҳои махсуси фонди байналхалқии аъёр нисбати низоми бозорӣ, озодгардонии нарх ва ғайра ба роҳ монда мешавад.

3. Ҷавобҳои 1 ва 2 дурустанд.

4. Ҷавобҳои 1 ва 2 нодурустанд.

318. Дар шароити низоми иқтисоди бозорӣ танзими зидтаваррумӣ иқтисод чӣ хел ба роҳ монда мешавад? [9 саҳ. 161, 10 саҳ. 295, 11 саҳ. 61]

1. Бо роҳи сиёсати маҳдудгардонии касри буҷет, васеъшавии ҳаҷми кредит, боздорӣ ё худ манъкунии иштироки иловагии пул.

2. Бо роҳи сиёсати танзими нарх ва даромад ба мақсади ба ҳам пайваст намудани афзониши музди кор ва болоравии нарх.

3. Бо воситаи индексатсияи даромад, аз рӯи дараҷаи ҳадди ақали зист ё худ стандартӣ сабади истеъмоли бо назардошти тағйироти динамикаи нарх.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

319. Дар шароити низоми иқтисоди бозорӣ танзими зидтаваррумӣ иқтисод бо кадом роҳ ба амал бароварда мешавад? [9 саҳ. 161, 10 саҳ. 295, 11 саҳ. 62]

1. Сиёсати маҳдудгардонии касри буҷет, васеъшавии ҳаҷми кредит, боздорӣ ё худ манъкунии иштироки иловагии пул.

2. Сиёсати танзими нарх ва даромад ба мақсади ба ҳам пайваст намудани афзониши музди кор ва болоравии нарх.

3. Танзими индексатсияи даромад, аз рӯи дараҷаи ҳадди ақали зист ё худ стандартӣ сабади истеъмоли бо назардошти тағйироти динамикаи нарх.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

320. Вобаста ба сабабҳои пайдоиши шаклҳои зерини бекориро аз ҳамдигар фарқ мекунанд: [9 саҳ. 162, 10 саҳ. 296, 11 саҳ. 62]

1. Бекории фиксионӣ, ки бо сабаби паст будани музди кор муваққатан бекоранд, ё ин ки онҳое, ки бо иллати иваз кардани ҷои зист муваққатан ҷои кор надоранд.

2. Бекории таркибӣ, ки дар натиҷаи дигаргуншавии сохтори идоракунии истеҳсолот ё ин ки дар натиҷаи тағйироти технология дар истеҳсолот ба вуҷуд омадааст.

3. Бекории даврӣ, ки дар натиҷаи пастшавии сатҳи истеҳсолот ба вуҷуд меояд ва ба ин шакли бекорон онҳое дохил мешаванд, ки дар натиҷаи муфлисшавии корхонаҳо муваққатан бекор мондаанд.

4. Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

НОМҶУИ САВОЛҲО БАРОИ ОМОДАГӢ БА САНЧИШҲОИ МАРҶИЛАВӢ ВА ИМТИҲОНОТ

Мавзӯи 1. НАЗАРИЯИ ИҚТИСОД, ЗАМИНАҲОИ ГУСТАРИШ ВА ТАҲАВВУЛИ ОН

1. Ҳаёти инсон, минли ҳаёти ҷомеа, бисёрҷабҳаву гуногуншакл буда, он ҳамчун низоми муташаққил ва муайяни фаъолият зухур мегардад, ки нисбатан чӣ хел аст?
2. Ҳаёти инсон ҳамчун низоми муташаққил ва муайяни фаъолият дар кадом ҳавза ва бахшҳои гуногун зухур мегардад?
3. Бо эътирофи бузургон ва донишмандони аҳли адаб мояи ҳас- тиву рушди ҷомеаи инсониро кадом соҳа муайян мекунад?
4. Чӣ тавре ки аз "таърихи афкори иқтисод" зухур мегардад, сарогоз аз ҷониби Ксенофонт ҳамчун фаҳмиш тибқи меъёр, қонда ва қонунҳои пеш бурдани ҳоҷагӣ кадом вожа истифода бурда шудааст?
5. Иқтисод дар асл фаъолият ва санъат онди ташкили хона- дорӣ, хоҷагию хоҷагидорӣ ва давлатдорӣ аст, ки онро тибқи тақозои замони ҳозира бо кадом унсурҳои тафриқабандӣ менамоянд?
6. Дар асоси тафриқабандии замони ҳозира дар адабиёти Ғарб чанд тариқи истифодаи "ойкономия"—"экономика" ва "эконо- микс" ба назар мерасад?
7. Ба субъектҳои иқтисод кӣҳо ва чӣҳо дохил мешаванд?
8. Дар адабиёти иқтисодӣ ба ҳайси унсурҳои асосии таркибии иқтисод ё худ объекти иқтисод чӣҳоро номбар мекунанд?
9. Таҳти равандҳои иқтисодӣ чӣҳо фаҳмида мешаванд?
10. Андеша ва ҳикматҳои иқтисодӣ, мушаххасан, аз ҷониби кадом олимон ва мутафаккирон ҳидоят карда шудаанд?
11. Нақш ва мақоми асосгузори мақтаби иқтисоди сиёсӣ дар чист?
12. Дар шароити гузариши иқтисоди бозоргонӣ иқтисод бояд аз тарафи кӣ танзим карда шавад?
13. Назарияи иқтисодии К. Маркс зиёда аз чанд сол инҷониб (бе назардошти тағйирот дар соҳаи иқтисодиро иқтимоиёт) дар илми иқтисод эътироф карда шуда, ҳамчун шоҳроҳи ҷомеаӣ хидмат намудааст?
14. Баъди мақтаби физиократҳо гоӣи муҳимтарини назарияи иқтисод дар асарҳои кадом классикони англис идома ёфтааст?
15. Дар сатҳ ва доираи микроиқтисод кадом муносибатҳо амал мекунанд?

16. Мезонқтисод ҳамчун иқтисодиёти алоҳидаву мустақили соҳаҳои ҳақиқии халқ иқтисоди кадом соҳаҳоро дарбар мегирад?
17. Макронқтисод чӣҳоро дарбар мегирад?
18. Меганқтисод чиро ифода менамояд?

Мавзӯи 2. ИСТЕҲСОЛОТ, ШАКЛ ВА ОМИЛҲОИ ОН

19. Таҳти раванди меҳнат чӣ фаҳмида мешавад?
20. Меҳнат чист?
21. Моа (предмет)-ҳои меҳнат чист?
22. Воситаҳои меҳнат чистанд?
23. Чӣҳа ҳамчун қувваҳои истеҳсолкунанда тасаввур карда мешаванд?
24. Муносибатҳои истеҳсоли чӣ хел муносибат мебошанд?
25. Истеҳсоли воситаҳои истеҳсолот кадомҳоянд?
26. Таҳти истеҳсолоти модӣ чӣҳа фаҳмида мешаванд?
27. Таҳти истеҳсолоти ғайримодӣ кадом соҳаҳо тасаввур карда мешаванд?
28. Иқтисоди сиёсии марксистӣ, ки истеҳсолоти қонеаро аз ду нуқтаи назар таҳлил менамояд, кадом аст?
29. Соҳаи ҳадамот аз чӣ таъкил мегардад?
30. Талабот чист?
31. Истеҳсол чист?
32. Тақсим чиро ифода менамояд?
33. Истеъмол чист?
34. Захираҳои иқтисод чӣ тавр фаҳмида мешаванд?
35. Захираҳои молия аз чӣ таъкил мегардад?
36. Сармояи асосӣ чист?

Мавзӯи 3. МОЛИКИЯТ – АСОСИ НИЗОМИ ИҚТИСОД

37. Низомии иқтисод чист?
38. Омилҳои муайянкунандаи дараҷа ва инкишофи низомҳои иқтисод кадомҳоянд?
39. Ба сифати субъекти моликият чӣҳа номбар карда мешаванд?
40. Ба объектҳои моликият чӣҳа дохил карда мешаванд?
41. Таҳти моликият чӣҳа фаҳмида мешаванд?
42. Намудҳои (шаклҳои)-и моликият тибқи шакли азониҳулқунӣ кадомҳоянд?
43. Намудҳои (шаклҳои)-и моликият тибқи шакли ҳуқуқӣ моликият кадомҳоянд?

44. Намудҳо (шаклҳо)-и моликият тибқи объект ва субъекти моликият кадомҳоянд?
45. Ҳамчун моликияти хусусӣ чӣҳо эътироф карда мешаванд?
46. Ба моликияти давлат чӣҳо тааллуқ доранд?

Мавзӯи 4. АСОСҲОИ ХОҶАГИҲОИ БОЗОР

47. Истеҳсолоти (хоҷагиҳо) мол аз хоҷагиҳои табиӣ (натуралӣ) бо чӣ фарқ мекунад?
48. Мустиқлияти иқтисод чиро имкон медиҳад?
49. Тибқи ақидан кадом олим музди кори коргар ҳамчун қисми меҳнат – маҳсулоти зарур ташкил ёфта, қисми иловагии он чун арзиши илофа сурат мегирад, ки онро капиталист муфӣ аз онҳо худ мекунад?
50. Мувофиқи ақидан кадом олим инкишоф ва таҳаввули тарзи капиталистии истеҳсолот мустиқман аз андӯхти ибтидоии сармоя (капитал) ғизо мегирад?
51. Таҳти истеҳсолоти моли бозори сустбунёд чиро мефаҳмед?
52. Истеҳсолоти моли бозори озод чиро мефаҳмонад?
53. Нақши давлат дар иқтисод намоён буда, ба раванши бозор ҳалал намерасонад, дар ин ҳолат бозор дар кадом ҳаҷорҷуба фаъолият мебарад?
54. Неъмат чист?
55. Неъматҳои иқтисод ва ғайри иқтисод чистанд?
56. Неъматҳои истеъмолот чистанд?
57. Неъматҳои истеҳсолот чистанд?
58. Неъматҳои ғайримолӣ чистанд?
59. Маҳсулот чун неъмат талаботи киро қонеъ мегардонад?
60. Маҳсулот чист?
61. Мол чист?
62. Мутафаккиронии олами иқтисод дар мол чанд ҷанба (хусусият)-и асосиро фарқ мекунад?
63. Хусусиятҳои духелан мол, ки дар иқтисоди сиёсии марксистӣ ҳамчун ихтироот, ё худ яке аз ҷузъиёти табaddулотии инқилобии К. Маркс эътироф карда мешавад, кадом аст?
64. Қонуни муомилоти пул ба таври комил аз ҷониби кадом олим таҳлил ва таҳқиқ карда шудааст?
65. Ҷавҳари бозорро чӣ ташкил медиҳад?
66. Дар кадом адабиёт бозор ҳамчун шакли муомилоти мол ва муобилаи молу пул тасаввур карда мешавад?
67. Бозор бидуни кадом омилҳо ташкил ёфтааст?
68. Бозори муосир чӣ хел сират дорад?

69. Бозор чиро имкон медиҳад?
70. Бозор дар кадом шароит густариш меёбад?
71. Бозор ва муносибатҳои он дар кадом шароит ба роҳ монда мешаванд?
72. Дар кадом шакл бозор ва иқтисоди он дар як маъно тасаввур карда мешаванд?
73. Кулли низоми иқтисоди бозорро чӣ ташкил медиҳад?
74. Шарҳи ташкили бозор кадомҳоянд?
75. Ба сифати фурӯшанда давлат чӣ тавр баромад мекунад?
76. Вазифаҳои бозор кадомҳоянд?
77. Вазифаи ҳавасмандгардонӣ дар бозор аз ҷиҳати иборат аст?
78. Вазифаи нархмуқарраркунӣ дар бозор аз ҷиҳати иборат аст?
79. Вазифаи ба ҳам пайваست намунаи истеҳсолкунандаю истеъмолкунанда дар бозор чӣ гуна аст?
80. Бозор аҳволи хушро ба мухлисонаш ба воситаи кадом намоёндагӣҳо хабардор мекунад?
81. Ташаккули бозор нисбати шакли моликияти чиро ифода меёбад?
82. Ташаккули бозор ҳамчун субъект барои кӣ сурат мегирад?
83. Ташаккули бозор аз ҷиҳати тақсими ҳамаи захираҳо, ё худ миқдори ҳамаи захираҳо, яъне аломати ҳамаи захираҳо чӣ гуна аст?
84. Ташаккули бозор тибқи ҳел ва нави моҳҳо чиро ифода менамояд?
85. Ташаккули бозор тибқи ҳел ва нави савдо дар чӣ ифода мегардад?
86. Ташаккули бозор тибқи таъминоти чиро мефаҳмонад?
87. Ташаккули бозор тибқи дараҷаи танзим чиро ифода менамояд?
88. Ташаккули бозор тибқи меъёр ва қонунҳои амалкунанда дар чӣ заҳир мешавад?
89. Шаклҳои муҳимтарини бозори моҳҳои истеъмол ва ҳамаи кадомҳоянд?
90. Намудҳои бозори омилҳои истеҳсолоти кадомҳоянд?
91. Бозорҳои моҳҳои кадомҳоянд?
92. Шаклҳои бозори иттилоот кадомҳоянд?
93. Бозори моҳҳои истеъмолоти ба кадом гурӯҳи бозор дохил мешавад?
94. Бозори моҳҳои саноат (ғайриистеъмол) ба кадом гурӯҳи бозор дохил мешавад?
95. Бозори ҳамаи ба кадом гурӯҳи бозор дохил мешавад?

96. Бозори замин ба кадом гурӯҳи бозор дохил мешавад?
97. Бозори сармоя (капитал) ба кадом гурӯҳи бозор дохил мешавад?
98. Бозори меҳнат (қувваи коргар) ба кадом гурӯҳи бозор дохил мешавад?
99. Бозори иттилоот ба кадом гурӯҳи бозор дохил мешавад?
100. Механизми бозор чист?
101. Ҷабҳаҳои механизми бозор аз ҷиҳаи иборатанд?
102. Хусусиятҳои механизми бозор аз ҷиҳаи иборатанд?
103. Бозор кадом масъалаҳоро ҳаллу фасл карда наметавонад?
104. Бо тақозои бозор кӣҳо ва ҷиҳаи фаъолият мекунад?
105. Бозор кадом принцип (асос, усул, шарт)-ро тарафдорӣ менамояд?

Мавзӯи 5. ШИРКАТ (ФИРМА) ВА ШАКЛҲОИ ТАШКИЛИИ ҲУҚУҚИИ ХОҶАГИДОРӢ ДАР ШАРОИТИ БОЗОР

106. Ба вуҷуд омадани фирма аз кадом давра оғоз ёфтааст?
107. Фирма аз кадом вояи гирифта шуда, мазъояш чист?
108. Аз нигоҳи баъзе аз олимони иқтисодӣ фирма чиро ифода менамояд?
109. Рушди корхонаҳо аз ҳисоби кадом сарчашмаҳо таъмин хоҳад шуд?
110. Сароғози таърифи классикӣ фирма аз ҷониби кадом олим тавсиф карда шудааст?
111. Иқтисодчии амрикоӣ Ф. Найт дар бораи фирма чӣ гумон дорад?
112. Фаъолияти соҳибкории инфиродӣ кадом вақт қонунии ҳисобида мешавад?
113. Фаъолияти фирма тибқи ақидаи Камаев В. Д. дар чанд ҷаҳорҷуба сурат мегирад?
114. Меҳвари асосии фаъолияти корхонаро чӣ таъмин мекунад?
115. Дар шароити бозор корхонаҳо дар асоси кадом принцип кор хоҳанд кард?
116. Масъулият ва ҷавобгарии корхона ба кадом ӯҳдадорӣ зукӯр меёбад?
117. Ҷамоати меҳнатӣ чӣ тавр таъмин карда мешавад?
118. Вазифаи асосии ҷамоати меҳнатӣ аз ҷиҳаи иборат аст?
119. Шартномаҳои ҷамоатӣ дар чанд соҳа тартиб дода мешавад?

120. Корхонаҳои давлат дар асоси кадом низомҳо таъкил мегардиданд?
121. Корхонаҳои мунитсионалӣ чӣ хел корхонаанд?
122. Чӣ хел корхонаҳо хусусӣ доништа мешаванд?
123. Қомеаи дорон масъулиятҳои махдуд гуфта чӣ хел қомеа дар назар дошта мешавад?
124. Қомеа (ширкати)-и саҳҳомӣ чӣ гуна шакли иттиҳодия эътироф карда мешавад?
125. Консернҳо чӣ хел корхонаҳо ҳастанд?
126. Картели чӣ хел шакли иттиҳодия аст?
127. Синдикат чӣ хел шакли иттиҳоди корхонаҳо мебошад?
128. Трест кадом шакли иттифоқи корхонаҳо аст?

Мавзӯи 6. ДАВРА ВА САРЧАШМАҲОИ ТАШАККУЛИ ХАЗИНА (ФОНД)-ҲОИ КОРХОНА

129. Такрористеҳсоли инфиродии корхона ҷист?
130. Сармоя одатан дар ду шакл вуҷуд дошта метавонад, онҳо кадомҳоянд?
131. Дар шакли модели (натуралӣ) сармоя бо кадом намуд ба назар мерасад?
132. Воситаҳои корхона ба чанд қисм тақсим мешаванд?
133. Воситаҳои корхона ба кадом намуди воситаҳо тақсим карда мешавад?
134. Воситаҳои асосии корхона ба кадом намуди хазина (фонд)-ҳо тақсим карда мешаванд?
135. Воситаҳои гардони корхона ба кадом намуди хазина (фонд)-ҳо тақсим карда мешаванд?
136. Хазина (фонд)-ҳои истеҳсолии корхонаро чӣҳо таъкил медиҳанд?
137. Тамсила (модели)-и пуриши гирдгардиши сармоя аз ҷониби кадом олим пешниҳод шудааст?
138. Қисми сармояи маҳсулдеҳи корхона кадом аст?
139. Сармоя аз ду нуқтаи назар ҳисобу китоби карда мешавад, онҳо кадомҳоянд?
140. Ба сармоя – хазина (фонд)-ҳои истеҳсоли чӣҳо дохил мешаванд?
141. Ба сармоя хазина (фонд)-ҳои асосӣ чӣҳо дохил мешаванд?
142. Ба сармоя – хазина (фонд)-ҳои гардон чӣҳо дохил мешаванд?
143. Чӣҳо ба хазина (фонд)-ҳои фаъол дохил мешаванд?

144. Ҳазина (фонд)-ҳои муомилот аз ҷиҳати иборатанд?
145. Ҳароҷоти асосӣ чист?
146. Ҳароҷоти тағйирёбанда чист?
147. Фарқи байни сармояи кор аз воситаҳои гардон дар чист?
148. Воситаҳои гардон чист?
149. Ҳазина (фонд)-ҳои асосӣ аз ҷиҳати сохт, таркиб, имконияти ҷисмонӣ чанд сол хидмат мекунад?
150. Фарсиши ҷисмонӣ (модӣ) чист?
151. Фарсиши маънавӣ чист?

Мавзӯи 7. МУНОСИБАТҲОИ КИШОВАРЗӢ ВА ИНКИШОФИ МАҶМАИ КИШОВАРЗИЮ САНОАТӢ

152. Мезониктисод ба маънои «баъд», «пас аз, ё худ баъд аз» ҳодисаеро ифода мекунад, он аз кадом вожа гирифта шудааст?
153. Ба сифати ҷанбаҳои муҳимтарини мезониктисод ҷиҳати маърифати таҳлил ва таҳқиқ қарор дода мешаванд?
154. Соҳаи кишоварзӣ ҳамчун узви пайвастаи иқтисоди миллӣ ба кадом соҳаҳои пайвастаи ривож меёбад?
155. Ташаккули муносибатҳои кишоварзӣ аз давраи тағйир ва дигаргунсозии ашӯҳои табиат сар карда, кадом қарорро иҷро карда, то ба кадом дараҷа расидааст?
156. Замин, ҳамчун мол, ба кадом объект таъсир хоҳад ёфт?
157. Муносибатҳои кишоварзӣ, пеш аз ҳама, муносибат ба ҷиҳати мебошанд?
158. Дар китоби муқаддаси «Авесто» марбут ба сарчашмаи ҳаёт ҷиҳати қайд карда мешаванд?
159. Замин чист?
160. Замин ҳамчун ҷисми бечор аз нав тақриристеҳсол карда мешавад ё не?
161. Кадом намуни моликият ба замин нисбат ба дигар шакли намуни он дертар ба вуқӯ меафзояд?
162. Моликияти хусусӣ ба замин ба кадом роҳ ба вуқӯ меояд?
163. Ҳамгирони кишоварзӣ саноат дар асл кадом мазмунро ифода менамояд?
164. Маҷмаи кишоварзӣ саноат (МКС), ки барои ҳамаи кишолу воситаҳои истеҳсолот таъсир менамояд, аз кадом ҳамаи иборат аст?
165. Мафҳуми агробизнес аввалин маротиба кадом сол ва аз ҷониби кадом иқтисодчиё истифода шудааст?

166. Хоҷагиҳои фермерӣ ҳамчун субъект дар калом ҳавза рақобат ҷойгиранд?
167. Хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ) чӣ хел хоҷагӣ мебошад?
168. Таҳлили илми рента сарғоз аз ҷониби кадом асосгузори охири асри XVIII ибтидои асри XIX амалӣ шуда буд?
169. Тибқи ақидаи Д. Рикардо рента дар кадом шакл сурат мегирад?
170. Мувофиқи гуфтаи Д. Рикардо ва К. Маркс рента муносибатҳои байни се субъекти иқтисоди роғда мекунад, он кадомҳост?
171. Таҳти мафҳуми рента дар шаронти ҳозира чӣ фаҳмида мешавад?

Мавзӯи 8. ИҚТИСОДИ НОҲИЯ ВА СИЁСАТИ ОН

172. Маънои ноҳия чист?
173. Ба вуҷуд омадани ноҳия, ҳамчун зерноми иқтисод, чиро дарбар мегирад?
174. Агар дар ноҳия хароҷоти соҳаи истеҳсолот нисбат ба даромадаш зиёд бошад, он ба чӣ ниёз хоҳад дошт?
175. Агар дар соҳаи истеҳсолоти ноҳия хароҷоту даромад баробар бошад, он ба қучо майл мекунад?
176. Агар маблағи умумии даромад нисбат ба хароҷот ва сармоягузори бештар бошад, он чӣ хел ноҳия доништа мешавад?
177. Дар адабиёти иқтисоди муосир кадом вазифа (функсия)-ҳои ноҳия номбар карда шудаанд?
178. Вазифаи ноҳия дар ҳавзаи таълимот аз чӣ иборат аст?
179. Вазифаи ноҳия дар ҳавзаи тақсирот аз чӣ иборат аст?
180. Вазифаи ноҳия дар ҳавзаи нархгузори аз чӣ иборат аст?
181. Дар адабиёти илми шӯравӣ якумин маротиба вожаи регион (ноҳия) аз ҷониби кадом академик ҷорӣ ва истифода карда шудааст?
182. Дар адабиёти муосири иқтисод мазмун ва мундариҷаи ноҳия чӣ хел таъсиф карда мешавад?
183. Ҳаллу фасли вазифаҳои ноҳия дар ҳавзаи иқтисод аз чӣ иборат аст?
184. Ҳаллу фасли вазифаҳои ноҳия дар ҳавзаи иҷтимоӣ аз чӣ иборат аст?

185. Ҳақу фасли вазифаҳои ноҳия дар ҳавзаи ҳифзи муҳити зист аз чӣ иборат аст?
 186. Кадом ноҳияро инкишофёфта меноманд?
 187. Аксар ноҳияҳои Тоҷикистон аз кадом ҷиҳат узви ҷудонашаванда қарор мегирад?

Мавзӯи 9. ИҚТИСОДИ МИЛЛӢ ВА САМАРАИ ОН

188. Ба худ хос сабабу шароитҳои айни ва субъективии ҷудошавии назарияи иқтисодӣ ба ду қисми мустақил кадомҳоянд?
 189. Вазифаи макроиқтисод аз чӣ иборат?
 190. Мақсади тадқиқоти макроиқтисодӣ аз чӣ иборат аст?
 191. Намояндагони макроиқтисод кихоянд?
 192. Ақидан Ҷ. Кейнс нисбати бозор ва фишангҳои он (наrx, тақозо, пешниҳод, рақобат), инчунин даҳолати давлат ба иқтисодиёт ва танзими он чӣ гуна аст.
 193. Ба маҷмӯи маҳсулоти ҷамъияти (ММҶ) чӣҳо ҳамроҳ карда мешуд?
 194. Ба маҳсулоти умумии миллия (МУМ) чӣҳо дохил карда мешавад?
 195. Таҷрибаи мамлакатҳои Ғарб нишон медиҳад, ки МУМ дар асоси ду усул андозагирӣ карда мешавад, онҳо кадомҳоянд?
 196. Маҳсулоти ҳолиси миллия (МХМ) ё худ маҳсулоти умумии дохилия (МУД) ифодан чӣ аст?
 197. Маҳсулоти умумии миллия (МУМ), асосан, кадом даромадҳои миллиро дарбар мегирад?
 198. Иқтисоди ниҳонӣ яке аз унсурҳои иқтисоди бозорӣ буда, кадом фаъолиятро дарбар мегирад?
 199. Иқтисоди ниҳонӣ асосан, ду ҷанба (тараф)-ро дарбар мегирад, онҳо кадомҳоянд?
 200. Фаъолияти гайрилегалӣ кадом шакли фаъолият аст?
 201. Фаъолияти легалӣ кадом шакли фаъолиятро дарбар мегирад?
 202. Иқтисоди қалбаки кадом намуни фаъолият доништа мешавад?
 203. Иқтисоди гайрирасмӣ дар доираи иқтисоди расмӣ ба кадом намуни фаъолият машғуласт?
 204. Мувозинии макроиқтисод чиро мефаҳмонад?
 205. Мувозинии идеалӣ чист?
 206. Мувозинии воқеӣ кадом ҳолати иқтисодро муайян менамояд?

207. Мувозинии идеали ва воқеи ҳамаҷун мувозинии ҷуль таъкил меёбад, таърифи дурусти мувозинии ҷуль чист?
208. Мувозинии идеали ва воқеи ҳамаҷун мувозинии кулл таъкил меёбад, таърифи дурусти мувозинии кулл чист?
209. Таърифи дурусти арзан кулл чист?
210. Силсилаи иқтисодӣ аввалин маротиба бо таври амиқ аз ҷониби кӣ таҳлил карда шудааст?
211. Бӯҳрон (кризис) дар кадом ҳаваҷон иқтисодиёт оғоз меёбад?
212. Рукул кадом нуктаи бӯҳрон мебошад?
213. Ҷунбиш кадом давраро дарбар мегирад?
214. Давраи имҳони силсилаи иқтисод чист?
215. Хидмати шоёнӣ иқтисодчии рус Н. Д. Кондратиев дар илми иқтисод чист?

Мавзӯи 10. ИСТЕЪМОЛ ВА ПАСАНДОЗ

216. Нақш ва мақоми истеҳсолот дар ҷӣ зоҳир мегардад?
217. Маҷеи истеҳсолот ва истеъмол дар истеҳсолоти ҷамъиятӣ дар ҷӣ зоҳир мегардад?
218. Истеъмол чист?
219. Шаклҳои муайянкунандаи истеъмол чист?
220. Пасандоз чист?
221. Шаклҳои пасандози субъектҳои иқтисодӣ кадомҳоянд?
222. Пасандозҳои аҳоли ҷиҳанда?
223. Ба пасандози корхонаҳо ҷӣ дохил мешавад?
224. Сарчашмаи пасандози ҷамъиятӣ (давлатӣ) чист?
225. Функсияи истеъмол чист?
226. Функсияи пасандоз чист?
227. Ба ҳамабастии истеъмол ва пасандоз кадом омилҳо таъсир мерасонанд?
228. Ба сарват (боигарӣ), ҳамаҷун ҳамабастии истеъмол ва пасандоз ҷӣ дохил карда мешавад?
229. Дарҷаи болоравӣ ва пастравии нарх ба истеъмол ва пасандоз ҷӣ таъсир мерасонад?

Мавзӯи 11. САРМОЯҶУЗОРӢ ВА АНДҶҲТ

230. Андӯхти истеҳсоли чист?
231. Андӯхти гайриистеҳсоли чист?
232. Андӯхти исмӣ ва воқеи чист?
233. Андӯхти марказонида ва гайримарказонида ҷиро мефаҳмонанд?

234. Маблаггузорӣ ё худ сармоягузорӣ чист?
235. Маблаггузорӣ чист?
236. Сармоягузорӣ чист?
237. Сармоягузории молиявӣ асосан дар кадом шакл вучуд дорад?
238. Сармоягузории воқеӣ чист?
239. Сармоягузории давлатӣ аз кадом ҳисоб ташкил карда мешавад?
240. Манбаъҳои сармоягузории хусусӣ кадомҳоянд?
241. Сармоягузории хориҷӣ чист?
242. Сармоягузории истеҳсоли чист?
243. Сармоягузории ақлонӣ (интеллектуалӣ, зеҳнӣ) чист?
244. Манбаъҳои муҳимтарини дохилии сармоягузорӣ кадомҳоянд?
245. Ҳангоми истифодаи лонҷаҳои сармоягузорӣ кадом шаклҳои сармоягузорӣ истифода карда мешаванд?

Мавзӯи 12. РУШДИ ИҚТИСОД, ОМИЛ ВА ТАМСИЛАҲОИ ОН

246. Рушди иқтисод (ҳамчун нишондиҳандаи микро- ва макроиқтисод) кадом ҷанбаҳоро дарбар мегирад?
247. Рушди иқтисод ҳамчун натиҷаи ниҳони муносибатҳои иқтисодӣ дар кадом давра сурат мегирад?
248. Рушди иқтисоди воқеӣ чӣ тавр ташкил ва сурат мегирад?
249. Рушди ҷисмонӣ чӣ тавр муайян карда мешавад?
250. Рушди арзишӣ чӣ тавр муайян карда мешавад?
251. Кадом ҳолатро иқтисоди ривҷёбанда фаҳмида мешавад?
252. Омилҳои мустақим кадомҳоянд?
253. Инқилоби илму техника (ИИТ) чиро тасвир мекунад?
254. Рушди экстенсивӣ (мунбасит, паҳнонӣ) чист?
255. Рушди интенсивӣ (шиддат, ташид) чист?
256. Омилҳои рушди иқтисодии экстенсивӣ кадомҳоянд?
257. Омилҳои рушди иқтисодии интенсивӣ кадомҳоянд?
258. Танзими пулу қарзи давлат чӣ тавр ба амал бароварда мешавад?
259. Танзими андоз чӣ тавр ба амал бароварда мешавад?
260. Танзими буҷети давлат бо кадом роҳ ба тартиб дароварда мешавад?
261. Сיעати бурунмарзии иқтисодии давлат дар кадом истифодаи фишангҳо беаhtar зухур мекардад?

Мавзӯи 13. ҲАВЗАИ ИҚТИМОИИ ИҚТИСОДИЁТ ВА СИЁСАТИ ИҚТИМОИИ ДАВЛАТ

262. Ҳавзаи иқтимоии иқтисодиёт чист?
263. Ба ҳавзаи иқтимоии иқтисод кадом соҳаҳо дохил карда мешаванд?
264. Ба соҳаҳои саноат чӣҳо дохил мешаванд?
265. Ба соҳаи кишоварз чӣҳо дохил мешаванд?
266. Ба соҳаи маданият чӣҳо дохил мешаванд?
267. Ба соҳаи маориф чӣҳо дохил мешаванд?
268. Мақсади соҳаи танзурустӣ аз чӣ иборат аст?
269. Кадом мақсади сиёсати иқтимоӣ дар шароити бозор аз тарафи давлат бештар тавсиф карда мешавад?
270. Сабади истеъмолиро чӣ тавр муайян кардан мумкин аст?
271. Шаклҳои ба ҳамагон маълуми таъминоти иқтимоӣ – таъминот бо нафақа (нафақаи иқтимоӣ) мебошад, ки дар асоси он ҳалду ҳудуд, меъёр ва синну соли ба нафақа баромадан тибқи қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон чӣ хел муайян карда шудааст?

Мавзӯи 14. СИЁСАТИ ПУЛӢ ВА ҚАРЗИ ДАВЛАТ ДАР ШАРОИТИ БОЗОР

272. Воҳидҳои пул чист?
273. Микёси нарх чӣ тавр ифода карда мешавад?
274. Шакл ва намуни тамғаҳои пулро кӣ муайян менамояд?
275. Ҳаҷм ва меъёри бонкнотҳои доллар, ки ҳамчун тамға (аломат)-ҳои махсуси пул ва воситаи қонунии пардохт аз номи бонки марказии ИМА махсус интишор карда мешаванд кадомҳоянд.
276. Ҳаҷм ва меъёри бонкнотҳои рубл, ки ҳамчун тамға (аломат)-ҳои махсуси пул ва воситаи қонунии пардохт аз номи бонки марказии Русия махсус интишор карда мешаванд, кадомҳоянд.
277. Ҳаҷм ва меъёри бонкнотҳои сомонӣ, ки ҳамчун тамға (аломат)-ҳои махсуси пул ва воситаи қонунии пардохт аз номи бонки миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон махсус интишор карда мешаванд, кадомҳоянд.
278. Танзими пул бо кадом тadbирҳо зухур мекунад?
279. Монометализм чист?
280. Биметализм чист?
281. Муомилоти пул ба кадом мақсад нигаронида мешавад?
282. Арзаи пул ба чӣ баробар аст?

283. Ниҳод (институт)-ҳои қарз чӣ хел муассиса ё ташкилот мебошад?
284. Зинаҳои сохтори андозбандиро мувофиқи Кодекси андози ҚТ кадомҳоянд?
285. Миқдори андозҳои умумидавлатиро мувофиқи Кодекси андози ҚТ номбар намоед.
286. Миқдори андозҳои маҳаллӣро мувофиқи Кодекси андози ҚТ номбар намоед.
287. Номҳои андозҳои маҳаллӣ мувофиқи Кодекси андози ҚТ кадомҳоянд?
288. Номҳои андозҳои умумидавлатӣ мувофиқи Кодекси андози ҚТ кадомҳоянд?
289. Қарзи тиҷорат чӣ хел аст?
290. Қарзи бонк чӣ хел аст?
291. Қарзи гарав (кафолатнок) барои чӣ ҳудо карда мешавад?
292. Қарзи кишоварзӣ барои чӣ ҳудо карда мешавад?
293. Қарзи байналхалқӣ аз ҷониби кадом бонкҳо дода мешавад?
294. Амалиёти ғайрифазоли бонкро ба таври зайл чӣ тавр баён кардан мумкин аст?
295. Амалиёти фазоли бонкро чӣ тавр баён кардан мумкин аст?
296. Сиёсати пулу қарз чиро муайян менамояд?
297. Бонкҳоро аз нигоҳи нақш ва мақом дар раванди тақрористехсоли васеи ҷамъиятӣ чӣ хел таъсирбахш менамоянд?
298. Бонкҳои марказӣ (миллӣ) ба воситаи кадом фишангҳо вазифа ва мақсади сиёсати пулу қарзи давлатро ба анҷом мерасонанд?
299. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тайи солҳои 1994–2000 чанд маротиба ислоҳоти пул гузаронида шуд?
300. Давраи якуми ислоҳоти пул дар Ҷумҳурии Тоҷикистон кадом солҳоро дарбар мегирифт ва ба кадом мақсад равона карда шуда буд?
301. Давраи дуюми ислоҳоти пул дар Ҷумҳурии Тоҷикистон кадом сол ва моҳро дарбар гирифт, инчунин ба муомилот кадом намуни пул бароварда шуд?
302. Дар давраи дуюми ислоҳоти пул, ки ба муомилот пулҳои нав – «рублҳои тоҷикӣ» бароварда шуданд, тибқи дархости ислоҳоти мазкур пулҳо бо кадом таносуб иваз карда шуданд?
303. Давраи сеюми ислоҳоти пул дар Ҷумҳурии Тоҷикистон кадом сол ва моҳро дарбар гирифт, инчунин ба муомилот кадом намуни пул бароварда шуд?

304. Дар давраи сеюми ислоҳоти пул, ки ба муомилот пулҳои нав—«сомонӣ» бароварда шуданд, тибқи дарҳости ислоҳоти мазкур пулҳо кадом таносубро ташкил намуданд?

Мавзӯи 15. БОЗОРИ МОЛИЯ, АНДОЗ, БУЉЕТ ВА СЊЁСАТИ ХАЗИНАДОРЊИ ДАВЛАТ ДАР ШАРОЊТИ БОЗОР

305. Молия чист ва кадом вазифаро иҷро менамояд?

306. Вазифа (функсия)-ҳои муҳимтарини молияро номбар намоед?

307. Буҷет ба ду қисм ҷудо мешавад, кадомҳо?

308. Дар адабиёти иқтисодӣ кадом қисмҳои андоз фарқ карда мешаванд?

309. Манбаи андоз чӣ тавр муайян карда мешавад?

310. Воҳидҳои андоз чӣ тавр муайян карда мешаванд?

311. Оклад (муза)-и андоз чӣ тавр муайян карда шудааст?

312. Имтиёзи андоз чӣ тавр муайян карда мешавад?

313. Ҳуқуқи андоз чӣ тавр муайян карда мешавад?

314. Вазифаи хазинадорӣ давлат дар чӣ зӯҳур меёбад?

Мавзӯи 16. ТАВАРРУМ ВА ТАНЗИМИ ЗИДДИ ТАВАРРУМИ ДАВЛАТ

315. Сњёсати зидди таварруми давлат аз чӣ иборат аст?

316. Сњёсати муболиқардонии таваррум чӣ хел аст?

317. Тадбирҳои зидди таварруми давлат аз ҷиҳи иборатанд?

318. Дар шароити низоми иқтисоди бозор танзими зиддита-варруми иқтисод чӣ хел ба роҳ монда мешавад?

319. Дар шароити низоми иқтисоди бозор танзими зиддита-варруми иқтисод ба кадом роҳ ба амал бароварда мешавад?

320. Вобаста ба сабабҳои пайдоиш кадом шаклҳои бекориро аз ҳамдигар фарқ мекунанд?

НОМЌҶИ КОРИ МУСТАҚИЛОНА

1. Марҳилаҳои ташаккул ва андешаҳои иқтисодӣ
2. Афҷори иқтисодиву иҷтимоии халқи тоҷик
3. Таъсифи фанни назарияи иқтисод
4. Истеҳсолот, шакл ва хусусиятҳои он
5. Истеҳсоли ҷамъиятӣ, моҳият ва шаклҳои он
6. Омилҳои истеҳсолот, шакл ва хусусиятҳои онҳо
7. Моликият - ҳамаҷун мафҳуми иқтисодӣ
8. Гуногуншаклии моликият дар шароити бозор
9. Ғайридавлатӣ ва хусусигардонии моликият
10. Мол ва ҷанбаҳои асосии он
11. Вазифа ва муомилоти пул
12. Заминҳои пайдоиш ва ташаккули бозор
13. Принсипҳои фаъолияти хоҷагидорони фирма
14. Фирма ҳамаҷун шахсияти ҳуқуқӣ
15. Тафриқасозии корхонаҳо ва меъёри онҳо
16. Давраҳои ҳаракати фондҳои корхона
17. Фондҳои асосӣ ва гардон
18. Фарсонш (хурдашавӣ)-и фондҳо
19. Нақшаи бизнес-план ва унсурҳои он
20. Маркетинг ва мақоми он дар идораи фирма
21. Муносибатҳои кишоварзӣ, моҳият ва хусусиятҳои он
22. Ҳамаҷурии агросаноатӣ ва комплекси аграрию саноатӣ
23. Хоҷагҳои деҳқонӣ (фермерӣ), тамоюл ва хусусиятҳои ташкили он
24. Рентаи замин ҳамаҷун шакли нархи захира
25. Шакл ва механизми пайдоиши рентаи замин
26. Нархи замин ва хусусиятҳои ташкили он ба маҳсулоти кишоварзӣ
27. Иқтисоди ноҳиявӣ, моҳият, хусусият ва марҳилаҳои инкишофи он
28. Сиёсати ноҳиявӣ ва хусусиятҳои ташкили он
29. Масоил ва хусусиятҳои рушди ноҳия дар Тоҷикистон
30. Маҳсулоти умумии дохилӣ. Даромади миллий
31. Иқтисоди ниҳонӣ ва хусусиятҳои он
32. Мувозинии макроиқтисодӣ: моҳият, шакл ва хусусиятҳои он
33. Арзани кулл: таъсили классикӣ ва кейнсгарой
34. Назарияи кейнсгароии мувозинии макроиқтисодӣ
35. Силсилаи саноатӣ ва давраҳои он
36. Навъ ва давраҳои силсила: мавҷҳои дароз, кӯтоҳ ва миёна
37. Сиёсати эндосилсилавии давлат

38. Истеъмол, шакл ва омилҳои муайянкунандаи он
39. Шакл ва намунаҳои андӯхт
40. Сармоягузорӣ ва андӯхт, шакл ва самарҳои онҳо дар шароити бозор
41. Рушди иқтисод, моҳият ва хусусиятҳои он
42. Самара ва оқибатҳои иҷтимоии рушди иқтисодӣ
43. Вазифаҳои иқтисодии давлат дар шароити бозор
44. Сиёсати иҷтимоии давлат: моҳият, тамоюл ва хусусиятҳои он
45. Пуштибонии иҷтимоӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳоли
46. Таъмини иҷтимоӣ ва ёрии иҷтимоӣ нақш ва мақоми онҳо
47. Пул ва марҳалаҳои инкишофи он
48. Қарз ва сарташмаҳои ташаккули он
49. Молия, вазифа ва низоми он
50. Буҷети давлатӣ, моҳият, шакл ва хусусиятҳои таъкили он
51. Андоз, вазифа, шакл ва хусусиятҳои ташаккули он
52. Таваррум, моҳият ва сабабҳои пайдоиши он
53. Шакл ва намунаҳои таваррум
54. Сиёсати зидди таварруми давлат
55. Марҳилаҳои ташаккул ва андешаҳои иқтисодӣ
56. Афкори иқтисодиву иҷтимоии ҳалқи тоҷик
57. Таъсири фанни назарияи иқтисод
58. Истеҳсолот, шакл ва хусусиятҳои он
59. Истеҳсоли ҷамъиятӣ, моҳият ва шаклҳои он
60. Омилҳои истеҳсолот, шакл ва хусусиятҳои онҳо
61. Моликият – ҳамчун мафҳуми иқтисодӣ
62. Гуногуншаклии моликият дар шароити бозор
63. Ғайридавлатӣ ва хусусигардонии моликият
64. Мол ва ҷанбаҳои асосии он
65. Вазифа ва муомилоти пул
66. Заминаҳои пайдоиш ва ташаккули бозор
67. Принципиҳои фаъолияти хоҷагидории фирма
68. Фирма ҳамчун шахсияти ҳуқуқӣ
69. Тафриқасозии корхонаҳо ва метёри онҳо
70. Давраҳои ҳаракати фондҳои корхона
71. Фондҳои асосӣ ва гардон
72. Фарсонӣ (хурдашавӣ)-и фондҳо
73. Нақшаи бизнес-план ва унсурҳои он
74. Маркетинг ва мақоми он дар идораи фирма
75. Муносибатҳои кишоварзӣ, моҳият ва хусусиятҳои он
76. Ҳамгирони агросаноатӣ ва комплекси аграрно-саноатӣ

77. Хоҷагӣҳои деҳқонӣ (фермерӣ), тамоюл ва хусусиятҳои ташкили он
78. Рентаи замин ҳамчун шакли нархи захира
79. Шакл ва механизми пайдоиши рентаи замин
80. Иқтисоди ноҳиявӣ, моҳият, хусусият ва марҳилаҳои инкишофи он
81. Сиёсати ноҳиявӣ ва хусусиятҳои ташкили он
82. Масоил ва хусусиятҳои рушди ноҳия дар Тоҷикистон
83. Иқтисоди ҷаҳонӣ ва хусусиятҳои он
84. Мувозинуни макроиқтисодӣ: моҳият, шакл ва хусусиятҳои он
85. Силсилаи саноатӣ ва даврони он
86. Навъ ва даврони силсила: мавҷҳои дароз, ҷӯтоҳ ва миёна
87. Сиёсати зиддисилсилавии давлат
88. Истеъмор, шакл ва омилҳои муайянкунандаи он
89. Шакл ва намудиҳои андушт
90. Рушди иқтисод, моҳият ва хусусиятҳои он
91. Самара ва оқибатҳои иҷтимоии рушди иқтисодӣ
92. Сиёсати иҷтимоии давлат: моҳият, тамоюл ва хусусиятҳои он
93. Пуштибонии иҷтимоӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳоли
94. Таъмини иҷтимоӣ ва ёрии иҷтимоӣ нақш ва мақоми онҳо
95. Пул ва марҳалаҳои инкишофи он
96. Қарз ва сарчашмаҳои ташаккули он
97. Молия, вазифа ва низоми он
98. Таваррум, моҳият ва сабабҳои пайдоиши он
99. Шакл ва намудиҳои таваррум
100. Сиёсати зидди таварруми давлат

ШАРҲИ МУХТАСАРИ ИСТИЛОҲОТИ ИҚТИСОДИ

- А -

- Агентҳо – намоёндаҳо
 Айни – объективӣ
 Аксар – максимум
 Ақал – минимум
 Алтернативӣ – интихоби беҳтарин аз намудҳои мавҷуда
 Амлок – мулкҳо
 Амудӣ – вертикалӣ
 Андӯхт – гункуни, ҷамъоварӣ, пасандоз
 Арза – пешниҳод, таклиф
 Арзаи кул – миқдори умумии ниҳони молу маҳсулот
 Аҳком – қоида, қонун

- Б -

- Бархе – баъзе
 Бекории фриксионӣ – дар як сатҳ ва дараҷа ором гирифтани
 Бисёронӣ – бисёрқабатӣ
 Боқ – андоз
 Бюджет – низоми қарзу молия

- Г -

- Гетеродоксалӣ – гуногунтаркиб

- Д -

- Деволватсия – коҳиш ёфтан
 Диверсификатсия – васеъшавии соҳаи фаъолият
 Дотатсия – имлод, аз тарафи давлат ҷудо кардани маблағи пул

- З -

- Зернизом – зерқоида, зертартиб
 Зариб – коэффитсент
 Зерсохтор – зербино (инфраструктура – р.)

- И -

- Иёлат – штат, иёлот – штатҳо
 Инвеститсия – сармоягузорӣ, маблағгузорӣ
 Индекс – шохис, рӯйхат
 Иқтисоди ниҳон – иқтисоди махфӣ (пинҳонӣ)
 Инфироқӣ – хусусӣ, фардӣ
 Интеллигентсия – зиёиён, ҳушيار
 Интенсивӣ – шиддат, таъсир
 Интишори пул – эмиссияи пул, пулбарорӣ
 Истикрор – таъсир (стабилизатсия – р.)
 Истилоҳ – вожа, калима, мафҳум (термин – р.)

Истехлок – амортизатсия, ҳурлашавӣ, фарсудашавӣ

Иттисол – пайвастигӣ

– К –

Комил – пурра, нокиста

Концепсия – ақида, назария

Кул – сарчамъ, маҷмӯъ

Кунун – ҳозира, акнун, айни ҳол

– К –

Қиёс – андоза, муқоиса

Қисмат – ҳисса, қисми хурд, бахш

Қусурбарорӣ – ҷуброн, подош кардан (компенсация – р.)

– М –

Мадохилот – дохилшаванда

Масоили умда – масъалаҳои асосӣ

Масрифот – сарфиату хароҷот

Манобеъ – сарчашма

Маҳак – критерия, меъёр

Меъёр – маҳак (критерия – р.)

Миқёсан – ҳаҷман (масштаб)

Мизон – тарозу

Молик – соҳибмулк

Монопсонӣ – як харидор, ҳукмронии инҳисорот (монополияҳо)

Монополия – инҳисорот

Мувозинат – баробарӣ

Муосир – ҳозира

Мустақим – бевосита

Мухталаф – омехта, аралаш, омезишёфта

Мутаваассит – миёна

Мутамакказ – якҷояшавӣ, муттаҳид (централизация – р.)

Муқозот – ҷазо, подоши неқӣ ё бадӣ

Муштарақ – якҷоя

– Н –

Назарияи каср – назарияи дефитсит (камбуд)

Негативӣ – манфӣ, акс

Нерӯ – қувва, зӯр (потенциал – р.)

Низом – қоида, тартиб (система – р.)

Ниҳод – институт

Ниҳон – пинҳон, махфӣ, мавҷуф

Нофаъол – беҳаракат (пассив – р.)

Номураттиб – бетартиб, парешон

- О -

Оброк - андози мол
 Олигополия - инҳисори чандкӯтба, ҳукмронии инҳисорот
 дар соҳан фуруш
 Ортодоксалия - босубот, эътимоднок

- П -

Подош - рӯиш, пардохт, музд
 Позитивия - мусбат, эҷобя
 Протексионизм - ташвиқ ва ҳимоя
 Пули қобили бадал - (конвертируемые деньги - р.)

- Р -

Раванд - ҷараён, протсесс
 Равнақ - ривҷоёбӣ
 Равобит - робитаҳо, алоқа
 Раванди таҳсис - махсусгардонӣ, таҳассус
 Рифоҳ - беҳдошт, беҳбудӣ
 Рифоҳя - коммуналия
 Роиҷ - мақбул, моли серхаридор
 Ройгон - муфт, бепул
 Рукуд - беҳаракат, шаҳшуда (депрессия - р.)

- С -

Сармоя - асос, сабаб, сарват, дорой, капитал
 Саҳмиядорон - аксионерон
 Сират - ҳислат, хусусият
 Сикл - силсила, давра
 Собит - доимӣ, устувор
 Субсидия - ёрин моддия, кӯмакпулия

- Т -

Табақабандя - ба гуруҳҳо ҷудо кардан (классификация - р.)
 Таблиғ - агитатсия, реклама
 Таваррум - бекурбшавии пул (инфляция - р.)
 Тавзеҳ - эзоҳ, равшан, маънилод, шарҳ
 Тавсиф - баён, таъриф, характеристика
 Тадриҷ (ботадриҷ) - охишта-охишта, дараҷа ба дараҷа пеш рафтан
 Тазод (мутаозид) - зиддият, ихтилоф, фарқият
 Такон - импульс, ларза (толчок - р.)
 Тамга - аломат
 Тафқиқ - таъйин (дискриминация - р.)
 Тақозои қудӣ - маҷмуи талаботи субъектҳои иқтисод
 Тамарказ - марказонидан (концентрация - р.)

- Тамоюл – майл, рагбат
 Тархрезя – баплангирия, банақшагирия
 Тароз – баланс, тавозун
 Тасниф – гурӯҳбандия, ба навъҳо ҷудо кардан
 Тафсир – баён, шарҳ додан
 Тасниф – гурӯҳбандия
 Тафриқа – ҷудо, тақсим кардан (дифференциация – р.)
 Тамсила – модел
 Таҳаввул – тағйирот, дигаргунӣ (эволюция – р.)
 Таҷдид – нав кардан, такрор намудан (реструктуризация – р.)
 Таҷрид – дур сохтан (абстракция – р.)
 Таъҷил – ғаврия, (оперативный – р.)
 Тапдид – шиддат, (интенсивный – р.)
 – У –
 Унсур – қисм (элемент – р.)
 Уфуқӣ – горизонталӣ
 Умда – асос, муҳимтарин
 – Ф –
 Фард – шахси алоҳида, танҳо
 Фавқ – боло, зиёда, болотар аз ҷиҳе
 Фавкул – ҳал, ҳудуд
 Фавкулқудрат – иқтидори баланд, баландқудрат
 Фискалия – сиёсати хазинадорӣ
 – Х –
 Хадамот – хидматрасонӣ
 – Ҳ –
 Ҳалқа – звено
 – Қ –
 Ҷанба – тараф
 Ҷалдидсоӣ – навоарӣ, модернизатсия
 – Ш –
 Шохис – индекс
 – Ӯ –
 Эквивалент – ченак, муодул, баробарӣ
 Эмиссия – интишори пул
 Эҳё – пайдо шудан, ривожу равақ ёфтан
 Эҳтикор – субъекти биржа (медвед на бирже – р.)
 – Я –
 Якоҳангӣ – ба як шакл даровардан (унификация – р.)

ҶАВОБИ ДУРУСТ, Ё ИН КИ КАЛИДИ ТЕСТҲО

**Мавзӯи 1. Назарияи иқтисод, заминаҳои
густириш ва таҳаввули он.**

Рақами савол ва ҷавобҳо: 1 - 1; 2 - 4; 3 - 2; 4 - 1;
5 - 4; 6 - 4; 7 - 3; 8 - 4; 9 - 2; 10 - 1; 11 - 1; 12 - 2;
13 - 4; 14 - 1; 15 - 4; 16 - 4; 17 - 4; 18 - 4.

Мавзӯи 2. Истеҳсолот, шакл ва омилҳои он

Рақами савол ва ҷавобҳо: 19 - 3; 20 - 1; 21 - 4;
22 - 4; 23 - 2; 24 - 1; 25 - 1; 26 - 4; 27 - 2; 28 - 4;
29 - 4; 30 - 1; 31 - 2; 32 - 1; 33 - 2; 34 - 4; 35 - 4;
36 - 4.

Мавзӯи 3. Моликият-асоси низоми иқтисод

Рақами савол ва ҷавобҳо: 37 - 4; 38 - 4; 39 - 4;
40 - 4; 41 - 4; 42 - 2; 43 - 4; 44 - 4; 45 - 4; 46 - 1.

Мавзӯи 4. Асосҳои хоҷагии бозор

Рақами савол ва ҷавобҳо: 47 - 1; 48 - 3; 49 - 2;
50 - 3; 51 - 1; 52 - 4; 53 - 2; 54 - 4; 55 - 1; 56 - 1;
57 - 2; 58 - 3; 59 - 4; 60 - 3; 61 - 3; 62 - 3; 63 - 1;
64 - 3; 65 - 2; 66 - 1; 67 - 3; 68 - 1; 69 - 3; 70 - 1;
71 - 2; 72 - 4; 73 - 1; 74 - 4; 75 - 3; 76 - 4; 77 - 1;
78 - 1; 79 - 3; 80 - 4; 81 - 4; 82 - 4; 83 - 4; 84 - 4;
85 - 3; 86 - 4; 87 - 3; 88 - 4; 89 - 4; 90 - 3; 91 - 4;
92 - 1; 93 - 4; 94 - 3; 95 - 4; 96 - 3; 97 - 2; 98 - 1;
99 - 1; 100 - 1; 101 - 1; 102 - 1; 103 - 3; 104 - 1;
105 - 4.

**Мавзӯи 5. Ширкат (фирма) ва шаклҳои ташкилию
ҳуқуқии хоҷагидорӣ дар шароити бозор**

Рақами савол ва ҷавобҳо: 106 - 2; 107 - 3; 108 - 4;
109 - 3; 110 - 1; 111 - 3; 112 - 3; 113 - 4; 114 - 1;
115 - 3; 116 - 2; 117 - 2; 118 - 2; 119 - 1; 120 - 1;
121 - 4; 122 - 3; 123 - 3; 124 - 4; 125 - 1; 126 - 2;
127 - 4; 128 - 1.

**Мавзуи 6. Давра ва сарчашмаҳои ташаққули
хазина (фонд)-ҳои корхона**

Рақами савол ва ҷавобҳо: 129 - 3; 130 - 1; 131 - 4;
132 - 3; 133 - 4; 134 - 3; 135 - 4; 136 - 1; 137 - 1;
138 - 3; 139 - 1; 140 - 4; 141 - 3; 142 - 4; 143 - 3;
144 - 1; 145 - 4; 146 - 3; 147 - 1; 148 - 1; 149 - 1;
150 - 1; 151 - 3.

**Мавзуи 7. Муносибатҳои кишоварзӣ ва
инкишофи маҷмаи кишоварзӣ ва саноат**

Рақами савол ва ҷавобҳо: 152 - 1; 153 - 4; 154 - 1;
155 - 3; 156 - 1; 157 - 3; 158 - 1; 159 - 3; 160 - 1;
161 - 2; 162 - 4; 163 - 2; 164 - 4; 165 - 1; 166 - 2;
167 - 4; 168 - 2; 169 - 3; 170 - 4; 171 - 2.

Мавзуи 8. Иқтисоди ноҳия ва сиёсати он

Рақами савол ва ҷавобҳо: 172 - 3; 173 - 4; 174 - 4;
175 - 1; 176 - 4; 177 - 3; 178 - 4; 179 - 1; 180 - 4;
181 - 1; 182 - 3; 183 - 4; 184 - 3; 185 - 4; 186 - 3;
187 - 1.

Мавзуи 9. Иқтисоди ҷамъия ва самарани он

Рақами савол ва ҷавобҳо: 188 - 1; 189 - 2; 190 - 4;
191 - 1; 192 - 4; 193 - 1; 194 - 4; 195 - 4; 196 - 2;
197 - 4; 198 - 1; 199 - 3; 200 - 2; 201 - 1; 202 - 2;
203 - 1; 204 - 4; 205 - 2; 206 - 3; 207 - 1; 208 - 2;
209 - 4; 210 - 1; 211 - 2; 212 - 1; 213 - 4; 214 - 4;
215 - 4.

Мавзуи 10. Истеъмол ва пасандоз

Рақами савол ва ҷавобҳо: 216 - 4; 217 - 4; 218 - 4;
219 - 3; 220 - 1; 221 - 2; 222 - 3; 223 - 1; 224 - 4;
225 - 2; 226 - 1; 227 - 1; 228 - 2; 229 - 1.

Мавзуи 11. Сармоягузорӣ ва андушт

Рақами савол ва ҷавобҳо: 230 - 4; 231 - 1; 232 - 4;
233 - 3; 234 - 3; 235 - 4; 236 - 3; 237 - 2; 238 - 3;
239 - 3; 240 - 1; 241 - 1; 242 - 2; 243 - 3; 244 - 4;
245 - 4.

Мавзӯи 12. Рушди иқтисод, омили ва
таъсилаҳои он

Рақами савол ва ҷавобҳо: 246 - 1; 247 - 3; 248 - 3;
249 - 3; 250 - 1; 251 - 2; 252 - 3; 253 - 1; 254 - 3;
255 - 1; 256 - 3; 257 - 3; 258 - 3; 259 - 4; 260 - 4;
261 - 4.

Мавзӯи 13. Ҳавзаи иқтисодии иқтисодиёт ва
сиёсати иқтисодии давлат

Рақами савол ва ҷавобҳо: 262 - 4; 263 - 4; 264 - 3;
265 - 4; 266 - 4; 267 - 4; 268 - 3; 269 - 4; 270 - 4;
271 - 1.

Мавзӯи 14. Сиёсати пуля ва қарзини давлат
дар шароити бозор

Рақами савол ва ҷавобҳо: 272 - 3; 273 - 4; 274 - 2;
275 - 1; 276 - 3; 277 - 2; 278 - 4; 279 - 3; 280 - 1;
281 - 4; 282 - 3; 283 - 1; 284 - 2; 285 - 4; 286 - 3;
287 - 3; 288 - 4; 289 - 4; 290 - 1; 291 - 1; 292 - 2;
293 - 3; 294 - 4; 295 - 3; 296 - 4; 297 - 4; 298 - 3;
299 - 1; 300 - 4; 301 - 1; 302 - 2; 303 - 1; 304 - 2.

Мавзӯи 15. Бозори молия, андоз, буҷет ва сиёсати
хазинадорини давлат дар шароити бозор

Рақами савол ва ҷавобҳо: 305 - 4; 306 - 4; 307 - 3;
308 - 4; 309 - 1; 310 - 2; 311 - 3; 312 - 4; 313 - 4;
314 - 3.

Мавзӯи 16. Таваррум ва танзими зидди
таваррумини давлат

Рақами савол ва ҷавобҳо: 315 - 4; 316 - 4; 317 - 3;
318 - 4; 319 - 4; 320 - 4.

АДАБИЁТ

1. Суханронии Эмомалӣ Раҳмон, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ба муносибати 20-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Газетаи «Ҷумҳурият», № 134, 13 сентябри соли 2011.

2. Раҳмонов Э. Ш. «Таджики в зеркале истории». Книга первая. «От арийцев до Саманидов». London, 2001, 240 с.

3. Абдугафаров А. А., Ахмедова Д. А. «Теоретические проблемы формирования модели рыночной экономики Таджикистана». Худжанд, из-во им. Р. Джаллила, 2006. 136 с.

4. Абдугафаров А. А., Азизов Ф. Х. «Экономическая теория (конспект лекций)» Учебное пособие, из-во Худжандского отделения Института экономики Таджикистана. Худжанд, 2009, 186 с.

5. Абдугаффаров А. А., Азизов Ф. Х., Ризокулов Т. Р. «Курси назарияи иқтисод» (дастури таълим барои донишҷӯён мактабҳои олии) Нашриёти «Нури маърифат», Хуҷанд, 2011, 176 с.

6. Азизов Ф. Х., Орипов А. О. Сиёсати фискалӣ – устувории иқтисодиёт. Нашриёти «Хуросон», Хуҷанд, 2004, 160 с.

7. Азизов Ф. Х., Орипов А. О., «Региональные аспекты фискальной политики», М., «Спутник+», 2004, 132 с.

8. Азизов Ф. Х., Бобокалонова Д. К., Муҳадбердиев Ҳ., Эргашев А. Э. «Курси назарияи иқтисод» (Барои факултаҳои гайрииқтисодӣ), қисми 1. Хуҷанд, «Нури маърифат», 2009, 160 с.

9. Азизов Ф. Х., Бобокалонова Д. К., Муҳадбердиев Ҳ., Эргашев А. Э. «Курси назарияи иқтисод» (Барои факултаҳои гайрииқтисодӣ), қисми 2. Хуҷанд, «Нури маърифат», 2009. 216 с.

10. Азизов Ф. Х., Бобокалонова Д. К., Муҳадбердиев Ҳ., Эргашев А. Э. «Курси назарияи иқтисод» (Барои факултаҳои гайрииқтисодӣ) дар якҷоягии қисмҳои 1, 2 ва бо иловагиҳо. Хуҷанд, «Нури маърифат», 2009. 372 саҳ.

11. Азизов Ф. Х., Азимов А. Ҷ., Нурбоев Н. М. «Маҷмаи таълимию методӣ аз фанни макроиқтисод». Хуҷанд, Нашриёти ДИС ДТТТ, 2011, 152 с.

12. Азизов Ф. Х., Азимов А. Ҷ., Муҳадбердиев Ҳ., Файзибоев М. М. «Маҷмаи таълимию методӣ аз фанни микроиқтисод». Хуҷанд, Нашриёти ДИС ДТТТ, 2012, 176 с.

13. Аминов И. А., Абдурахмонов М., Маруфхочаева Ҳ., Азимов А. Ҷ. «Нархгузорӣ», китоби дарсӣ. Душанбе, «Ирфон», 2011, 432 с.

14. Баликоев В. З. «Общая экономическая теория». 11-ое издание учебник. М., «Омега-Л», 2008.

15. Бобокалоии Исомат, Махбубаи Махмурод, Облоназари Каримзод ва Ҳақберди Мухалберди «Назариҳои иқтисод» (маҷмӯаи методҳои барои назари кредитии таълимот). Душанбе, ҶДММ «Офсет», 2009, 452 с.

16. Бойматов А. А. «Маркетинг». Хучанд, «Нури маърифат», 2009, 490 саҳ.

17. Видяпин В. И. и др. «Экономическая теория». М., из-ва «Инфра-М», 2003, 714 с.

18. Исмоилова М. М., Турсунова Г. Н. «Микроэкономика (учебно-методический комплекс по проведению лекционных и практических занятий для кредитной системы обучения)», Худжанд, «Меъроф», 2012, 360 с.

19. Макконел К. Р., Брю С. Л. «Экономика: принципы, проблемы и политика». (пер. с 16-го англ. изд.) М., «Инфра-М», 2006, 940 с.

20. Нидоев Н. Ф. «Модель безопасного сельского хозяйства Таджикистана». Душанбе, «Ирфон», 2010, 144 с.

21. Рахимов Р. К. «Экономическая теория» Душанбе, «Ирфон», 2008, 492 с.

22. Ризокулов Т. Р. «Проблемы инфляции в экономике Республики Таджикистан». Душанбе, «Ирфон», 2006, 232 с.

23. Самуэльсон П. Э., Нордхаус В. Д. «Экономика». 18-ое изд., перевод с английского. М., 2007. 1360 с.

24. Тарасевич Л. С., Гребенников П. И., Леусский А. И. «Микроэкономика». М., из-ва «Юрайт», 2006, 375 с.

25. Тюрина А. Д. «Микроэкономика», (конспект лекции). М., 2008, 160 с.

26. Ҳақимов А. «Иқтисоди миллӣ: асосҳои беҳатарӣ ва рақобатпазирӣ» (воситаҳои таълим барои донишҷӯёни мактабҳои олии). Душанбе, «Ирфон», 2007, 488 с.

27. «Экономическая теория. Микроэкономика» 1, 2, (учебник) /под общей ред. Г. В. Журавлевой. М., 2004.

28. Юсуфов А. К., Азизов Ф. Ҳ. «Асосҳои иқтисод», барномаи таълимӣ (силлабус) аз фанҳои назариҳои иқтисод, микро- ва макроиқтисод. Хучанд, 2011. 96 с.

МУНДАРИҶА

Сарсухан.....	3
Речан тақсими соатҳои дарс	6
Барнома ва шарҳи мухтасари мавзӯҳо.....	7
МАВЗӯҲО НИСБАТИ РЕЧАН ТАҚСИМИ СОАТҲОИ ДАРС.....	24
Мавзӯи 1. Назарияи иқтисод, заминаҳои густариш ва таҳаввули он	24
Мавзӯи 2. Истеҳсолот, шакл ва омилҳои он	32
Мавзӯи 3. Моликият – асоси низоми иқтисод.....	38
Мавзӯи 4. Асосҳои хоҷагии бозор	43
Мавзӯи 5. Ширкат (фирма) ва шаклҳои ташкилии ҳуқуқии хоҷагидорӣ дар шароити бозор	54
Мавзӯи 6. Давра ва сарчашмаҳои ташаккули ҳазина (фонд)-ҳои корхона	61
Мавзӯи 7. Муносибатҳои кишоварзӣ ва инкишофи маҷмаи кишоварзӣ ва саноат	66
Мавзӯи 8. Иқтисоди ноҳия ва ҷиёати он	75
Мавзӯи 9. Иқтисоди миллий ва самаран он	81
Мавзӯи 10. Истеъмол ва пасандоз	91
Мавзӯи 11. Сармоягузорӣ ва андохт	96
Мавзӯи 12. Рушди иқтисод, омил ва таъсираҳои он.....	101
Мавзӯи 13. Ҳавзаи иҷтимоии иқтисодӣ ва ҷиёати иҷтимоии давлат	107
Мавзӯи 14. Ҷиёати пулӣ ва қарзии давлат дар шароити бозор	114
Мавзӯи 15. Бозори молия, андох, буҷет ва ҷиёати ҳазинадорӣ давлат дар шароити бозор	124
Мавзӯи 16. Таваррум ва танзими зидди таварруми давлат	129
ТЕСТ БАРОИ ГУЗАРОНИДАНИ САНҶИШҲОИ	
МАРҶИЛАВӣ ВА ИМТИҲОНОТ.....	136
Мавзӯи 1. Назарияи иқтисод, заминаҳои густариш ва таҳаввули он	136
Мавзӯи 2. Истеҳсолот, шакл ва омилҳои он	141
Мавзӯи 3. Моликият – асоси низоми иқтисод.....	146
Мавзӯи 4. Асосҳои хоҷагии бозор	149

Мавзӯи 5. Ширкат (фирма) ва шаклҳои таъкилито хукуки ҳоҷагидорӣ дар шароити бозор	162
Мавзӯи 6. Давра ва сарчашмаҳои таъаққули ҳазина (фонд)-ҳои корхона	168
Мавзӯи 7. Муносибатҳои кишоварзӣ ва инкишофи маҷмаи кишоварзӣ саноати	173
Мавзӯи 8. Иқтисоди ноҳия ва сиёсати он	178
Мавзӯи 9. Иқтисоди миллӣ ва самаран он	182
Мавзӯи 10. Истеъмол ва пасандоз	192
Мавзӯи 11. Сармоягузорӣ ва андохт	197
Мавзӯи 12. Рушди иқтисод, омил ва таъсилаҳои он	202
Мавзӯи 13. Ҳавзаи иқтисодии иқтисодиёт ва сиёсати иқтисодии давлат	207
Мавзӯи 14. Сиёсати пулӣ ва қарзҳои давлат дар шароити бозор	210
Мавзӯи 15. Бозори молия, андоз, буҷет ва сиёсати ҳазинадорин давлат дар шароити бозор	219
Мавзӯи 16. Таварруи ва танзими зидди таварруи давлат	222
Номи саволҳои барои омодагӣ ба санҷишҳои марҳилаӣ ва имтиҳонот	224
Номи қори мустақилона	238
Шарҳи мухтасари истилоҳоти иқтисодӣ	241
Ҷавобҳои дуруст, ё ин ки қалиди тестҳо	245
Адабиёт	248

Азизов Фаттоҳ Ҳалимович,
доктори илми иқтисод, профессори кафедраҳои
назарияи иқтисоди ДИС ДДТТ ва ДДХ ба номи Б. Ғафуров
Абдугаффоров Абдуқаҳҳор Абдугаффорович,
доктори илми иқтисод, профессор, мудир кафедраи
назарияи иқтисоди ДДХ ба номи Б. Ғафуров
Исмоилова Малоҳат Маҳмудовна, доктори илми иқтисод,
профессор, мудир кафедраи назарияи иқтисоди ДДХБСТ
Азимов Абдумавлон Ҷалилович, номзоди илми иқтисод,
дотсент, мудир кафедраи назарияи иқтисоди ДИС ДДТТ
Муҳалбердиев Ҳақбердия, номзоди илми иқтисод,
дотсенти кафедраи назарияи иқтисоди ДДТТ
Бобокалонова Дилбар Каримовна, муаллимаи калони
кафедраи назарияи иқтисоди ДДХ ба номи Б. Ғафуров

**НАЗАРИЯИ ИҚТИСОД. Маҷмаи методӣ оид ба низоми
кредитин таълимот барои факултаҳои гайрииқтисодӣ.**

Муҳаррири масъул
Муҳаррири ороиш
Муҳаррири техника
Тарҳи компютерӣ

А. Бобочониев
А. Исоев
М. Шарифов
Азиза Азизова ва
Фарангис Маҳмудова

Ба матбаа 25.08.2012. супурда шуд. Ба чопаш 03.09.2012
имзо карда шуд. Қоғазӣ офсет. Супориши 72.
Андозааш 60x82 1/16 Ҷш. 15,75. Ҳуруфи ТАҶИКАН.
Чопи офсетӣ. Тезлод 500 нусха. Нарҳаш шартномавӣ.

Аз рӯи маводи пешниҳод нямудан муаллифони ҷои карда шудааст.

Муассисаи нашриявии «Ирфон»-и Вазорати
фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон
734018, ш. Душанбе, кӯчаи Н. Қаробоев, 17
E-mail: irfon_company@mail.ru

Матбааи «Меъроф»
735700 ш. Хучанд кӯчаи 50-солагии СССР
Маркази савдои «Ориёнфар»

ISBN 978-99947-0-744-7

9 789994 707447

